

30727-

ERKEN DEMİR ÇAĞINDA EGE VE DOĞU AKDENİZ KONUT MİMARLIĞI

YAPRAK ERAN

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOĞUMANTASYON MERKEZİ

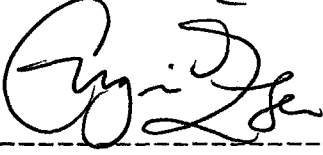
Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı
için öngördüğü
DOKTORA TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

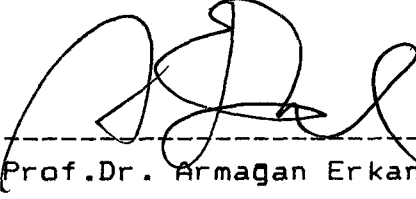
Ankara

Ocak 1994

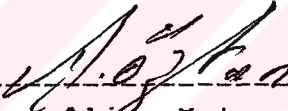
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

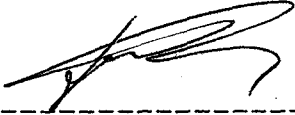
İşbu çalışma, jürimiz tarafından Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof.Dr. Engin Özgen (Danışman)

Üye
Prof.Dr. Armağan Erkanal

Üye
Prof.Dr. Orhan Bingöl

Üye
Doç.Dr. Aliye Öztan

Üye
Y.Doç.Dr. Tuba Ökse

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..10/..../1994

Prof. Dr. Hüsnü Arıcı
Enstitü Müdürü

ERKEN DEMİR CAĞINDA EGE VE DOĞU AKDENİZ KONUT

MİMARLIĞI

ÖZET

Bu çalışmanın konusu 1200-700 yılları arasına tarihlenen Kıta Yunanistan, Ege adaları, Girit, Kıbrıs, Anadolu ve Levant konut mimarlığıdır.

Konut planları, biçim ve sosyal ve ekonomik bir birim olan avlu temel alınarak oluşturulan bir tipoloji ve üç evreden oluşan bir kronolojik ayırım doğrultusunda sınıflandırılarak incelenmiştir.

Bölge konut mimarlığında üç ana plan tipi vardır: Oval, apsidal ve dörtgen. Az sayıda olan oval ve apsidal konut verilerinin tümü Ege yerleşmelerinde bulunmuştur. Ege ve Doğu Akdeniz genelinde konutların büyük çoğunluğunu dörtgen planlı evler oluşturur. Avlusuz dörtgen planlı evler arasında tek mekanlılar ve özellikle mekanları enlemesine bölünmüş tip yaygındır. Bölgede en fazla örneği bulunan konut tipi avlulu olanlardır.

Konutun mimarisini doğanın fiziksel koşullarının yanı sıra, içinde yaşayan ailenin dünya görüşü, yaşama biçimi, sosyal-fiziksel gereksinimleri, ekonomik ve teknik olanakları belirler.

Konut mimarlığında kullanılan inşaat malzemeleri taş, kerpic ve ahşaptır. İnşaat tekniğinde de bölgeler arasında önemli farklılıklar yoktur. Çukur temel kullanımı yaygın bir uygulama değildir. Buna karşılık, taş subasman her bölgeden birçok evin ortak özelliğidir. Taş duvarlarda en sık kullanılan teknik, basit kuru duvar tekniğidir. Bu arada çamur harçlı taş ve kerpic duvarlar da inşa edilmiştir. Dikme kullanımı Ege ve Kıbrıs evlerinde ancak gerekli hallerde başvurulan bir ögedir. Levant'ta ise, dikme kullanımı Erken Demir Çağ konutlarının en belirgin özelliğidir. Evlerin büyük kısmında hemzemin kapı boşlukları saptanmıştır. Kapılarda eşik kullanımı yaygındır, buna karşılık korunagelmis pervaz örnekleri fazla değildir. Pencereleer içinse, elimizde pek somut veri yoksa da, ele geçen konut modellerinde pencereler olması, bunun bir veri eksikliği olduğunu düşündürür. Evlerin çatılama sistemleri bakımından da elimizdeki tek somut veri yine konut modelleridir. Bunlarda düz dam ve beşik çatı uygulamaları görülür. İnşaa tekniğinin daha basit olması nedeniyle düz damın daha yaygın kullanılmış olduğu düşünülebilir. Evlerin tabanları sıkıştırılmış toprak olabileceği gibi, taş döşeli de olabilir. Evlerin iç döşem öğeleri, yaşam koşulları gereği basit ama işlevseldir. Ocaklar, fırınlar ve sekiler en önemli iç döşem öğeleridir. Sekiler Ege adalarındaki konutlar için yaygın bir özellik oluşturur. Evlerin birçoğunda erzak depolanmak amacıyla kullanılan çukurlara, ambarlara ve küplere ait izler bulunmuştur.

EARLY IRON AGE DOMESTIC ARCHITECTURE IN THE AEGEAN AND THE EASTERN MEDITERRANEAN

SUMMARY

This study deals with the domestic architecture of Mainland Greece, the Aegean Islands, Cyprus, the Southern and Western coasts of Anatolia and the Levant in the period 1200-700 B.C.

House plans are classified according to typological and chronological divisions. Form is the primary division in the typology, and courtyard is the basic unit of the subdivision, since the courtyard plays an important role in domestic life and it has a social meaning as well.

There are three basic house forms in the region: oval, apsidal and quadrangular. Oval and apsidal houses are only found in the Aegean settlements and they are very few in number. In the Aegean and the Eastern Mediterranean the majority of the houses are quadrangular in form. Among the "quadrangular houses without courtyard", the "single-roomed houses" and especially the "houses with rooms on the latitudinal axis" are common. However in the area most of the quadrangular houses have courtyard.

House form is not only the result of physical forces, such as climate, topography, site, available materials but also the result of social and economic conditions of the inhabitants.

The basic building materials are the same all over the area: stone, mudbrick and wood. There are no big regional differences in building techniques either. Stone-socle and dry-masonry technique are quite common to all regions. Superstructures are usually built with mudbrick. Pillars are used in houses in the Aegaeon and Cyprus where they are necessary, however in the Levant the use of pillar is fairly common. In many houses doors with thresholds are found on the floor level. Some have traces of stone door-jambs. There is no direct evidence for window openings, however they exist on house models of the period. Flat roofs must have been the general rule in all the regions, although some of the house models have thatched roofs. The floors are either of packed clay or are stone. Types of house fittings are very simple and all are functional: hearths, ovens and benches are the most common. Pits and pithoi are used for storage.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i-ii
SUMMARY.....	iii-iv
İÇİNDEKİLER.....	v-vii
LEVHALAR LİSTESİ.....	viii-xvi
ÖNSÖZ.....	xvii-xviii
GİRİŞ.....	1-7
I- KITA YUNANISTAN	8-79
A- Tarihsel Gelişim ve Halklar.....	8-14
B- Ekonomi ve Sosyal Yaşam	14-20
C- Yerleşim Biçimleri	20-25
D- Konut Mimarlığı.....	25-68
1- İnşaat Malzemeleri ve İnşaat Teknikleri..	25-46
2- Konut Planları	47-68
E- Değerlendirme.....	69-79
II- KIKLAD VE DOĞU EGE ADALARI.....	79-129
A- Tarihsel Gelişim ve Halklar.....	79-81
B- Ekonomi ve Sosyal Yaşam	81-83
C- Yerleşim Biçimleri	83-87
D- Konut Mimarlığı.....	87-121
1- İnşaat Malzemeleri ve İnşaat Teknikleri..	87-104
2- Konut Planları	104-121
E- Değerlendirme.....	122-129

III- GİRİT	130-184
A- Tarihsel Gelişim ve Halklar	130-134
B- Ekonomi ve Sosyal Yaşam	134-136
C- Yerleşim Biçimleri	137-141
D- Konut Mimarlığı	142-177
1- İnşaat Malzemeleri ve İnşaat Teknikleri ..	142-155
2- Konut Planları	156-177
E- Değerlendirme	178-184
IV- KIBRIS	185-237
A- Tarihsel Gelişim ve Halklar	185-194
B- Ekonomi ve Sosyal Yaşam	194-198
C- Yerleşim Biçimleri	198-201
D- Konut Mimarlığı	202-231
1- İnşaat Malzemeleri ve İnşaat Teknikleri ..	202-218
2- Konut Planları	219-231
E- Değerlendirme	232-237
V- BATI VE GÜNEY ANADOLU KIYILARI ...	238-286
A- Tarihsel Gelişim ve Halklar	238-248
B- Ekonomi ve Sosyal Yaşam	249-250
C- Yerleşim Biçimleri	251-254
D- Konut Mimarlığı	255-281
1- İnşaat Malzemeleri ve İnşaat Teknikleri ..	255-267
2- Konut Planları	268-281
E- Değerlendirme	282-286

VI- LEVANT (KUZEY SURİYE KIYI ŞERİDİ-FİLİSTİN)..	287-385
A- Tarihsel Gelişim ve Halklar	287-295
B- Ekonomi ve Sosyal Yaşam	296-300
C- Yerleşim Biçimleri	300-307
D- Konut Mimarlığı.....	307-375
1- İnşaat Malzemeleri ve İnşaat Teknikleri..	307-330
2- Konut Planları	331-375
E- Değerlendirme.....	376-385
VII- GENEL DEĞERLENDİRME	386-420
KAYNAKÇA.....	421-503
LEVHALAR	

LEVHALAR LİSTESİ

- 1) Erken Demir Çağı Ege Göçleri (Hammond 1976: 150)
- 2) Kıta Yunanistan, Yerleşim Haritası
- 3) Tiryns Aşağı Kale yerleşim planı (Kilian 1981: Abb.5)
- 4) Lathouresa yerleşim planı (Fagerström 1988a: fig.28)
- 5) a- Bitkisel Malzeme ile İnşa Edilmiş Çağdaş Kulübe
Örneği, Kıta Yunanistan (Campbell 1964: Ill.4)
b- Çağdaş "wattle and daub" duvar örneği, Bingöl,
Yayladere Nahiyesi (Fotograf Y. Eran)
- 6) Nikhoria, IV-1 Birimi 1. Evre, Rekonstrüksüyon
(McDonald 1983: Fig.2.19)
- 7) Nikhoria, IV-1 Birimi 2. Evre, Rekonstrüksüyon
(kesit) (McDonald 1983: Fig.2.21)
- 8) Düz Dam İnşaat Tekniği (Doumanis 1974: fig.23)
- 9) a- Nikhoria, III-1 Birimi, Rekonstrüksüyon
(Fagerström 1988a: 33, fig.14)
b- Asine, Apsidal Ev 70L/74L (Fagerström 1988a: fig.4)
c- Asine, Dörtgen Oikos (Fagerström 1988a: fig.3)
- 10) a- Tiryns, Aşağı Kale R 88,89 (Hiesel 1990: Abb.165)
b- Agios Kosmas, S Evi (Hiesel 1990: Abb. 60)
- 11) a- Asine, G Evi (Hiesel 1990: Abb. 62)
b- Atina, Oval Ev (Fagerström 1988a: fig.25)
c- Nikhoria, III-1 Birimi (Fagerström 1988a: fig.13)
- 12) a- Nikhoria, IV-1 Birimi 1 ve 2. evre
(McDonald 1983: fig.2.11)
b- Nikhoria, IV-I Birimi 2. evre (Rekonstrüksüyon)

(McDonald 1983: fig.2.22)

13) a- Asine, Geometrik Teras Evi

(Fagerström 1988a: fig.7)

b- Nikhoria, IV-I Birimi 1. evre (Rekonstrüksüyon)

(Mazarakis-Ainian 1992: fig.3a)

c- Eretria, A Evi (Rekonstrüksüyon)

(Mazarakis-Ainian 1987: fig.6)

14) a- Asine, Apsidal Yapı 70H/70G/74I

(Fagerström 1988a: fig.6)

b- Nikhoria, IV-5 Birimi (McDonald 1983: fig.2.26)

15) a- Eretria, Dörtgen Yapı 2 (Numaralandırma tarafımdan yapılmıştır.) (Mazarakis-Ainian 1987: fig.3)

b- Lathouresa, XVIII no.lu Ev

(Fagerström 1988a: fig.30)

16) a- Atina, Geometrik Ev (Fagerström 1988a: fig.26)

b- Thorikos, Batı Nekropol III, XXVI, XXVII Evi

(Fagerström 1988a: fig.35)

17) a- Kaniale Tekke, Ev Modeli (Drerup 1969: Tafel IVb)

b- Samos, Ev Modeli (Drerup 1969: Tafel Ic)

18) Ege Adaları Yerleşim Haritası

19) a- Vathys Limenaris (Donousa) Yerleşim Planı

(Zapheirou 1970: fig. 2)

b- Zagora (Andros) Yerleşim Planı

(Coldstream 1977: fig. 97)

20) a- Vroulia (Rodos) Yerleşim Planı

(Melander 1988: fig.1)

b- Pişmiş toprak Baca, Girit-Anatoli Köyü

(Fotograf Y.Eran)

21) a- Antissa, Erken Apsidal Yapı

(Fagerström 1988a: fig. 91)

b- Aghios Andreas, I. Yapı

(Fagerström 1988a: fig. 85)

c- Oikonomos, Apsidal Yapı

(Fagerström 1988a: fig. 82)

22) a- Antissa, Geç Apsidal Yapı

(Fagerström 1988a: fig. 92)

b- Vathys Limenaris, Gamma Yapısı

(Fagerström 1988a: fig. 68)

c- Emporio, A Evi ve Aşağı Megaron

(Boardman 1967: fig.18)

23) a- Vathys Limenaris, X3 Yapısı

(Fagerström 1988a: fig. 69)

b- Emporio, I Evi (Boardman 1967: fig.24)

c- Vathys Limenaris, Beta Yapısı

(Fagerström 1988a: fig. 67)

24) a- Zagora, H24,H25,H32,H33,H40,H41 Birimi

(Fagerström 1988a: fig.54)

b- Zagora, H19,H21-23,H28,H29 Birimi

(Fagerström 1988a: fig.56)

25) Girit Yerleşim Haritası

26) a- Karphi Yerleşim Planı (Melander 1988: fig.2)

b- Kastro Yerleşim Planı (Gesell 1991: fig.7)

27) a- Arkades Yerleşim Planı (Levi 1927-29: fig.30)

b- Knossos, Apsidal Yapı (Warren 1983: fig.40)

- 28) a- Vronda, A Yapısı (Day 1986: fig.3)
 b- Karphi, 96-97,100 no.lu Odalar
 (Pendlebury 1937-38: Plate IX)
 c- Karphi, 138-140 no.lu Odalar
 (Pendlebury 1937-38: Plate IX)
- 29) a- Kastri, K Evi (Sackett 1965: fig.5)
 b- Vronda, D Yapısı (Gesell 1991: fig.1)
- 30) a- Karphi, Büyük Ev ve Fırıncının Evi
 (Pendlebury 1937-38: Plate IX)
 b- Kastro, 2 no.lu Oda, 5-6 ve 3-4 no.lu Odalar
 (Gesell 1991: fig.8)
- 31) a- Kastro, Kuzeybatı Yapısı (Gesell 1991: fig.11)
 b- Kastro, 1 no.lu Oda (Gesell 1985: fig.3)
- 32) a- Kıbrıs Yerleşim Haritası
 b- Maa-Palaiokastro Yerleşim Planı
 (Karageorghis 1988: fig.4)
- 33) Hala Sultan Tekke Yerleşim Planı (Aström 1989: fig.3)
- 34) a- Enkomi Yerleşim Planı (Aström 1972: fig.12)
 b- Maa-Palaiokastro, 21 no.lu Mekan
 (Karageorghis 1988: fig.4)
 c- Bamboula Kourion, A.VI Evi (Weinberg 1983: fig.11)
- 35) a- Bamboula Kourion, A.V Evi (Weinberg 1983: fig.5)
 b- Kition, 32B,33C,34,31A no.lu Mekanlar
 (Karageorghis 1985: Plate 9)
- 36) a- Bamboula Kourion, E.VI Evi (Weinberg 1983: fig.20)
 b- Hala Sultan Tekke, C Yapısı (Aström 1989: fig.3)
- 37) Anadolu Yerleşim Haritası

- 38) Troya VIIb Yerleşim Planı, Doğu Kesimi
(Blegen 1963: fig. 41)
- 39) Bayraklı Geç Geometrik Dönem 2. evre Yerleşim Planı
(Akurgal 1983: fig.15)
- 40) Tarsus Orta Demir Çağ Yerleşim Planı
(Goldman 1963: Plan II)
- 41) a- Bayraklı, Oval Ev, Rekonstrüksüyon
(Akurgal 1983: fig.8)
b- Tarsus, U Birimi (Apsidal Yapı)
(Braemer 1982: 287)
- 42) Troya, 762 no.lu Ev ve 771 no.lu Ev
(Blegen 1958: fig.323)
- 43) Troya, 785 no.lu Ev ve VIIθ Evi
(Blegen 1958: fig.352)
- 44) Mersin IV. Tabaka Evi (Garstang 1953: fig 159)
- 45) a- Bayraklı, Oval Ev (Fagerström 1988: fig.94)
b- Tarsus, J Birimi (Braemer 1982: 288)
c- Tarsus, O Birimi (Braemer 1982: 288)
- 46) a- Tarsus, K Birimi (Goldman 1963: Plan II)
b- Bayraklı, XXXVII sayılı Oda ve 2 Odalı Avlulu Ev
(Akurgal 1983: fig.15)
- 47) Bayraklı, Ortası Avlulu Yapı Topluluğu
(Akurgal 1983: fig.14)

- 48) Levant Yerleşim Haritası
- 49) Levant Coğrafi Harita
- 50) Ashdod Yerleşim Planı (Dothan 1971: plan 8)
- 51) a- Şematik Yerleşim Planı (Shiloh 1987: 10, fig. 6)
b- Arad Kalesi (Herzog 1978: fig. 8)
- 52) Beth Shemesh, III.-II.tabaka Yerleşim Planı
(Braemer 1982: 27, fig. 7d)
- 53) Tell Beit Mirsim, NW Alanı Yerleşim Planı
(Braemer 1982: 33, fig. 9a)
- 54) a- Tel Esdar Yerleşim Planı
(Braemer 1982: 21, fig. 4a)
b- Horvat Haluqim Yerleşim Planı
(Braemer 1982: 19, fig. 3a)
- 55) a- Horvat Ritma Yerleşim Planı
(Braemer 1982: 21, fig. 4a)
b- Asur kabartmasında Tel Miqne surları
(Gitin 1992: 27)
- 56) Kazamatlı Surlar: 1- Megiddo, VA-IVB tabakası
2- Hazor, X. tabaka 3- Beer Sheba II. tabaka
4- Gezer (Shiloh 1987: 8, fig. 4)
- 57) a- Kerpiç boyutları, Catal Höyük (Anadolu)
(Mellaart 1967: 55)
b- Kerpiç boyutları, Levant örnekleri
(Braemer 1982: 123)
- 58) a- Ahşap çeşitleri ve kullanım oranları
(Hornsky 1977: 74, fig. 2)
b- Tell el Farah, VIIb tabakası, Duvar Detayı

(Chambon 1984: 30, fig. 6a,6c)

- 59) a- Hazor, 2a no.lu Evin 39 no.lu mekanın kapısı,
profilden ve cepheden görünüş
(Braemer 1982: 117, fig. 33g)
- b- Hazor, 14 no.lu Evin , 44 no.lu mekanın doğu
duvarı (Braemer 1982: 117, fig. 33e)
- c- Tel Masos 32 no.lu Ev
(Braemer 1982: 117, fig. 33d)
- d- Afula, XXVIII no.lu Mekan, Kuzedoğu Duvarı
(Braemer 1982: 123, fig. 35a)
- 60) a- Atar Haro'a, II no.lu Ev, Güney ve Kuzey Dikmeler
(Braemer 1982: 125, fig. 36d,e)
- b- Tel Masos, 167 no.lu Ev, Yığma Dikmeler
(Braemer 1982: 127, fig. 37b)
- 61) a- Tell Beit Mirsim, NW 31/10 Evi, Yığma Dikmeler
(Braemer 1982: 127, fig. 37d)
- b- Tell en Nasbeh, 390 no.lu Ev, Yığma Dikmeler
(Braemer 1982: 127, fig. 37a)
- c- Hazor, 10037 no.lu Ev, alçak bir duvar üzerinde,
dikmeler (Braemer 1982: 125, fig. 36b)
- 62) a- Tell Beit Mirsim, SE 50/3 ve 51/5 Evleri
Ortak Merdiven Kullanımı (Braemer 1982: 197)
- b- Bethel, Taş Kapı Pervazları
(Albright 1968: lev. 99a)
- 63) a- Shechem, 1727 no.lu Ev, Rekonstrüksiyon
- b- Tel Masos, 167 no.lu Ev, Rekonstrüksiyon
- c- Tell Beit Mirsim, NW 13/9 Evi, Rekonstrüksiyon

- (Braemer 1982: 152, fig. 44a-c)
- 64) a- Atar Haro'a II no.lu Ev, Kapi Lentosu
(Cohen 1970: 11, fig.6)
- b- Tell en Nasbeh, Kemerli Kapi
(Braemer 1982: 131, fig. 38d)
- c- Ai, BXV Evi, Kemerli Kapi
(Braemer 1982: 131, fig. 38c)
- 65) a- Tell Abu Hawam, 27 no.lu Ev
(Hamilton 1934: Plan III)
- b- Tell Abu Hawam, 13 no.lu Ev (Braemer 1982: 164)
- c- Ai 17 no.lu Ev (Braemer 1982: 166)
- 66) a- Tell Abu Hawam, 44 no.lu Ev (Braemer 1982: 163)
- b- Beth Shemesh, 24 no.lu Ev (Braemer 1982: 198)
- 67) a- Sukas 5 no.lu Kompleks (Lund 1986: 27, pl.9)
- b- Beer Sheba 1665 no.lu Yapı (Herzog 1984: fig.5)
- 68) a- Tel Masos, 34 no.lu Ev (Braemer 1982: 251)
- b- Tell Qasile, 225 no.lu Ev (Braemer 1982: 273)
- c- Tell el Farah, 198 no.lu Yapı
(Chambon 1984: planche 23)
- 69) a- Tell Esdar, 90 no.lu Ev (Braemer 1982: 210)
- b- Tell Qasile, Q Evi (Braemer 1982: 275)
- 70) a- Izbet Sartah, 112 no.lu Ev (Braemer 1982: 238)
- b- Horvat Ritma, C Evi (Braemer 1982: 237)
- 71) a- Tel Masos, 480 no.lu Ev
(Kempinski 1977: 10, fig. 5)
- b- Tell Keisan, 506 no.lu Ev (Braemer 1982: 246)
- 72) a- Megiddo, 1725 no.lu Yapı (Lamon 1939: fig. 5)

- b- Tell Keisan, 507 no.lu Ev (Braemer 1982: 247)
- 73) a- Hazor, 3197 no.lu Yapı (Yadin 1989: Plan XX)
b- Tel Keisan, 618 no.lu Ev (Braemer 1982: 246)
- 74) a- Tell el Farah, 180 no.lu Ev (Braemer 1982: 213)
b- Tell Esdar, 38 no.lu Ev (Braemer 1982: 211)
- 75) a- Tel Keisan, 501 no.lu Ev (Braemer 1982: 245)
b- Gezer, "Filistin Evi" (Braemer 1982: 219)
- 76) a- Hazor, 200d Evi (Yadin 1989: Plan VIII)
b- Tell Qasile, J Evi IXA ve IXB tabakaları
(Braemer 1982: 276)
- 77) a- Tell el Farah, 442 no.lu Ev
(Chambon 1984: plache 13)
b- Horvat Haluqim, 2 no.lu Ev (Braemer 1982: 234)
- 78) a- Atar Haro'a, II no.lu Ev (Braemer 1982: 175)
b- Megiddo, 1334 no.lu Ev (Lamon 1939: fig.72)
c- Tell Beit Mirsim, NW 31/1 Evi (Braemer 1982: 189)
- 79) a- Megiddo, 1616 no.lu Yapı (Lamon 1939: fig. 72)
b- Tel Zeror A Bölgesi Evi (Braemer 1982: 291)
- 80) a- Megiddo, 1427 no.lu Yapı (Braemer 1982: 259)
b- Hazor, 49 ve 2a no.lu Evler (Braemer 1982: 226)
- 81) a- Tell Keisan, 516 no.lu Ev (Braemer 1982: 248)
b- Tel Gat (Tell el Areini), IX. tabaka Evi
(Braemer 1982: 273)
- 82) a- Hazor, 14a Evi (Braemer 1982: 226)
b- Tel Gat Güneydogu Evi (Braemer 1982: 172)
c- Tell Beit Mirsim, SE 22/4 Evi (Braemer 1982: 193)

ÖNSÖZ

Erken Demir Çağında Ege ve Doğu Akdeniz Konut Mimarlığı konulu bu çalışmanın temelini, kazı raporları ile bölgenin günümüz kırsal konutları üzerine yapılan araştırmalar ve gözlemler oluşturmaktadır.

1986 yılında tamamlamış olduğum, tarihöncesi Anadolu konutları ile ilgili Bilim Uzmanlığı tezimin kapsamlı bir devamı olarak düşündüğüm bu çalışmada, konutu salt mimari bir birim olarak değil, aynı zamanda insan yaşamına dair bilgiler edinebileceğimiz sosyal bir birim olarak da değerlendirmeye çalıştım.

Her zaman olduğu gibi, bu araştırmam sırasında da beni destekleyen ve yönlendiren hocam, danışmanım Sayın Prof. Dr. Engin Özgen'e teşekkür ederim.

Atina'daki çalışmalarım sırasında yakın ilgisini gördüğüm ve önerilerinden yararlandığım Sayın Prof. Dr. Nicholas Coldstream'e, bana önerileri ile yol gösteren Doç. Dr. Ender Varinlioglu'na ve Körfez Savaşı'nın sıkıntılarına rağmen, mektubumu yanıtlayarak bana görüşlerinden yararlanma olanağı sağlayan Sayın Prof. Dr. Seymour Gitin'e teşekkürlerimi bir kez de burada ifade ediyorum. Bayraklı'yı ziyaretim sırasında göstermiş oldukları sıcak ilgiden dolayı Sayın Ord.Prof.Dr. Ekrem

Akurgal ve Doç.Dr. Meral Akurgal'a tekrar teşekkür ediyorum.

Araştırmam süresince, bünyesinde çalıştığım Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün birçok olanağından yararlandım. Başta Sayın Dr. David H. French olmak üzere, tüm Enstitü üyelerine göstermiş oldukları ilgiden dolayı minnettarım.

Ayrıca çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan Stuart Baylock, Ben Claasz Coockson, Tuğrul Çakar, Dr. Serra Durugönül, Dr. Gül Eralp, Kutalmış Gökay, Sema Ilıcak, Gülgün Kazan, Nilhan Saygon, Françoise ve Dr. Geoffrey Summers'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ve nihayet, bu teze çok emeği geçen babam Musa Eran'a ve hiçbir koşulda benden desteğini esirgemeyen annem Nezahet Eran'a burada bir kez daha yürekten teşekkür ederim.

Yaprak Eran, Ankara

Ocak 1994

GİRİŞ

Bu çalışmasının konusu konut mimarlığıdır. Bir konutun mimarisini insan ve doğa belirler. İnsan yaşadığı mekanı doğanın fiziksel koşullarının elverdiği ölçüde ve kendisinin dünya görüşü, yaşama biçimi, sosyal-fiziksel gereksinimleri, ekonomik ve teknik olanakları doğrultusunda biçimlendirir. Bir anlamda konut bireysel ve toplumsal özelliklerin dışavurumudur. Bu nedenle konut, mimari bir birim olmasının yanı sıra sosyal bir birim olarak da değerlendirilmelidir.

İncelenen konut örneklerinin tümü 1200-700 yılları arasına tarihlenmektedir. Kronolojik terminolojiye göre, Ege ve Kıbrıs'ta 1200-1100/1050 yılları arası Son Tunç Çağının son evresidir. Levant'ta ise Demir Çağları 1200'le başlar. Bu çalışmada 1200-700 arasındaki zaman diliminin tümü, bölgeler arasında terim karmaşasından sakınmak amacıyla, Erken Demir Çağı olarak adlandırılmıştır (krş.Hayden 1983a: 17; 1990a: 4; Akurgal 1988: 134). Ege için Karanlık Çağ terimi de zaman zaman Erken Demir Çağı ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır (krş.James 1991: 69).

Çalışma kapsamına giren coğrafi alan bir bütün halinde Ege ve Doğu Akdeniz diye tanımlanmıştır. Bu tanım Kıta Yunanistan, Ege adaları, Girit, Kıbrıs, Batı ile Güney Anadolu kıyılarını ve Levant'ı içine alır. Bu

alanın seçilmesindeki amaç, Erken Demir Çağı boyunca Ege ve Doğu Akdeniz arasında süregelen sosyal ve kültürel ilişkileri bir bütün olarak inceleyebilmektir. Erken Demir Çağı başlarında Yunanistan'dan başlayıp Levant'ta noktalan Ege göçleri, sonraki yüzyıllarda da ticaret iki bölge arasındaki sosyal ve kültürel ilişkilerin başlıca nedeni olmuştur.

Cografî alan belirlenirken bazı sınırlamalara da gerek duyulmuştur. Söyle ki, Kıta Yunanistan bölgesinin üst sınırını Doris-Euboia hattı oluşturur. Bu hattın kuzeyinde kalan Teselya ve Makedonya hem tarihi gelişmeler, hem de kültür özellikleri bakımından Ege'den çok Güneydoğu Avrupa'ya yakındır. Anadolu ise yine Ege ile olan bağları açısından batı ve güney kıyılarıyla sınırlandırılmıştır. Levant bölgesine gelince, bu terim genel anlamda Libya, Mısır, Kuzey Suriye, Filistin ve Kilikya gibi çok geniş bir coğrafyayı kapsamakla beraber (Wiseman 1973: 58), burada sadece Filistin ve Kuzey Suriye'nin kıyı şeridini içeren bir alan için kullanılmıştır (krş. Braemer 1982). Kilikya bölgesi Anadolu başlığı altında incelenmiş, Mısır ve Libya ise, Ege kökenli "Deniz Kavimleri" ile olan ilişkilerinin büyük ölçüde savaşlarla ve daha sonra yoğun olmayan ticaretle sınırlı kalması nedeniyle konu dışı bırakılmıştır. Kuzey Suriye ise Ege ile olan ve kolonileşmeye kadar varan ticaret ilişkisi nedeniyle

sadece kıyı bölgesi olarak ele alınmıştır.

Levant, diğer bölgelerden farklı olarak, kendi içinde coğrafi alt ayrımlarla incelenmiştir: Kıyı Bölgesi, Dağlık Orta Bölge ve Dağlık İç Bölge.

Böyle bir ayrıma gidilmesinin nedeni, bölgeler arasında konut mimarisini etkileyecek ölçüde iklim ve doğal çevre farklılıklarının olmasının yanı sıra, kıyı ile dağlık bölgelerin etnik yapı bakımından da farklılık göstermesidir.

Konut planları, konutun biçim ve avlulu olup olmadığı temel olarak oluşturulan bir tipoloji doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Biçimsel ayrıma gidilmesi, benzer örnekleri biraraya toplamak ve varsa belli bir bölgeye ya da etnik gruba özgü olabilecekleri saptamak bakımından gerekli bulunmuştur. Avlu ise, işlevleri nedeniyle birey ya da toplumların sosyal ve ekonomik yaşamına dair ipucu oluşturması bakımından önemsenmiştir. Tipolojik gruplaşma şöyledir:

A) Oval Planlılar

B) Apsidal Planlılar

1) Apsidal Avlusuz

2) Apsidal Avlulu

C) Dörtgen Planlılar

1) Avlusuz Tipler

a) Tek Mekanlılar

- b) Mekanları uzunlamasına yerleştirilmiş olanlar
- c) Mekanları enlemesine yerleştirilmiş olanlar
- d) Mekanları uzunlamasına ve enlemesine yerleştirilmiş olanlar

2) Avlulu Tipler

- a) Avlunun tek kenarı üzerinde kapalı ve/veya yarı kapalı mekan olanlar
- b) Avlunun iki kenarı üzerinde kapalı ve/veya yarı kapalı mekan olanlar
- c) Avlunun üç kenarı üzerinde kapalı ve/veya yarı kapalı mekan olanlar
- d) Avlunun dört kenarı üzerinde kapalı ve/veya yarı kapalı mekan olanlar

Konu kapsamına alınan konutlar tam plan veren ya da kalıntısı rekonstrüksiyonu yapılabilecek nitelikte olanlardır. Plan itibarıyla tipolojik sınıflamaya girmeyen veriler, Tipoloji Dışı Örnekler başlığı altında toplanmıştır ki, bunlar sayıca çok azdır.

Konutların tipolojik dağılımı üç evreden oluşan bir kronolojik ayrımla incelenmiştir. I. evre 1200-1000, II. evre 1000-800, III. evre 800-700 yıllarını içerir.

Bu evreler arasında, yeri gelince değinileceği üzere derin nitelik farkları vardır.

Konut verilerinin tarihlendirilmesi raporlarda belirtilen tarihlere göre yapılmış, raporlarda kronolojik

terimlerin kullanılması halinde konutun sayısal tarihi, aşağıda verilen çizelge doğrultusunda belirlenmiştir.

EGE	KIBRIS	LEVANT (Filistin)
1200 SHIIIC SMIIIC		
1100 ----- Submiken	Son Bronz Çağı IIIA-B	Demir Çağı I A-B
1050 Subminos	-----	
1000 -----	Geometrik I	-----
950 Protogeometrik	-----	Demir Çağı IIA
900 ----- Erken Geometrik	Geometrik II	-----
850 -----	-----	Demir Çağı IIB
800 Orta Geometrik	Geometrik III	-----
750 ----- Geç Geometrik	-----	Demir Çağı IIC
700 -----		
	Arkaik I	
-----	-----	-----

Yaklaşık tarihlere göre hazırlanmış olan bu çizelgenin düzenlenmesinde Ege için Manning, Weninger (Manning 1992: 637) ve James (1987: 34) tarafından geleneksel kronoloji olarak tanımlanan kronoloji ve Hayden (1990a: 4) tarafından öngörülen Girit kronolojisi, Kıbrıs için Maier ve Karageorghis (Maier 1984: 11), Levant (Filistin) içinse Dever (1986: 8-9) tarafından yayınlanan kronolojiler temel alınmıştır.

Uzun süre değişim geçirmeden kullanımda kalan konutların kronolojik evreleri saptanırken, konutun kullanım süresi değil, inşa ve varsa değişim tarihleri dikkate alınmıştır.

Yapıların işlevlerinin belirlenmesinde yani konut olarak kullanılan yapıların saptanmasında büyük ölçüde kazı raporlarındaki yorumlara sadık kalınmıştır. Fakat, incelediğimiz dönemde konut ve tapınak mimarlığı arasında belirgin farklılıkların olmaması (Drerup 1964: 204; Snodgrass 1971: 408; Fagerström 1988: 40) nedeniyle, tapınak olarak tanımlanan yapılar mümkün olduğu ölçüde yerleşim içindeki konumları ve iç buluntuları dikkate alınarak tekrar gözden geçirilmiş ve Eleusis'deki "Sacred House" gibi tartışmalı olan ya da çok amaçlı kullanılan yapılar kataloğa dahil edilmiştir. Raporlarda yorumsuz bırakılan yapılar için yine benzer kıstaslar kullanılmıştır.

Bazı isim ve terimlere de değinmek gerekiyor. Metinde sıklıkla kullandığımız "kuzeyliler", "Deniz Kavimleri" ya da "Dor göçleri" gibi geleneksel terminolojide yer aldıkları halde kesinlikleri şüpheli olan isimler " " işareti içine alınmıştır. Türkçede tam karşılığı olmayan "pisé" ve "wattle and daub" gibi terimler de, metinde gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra olduğu gibi kullanılmıştır.

Bu arada bir özel isme de değinilmelidir: Filistinler. "Deniz Kavimleri"nden Levant'ın bir kesimine yerleşmiş olan halka bazı kaynaklarda Filistler denmekte ise de (Meydan Larousse, Filistler maddesi) bu çalışmada Batı dillerindeki kullanıma dayanarak Filistinler (Philistines) ismini yegliyoruz. Çünkü dilimizde kullanılan Filistinliler (Palestinians) deyimi, Filistin (Palestine) bölgesinde yaşayan eski, yeni halkların tümünü içeriyor.

X X X

Metin içinde geçen tarihler, aksi belirtilmediği sürece M.Ö.dir.

Nihayet konut katalogunda verilen ölçüler yayınlanmış olan planlara dayalı iç ölçülerdir. Çizimi verilen tüm konut planları ise 1/200 ölçeklidir ve kuzey yönü sayfanın üst tarafına gelecek şekilde yerleştirilmişlerdir.

I- KITA YUNANISTAN

A- TARİHSEL GELİŞİM VE HALKLAR

Tüm Ege ve Doğu Akdeniz tarihi için dönüm noktası olan 1200'ler bölgenin en güçlü krallıklarının kurulduğu Kıta Yunanistan için gerçek anlamda bir yıkımı beraberinde getirmiştir. Ülkenin olasılıkla kuzeyinden gelen (krs. Starr 1962: 69-74; Bouzek 1969b: 41-56; Sanders 1983: 43-68) istilacılara, belki de zaten çöküş dönemine girmiş olan (krs. Desborough 1962: 3vd.; Stiebing 1980: 16-19; Muhly 1992: 11) Miken şehirleri karşı koyamamış, kısmen ya da tamamen yıkılmışlardır.

1200 - 800 yılları arasında Yunanistan, Ege Adaları ve Anadolu kıyıları çeşitli kavimlerin sayısız göçlerine, istilalarına sahne olmuştur. Göçmenler ve istilacıların kimliklerini ve neden oldukları olayları kesin olarak saptayabilmek, bugünkü bilgilerimizle pek olanaklı değildir. Bu nedenle söz konusu dönem "Yunan Orta Çağları" ya da "Karanlık Çağlar" olarak adlandırılmaktadır.

Göçmenlerin ve istilacıların kimliklerine ilişkin soruların net olarak yanıtlanamamasının en önemli nedeni, yıkılan Miken kültürünün yerine bölgede yeni bir etkin kültürün kurulmamış olması, dolayısı ile bu kavimleri bize tanıtabilecek, kökenlerini belirlememize yardımcı olacak

nitelikteki arkeolojik kalıntılardan yoksun olmamızdır.

Gerçekte bu dönemde ortaya çıkan SHIIIC keramiği (Miken IIIC) ve bunu izleyen Sub-Miken keramiği, SHIIIB keramiğinin bir devamı niteliğindedir. Miken kültürünün mimarlık, gömü^t adetleri, yazı gibi özellikleri yok olup giderken, keramikte görülen devamlılık, üzerinde önemle durulması gereken bir ipucudur. Belki böylesine tümden bir yıkımdan sonra mimarideki anıtsallığın, mezarlardaki yine anıtsallık boyutlarına erisen teknik becerinin ya da mezar armağanlarındaki bolluğun ve lüksün sürmesi, ekonomik çöküş nedeniyle beklenemez; ancak tüm bunların en alçak gönüllü örneklerini bile göremememiz ilgi çekicidir. Bu durum karşımıza iki olasılık çıkarmaktadır. İlki, istilalar nedeniyle Miken halkının ülkelerini tamamen terk etmiş olmalarıdır; ancak böyle bir durumda ne bu kalabalık grupların nereye gittikleri sorusunu yanıtlayabiliyoruz, ne de keramikteki devamlılığı açıklayabiliyoruz. Mısır yazıtlarında adı geçen "Ekwesh"lilerin ve bunlarla çağdaş Hitit yazıtlarındaki "Ahhiyawa"lıların Akalar olduğu görüşü (Muhly 1974: 129-145; Bury 1975: 44-45; Finley 1981: 64; Sanders 1985: 107-111) doğru ise, bu insanların en azından bir kısmının Ege adaları, Kıbrıs yolu ile Levant kıyılarına ulaştıkları düşünülebilir (Burdajewicz 1990: 105). Ancak, asimile edilemeyecek kadar geniş kitlelerin göçü söz konusu olunca, bu sav ve buna ilişkin arkeolojik veriler (Bury 1975: 57) yeterli bir açıklama

oluşturmamaktadır. İkinci ve daha akılcı olasılık ise, Miken kültürünün sadece bir saray kültürü olduğu ve hiçbir zaman halka inemediği, dolayısı ile gelenekselleşmediğidir. Öyle görünüyor ki, tüm Miken kültür öğeleri içinde halkın ürettiği, benimsediği tek şey pismiş toprak kaplardı. Bu nedenle de, krallıkların yıkılışından sonra bölgede kalan halk, sahip olduğu bu geleneği sürdürdü. Keramikte ve gömüt adetlerinde görülen yerel farklılıklar ise, bölgede yaşamaya devam eden yerli gruplar arasında artık belirgin bir yönetsel bağıllık olmadığını ortaya koyar (krs. Snodgrass 1971: 368).

Belirli arkeolojik verileri, belirli etnik gruplarla özdeşleştirerek, "istilacıların" kimliklerini konusunda kesin bir sonuca ulaşmak, henüz mümkün gözükmemektedir. Bununla beraber, bazı antik yazarların anlatıları (Herodot I.56; Thucydides I.12), ünlü "Heraklesoğullarının Dönüşü" efsanesi ile, bu yıkım "Dorlar"a maledilmiş ve bu görüş uzun yıllar araştırmacılar tarafından onaylanmıştır (Carpenter 1968: 54-80; Thomas 1978; krs.Drews 1988: 204-215). Bugün ise, bazı araştırmacılar bu saptamadan kuşku duymaktadır (Coulson 1990: 14-15; Grant 1988: 133; Drews 1988: 203). Göçlerin çok uzun bir zaman dilimine yayılması ve yıkım tabakalarının üstünde yeni kültür kalıntılarının olmayışı, bu kuskuyu haklı kılmaktadır. Kesin olan tek şey, 13. yüzyıl sonundan başlayarak 12. yüzyıl boyunca Yunanistan'ın her açıdan ciddi yıkımlarla karşılaşmış

olmasıdır. Bu yıkımlarla beraber bazı kültürel değişimler de saptanmaktadır. İskelet gömünün yerini büyük ölçüde kremasyona, görkemli oda ve tholos mezarların ise, yerlerini basit kist mezarlara bırakması; demir kullanımının hızla yayılması, bunlardan en belirgin olanlarıdır. Ancak, bu değişimlere kesinlikle istilacıların neden olduğunu söylemek güçtür. Bölgede gerek kremasyonun, gerekse kist mezarların, hatta demirin varlığı daha erken dönemlere inmektedir (krs. Coulson 1990: 15-16; Hammond 1976: 146-148; Bury 1975: 57). Bu gelenekler gibi, başta keman yayı biçimli fibulalar ve Naue II tipi kılıçlar (Rutter 1992: 67-68) olmak üzere ele geçen bazı yeni ufak buluntuların da kökenleri konusunda fikir birliğine varılamamaktadır (krs. Grant 1988: 133; Desborough 1962: 5-6). Yine istilacılarla gelmiş olduğu düşünülen "wattle and daub" (1) (göz dolgusu) tekniği ile inşa edilmiş apsidal yapılar da, diğer öğeler gibi, bölgede daha erken örneklerinin bulunmuş olması nedeniyle, sağlam bir kanıt olmaktan uzaktır (Coulson 1990: 17-18). Ancak, tüm bunların arasında bir de bölgede tümüyle yeni olan bir buluntu vardır. Bu ilk kez SHIIIC döneminde ortaya çıkan ve Barbarian Ware ya da Handmade Burnished Ware (El Yapımı Perdahlı Mallar) olarak isimlendirilen bir keramik türüdür. Bu keramik türünün örnekleri Lefkandi, Mikenai, Tiryns, Aegira, Korakou gibi merkezlerde ele geçmiştir (Rutter 1975; French 1977; 1989; Lewartowski 1989: 119-125; Pilides 1991). Kıta Yunanistan'dan başka

Girit, Anadolu ve Kıbrıs'da da benzerleri bulunan bu keramiğin Doğu Avrupa kökenli olduğu geniş ölçüde kabul edilmektedir (Muhly 1992: 12; krs. Sanders 1985: 191-192; Small 1990). Bugün bu keramik türü, bulunduğu bölgelerdeki "kuzeyli" varlığını gösteren en sağlam arkeolojik veri olarak değerlendirilmekteyse de, Muhly (1992: 13) keramik verilerinin, tek başlarına böyle bir sonuca varmak bakımından yeterli görmemektedir.

Kimlik saptamasındaki bu belirsizliğe rağmen, konuya ilişkin bazı varsayımlara değinmekte fayda vardır. Uzun bir zaman dilimine yayılan ve çok büyük yıkımlara neden olan bu istilalar ve göçlerden tek bir kavmi sorumlu tutmak, sanırız, akılcı olmaz. Kıta Yunanistan'da Karanlık Çağlar içinde belirleyici üç ana göç dalgası görülmektedir (Levha 1). Bunlardan ilki, yaklaşık 12. yüzyıl ortalarına, ikincisi 11. yüzyıl sonu ile 10. yüzyıl başlarına, sonuncusu ise, 10. yüzyıl başından 9. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir. Bu göçler sırasında "Dorlar" gibi dışardan gelmiş olanların yanı sıra, yerel grupların da hareketleri göz önüne alınmalıdır (Sourvinou-Inwood 1973). İlk dalgalanma içerisinde Dorlar ve Aitolialıların etkin oldukları, olasılıkla Thesalia ve Boiotialıların da bu ilkler arasında yer aldığı düşünülmektedir. İkinci ana göçte ise, Ionia ve Aitolialıların Anadolu'ya göçmeleri, "Dorlar"ın da Peloponez'e yayılmaları belirleyici olarak kabul edilir. 975 - 800 yılları arasına tarihlenen son

etkin göç hareketinin de, Ege adalarına (özellikle Girit'e) ve Anadolu'nun güney kıyılarına yönelmiş olduğu sanılmaktadır (Christopoulos 1975: 36). Bu büyük dalgalar arasında ufak kıpırdanışlar olduğu muhakkaktır. Miken Krallıklarının yıkılışında ilk göç dalgalarının yanı sıra, Chadwick (1976a: 115)'in belirttiği gibi, Miken aristokrasisine karşı ayaklanan yerli halkın da etkili olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde, büyük depremler, iklim değişiklikleri, kuraklık ve buna bağlı olarak açlık sorunu, böylesine bir yıkıma neden olabilecek etkenler arasında sayılmaktadır (Aström 1985: 7; James 1991: 71; krs. Zangger 1991).

Kıta Yunanistan'ın Karanlık Çağa neden olan göçlerine ve bu göçlerin nedenlerine dair simdilik bundan daha fazla birşey söylenemiyor. Ancak, destanlarında 10.-8. yüzyıl yaşantısını yansıttığına inanılan (Webster 1958:136; Kirk 1962:126-156; Wace 1962:452vd; Snodgrass 1971:2-21; Christopoulos 1975:46; Austin 1977:37-40; Whitley 1991a: 342-344; Andreyev 1991) Homeros sayesinde, en azından bu yüzyıllarda Kıta Yunanistan'da yaşayan halkların isimlerini öğreniyoruz (Iliada II.494-644,681-760). Yaşadıkları bölge ya da şehirlere göre adlandırılan bu haklardan bazıları Boiotialılar, Phokisliler, Lokrisliler, Aitolialılar, Tirynsliler, Atinalılardır.

8. yüzyılda kitle hareketleri durulmuş, gruplar

belirginlesmeye, güçlü merkezi otoriteler yeniden kendini göstermeye başlamıştır. Gerek sayıca artan yerleşmeler (krs. James 1991: 86), gerekse diğer arkeolojik veriler yaşamın, nispeten belli bir düzene girdiğini gösterir. Bu dönem Yunanistan'da şehir devletlerinin kurulmaya başlandığı dönemdir. 7. yüzyıl ve sonrasında bu kentleri diğerleri izlemiş ve Yunanistan tekrar siyasi bir kimlik kazanmıştır. Yeniden kullanılmaya başlanan yazı, tüm diğer sosyal, ekonomik ve teknik gelişmelere ön ayak olmuştur.

B- EKONOMİ VE SOSYAL YAŞAM

Miken Krallıklarının yıkılışını izleyen dönemlerde, Yunanistan'da ekonomik ve sosyal yapıda kesin bir çöküş görülür. İlk istilacılar ve göçmenler olasılıkla uzun bir süre göçebe/yarı göçebe bir yaşam sürdürmüşlerdir. Yeni geldikleri yörelerde tutunabilmek, varlıklarını çoğalarak devam ettirebilmek için savaşmak zorunda olan kabilelerin, belirli bir sosyal-ekonomik düzeye erişmelerinin zaman alması doğaldır. Göçerlerin yaşamlarını hayvancılık, takas, yağmacılık ve belki de kısa süreli tarımsal faaliyetlerle sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Yıkımdan kurtulan yerli gruplar ise, Asine, Tiryns gibi bazı eski yerleşmelerin yerine ufak köyler kurarak, bölgede yaşamaya devam etmişlerdir. Bu grupların ekonomisinde tarım daha

önemli bir yer tutmuş olabilir.

Yunanistan'da Erken Demir Çağı boyunca, sosyal yapılanmada kabile sistemi önemli bir yer tutar (Christopoulos 1975: 55-57; krs. Morris 1991: 40-49). Kalabalıklaşan topluluklarda, bölerek yönetme yoluna gidilmesi, doğal olarak kaçınılmazdır. Kabile sisteminde de, en büyük birim olan phyle (kabile) fratria'lara (phratría= kardeşlik), fratria'lar da genos'lara (klan) ayrılıyordu. Bu örgütlenmeye bağlı olarak, yerleşik düzen sistemi tutunmaya başlar. Bu dönemde sözünü edebileceğimiz yerleşimler, basit köy yerleşmeleridir. Bu köyler (kome, demos) klanların bölge birimleridir. Köyler ve birbiri ile akraba olan köylerin oluşturduğu gruplar 8. yüzyılda daha ciddi otoritelerin ortaya çıkışına kadar tek tip yerleşim birimleri olarak kalmıştır. Köylerde birbirine benzer iç örgütlenmeler söz konusu idi. Her köy, o klanın ataocağını temsil eden bir lider tarafından yönetiliyordu. Olasılıkla, tüm klan liderlerinin başında da, bir kabile lideri bulunuyordu (Drews: 1983; Andreyev 1991: 343-346; Barcelo 1993: 36-49). Ancak bilindiği üzere, bu çağ için en belirgin özellik, bölgesel farklılıkların var olmasıdır. Özellikle keramik sanatında (Coldstream 1968; Snodgrass 1971: 24-105; Rutter 1992: 65-67) ve gömüt adetlerinde (Snodgrass 1971: 140-121) görülen farklılıklar, Erken Demir Çağı için tek bir kültür tipinden söz etmemizin olanaksız olduğunu ortaya koyar. Bu

farklılık sosyal yapı için de öngörülmektedir (Whitley 1991a; 1991b). Whitley'e göre, yerleşim biçimi sosyal yapılanma ile paralellik gösterir ve uygulanan yönetim modeli, yerleşmelerin geçici ya da kalıcı olmasında önemli bir rol oynar. Araştırmacı, süreklilik gösteren yerleşmelerde yukarıda değindiğimiz "kabile" sisteminin, geçici tip yerleşmelerde ise "Tek Adam" (Big Man) modelinin uygulandığı kanısındadır. "Tek Adam" modelinde bu statü genellikle miras yolu ile değil, kişinin kendi yetenekleri ile elde edilir. Bir yenilgi ya da ölüm nedeni ile bu otoritenin ortadan kalkması, sosyal yapı ve yerleşme birimi için bir dağılmaya neden olabilir. Kabile sisteminde ise, "Tek Adam" modelinden farklı olarak aile bağları sistemin temelini oluşturur. Belirli statüler miras yolu ile elde edilir. Daha istikrarlı ve kalıcı olan bu sistem, yerleşmelerin daha uzun ömürlü olmasında etken olabilir. Erken Demir Çağında yaygın olan uygulanan kabile ya da "Tek Adam" sistemlerinin yanı sıra, örneğin Tiryns'de saray yönetiminin devam ettiği ileri sürülmektedir (Muhly 1992: 12). Bu saptama, Kıta Yunanistan'da kültürel çeşitliliğin yanında, sosyal yapılanmada da çeşitliliğin var olduğunu göstermek bakımından önemlidir.

Temel amacın savaşmak ve diğer kuvvetler karşısında varlığını sürdürebilmek olduğu bu dönemde, olasılıkla klan üyeleri ya da daha genel deyimle hür insanlar arasında

bugün anladığımız anlamda sosyal sınıf farkları söz konusu değildi. Ancak, klan/ köy liderlerine ya da savaş kahramanlarına ve bunların ailelerine "en iyi" evin, "en kaliteli" ürünün verilmesi gibi bazı ayrıcalıkların tanınmış olması doğaldır. Nitekim, çağa ait mezar buluntularına dayanılarak, bireyler arasında bir sosyal sınıflaşmanın olabileceği ileri sürülmektedir (Whitley 1991b: 87-180; Dakoronia 1993: 120). Ayrıca, klan dışından kişilerin, köle olarak ev ve tarla işlerinde kullanıldığını görüyoruz (Austin 1977: 44-45; Starr 1962: 131). Yine de kölelik anlayışının, daha ilerki yüzyıllarda tanık olduğumuz acımasız boyutlara erişmediği kanısındayız.

Tüm bu bilgilerin edinilmesinde, Miken efsanelerinden ve 10. - 8. yüzyıllardaki yaşamdan esinlenerek yaratıldığına inanılan Homeros şiirleri (Webster 1958: 136; Kirk 1962: 126-156; Wace 1962: 452vd; Snodgrass 1971: 2-21; Christopoulos 1975: 46; Austin 1977: 37-40; Whitley 1991a: 342-344; Andreyev 1991) önemli bir kaynak olmuştur (Wace 1962: 431-452; Bury 1975: 51-53; Donlan 1985).

Görüldüğü gibi, tüm bu bilgiler, dolaylı kaynaklardan edinilmektedir. Erken Demir Çağı boyunca, Kıta Yunanistan toplumlarında geçerli olan sosyal yapı ya da yapıları bize tanıttacak kesin kanıtlardan yoksunuz (Rutter 1992: 62-65).

Bireysel mülkiyet kavramının henüz belirginleşmediği toplumlarda yaşam son derece basittir. Her ailenin kendi evi ve ekip bicebileceği klan arazisinden payına düşen bir toprak parçası vardır. Her evin kap-kacak, üst-bas gereksinimleri aile bireyleri tarafından üretilmektedir.

Toplumların yerleşik düzene geçişlerindeki temel neden tarımdır. Doğal olarak Yunanistan'da da bu dönemin başlıca geçim kaynağı tarım (Starr 1962: 130; Renfrew 1972: 265-307; Austin 1977: 41,202-203) ve geçmişi daha eskilere dayanan hayvancılıktı (Michell 1940: 59-76). Arpa ve buğday başlıca ürünlerdi. Yetiştirilen hayvanların başında koyun, keçi ve domuz gelmekte idi. Olasılıkla bir ölçüde bahçe ürünleri de söz konusuydu. Dolayısı ile, Erken Demir Çağı boyunca hemen her köyün kendi kendine yetecek şekilde örgütlendiği düşünülebilir.

Ticaret ise Miken Krallıklarının yıkılışı ile cökmüştür. 9. yüzyıl başına kadar ticaret yapıldığını gösterir bir kanıt yoktur. Bu yüzyıl yönünden de izler oldukça sınırlıdır (Popham 1980: 356-369). Ayrıca Homeros şiirlerinde Mentos'in, adı geçen tek Yunan taciri olması da bu dönemde ticaretin yaygın olmadığını gösterir (Winter 1971:7-12; Christopoulos 1975: 50; Austin 1977:43-44). Ancak, kabileler arası barışa yönelik takas ve armağan alışverişlerinin olabileceği unutulmamalıdır (Morris 1991: 36).

Madencilik de ticaret gibi, yoğun bir uğras değildir (Morris 1991: 38). Cömlekçiler ve belki yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan demirciler dışında, zanaatkarların sayısı çok sınırlıydı (Christopoulos 1975:51; Rutter 1992:62). Giyim kuşam gereksinimlerini karşılamak zorunluluğuna bağlı olarak son derece yaygın olan dokumacılık ise, özellikle kadınların işi idi (Pomeroy 1976: 32-56). Dokumacılığın varlığını belgeleyen ağırsaklar ve tezgah ağırlıkları çok sayıda yerleşimde ele geçmiştir (Fagerström 1988a: 132-133).

Basit köy yaşantısı 8. yüzyılın başlarına kadar sürer. Artık ilk şehir devletleri kurulmaya ve bu yeni yaşama biçimine bağlı olarak aristokrasi kendini göstermeye başlar. İlk şehir devletleri arasında Atina ve Sparta en önemlileridir (Christopoulos 1975: 55-57). 8. yüzyılın en büyük ekonomik gelişmesi, ticaretin yeniden yoğunlaşmasıdır. Ticaret, hammadde gereksiniminin karşılanmasına bağlı olarak, çeşitli sanat dallarında gelişmelere yol açmıştır. Böylece genişleyen iş sahaları ve köy-kent farklılaşması iç göçleri alevlendirmiş, dış kolonilerin kurulmasına ön ayak olmuştur ki, benzeri sebep-sonuç ilişkisi tarih boyunca defalarca yaşanmıştır (Starr 1962: 183-186; 1977: 55-60, Christopoulos 1975: 51-53). Ve 8. yüzyıl ortalarına tarihlenen geometrik kaplarda görülen ilk grafittolar yazının tekrar doğuşunun müjdecileridir.

Tüm bu kültürel, ekonomik ve siyasal gelişmelerin sosyal sonuçlarının, 8. yüzyıl insanının ev yaşamına ve teknik olanaklarına anında yansımış olması olanaksızdır. Nitekim, 8. yüzyılda sayıca artan mimari kalıntılara karşın, teknik bakımdan herhangi bir değişiklik görülmez. Bu yüzyıl sadece büyük ve köklü bir değişimin başlangıç noktasıdır.

C- YERLEŞİM BİCİMLERİ

Kıta Yunanistan'da yıkımların ardından yoksullaşan yerli halklar ve göçebe yaşamları sonucu, herhangi bir mimari geleneğe sahip olmayan "yeni gelenler" Yunanistan'da büyük ölçüde kamp niteliğindeki geçici yerleşmelerle, basit barınaklarla yetinmiş olmalıydılar. Hiçbir iz bırakmadan yok olup giden basit yerleşme birimleri, elimizdeki yerleşme sayısının azlığına bakılırsa, oldukça fazla idi. İzleri günümüze kadar ulaşabilen yerleşim birimlerini, "kamplar"dan daha uzun ömürlü olan köyler diye değerlendirmek gerekir. Strabon (VIII.3.2) da Homeros Çağı yerleşmelerini anlatırken köylerden söz eder:

"Homeros zamanında Elis kenti daha kurulmamıştı, halk köylerde yaşıyordu...Bu kentin çeşitli bucakların birleşmesiyle oluşarak ortaya çıkması Pers savaşlarından

sonradır... Aynı şey Peloponez'deki hemen tüm yerleşmeler için geçerlidir. Bunlar kent değil, yöresel bucak kümeleri idi. Kentler, daha sonraları bunların bağrından doğdu."

Kıta Yunanistan'da Atina, Argos gibi sabit yerleşmelerin (Whitley 1991b: 184) yanı sıra onlara oranla daha kısa, kamplara oranla daha uzun ömürlü yerleşmeler de vardır. Nikhoria ve Lefkandi bu gruba girer. Nikhoria'da yerleşim 8.yy da tamamen terkedilir, Lefkandi'de ise, iskan alanı yüzyıllar boyu Xeropolis ve Toumba Tepesi arasında yer değiştirmiştir (Whitley 1991a: 347).

Kazılar Mikenai, Tiryns gibi bazı Miken yerleşim alanlarının, yıkımdan sonra da kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir (Whitley 1991a: 346; Snodgrass 1971: 363). Kıta Yunanistan'da incelenen merkezlerden sadece Tiryns Asağı Kale yerleşimi, şehircilik konusunda çağdaşları arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. 12. yüzyıla tarihlenen bu yerleşimde, ortak duvarlı birimler arasında yolların ve açık alanların bırakıldığı düzgün bir yerleşim dokusu görülür (Levha 3). Bu noktada, Tiryns'in Miken Çağında olduğu gibi, bu dönemde de saraydan yönetilmiş olabileceği görüşünü anımsamak yararlı olabilir.

Tiryns dışındaki yerleşmelere ilişkin buluntular daha çok mezarlık, bazen de birkaç yapı kalıntısı, hatta sadece neye ait olduğu kesin olarak belirlenemeyen duvar

kalıntıları ile sınırlıdır. Bu nedenle, buralardaki yerleşme düzeni hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Gerçekte, hayatın her bakımdan önemli kesintilere uğradığı bu evrede, nüfusun çok azaldığını ve insanların küçük gruplar halinde yaşadığını biliyoruz (Christopoulos 1975: 23; Winter 1977: 60vd.; Owens 1991: 12-14), bu şartlarda, ancak bilinçli bir örgütlenmenin sonucu olabilecek düzenli yerleşme kaygısının varlığı şaşırtıcı olurdu.

9 ve 8. yüzyıllarda artık kalabalıklaşan toplum ve bunların sosyal yapılanmalarına bağlı olarak, çok basit şekliyle de olsa, bir yerleşim düzeninin gerekliliği düşünülebilir (krş. Pesando 1989: 40-41; Owens 1991: 14-19). Bu basit yerleşim düzeni, Nikhoria (McDonald 1983: 58) ve Lefkandi'de (Whitley 1991a: 349) olduğu gibi, belli bir yapının etrafında toplanma ya da daha geç döneme ait Lathouresa'da görüldüğü gibi (Levha 4), yapılar arasında gruplaşma şeklinde olabilir. Ancak, ne yazık ki, kazılarda bu döneme ait veriler de fazla değildir. Yine de eldeki verilerle birkaç saptama yapılabilir. 8. yüzyıla tarihlenen Lathouresa, yerleşim planı veren tek örnektir (Levha 4). Burada dairesel, oval ve düzgün olmayan dörtgen birimler sıkışık (aglomeratik) düzende yerleştirilmiştir. Birimler arasında ortak duvar kullanımı görülmektedir. Bu yerleşmede dikkat çeken bir başka unsur da, apsidal yapıların diğerlerinden tamamen bağımsız bir konuma sahip olmalarıdır. Eretria'da aynı döneme tarihlenen yerleşme

ise, anlaşılabilirdiği kadarıyla dağınık düzende yerleştirilmiş, bağımsız tek evlerden oluşmaktadır (Mazarakis-Ainian 1987: 23). Thorikos'da da bazı noktalar dikkat çekicidir. Araştırmacılar, buradaki yapıların tamamen düzensiz olarak yerleştirilmiş olduğunu; ancak, inşaatlarda doğal eğimlerden ve teraslamalardan yararlanıldığını, yapıların kuzey-güney yönünde yerleştirilerek, kuzey rüzgarlarından korunmasına özen gösterildiğini belirtmektedirler (Mussche 1974: 44). Mussche (1974: 14)'e göre, bu uygulama Xenophon (Oeconomicus IX,4)'daki "Yunan Evi" tanımlaması ile paralellik gösterir. Eretria'da da yapıların çoğunluğu kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir ve bunların girişleri güneye bakmaktadır (Mazarakis-Ainian 1987: 17). McDonald (1983:58)'a göre, Nikhoria'daki benzer uygulama bu evre yapılarında görülen bir yeniliktir. Eretria örneklerinde olduğu gibi, konumuz dahilindeki diğer yapıların büyük bir kısmında girişler yine güneydendir (bkz. Levha 9-16). Öyle ki, ön cepheleri kuzeye bakan Nikhoria'daki IV-5 Birimi ve Lefkandi'deki oval/apsidal ev istisnai durum olarak değerlendirilmektedir (Fagerström 1988: 111).

Yakın zamanlarda Kıta Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinde yapılan yüzey araştırmaları ile Erken Demir Çağ yerleşmelerine ait yeni izler saptanmıştır (Bintliff 1985: 139, fig.14, Table 7; Runnels 1987: 316-317, fig.8;

Wright 1990: 638; Popham 1991; Griebel 1993; Dakoronia 1993). Ancak bu izler yerleşim planı konusunda bilgi verecek nitelikte değildir.

Kıta Yunanistan'ın 12. yüzyıl ile 8. yüzyıl arasında inşa edilen savunma duvarı saptanamamıştır (Snodgrass 1991: 8-9). 12. yüzyılın tek surlu yerleşimi olan Tiryns'de de sur duvarları Miken Dönemine aittir. 8. yüzyılda ise Lathouresa yerleşiminin bir duvar ile çevrelenmiş olduğunu görüyoruz. Görüldüğü gibi, Tiryns ve Lathouresa gerek yerleşim düzenleri, gerekse sur ya da koruma duvarı ile çevrili olmaları bakımından çağdaşları arasında şimdilik tek örnek olma özelliklerini korumaktadır. Bununla beraber, 8. yüzyıla ilişkin bilgilerimizin yetersiz olduğunu göz önüne alarak, Lathouresa'nın çağı için kesin bir ayrıcalık oluşturduğunu düşünmek, sanırız yanlış olur.

Tüm Erken Demir Çağı Kıta Yunanistan yerleşmelerinin kesin olarak bilinen ve birçoğu için ortak olan tek özellik coğrafi konumlarıdır. Bunlar kıyı şeridi üzerinde ve çevreye hakim tepelerde kurulmuşlardır (Pesando 1989: 22). Böyle bir konuma sahip olan Eretria'da kıyı şeridinin, iç kısımlara oranla daha kalabalık olduğu tahmin edilmektedir (Mazarakis-Ainian 1987:23). Araştırmacılar bu durumu meslek grubu ve sosyal sınıflaşma açısından değerlendirerek kıyıda tüccar, denizci, balıkçı

gibi halktan kişilerin, iç kısımlarda ise toprak sahibi aristokratların oturmuş olduklarını belirtir (Mazarakis-Ainian 1987: 20).

Kıta Yunanistan'da nehirlerin su durumu genellikle mevsimlere göre değişir. Ancak, ülke yeterli yeraltı suyu birikimlerine sahiptir. Bu nedenle, yerleşimlerde su gereksinimi daha ziyade pınarlar ya da kuyulardan karşılanmaktaydı (Brann 1962: 108; Whitley 1991b: 61).

D- KONUT MİMARLIĞI

1- İNŞAAT MALZEMELERİ VE İNŞAAT TEKNİKLERİ

TAŞ: Konumuz dahilindeki yapıların büyük bir kısmında taş malzeme kullanılmıştır. Genellikle binanın alt yapı inşasında yer alan bu malzemenin kullanımını, Erken Demir Çağ için bir kural olarak kabul etmemek gerekir. Belki de, inşasında taş kullanılmış olan yapıların bir kısmının günümüze kadar korunabildiğini söylemek daha doğru olur.

Yunanistan'da kullanılan taş malzeme tamamen yerel kaynaklardan sağlanmıştır. ^{Kazı} Raporların_{ın} birçoğunda taşın cinsi konusunda bilgi verilmemiş olmakla beraber, bölgede en yaygın taş cinsi kireçtaşıdır. Nitekim, Nikhoria'da yapılan jeolojik araştırmalarda yerleşimin hemen yakınında

bir kireçtaşı kaynağı saptanmış, inşaatlarda buradan getirilen taşların kullanıldığı kanıtlanmıştır (Rapp 1978: 248).

Yukarıda belirtilen Nikhoria örneğinde ve Lathouresa'da (Lauther 1985: 36) görülen ocak taşı kullanımı ender rastlanan bir uygulamadır. İnşaatlarda yaygın olarak moloz taş kullanılmıştır. Moloz taşlar ya hiç işlenmeden ya da, Thorikos Batı Nekropol Evinde olduğu gibi (Mussche 1967a: 27) kabaca da olsa nadiren şekillendirilerek kullanılmıştır. Ancak, Asine (Dietz 1982: 44), gibi birçok örnekte taşlar özenle seçilmiş olsalar gerekir.

Taş boyutlarına örnek verecek olursak, Asine'deki apsidal 74N/71G/IM yapısında 0.60 m.'ye ulaşan taşlar (Dietz 1982: 44) görülür, yine aynı merkezdeki Dörtgen Dikos'da 0.30-0.40 m. (Dietz 1982: 45), Nikhoria III-1 Biriminde ise 0.25-0.50 m. (McDonald 1983: 15) ölçülerinde taşlar kullanılmıştır.

KERPIÇ VE TOPRAK KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Her yerde bulunabilmesi, kolay şekil alması ve hafifliği nedeniyle toprak kökenli malzemeler üst yapı inşasında sıklıkla kullanılmıştır. Kıta Yunanistan Erken Demir Çağ yapılarında toprak malzeme karşımıza kerpiç tuğla, pisé ya da "Wattle and daub" (göz dolgusu) malzemesi olarak

çıkar. Kerpîç ve pisé yapımında kullanılan katkı malzemelerine dair elimizde özel bir bilgi yoktur. Ancak, geçmişten günümüze kadar tipik olma özelliği koruyan saman ve kum katkının Kıta Yunanistan'da da kullanıldığı kuşkusuzdur. Kerpîç boyutları konusunda ise, tek bilgi iki adet sağlam tuğlanın bulunabildiği Nikhoria'dan gelmektedir (McDonald 1972: 254; 1983: 24). Bu örneklerden biri 0.15 x 0.15 x 0.15 m.lik boyutlarıyla kare, diğeri 0.24 x 0.19 x 0.15 m.lik boyutlarıyla dikdörtgen bir tuğladır.

Evlerin duvarlarından başka, zemin ve damlarının döşenmesinde toprak çok yaygın olarak kullanılmıştır.

AHŞAP VE BİTKİSEL KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Bitkisel malzemelerin varlığına ilişkin önemli veriler dikme delikleri ve kömürleşmiş artıklardır. Bugün büyük ölçüde çoraklaşmış bulunan Yunanistan toprakları, geçmişte ormanlarla kaplıydı (Bintliff 1977a: 75-81; Thirgood 1981: 6-80), dolayısı ile bulunması ve işlenmesi kolay olan bitkisel kökenli malzemelerin yoğun olarak kullanıldığı muhakkaktır. Bugüne ulaşabilen mimari örneklerin azlığı ise bu malzemenin zamanın bilinen tahribatına karşı dayanıksızlığının doğal sonucudur.

Örneklerini tanınamamakla beraber, çağdaş benzerlerine dayanarak (Levha 5a) Erken Demir Çağında da tamamen

bitkisel malzemelerle inşa edilen yapıların varlığından emin olabiliriz. Karışık malzeme ile inşa edilmiş yapılarda yatay ve dikey destek elemanları ahşapla, çatı örtüsü ise, saz ve dal gibi bitkisel malzemelerle inşa edilmiştir.

Nikhoría'da yapılan analizler en çok zeytin (*Olea europaea*) ve meşe (*Quercus*) ağaçlarının kullanıldığını ortaya koymaktadır (McDonald 1983: 38). Bu sert yapılı ağaçların bile gövdelerinin kabaca yontularak istenilen boyutlara getirilmesi güç değildir (Fagerström 1988a: 103-105).

İNŞAAT TEKNİKLERİ

Büyük ölçüde veri azlığına bağlı olarak, kazı raporlarında inşaat tekniklerine ilişkin bilgiler sınırlıdır. Raporlarda çoğu kez, inşaatta kullanılan malzemeye değinmekle yetinilmiş, teknik uygulamalara yer verilmemiştir. Yine de elimizdeki sınırlı bilgilerle genel bir çerçeve çizmek mümkündür.

TEMEL YAPISI: Kıta Yunanistan'ın Erken Demir Çağı konutlarında gerçek temel inşasının bir kural haline gelmediği anlaşıyor. Gerçek bir temelin yapımı için şart olan temel çukuruna, bir başka deyişle çukur temel

uygulamasına Erken Demir Çağ Kıta Yunanistan evlerinde çok ender rastlanır. Buna karşın, örneklerin birçoğunda subasman kullanımı görülür. Subasman, tümüyle toprak yüzeyi üzerinde yer alması bakımından temelden ziyade duvar yapısı olarak düşünülebilir; ancak işlevsel olarak temel görevini üstlenir ki, bu görev üst yapının sağlamlığını arttırmak ve duvarları nemden korumaktır.

Kazı raporlarına göre, yapıların birçoğu taş temel üzerine oturtulmuştur. Bu durum 12. yüzyıldan [örneğin: Agios Kosmas evleri (Mylonas 1959: 52)] 8. yüzyıl sonuna kadar [örneğin: Eretria oval/apsidal yapı (Mazarakis-Ainian 1987: 8)] döneme kadar aynıdır. Söz konusu raporlarda temel çukuruna ilişkin bilgi yoktur. Bu nedenle, taş temel olarak tanımlanan bölümün, gerçekte bir subasman olduğunu düşünmek gerekir.

Çukur temel, konu kapsamına giren dört merkezde saptanmıştır. Bunlardan ilki, Tiryns'deki 12. yüzyıl Megaron'u (Hiesel 1990: 63), ikincisi Thorikos'da 9. yüzyıla ait Batı Nekropol Evi (Mussche 1967a: 27), üçüncü ise, Nikhoria'da 8. yüzyıl yerleşmesindeki IV-5 Birimidir (McDonald 1983: 49). Son örnekte çukur, bir taş dizisi derinliğindedir. Bu yapıların temellerinde moloz taş kullanılmıştır. Çukur temeli olan dördüncü yapı ise Eleusis'deki 8. yüzyıla tarihlenen "Kutsal Ev"dir. Burada kayalar oyularak bir temel çukuru oluşturulmuştur

(Kourouniotis 1937: 47). Kıta Yunanistan'da bildiğimiz kadarıyla, bir tek bu yapıda temel yapımı için kayalardan yararlanılmıştır.

İleride göreceğimiz gibi, bu dönem yapılarının birçoğunda üst yapı hafif malzeme ile inşa edilmiştir ve ikinci kat pek görülmez. Bu nedenle, temel çukuru kullanımının yaygın olmaması şaşırtıcı değildir. Subasman ise, hemen her yapıda vardır.

Mimari kalıntıların azlığı nedeniyle, Kıta Yunanistan Erken Demir Çağı konutlarının temel yapısı için herhangi bir genelleme yapmak, sanırız, sağlıklı olmaz. Ancak, teknik bakımdan kronolojik bir gelişme görülüyor; çukur temelli evlerin her evrede bir örneğini bulmak mümkündür. Yine de, bu çağa ait mimari kalıntıların azlığı, inşaatlarda temel yapısının fazla önemslenmediğini ortaya koymaktadır.

DUVAR YAPISI VE DİĞER TAŞIYICI ELEMANLAR:
İncelediğimiz konut örneklerinde başlıca üç tip duvar görülür; Taş, kerpiç veya pisé ve "wattle and daub" duvar.

TAŞ DUVARLAR: Temel bölümünde belirttiğimiz gibi, yapıların hemen tümünde rastlanan subasmanlar, taştır. Subasman konusunda Asine 8. yüzyıl evleri verelibilecek en iyi örnekleri oluşturur (Dietz 1982: 32,43-45). Buradaki

subasmanlar, yassı yüzeyleri yukarı gelecek şekilde yerleştirilmiş taşlarla inşa edilmiştir. İki, üç sıra halinde dizilen taşların arası yer yer çakılla, ufak molozlarla doldurulmuştur. Örneklerde subasman genişliği 0.50-0.70 m. arasında değişir. Yükseklik için, yetersiz veri nedeniyle bir ortalama vermek mümkün değildir. Bununla beraber, Asine Apsidal 70H/70G/74I Evinde 0.30 m.ye kadar korunan subasman vardır (Dietz 1982: 32). Subasmanların inşa tekniği konusunda kesin bilgilere sahip değiliz; kuru duvar tekniği uygulanmış olabileceği gibi (krş. Braemer 1982: 114), Agios Kosmas evlerinde olduğu gibi (Mylonas 1959: 52) taşlar arasında kil harç da kullanılmış olabilir. Eski yapı kalıntıları üzerine inşa edilen yapılarda ise duvar kalıntıları, yeni yapı için subasman olarak kullanıldığına tanık oluyoruz. Bu uygulama Asine'de 12. yüzyıla ait H Evi (Frödin 1938: 76) ve olasılıkla, Nikhoria'daki 1075-975 yılları arasına tarihlendirilen yapılarda (McDonald 1983: 57) görülür.

Tümüyle taş malzeme ile inşa edilmiş olan konutlar ise çok azdır. Desborough (1966: 31) Miken uygarlığının yıkımı ile birlikte taş duvar ustalığının da yitip gittiğini belirtir. Kazı sonuçları bu savı doğrulamaktadır. Yine de duvarları tümüyle taş olan birkaç konut örneği sıralamak mümkündür. Bunlardan biri Thorikos'daki 9. yüzyıl Batı Nekropol Evidir (Mussche 1967a: 27; Fagerström 1988a: 51). Bu örnekte duvarlar 1 m.

den fazla yüksekliğe kadar korunmuş bulunuyor. Ayrıca temel çukurunun varlığı, duvarların kalın oluşu (0.50-0.64 m.) ve hiç kerpiç izinin bulunmamış olması üst yapının tamamiyle taş olduğunu kanıtlar. İkinci örnek yine aynı merkezde Velatouri Tepesi G-H Evidir. Burada da yer yer 0.90 m.ye kadar korunmuş taş olan duvar kalınlığı 0.40-0.90 m. arasında değişir (Mussche 1967b: 10; Fagerström 1988a: 53). Bütünüyle taş malzemeyle inşa edildiği kanıtlanabilen bu iki örnekten başka, Asine'de de olası bir örnekten söz etmek mümkündür. Asine'de 0.50-0.70 m. genişliğindeki subasman üzerine oturan ve hiç kerpiç buluntusu vermeyen Geometrik Teras Evinin tümüyle taştan olduğu düşünülebilir (Fagerström 1988a: 26-27). Nihayet, tam plan vermemekle ve katalog dışı bırakılmış olmakla beraber, 1 m.ye kadar korunmuş duvar kalıntıları bulunan Delphi'deki Geometrik dönem yapısı için de benzer bir durum söz konusu olabilir (Amandry 1950: 321). Burada da kerpiç buluntusu saptanamamıştır.

Tüm Akdeniz'de kuru taş duvar tekniği yaygın olarak kullanılmıştır (Braemer 1982: 114). Özel bir ustalık gerektirmeyen bu kuru taş duvar tekniği, Kıta Yunanistan'ın Erken Demir Çağı inşaatlarında da, yeglenmiş olmalıdır. Duvarlar genellikle yanyana yerleştirilmiş iki sıra taş dizisinden oluşmaktadır. Basit fakat duvarı dayanıksız olan bu tekniğin kullanımı, mimari veri azlığını açıklayabilir. Yunanistan gibi taşı bol bir

ülkede, taş yapı azlığı sadece ustalığın yok olup gitmesine bağlı olmasa gerektir. Nitekim, Tiryns'de Geç Geometrik döneme ait "Hera Tapınağı"nda, kil harc kullanımı saptanmıştır (Frickenhaus 1976: 4). Verilen örnek dini bir yapı olsa da, tekniğin bilinirliği açısından önemlidir.

Duvarı sağlamlaştırmaya yarayan tekniklerden biri köşelere, nispeten büyük, kabaca da olsa düzeltilmiş ve kimi örneklerde eni duvarın enine eşit olan taş parçaların yerleştirilmesidir. Köşetaşı olarak adlandırılan bu taşlara Eretria (Mazarakis-Ainian 1987: fig.3) ve Lathouresa (Lauter 1985a: Abb.4)'da bazı yapılarda rastlıyoruz.

KERPIÇ VE DİĞER TOPRAK KÖKENLİ MALZEME İLE İNŞA EDİLEN DUVARLAR : Bu başlık altında incelenmesi gereken üç tip duvar yapısı vardır: Kerpiç, pisé ve "wattle and daub" duvarlar.

Somut verilerin azlığına karşın, kazı raporlarında yapıların birçoğu için kerpiç üst yapı önerilmekte ve ele geçen killi toprak yığınları çoğu kez buna kanıt olarak gösterilmektedir. Oysa killi toprak yığınlarının, gerçekten kerpiç bloklarına mı, yoksa toprak kökenli başka bir malzemeye mi ait olduğunu anlamak zordur (krş. Fagerström 1988a: 100). Nitekim konu çok tartışmalıdır. Örneğin, Asine'deki 11. yüzyıl apsidal evlerinin duvar

inşasına ilişkin, aynı buluntulara dayanan iki farklı yorum vardır. Bunlardan biri, Wells (1983: 33,89) tarafından önerilen kerpiç duvar, diğeri ise Dietz (1982: 51)'in savunduğu "wattle and daub" duvardır. Yine aynı merkezdeki 8. yüzyıl başlarına tarihlenen apsidal 70H/70G/74I yapısı için de kerpiç ya da pisé kullanımı mümkün görünmektedir (Dietz 1982:53). Nikhoria IV-1 Birimi için durum daha da karmaşıktır. McDonald bu yapının, ilki 10. yüzyıla, ikincisi 9. yüzyıla tarihlenen iki evresi olduğunu savunur ve ilk evrede dörtgen planlı olan yapı için "Wattle and daub" (Levha 6), apsidal planlı olan ikinci evre içinse ahşapla desteklenmiş kerpiç tekniğini (hımış?) önerir (McDonald 1983: 38-39). Dietz (1982: 52) de, ön raporlardan yola çıkarak, 10. yüzyıla tarihlediği apsidal IV-1 Birimi inşasında "Wattle and daub" tekniğinin kullanıldığını öne sürer. Nihayet, Fagerström (1988a: 35) ise, evre varsayımını tamamen reddeder ve buluntulara dayanarak yapının kerpiç ile inşa edildiğini savunur.

Burada "Wattle and daub" terimini, konumuz açısından "çamur sıvalı saz örgü" olarak çevirmek mümkün ise de (krş. Whitehouse 1983: 136, 544), arkeoloji terminolojisine yerleşmiş olması bakımından terimi kullanmaya devam edeceğiz (1).

Arkeolojik bakımdan, "wattle and daub" yapılara

ilişkin yeterli kanıt olmamakla beraber, gerek Yunanistan'daki (McDonald 1983: 31 ve fig. 2.33), gerek Anadolu'daki (Levha 5b) çoban kulübeleri ya da bölme duvarları gibi basit inşaatlarda, çağdaş örneklerinin (Philippides 1982: vol.5, 241-264) varlığı, bu tekniğin Erken Demir Çağı kullanımları için birer ipucu oluşturur. Hatta, bu tip yapıların varlığına 19. yüzyıl İngiliz edebiyatında da rastlanmaktadır (Miller 1976: 618). Kullanılan malzemenin dayanıksızlığı nedeniyle arkeolojik somut verilerden yoksun olmamız son derece doğaldır.

Tarihöncesi dönemlerden (Lawrence 1957: 4) beri yoğun olarak kullanılan ve özel teknik beceri gerektirmeyen kerpîç duvarlara gelince, bunun Kıta Yunanistan'ın Erken Demir Çağı duvarlarında da yeglenen bir duvar tipi olmaması için bir neden yoktur. Kaldı ki, kerpîç duvar, pisé ya da "wattle and daub" tekniğinde inşa edilen duvarlara oranla çok daha sağlamdır. Nitekim, bazıları tartışmalı da olsa, Agios Kosmas (Mylonas 1959: 52), Lefkandi (Popham 1968: 11,13) Tiryns (Wells 1983: 33) gibi 12. yüzyıl tabakaları içeren merkezlerden, Atina (Burr 1933: 547), Nikhoria (McDonald 1983: 39) gibi 9. ve 8. yüzyıl merkezlerine ve Eretria (Mazaraiks-Ainian 1987: 8), Lefkandi (Popham 1980: 24) gibi, 8. yüzyıl 2. yarısına tarihlenen merkezlere kadar konu kapsamına giren tüm evrelerde kerpîç kullanımı önerilen yapılar buluyoruz.

Kerpiç duvarların inşa tekniğine ilişkin bilgilerimiz de ne yazık ki, sınırlıdır. Ancak, Nikhoria IV-1 Biriminin ikinci evresi (McDonald 1983: 39), ve Eretria'daki oval/apsidal yapıda (Mazarakis-Ainian 1987:17) olduğu gibi, geç dönem yapılarında ahşapla desteklenmiş kerpiç duvarlar söz konusudur (Levha 7). Bununla beraber, tamamiyle desteksiz olarak inşa edildiği öne sürülen kerpiç duvarlar da vardır. Bunlar arasında, Asine'deki 11. yüzyıla tarihlenen apsidal evler, Atina'daki dörtgen planlı Geometrik Ev ve 8. yüzyıla ait Nikhoria IV-5 Birimi sayılabilir (Fagerström 1988a: 107).

Kerpiç kadar yaygın olmamakla beraber, samanlı balçık yumrularına, bir başka deyişle, piséye de Yakın Doğudan (Aurenche 1981: 114-116) Yunanistan'a kadar çok yerde rastlanmaktadır. Kıta Yunanistan'da incelediğimiz döneme ait örnekler, Lefkandi'de 12. yüzyıla tarihlenen Batı ve Doğu Evleri (Popham 1968: 11) ve olasılıkla Eretria'da 8. yüzyıl tabakasında (Kahil 1981: 345; krs. Fagerström 1988a: 99 dpn.3) saptanmıştır.

Kerpiç ve pisé duvarların büyük bir kısmının sıvalı olduğunu düşünebiliriz. Nitekim, en erken örneklerimizden olan Agios Kosmas evlerinde (Mylonas 1959: 52) olduğu gibi, geç dönem örneklerinden Nikhoria evlerinde de (McDonald 1972: 254) sıva izleri saptanmıştır.

DİKMELER: Erken Demir Çağı Kıta Yunanistan konutlarının önemli bir kısmında dikmelere ait izler ele geçmiştir. Bu izlerin büyük bir çoğunluğunu taş kaideler oluşturur. Taş kaidelere 12. yüzyıldan 8. yüzyıl sonunu kadar hem dörtgen, hem oval, apsidal planlı yapılarda rastlanmaktadır. Çatıyı ya da duvarları desteklemek amacıyla yönelik olarak kullanılan dikmelerin gövde kısımlarından hiç iz kalmamış olması bunların ahşap olduğunu gösterir. Ahşap dikmelere ait olduğu düşünülen taş kaidelerin buluntu yerleri arasında 12. yüzyıla ait Asine H (Frödin 1938: 77), G (Frödin 1938: 75; Hiesel 1990: 84-85) ve I (Frödin 1938: 78; Hiesel 1990: 98), Agios Kosmas'daki S (Mylonas 1959: 53) ve T (Mylonas 1959: 55) evlerini, 9. yüzyıla tarihlendirilen Nikhoria IV-1 (McDonald 1983: 35,36) ve 8. yüzyıla ait IV-5 (McDonald 1983: 49) birimlerini, Eleusis'deki "Kutsal Evi" (Mylonas 1961: 59) sayabiliriz. Bu örneklerdeki dikmeler serbest dikmelerdir ve çoğu merkezi konumdadır. McDonald (1983: 24)'a göre, Nikhoria IV-1 Biriminin 1. evresinde kerpiç kaide kullanımı vardır.

Taş kaidelerin yanı sıra dikme delikleri de bu konuda önemli bir ipucudur. Lefkandi'de 12. yüzyıla tarihlendirilen Güney Evinde (Popham 1968: 14) 8. yüzyıla ait Eretria (Mazarakis-Ainian 1987: 17) ve yine Lefkandi (Popham 1980: 24) konutlarında dikme delikleri saptanmıştır. Bu deliklerin büyük bir çoğunluğu, "wattle

and daub" veya hıms tekniğiyle inşa edilmiş duvar yapılarına ait dikmelerin oturtulduğu deliklerdir. (krş. Mazarakis-Ainian 1987: 17; Fagerström 1988a: 100). Lefkandi'de 12. yüzyıl evlerinde ve Nikhoria III-1 Biriminde ise dikme deliği, merkezi konumda, serbest dikmelere aittir. Bu deliklerin çaplarına bir örnek olmak üzere, Nikhoria'daki 0.15 m. çapındaki deliği gösterebiliriz (McDonald 1983: 14-16).

MERDİVENLER VE ÜST KATLAR: Bu iki birimin varlığına ilişkin ipucu veren yapıların tümü, 12. yüzyıla aittir. Popham (1968: 11-14), Lefkandi'deki Doğu ve Güney Evlerinin çok katlı olduğunu belirtmektedir. Delphi C5 Evi için de, orijinal raporda sözü edilmemekle birlikte, Hiesel (1990: 104) ikinci bir katın varlığını savunur. Bu yapılarda katlar arasında ahşap bir merdiven olması çok mümkündür. Katla ilintili olmasa da, merdivene ait somut bir veri, Asine G Evinde saptanmıştır. Evin 29 ve 30 no.lu odaları arasında 4 basamaklı bir merdiven vardır (Frödin 1938: 76).

Sonuç olarak, elimizdeki veriler Erken Demir Çağı Kıta Yunanistan konutlarında merdiven ve üst kat kullanımının yok denecek kadar az olduğunu göstermektedir.

KAPI VE PENCERELER: Kazılarda kapı ve özellikle de pencerelere ait ele geçen ipucu çok azdır. Gerçi,

yapıların birçoğunda ana girişin yeri saptanmış bulunuyor; ne var ki saptanabilen şey genellikle sadece kapı boşluğudur. Bu boşlukları kapatan kapının yapısına ve açma-kapama mekanizmasına ilişkin kanıtlardan yoksunuz. Araştırmalarda kesin olarak belirlenebilen şeyler kapıların konumu ve Tiryns R127 (Hiesel 1990: Abb.25) ya da Nikhoria IV-1 (Levha 12,13a) evlerinde olduğu gibi, kimi örneklerde çift sokak kapısının varlığıdır. Ana girişlerin yanı sıra, bazı yapılarda iç kapı geçitleri de belirlenebilmiştir. Ancak, mimari açıdan aynı belirsizlik bu kapılar için de geçerlidir.

Planlardan anlaşıldığı kadarıyla kapıların genişliği 0.80 m. ile 1.10 m. arasında değişir. Nikhoria IV-1 Birimi raporlarında, kapı genişlikleri not edilmiştir. Bu yapının doğu girişi 1.36 m., kuzeydeki yan girişi 0.68 m. genişliğindedir (McDonald 1983: 23,26). IV-5 Evinde de, 1 ve 2 nolu odalar arasındaki iç kapının genişliğinin 0.96 m. olduğu belirtilmiştir (McDonald 1983: 50).

Kapı pervazlarına ilişkin bilgi edinemiyoruz. Ancak, eşikler için az sayıda da olsa bazı ipuçlarına sahibiz. Bunlardan biri, 12. yüzyıla tarihlenen Asine 6 Evinde saptanmıştır. Burada 31 ve 32 no.lu odalar arasında bulunan bir taş, eşiğe ait bir parça olarak yorumlanmaktadır (Frödin 1938: 76). Aynı döneme ait Tiryns O Evinde de eşik taşı buluntusu vardır (Hiesel 1990: 24-

25). Eşik konusunda en ayrıntılı bilgi yine Nikhoria IV-1 Biriminden gelmektedir. Bu evde iki oda arasında, araları yer yer dolgulu 9 parça yassı taştan oluşan bir eşik bulunmuştur (McDonald 1983: 25).

Kapı boşluklarının nasıl kapatılmış olduğunu kesin olarak bilemiyoruz. En azından Nikhoria evlerinde bu amaca yönelik herhangi bir mekanizmanın olmadığı, bunların kumaş, deri vb. bir malzeme ile örtülmüş olduğu düşünülmektedir (McDonald 1983: 25-26).

Pencere açıklıkları konusunda ise elimizde herhangi bir somut veri yoktur. Bununla beraber, ev modellerinden ve analogik çalışmalardan yararlanılarak bazı savlar öne sürülmektedir. Nikhoria rekonstrüksiyonlarında kapının hemen üstünde pencere açıklığı önerilmektedir (Levha 6). Bu savın dayandığı ipucu, çağdaş benzeri yapılarda böyle bir açıklığın saptanmış olmasıdır (McDonald 1983: 32, fig. 2.35).

ÇATI YAPISI: Somut verilerden yoksun olduğumuz bir başka konu da, evlerin çatı yapısıdır. Yine de, tüm üst yapı birimlerinde olduğu gibi, çatı konusunda da bazı ipuçlarını değerlendirilerek, birtakım rekonstrüksiyonlar yapılabilmektedir. Bu ipuçları, yapı modelleri ve bölgenin çağdaş kırsal mimari örnekleridir. Bunlara dayanarak, çatılama iki çatılama yönteminden söz edebiliriz: Düz dam

ve beşik çatı (krş. Coulton 1988: 62).

Düz dam tekniği basittir (Levha 8). Önce duvardan duvara birbirine paralel ahşap kirişler uzatılır; bunların üzerine ağaç dalları, kamış gibi bitkisel malzeme döşendikten sonra üzerine çakıl, toprak karışımı iri yapıda bir harç dökülür; nihayet dama, su sızıntılarını önlemek amacıyla, kum ve kil içeren bir toprak tabaka serilir ve bu son tabaka log taşı adı verilen silindirik bir taşla boydan boya ezilerek iyice sıkıştırılır. Çatı iskeletini oluşturan kirişler çoğunlukla, alttan dikmelerle desteklenmiştir.

Düz toprak dam, tüm teknik kolaylıklarının yanı sıra, bir yaşama/çalışma mekanı oluşturmaya bakımından da yeglenmektedir. Düz dam bugün de hemen hemen tüm Akdeniz köylerinde kullanılmaktadır. Günümüz örneklerinde bu tip dam çoğunlukla dörtgen planlı yapılarda görülür. Konumuz dahilindeki dörtgen planlı örneklerden Thorikos Velatouri Tepesi G-H Evi için bu dam tipi önerilmektedir (Fagerström 1988a: 53). Diğer yandan, bugün olduğu gibi antik dönemlerde de mimari çeşitliğin mevcut olmaması için bir neden yoktur. Nitekim, dörtgen planlı olan ve arkeolojik terminolojide "Megaron" olarak tanımlanan yapı tipinin beşik çatı ile örtülü olduğu savunulmaktadır (Warner 1979: 141-143; Smith 1942: 99-118). Bu durumda, araştırmacıları tarafından "Megaron" olarak tanımlanan Agios Kosmas'daki

12. yüzyıl evlerinin (Mylonas 1959: 52) beşik çatılı olduğunu düşünmek gerekir.

Kıta Yunanistan Erken Demir Çağı konut tipolojisinde önemli bir yer tutan oval ve apsidal planlı yapılara gelince, araştırmacılar bu tip yapılarda, "Megaron"da olduğu gibi, beşik çatı ya da başka bir tip eğimli bir çatı kullanımı konusunda hem fikirdirler (krş. Fagerström 1988a: 101-102; Coldstream 1977: 304). Asine (Dietz 1982: 51) ve Nikhoria'daki apsidal evler (Levha 6, 7) bu konuda birer örnek oluşturmaktadır. Aynı şekilde, Atina'daki, 9. yüzyıla tarihlenen oval ev de, Burr (1933: 547)'a göre eğimli bir çatıya sahiptir.

Düz dam gibi, eğimli çatılar da tamamen bitkisel malzeme ve çamurla inşa edilmiştir. Bölgede incelediğimiz dönemlere ait kiremit buluntusu yoktur.

Çatı rekonstrüksiyonları konusunda Nikhoria III-1 Birimi sıradışı bir örnek oluşturmaktadır (Levha 9a). Bu yapının, 0.20 m.ye kadar korunmuş olan duvarlarının hemen üstünde çadırı andıran bir çatı örtüsü olabileceği ileri sürülmektedir (Fagerström 1988a: 33).

ZEMİN YAPISI VE İÇ DÜŞEM: Ele geçen Erken Demir Çağ Kıta Yunanistan konutlarında, en yaygın zemin yapısı, sıkıştırılmış toprak zemindir. Bu tip zeminlerde çakıl ya

da kum katkı sıklıkla görülür. Örneğin, Agios Kosmas'daki 12. yüzyıl evlerinde zemin, toprak ve çakıl karışımı bir malzeme ile hazırlanmıştır (Mylonas 1959: 52). Nikhoria IV-1 Biriminde, 10. ve 9. yüzyıllara tarihlendirilen her iki evrede de zemin toprak ve çakıl döşelidir (McDonald 1983: 24,36). Aynı malzeme, Lefkandi'de 8. yüzyıla ait oval/apsidal evde de kullanılmıştır (Popham 1980: 24). Thorikos'da 9. yüzyıla ait Batı Nekropol Evinde (Mussche 1967a: 30) ve Atina'daki, yine aynı yüzyıla tarihlenen oval evde (Burr 1933: 545-546) ise, zemin kum katkılı toprak malzeme ile döşenmiştir. Tiryns,de 12. yüzyıla ait O Evinde (Hiesel 1990: 25), Asine'de 11. yüzyıl apsidal evlerinde (Fagerström 1988a: 23-24) ve Thorikos'da Velatouri Tepesi G-H Evinde (Mussche 1967b: 10) ise, sadece toprak zeminden söz edilmektedir. Asine'deki 11. yüzyıla ait Dörtgen Oikos'da da hem kum, hem çakıl katkılı toprakla döşenmiş bir zemin saptanmıştır. Burada kömür ve çömlek parçaları da katkı olarak kullanılmıştır (Dietz 1982: 45). Benzeri durum Nikhoria IV-5 Biriminde de söz konusudur (McDonald 1982: 49).

Taş zeminlere gelince, bu tip zemin yapısına daha çok avlu gibi üzeri açık mekanlarda rastlanmaktadır. Kullanılan taş, genellikle çakıltasıdır. Böyle bir örnek, Nikhoria'da 8. yüzyıla tarihlenen IV-5 Biriminde ortaya çıkarılmıştır. (McDonald 1982: 49, 52). Bu yapıda dikkate değer bir başka özellik, evin ana oda zemininin toprak

olması, böylece aynı evde iki ayrı zemin yapısının birarada kullanılmış olmasıdır. Benzeri uygulamalara günümüz köy evlerinde sıklıkla rastlanmaktadır ki, bu özellik incelediğimiz dönem için de, hiç olmazsa, IV-5 gibi sıradışı yapılarda olağan olsa gerektir.

İç döşem özelliklerine gelince, hemen her mimari konuda olduğu gibi, bu konuda da Erken Demir Çağı Kıta Yunanistan evlerinde kural haline gelmiş herhangi bir özellik yoktur. En yaygın iç döşem buluntusu, doğal olarak ocaklardır. Tiryns'de hemen tüm 12. yüzyıl evlerinde ocak ya da fırın buluntusu vardır (Hiesel 1990: 24,25,33,197). 88-89 no.lu yapının her iki odasında ocak, 106,124 no.lu Evde farklı odalarda bir ocak (106a), bir fırın (106) bulunmuştur. Asine'de yine 12. yüzyıla ait H Evinde bir fırın ele geçmiştir (Frödin 1938: 77). 10. yüzyıla tarihlendirilen Nikhoria IV-1 Biriminin ilk evresinde ise, ana odanın merkezi yerinde çukur ocak vardır (McDonald 1983: 27). Atina evlerinde de birer ocak bulunmuş (Burr 1933: 546; Fagerström 1988a: 46), Eleusis örneğinde ise, ateş izleri saptanan alan olasılıkla yine bir ocağa aittir (Kourouniotis 1937: 48). Lefkandi'de oval/apsidal evde olası bir ocak yeri söz konusudur (Popham 1980: 15). Çağdaşı Thorikos Batı Nekropol III,XXVI,XXVII Evinde de XXVI no.lu odada merkezi bir ocak kazılmıştır (Mussche 1974: 25).

Sınırlı sayıda örneği olan ocakların tipolojik bir değerlendirmesini yapmak olanaklı değildir. Nikhoria örneğinde olduğu gibi yuvarlak, Atina'daki gibi dörtgen ya da Delphi'deki tam plan vermeyen yapı kalıntısı içinde ele geçen iki ocak gibi atnalı biçimli (Amandry 1950: 321) tiplerle karşılaşmıştır.

İç döşeme ilişkin bir başka önemli veri de, sekilerdir. Seki buluntularına Thorikos'da 9. yüzyıl Batı Nekropol Evinde (Mussche 1974: 25), çağdaşı Atina oval Evinde (Burr 1933: 546-547; Fagerström 1988a: 45), 8. yüzyıla tarihlenen Lathouresa XVIII no.lu Evde (Lauter 1985a: 36), Eleusis "Kutsal Ev"inde (Mylonas 1961: 59) ve Lefkandi oval/apsidal evinde (Popham 1980: 24), Eretria'da 8. yüzyıl sonuna ait dörtgen evlerde (Mazarakis-Ainian 1987: 4) ve yine Thorikos'un 8. yüzyıl sonuna ait Velatouri Tepesi G-H Evinde (Mussche 1967b: 12) rastlanmıştır. Son örnekteki seki 0.30 m. yüksekliğinde, 0.40-0.60 m. genişliğinde taş bir sekidir. Thorikos'daki 9. yüzyıl örneğinde ise, seki inşasında kullanılan malzeme taş ve kerpiçdir. Yukarıda saydığımız örnekler arasında sadece, Lathouresa'da seki kullanımı tüm evler için ortak bir özelliktir (krş. Fagerström 1988a: 48).

Evlerde erzak depolamak amacıyla çukurlar, ambarlar ve küpler kullanılmıştır. Nikhoria IV-1 Biriminde hem etrafı taşlarla sınırlandırılmış çukurlar, hem de

olasılıkla ahşap bir ambara ait izler bulunmuştur (McDonald 1983: 36-37). Delphi'deki C5 Bölgesi Evi (Hiesel 1990: 104) ve Nikhoria IV-5 Birimi (McDonald 1983:52) de küplere ait buluntuların olduğu evlere örnek olarak gösterebilir.

Ufak buluntuların büyük çoğunluğunu, çanak çömlek parçaları oluşturur. Ayrıca, tipik ev buluntuları olan tezgah ağırlıkları (Fagerström 1988a: 132-133), öğütme taşları ele geçmiştir. Agios Kosmas'da 12. yüzyıla tarihlendirilen S Evinde in situ durumda bulunan pişmiş toprak banyo kabı ise ender rastlanan bir buluntudur (Mylonas 1959: 53).

Lefkandi'de 12. yüzyıl Güney Evinde ele geçen intramural gömüt (Popham 1968: 14), bir diğer ilginç buluntudur. Benzeri bir buluntu Thorikos'da 8. yüzyıla ait Batı Nekropol III,XXVI,XXVII Evinde de saptanmışsa da mezarın ev terkedildikten sonra kazıldığı belirtilmektedir (Mussche 1969: 107-108; Fagerström 1988a: 52).

2- KONUT PLANLARI

İnşaatta malzeme seçimi ve uygulanacak teknik, yapının ömrünü belirleyen önemli kararlardır. Erken Demir Çağı boyunca Kıta Yunanistan'da kullanılan dayanıksız malzemelerle, uygulanan özensiz teknikler, yapıların büyük bir bölümünün yok olup gitmesine neden olmuştur. Nitekim, Kıta Yunanistan'ın güneyini ve kısmen Ege Adalarını kapsayan bir alanda 1200-700 yılları arasına tarihlenen 270 kadar yerleşimin varlığından söz edilmekte ise de, bunların ancak 80 kadarı mimari kalıntı vermektedir (James 1991: 86). Mimari kalıntıların da bir kısmı ait oldukları yapıların rekonstrüksiyonu için yeterli değildir. Delphi Geometrik Dönem evleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Apsidal ve oval planlı yapıların bir bölümünde ise yapının bu iki plan tipten hangisine ait olduğu kesin olarak saptanamadığı için farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu sorun belirgin olarak Eretria konutlarında karşımıza çıkar. Bunlar ve benzeri örnekler, katalog bölümünde "(?)" ile işaretlenerek her iki tip için de sınıflanmış, toplam değerler "+ (?)" olarak belirtilmiştir. Katalog dışındaki bölümlerde ise, bu yapılardan "oval/apsidal" olarak söz edilmektedir.

İstatistik değerlendirme açısından diğer olumsuz etkenler ise, Lathouresa'da olduğu gibi mimari birimler arasındaki ilişkinin çok net olmaması ve Eretria'daki gibi

kazılan yapıların gerçek sayısının saptanamamasıdır (Mazarakis-Ainian 1987:4). Burada Lathouresa örneklerinin bir kısmı düzensiz planları nedeniyle "Tipoloji Dışı Örnekler" başlığı altında toplanmıştır. Eretria'da ise sadece araştırmacısı tarafından tanımlanan birimler incelemeye dahil edilmiştir.

a- I. EVRE (M.Ö. 1200-1000)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

APSIDAL - AVLUSUZ

Asine, "Apsidal House, 70L/74L" (Apsidal ev, 70L/74L) 11. yy. sonu

(Levha 9b)

Yaklaşık 11.5/12 x 8 m. boyutlarındaki ev, 10. yüzyılda üzerine inşa edilen Apsidal ev 74N/71G/IM nedeniyle büyük ölçüde tahrip olmuştur. Yapının sadece doğu duvarı ve apsis kısmının bir bölümü korunagelmıştır. Evin girişinin güneyde olduğu tahmin edilmektedir. Subasman duvarları 0.40 - 0.50 m. genişliğinde olup taştır. Üst yapı için "wattle and daub" tekniği önerilmektedir. Toprak zeminin üzerinde herhangi bir iç

döşem ögesi saptanamamıştır (Dietz 1982: 44-45,51-53, tarihleme için: 49, plan IV; Fagerström 1988a: 23-24, fig. 4).

Diger Örnekler:

Tiryns, "Apsidenbau" (Apsidal Yapı) SHIIC sonu, 12. yy. sonu (Catling 1984: 24; Kilian 1988:107-108, Abb.5)

APSIDAL - AVLUSUZ

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Asine, "Rectangular Oikos" (Dörtgen Oikos), Erken Protogeometrik, 11. yy. sonu

(Levha 9c)

Ev 5.5 x 3 m. boyutlarındadır. 0.50 m. genişliğindeki duvarların iki sıra taşla inşa edilmiş olup, cephelerin arası moloz dolguludur. Duvarların köşeler yuvarlatılmıştır. Üst yapının kerpiç olabileceği belirtilmektedir. Evin girişi bulunamamıştır; ancak Wells güneyden olabileceğini ileri sürer. Yapı içinde iç döşem ögesi ele geçmemiştir (Dietz 1982: 45,50,57, fig.56, Pl.IV; Wells 1983: 82; Fagerström 1988a: 22-23, fig. 3).

Diger Örnekler:

Tiryns, "Unterburg R97" (Aşağı Kale R97), SHIIC, 12.

yy. (Hiesel 1990: 22, Abb.14)

Tiryns, "Stadt Haus O" (O Evi), SHIIC, 12. yy.
(Müller 1975: 10-11, Beilage 4; Hiesel 1990: 24-25, Abb.18)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Tiryns, "Unterburg R 88,89" (Aşağı Kale R 88,89),
SHIIC, 12. yy.

(Levha 10a)

İki ince uzun mekandan oluşan bu yapının ölçüleri 6.20 x 5.20 m.dir. Evin kuzey yönünde üçüncü bir oda olması mümkün gözükmektedir. Aynı şekilde evin batı kesimindeki durumda tam açıklığa kavuşamamıştır. Bu nedenle, evin tipolojik sınıflandırılması, yayınlanan plan doğrultusunda yapılmıştır. 88 ve 89 no.lu odalar arasında bir geçit yer alır. Evin her iki odasında da birer ocak ve 89 no.lu odada bir de öğütme taşı saptanmıştır (Hiesel 1990: 197, Abb.165; Kilian 1979: 381 vd.).

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Agios Kosmas, "House S" (S Evi), SHIIC, 12. yy.
(Levha 10b)

Bir ön mekan (2.15 x 6.00 m.) ve bir ana odadan (9.55

x 5.80 m.) oluşan evin toplam boyutu 11.70 x 5.80/6.00 m.dir. Taş temel üzerine kerpiç ile inşa edilen duvarlar ortalama 0.60 m. kalınlığıdır. Subasman bölümü tek sıra halinde yerleştirilen büyük boy taşlarla inşa edilmiştir. Duvarlar sıvalıdır. Araştırmacılar, bu evi Miken Çağı "Megaron"larının bir devamı olarak değerlendirmektedir. Sıkıştırılmış toprak ve çakıltası ile hazırlanmış olan zeminin üzerinde in situ durumunda pişmiş toprak bir banyo kabı bulunmuştur. Ön mekanda da ahşap bir dikmeye ait olabilecek yassı bir taş kaide vardır. Evin çatı yapısına ilişkin bir ipucu elde edilememiş olmakla beraber, kaide buluntusundan yola çıkılarak, çatının dikmelerle destekli olduğu düşünülmektedir (Mylonas 1959: 52-55, fig.14; Mylonas-Shear 1968: 361-362; Hiesel 1990: 39-40, Abb.30).

Diger örnekler:

Agios Kosmas, "House T" (T Evi), SHIIC, 12. yy. (Mylonas 1959: 55-56, fig.15; Mylonas-Shear 1968: 262-263; Hiesel 1990: 40-41, Abb.31)

Delphi, "Secteur C5" (C5 Bölgesi Evi), SHIIC, 12. yy. (Lerat 1938: pl.I; Hiesel 1990: 104)

Lefkandi, "Phase 2, South" (Güney Evi), SHIIC, 12. yy. (Popham 1968: 14, figs. 12,21; Hiesel 1990: 60, Abb.46)

Lefkandi, "Phase 2, North" (Kuzey Evi), SHIIC, 12. yy. (Popham 1968: 14, figs. 12,21; Hiesel 1990: 60-61, Abb.46)

Mikenai, "Haus H" (H Evi), SHIIIC, 12. yy. (Hiesel 1990: 188, Abb.150)

Tiryns, "Unterburg R 127" (Aşağı Kale R 127), SHIIIC, 12. yy. (Kilian 1981: 154; 1982: 395; 1983: 280; Hiesel 1990: 33-34, Abb.25)

Tiryns, "Megaron W", SHIIIC, 12. yy. (Müller 1975: 8-10, Beilage 3-4; Hiesel 1990: 63-64, Abb.50)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Asine, "House G" (G Evi), SHIIIC, 12. yy. [Frödin (1938: 90)'a göre SHIIIB]

(Levha 11a)

Taş temel üzerine oturan yapının boyu 15.5 m., genişliği en az 5.5, en fazla 10 m.dir. Zaman içinde genişletilmiş olduğu düşünülen yapının, eldeki plana göre, oda sayısı dokuzdur. Bu evin ilginç buluntularından biri, 29 ile 30 no.lu mekanlar arasında yer alan 4 basamaklı merdivendir. 31 ile 32 arasında da eşik olarak yorumlanabilecek bir taş parçası ele geçmiştir. Ayrıca, 32 no.lu mekanın içinde iki adet taş kaide yer almaktadır (Frödin 1938: 74-76, fig.53; Hiesel 1990: 84-85, Abb.62).

Diğer örnekler:

Asine, "House H" (H Evi), SHIIIC, 12. yy. (Frödin 1938: 76-77, fig.53; Mylonas-Shear 1968: 287-289; Hiesel 1990: 70, Abb.53)

Asine, "House I" (I Evi), SHIIIC, 12. yy. [Frödin

(1938: 90)'a göre SHIIBJ (Frödin 1938: 78-80, fig.58; Hiesel 1990: 98, Abb.73)

Lefkandi, "Phase 1, West" (Batı Evi), SHIIC, 12. yy. (Popham 1968: 11-13, figs. 12,14; Hiesel 1990: 75-76, Abb.57)

Lefkandi, "Phase 1, East" (Doğu Evi), SHIIC, 12. yy. (Popham 1968: 11-13, figs. 12,14; Hiesel 1990: 74-75, Abb.57)

Tiryns, "Unterburg R 106,124" (Aşağı Kale R 106,124), SHIIC, 12. yy. (Kilian 1978: 459; 1979: 383; Hiesel 1990: 33, Abb.24)

AVLULU TIPLER

Veri saptanamamıştır.

b- II. EVRE (M.Ö. 1000-800)

OVAL PLANLILAR

Atina, "Oval House" (Oval Ev) Geometrik Dönem [Mazarakis-Ainian (1985: 20) 9. yy.a tarihler.]

(Levha 11b)

Doğu batı yönünde yerleştirilmiş olan ev, oval planı tam kesinleşecek şekilde korunagelmıştır. Yaklaşık 11.0 x 5.0 m. boyutlarındadır. Duvarların ele geçen bölümü 0.35-

0.40 m. kalınlığında olup, tek sıra halinde yerleştirilen taşlarla inşa edilmiştir. Kil kalıntıları nedeniyle üst yapının kerpiç olduğu kabul edilir. Zemin kum katkılı toprak malzeme ile sıkıştırılarak hazırlanmıştır. Kapının yeri saptanamamıştır. Evde dörtgen bir ocak (1.00 x 0.60 m.), taş bir sekinin yanı sıra, ufak buluntu olarak tezgah ağırlıkları ve granitten bir el değirmeni bulunmuştur. Çatının eğimli olduğu düşünülmektedir; ancak, çatıyı destekleyen bir dikmeye ait ipucu yoktur. Bu nedenle, kimi araştırmacılar bu yapıyı üzeri açık bir kutsal alan olarak değerlendiriyorlar (Mazarakis-Ainian 1985: 20; krş. Fagerström 1988a: 45). Fakat, iç buluntular da, bu yapının bir ev olduğunu destekler niteliktedir (Burr 1933: 545-551, fig.3; Brann 1962: 109-110; Fagerström 1988a: 44-46, fig.25; Pesando 1989: 21-22, fig.8).

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

APSİDAL PLANLILAR

APSİDAL - AVLUSUZ

Nikhoría, "Unit III-1" (III-1 Birimi), Karanlık Çağ II, 10.-9. yy.lar

(Levha 9a ve 11c)

Tek odadan oluşan bu yapının eni 3.75 m., uzunluğu en az 4.00 m.dir. 0.20 m. yüksekliğe kadar korunagelmis duvarlar, yaklaşık 0.30 m. genişliğindedir. Miken

kalıntıları üzerine inşa edilen yapının ayrıca bir temel duvarı yoktur. Üst yapı, olasılıkla taştır. Ancak, bir görüşe göre, üst yapı duvarı alçaktır ve bunun üzerinde doğrudan konik bir çatı yer almaktadır (Levha 9a). Fagerström (1988a: 33)'e göre doğuda yer alan giriş, olasılıkla evin tüm genişliğini kaplamaktadır. Kuzey duvarı ucunda dışa doğru uzanan kısa S duvarının işlevi tam olarak bilinemiyor, bunun çatılama sistemi ile ilişkili olabileceği belirtilmektedir. Evin içinde 1.30 m. çapında, 0.30 m. derinliğinde bir çukur, 0.15 m. çapında, ve 0.30 m. derinliğinde bir dikme deliği saptanmıştır. Küçük buluntular ise, çukur içinde ele geçen keramik parçaları ve hayvan kemikleridir. Bu ilginç yapı, Fagerström (1988a: 34)'e göre bir çoban kulübesi ya da yarı göçebe bir aileye ait barınak, McDonald (1983: 57)'e göre ise sıradan bir aile için tipik bir konut örneğidir (McDonald 1983: 14-16, fig.2.1,2.7; Fagerström 1988a: 33-34, fig. 13,14; 1988b: 33-34).

Diger Örnekler:

Asine, "Apsidal House 74N/71G/IM" (Apsidal ev, 74N/71G/IM) 10. yy. (Dietz 1982: 41-45, 51-53, plan IV; Wells 1983:88-89, fig.8; Fagerström 1988a:24-25, fig. 5).

Argos, "Maison en forme d'abside" (Apsidal Ev), Geometrik Dönem, 9. yy. (Courbin 1966: 161-162, genel plan; Dietz 1982: 54)

APSIDAL - AVLULU

Nikhoría, "Unit IV-1, Phase 2" (IV-1 Birimi 2. evre), Karanlık Çağ II, 9. yy.

(Levha 12a,b ve 7)

Coulson (McDonald 1983: 33-42)'a göre 1. evrede dörtgen planlı olan bu yapı (bkz. burada s. 51), bu evrede arka arkaya yerleştirilmiş 3 oda ve doğusunda yer alan bir ön avludan oluşan apsidal planlı bir yapıya dönüştürülmüştür. Evin toplam boyutu 15.60 x 6.80 m., duvar kalınlığı ise, 0.45-0.65 m. arasında değişir. Maksimum 0.35 m.ye kadar korunmuş olan duvarlar, 2-3 sıra halinde yerleştirilmiş ufak taşlardan oluşan bir temel üzerine oturtulmuştur. Üst yapının ahşapla destekli kerpiç ile inşa edildiği sanılıyor. Temel duvarının içinde ve dışında birer dizi halinde uzanan dikme delikleri ve kömürleşmiş kalıntılar ahşap malzeme kullanımını kesinlikle kanıtlamaktadır. Ayrıca, evin 1 ve 3 no.lu odalarında merkezi konumda birer taş kaide ele geçmiştir. Bunların iki yana eğimli (beşik çatı) olduğu varsayılan çatıyı destekleyen ahşap dikmelere ait olduğu savunulmaktadır. Evin ana girişi doğu yönündedir. Ayrıca kuzey duvarı üzerinde bir yan giriş vardır. Odalar arasındaki geçitler de, kesin olarak saptanabilmıştır. Çakıl ve kum katkılı toprak döşenmiş olan zemin üzerinde günlük kullanıma ait kap kacak parçaları, madeni ve taş aletler ve çok sayıda ağırsak bulunmuştur. Evin içindeki diğer bir önemli buluntu ise, yaklaşık 1.60 m. çapında taş

döşeli bir dairedir. Bu dairenin üç tarafı, olasılıkla alçak bir duvarla çevrili idi. Araştırmacılar, civarında kömürleşmiş hayvan (koyun, keçi) kemikleri bulunan bu alanın bir altar olabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Tümüyle bir eve ait olabilecek ufak buluntu veren bu yapıda bir de altar bulunması, bu yapının köy yöneticisinin evi olduğunu düşündürmektedir (McDonald 1983: 33-42, fig.2.11, 2.22; Mazarakis-Ainian 1985: 9-10, fig.2; Fagerström 1988a: 34-35, fig.15; 1988b: 36-43, fig.4,5).

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Asine, "Geometric Terrace, House" (Geometrik Teras Evi) (Orta ?) Geometrik, 9.- 8. yy.lar

(Levha 13a)

Tek bir mekandan oluşan ev 3.20 x 4.50 m. ölçülerindedir. İki üç sıra halinde yerleştirilen moloz taşlarla inşa edilen duvarlar 0.50 - 0.70 m. genişliğindedir. Evin girişi güney duvarı üzerindedir (Frödin 1938: 39-40, fig. 20; Fagerström 1988a: 26-27, fig. 7).

Diger Örnekler :

Veri saptanamamıştır .

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR :

Veri saptanamamıştır .

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR :

Nikhorıa, "Unit IV-1, Phase 1" (IV-1 Birimi 1. evre), (?) Karanlık Çağ II, 10. yy. [Fagerström (1988b: 36-43) ve Mazarakis-Ainian (1992:75-81) IV-1 Biriminin 1. evrede de apsidal planlı olduğunu kabul ederler.]

(Levha 6,12a,13b)

Miken kalıntıları üzerine inşa edilen bu ev yaklaşık 9.50 x 6.00 m. boyutlarındadır. Ortalama 0.50 m. kalınlığında olan duvarların üst kısmı, olasılıkla "wattle and daub" tekniğiyle inşa edilmiştir. Temel duvarının iç kısmında, 1.80 m. ara ile yerleştirilmiş dikme delikleri yer alır. Bunlar, söz konusu teknikte duvarın adeta özünü oluşturan bitkisel malzemelerin yerleştirildiği delikler olabilir. Ayrıca, bu dikme deliklerinin yanında, ana duvara bitişik kısa destek duvarları vardır. Evin güney yarısı büyük ölçüde harap olmuşsa da, aynı tekniğin orada da uygulandığı kuşkusuzdur. Çatının, diğer Nikhorıa evlerinde de olduğu gibi, iki yana eğimli çatı tipi olduğu savunulmaktadır.

Duvarlardan başka çatıyı, 1 no.lu odada merkezi konumdaki taş kaidesi bulunan bir ahşap dikme de desteklemiştir. Evin biri doğu, diğeri kuzey yönünde olan iki girişi vardır. Ana odanın zemini çakıl ve kum katkılı toprakla, 2 no.lu mekanın zemini ise, sadece çakıl döşenmiştir. Çakıl alanın, yürüme kolaylığı bakımından toprakla sıvalı olduğu ileri sürülebilir. 2. evre yapısında sözü edilen (bkz. burada s. 49vd.) taş döşeli dairesel alan bu evrede de vardır. Ancak, 1. evrede duvarla çevrelenmemiş olduğu düşünülmektedir. Ana odada bir de çukur ocak yer alır (McDonald 1983: 19-33, fig.2.11, 2.18).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE
YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLULU TİPLER

Veri saptanamamıştır.

c- III. EVRE (M.Ö. 800-700)

OVAL PLANLILAR

Eretria, "House A" (A Evi) 8. yy

(Levha 13c)

7 m.lik kısmı kazılmış olan evin boyunun 10-11 m. arasında olduğu, dolayısı ile toplam boyutun dıştan dışa 10/11 x 5.50 m. olduğu tahmin edilmektedir. Planı somut verilerle kesin olarak kanıtlanabilen ender oval örneklerden biridir. Kerpiç ile inşa edilmiş olan duvarlar yaklaşık 0.40 m. kalınlığındadır ve iki sıra halinde yerleştirilmiş irili ufaklı moloz taştan bir alt yapı üzerine oturmaktadır (Mazarakis-Ainian 1987: 8, fig.6).

Diger Örnekler:

Eretria, "Oval House" (Oval Ev), 8. yy. (Mazarakis-Ainian 1987: 4, fig.2)

Eretria, "Oval House" (Oval Ev), 8. yy. (Mazarakis-Ainian 1987: 4, fig.3)

Eretria, "Oval House" (Oval Ev), 8. yy. (Mazarakis-Ainian 1987: 4, fig.3)

Eretria, 6 adet oval/apsidal ev, 8. yy. (Mazarakis-Ainian 1987: 4, fig.1)

Eretria, oval/apsidal ev, 8. yy. (Mazarakis-Ainian 1987: 6, fig.4)

Eretria, "House B" (B Evi) oval/apsidal, 8. yy. (Mazarakis-Ainian 1987: 9, fig.6)

(Eretria, Apollo Daphnephoros Kutsal Alanı içindeki yapılar (Mazarakis-Ainian 1987: 10-14, fig.6), işlevleri nedeni ile konu dışı bırakılmıştır.)

Lefkandi, oval/apsidal ev, Geç Geometrik Dönem, 8. yy. (Popham 1980: 14-15,23-24, fig.8a; Mazarakis-Ainian

1987: 17-18; Fagerström 1988a: 57-58, fig.43)

APSIDAL PLANLILAR

APSIDAL - AVLUSUZ

Asine, "Apsidal Building 70H/70G/74I" (Apsidal Yapı, 70H/70G/74I), Orta Geometrik II, 8. yy.

(Levha 14a)

Bilinen boyutları yaklaşık 11 x 3.8 m. olan yapı, taş temel üzerinde yükselmektedir. Kalınlığı 0.50-0.55 m. olan duvarlar, kalıntılardan anlaşıldığı üzere kerpici ya da pisé ile inşa edilmiştir. Dietz (1982: 53)'e göre 3 - 4 odalı olması gereken evin girişi olasılıkla güneydendir. Çatı yapısına ilişkin bir ipucu olmamasına karşın diğer apsidal yapılar için önerilen beşik çatı bu yapı için de önerilmektedir (Dietz 1982: 32-33, 53-57; fig.55, Pl.II; Fagerström 1988a: 25-26, fig.6).

Diger Örnekler:

Asine (Barbouna), "Apsidal Building" (Apsidal Yapı), 8. yy. (Hagg 1973: 31-34, fig.5)

Asine (Barbouna), "Room S" (S Odası), 8. yy. (Hagg 1980: 23-25, fig.13)

Mikenai, "Apsidal Building" (Apsidal Yapı), Geç Geometrik Dönem, 8. yy. (Verdelis 1962: 85-87, fig.9,10; 1963: 110-111; Daux 1963: 746; Fagerström 1988a: 30, fig.10)

Eretria, "Apsidal Building" (Apsidal Yapı), 8. yy.

(Mazarakis-Ainian 1987: 4, fig.3)

Eretria, "Apsidal Building" (Apsidal Yapı), 8. yy.

(Mazarakis-Ainian 1987: 6, fig.5)

Eretria, "Building 1" (Yapı 1), Apsidal, 8. yy.

(Mazarakis-Ainian 1987: 10, fig.9)

Lathouresa, "Haus X" (X no.lu Ev), Apsidal, Geç Geometrik Dönem, 8. yy. (Lauter 1985a: 29-30, Abb.1)

Lathouresa, "Haus XI" (XI no.lu Ev), Apsidal, Geç Geometrik Dönem, 8. yy. (Lauter 1985a: 28-30, Abb.1)

Lefkandi, oval/apsidal ev, 8. yy. (Popham 1980: 14-15, 23-24, fig.8a; Mazarakis-Ainian 1987: 17-18, Fagerström 1988a: 57-58, fig.43)

Eretria, 6 adet oval/apsidal yapı, 8. yy. (Mazarakis-Ainian 1987: 4, fig.1)

Eretria, oval/apsidal ev, 8. yy. (Mazarakis-Ainian 1987: 6, fig.4)

Eretria, "House B" (B Evi) oval/apsidal ev, 8. yy. (Mazarakis-Ainian 1987: 9, fig.6)

(Eretria, Apollo Daphnephoros Kutsal Alanı içindeki yapılar (Mazarakis-Ainian 1987: 10-14, fig.6), işlevleri nedeni ile konu dışı bırakılmıştır.)

APSİDAL - AVLULU

Nikhoría, "Unit IV-5" (IV-5 Birimi), Karanlık Çağ III, (?) 8. yy. [Mazarakis-Ainian (1992:82-83) IV-5 Biriminde avlunun varlığını tartışmaktadır. Araştırmacıya göre bu alan da çatı ile örtülüdür.]

(Levha 14b)

Coulson (McDonald 1983: 47-53)'a göre bir ön avlusu olan evin toplam boyutu 20 x 5.10 m.dir. Kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olan yapıya kuzeydeki ön avlusundan girilmektedir. Evin iki odası vardır. Çukur temel üzerine oturtulan ve yaklaşık 0.60-0.70 m. kalınlığında olan duvarların kerpiç ile inşa edilmiş olması mümkün görülüyor. Temel ise, iki sıra halinde yerleştirilen kireçtaşından oluşmaktadır. Zemin, odalarda ve avluda sıkıştırılmış topraktır. Avlu ile odalar arasında geçişi sağlayan bölüm ise çakıltaşı döşelidir. Odalar arasında genişliği 0.96 m. olan kapı boşluğu saptanmıştır; fakat pervaz ve eşik buluntusu yoktur. Elde doğrudan bir veri bulunmamakla beraber evin üstünün beşik çatı ile örtülü olduğu ileri sürülmektedir. Evin her iki odasında merkezi konumda birer dikme kaidesi bulunmuştur. Ayrıca, 1 no.lu odanın doğu kenarında 5 adet yaklaşık 0.70 m. aralıkla yerleştirilmiş taş kaide vardır. Ancak, bunların çatı destek sisteminden ziyade bir bölme duvarı ile ilintili olduğu düşünülüyor. Avluda üç adet daire planlı, taş döşeli alan vardır. Bunların orta kısımları çöküktür. Bu özellikleri nedeniyle, bunların pithos koymak için kullanıldığı ileri sürülmektedir. Araştırmacılara göre, evin iki katlı olma olasılığı göz ardı edilmemelidir (McDonald 1983: 47-53, fig.2.26,2.27; Fagerström 1988a: 36-37, fig.16; 1988b: 43, fig.6; Pesando 1989: 22-23, fig.10).

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TİPLER

TEK MEKANLILAR

Eretria, "Rectangular Building (2)" (Dörtgen Yapı 2)

8. yy. sonu

(Levha 15a)

Hemen hemen kare planlı olan ev 10 metrekarelik bir alanı kaplar. 0.40 m. genişliğindeki duvarlar iki sıra halinde yerleştirilen taşlarla inşa edilmiştir. Cephelerin arası molozla doldurulmuştur. Evin girişi saptanamamıştır (Mazarakis-Ainian 1987: 4, fig.3).

Diger Örnekler:

Eretria, "Rectangular Building (1)" (Dörtgen Yapı 1),

8. yy. sonu (Mazarakis-Ainian 1987: 4, fig.3)

Lathouresa, "Räume V" (V. Oda), Geç Geometrik Dönem,

8. yy. (Lauter 1985a: 26-27, Abb.1)

Lathouresa, "Räume XI" (XI. Oda), Geç Geometrik

Dönem, 8. yy. (Lauter 1985a: 29-30, Abb.1)

Lathouresa, "Räume XII" (XII. Oda), Geç Geometrik

Dönem, 8. yy. (Lauter 1985a: 29-30, Abb.1)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Lathouresa "Hause XVIII" (XVIII no.lu Ev), Geç Geometrik Dönem, 8. yy.

(Levha 15b)

Boyutları 6.30 x 4.00 m. olan yapı 2 odadan oluşuyor. Kalınlığı 0.40-0.55 m. arasında değişen duvarlar tümüyle olasılıkla taştır. Ana giriş doğudandır. Odalar arasındaki kapı yeri de tespit edilebilmiştir. Lathouresa'daki hemen hemen bütün evlerde olduğu gibi bu evde de seki vardır. Sekiler her iki odada güney duvarı boyunca yer alır. Bu evin, doğusundaki XIX ve XX no.lu yapılarla bir ilişkisi olabilir. Fagerström (1988a: 49)'e göre, XVIII no.lu mekan tek başına bir birim oluşturuyor (Lauter 1985a: 34-37, Abb.1,4; Fagerström 1988a: 49-50, fig.30).

Diğer örnekler:

Eretria, "Building 2" (2 no.lu Yapı), 8. yy.
(Mazarakis-Ainian 1987: 10, fig.9)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Atina, "Geometrik House" (Geometrik Ev) [Geometrik çanak çömlek parçaları ile birlikte Lekane, oinochoe ve

skyphos gibi daha geç dönemlere ait kap parçalarının da bulunmuş olması bu yapının geometrik dönemin geç evrelerine ait olduğunu düşündürmektedir.]

(Levha 16a)

Yedi mekandan oluşan bu sıradışı yapı, 14.00 x 10.20/13.00 m. ölçülerindedir. Tümüyle korunagelmış olan bir taş temel üzerinde yükselen duvarlar kerpiç ile inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 0.35-0.60 m.dir. Odalar, evi boydan boya kesen bir koridor ile birbirinden ayrılmıştır. Giriş güneydendir. Evin kuzeybatı odasında, ocak ya da pithos altlığı olduğu düşünülen yuvarlak planlı bir düzenleme yer alır. Bu yapının işlevi konusunda bazı görüş ayrılıkları vardır. Drerup ve Lauter yapının kutsal nitelikli olduğunu savunurken, Fagerström, kanıt eksikliği nedeniyle, bu savı reddeder ve bunun önemli bir kişiye ait bir ev ya da bir çiftlik evi olması gerektiğini belirtir (Stravropoulou 1958: 5-13, fig.2; Drerup 1969: 31-32, fig.8; Lauter 1985b: 159-160; Fagerström 1988a: 46-47, fig.26; Pesando 1989: 46, fig.22).

Diğer örnekler:

Eleusis, "Sacred House" (Kutsal Ev), Geç Geometrik Dönem, 8. yy (Kourouniotis 1938: 94-97, fig.3; Mylonas 1961: 59-60; Fagerström 1988a: 43-44, fig.24; Pesando 1989: 49, fig.24)

Thorikos, Velatouri Tepesi G-H Evi, Subgeometrik, 8. yy. sonu (Mussche 1967b: 9-30, Pl.II; Krause 1977: 164,179, fig.13; Fagerström 1988a: 53, fig.36; Pesando

1989: 46,48, fig.23)

AVLULU TIPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Thorikos, "Nécropole Ouest III,XXVI,XXVII" (Batı Nekropol III,XXVI,XXVII Evi), Geç Geometrik Dönem, 8. yy.
(Levha 16b)

Erezyon nedeniyle fazlaca harap olmuş bu yapının, korunagelen kısmının ölçüleri 7 x 4.80 m.dir. III no.lu alan avlu olarak yorumlanmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla inşaatta taş malzeme kullanılmıştır. Kerpiç buluntusu yoktur. Zemin kül ve çömlek parçaları ile karışık toprakla kaplıdır. XXVI no.lu odada dörtgen bir ocak ele geçmiştir (Mussche 1969: Pl.6; 1967b:31-56; 1969: 102-107; 1974: 25; Fagerström 1988a: 52, fig.35; krş. Mazarakis 1992: 184).

Diğer örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN DÜRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI
KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

TİPOLOJİ DIŞI ÖRNEKLER:

Lathouresa'da I-IV, XIII-XVII, XIX-XXIV no.lu Odalar,
tam olarak belirlenemeyen düzensiz gruplaşmaları nedeniyle
tipoloji dışı bırakılmışlardır. Geç Geometrik Dönem, 8.
yy. (Lauter 1985a: 30-34,37-39, Abb.1; Fagerström 1988a:
49-50, fig.31)

E- DEGERLENDIRME

OVAL PLANLI KONUTLAR

II. EVRE	-	
III. EVRE	1	
IIII. EVRE	4 + (9)	
TOPLAM	5 + (9)	* G.T. 5 + (9)

* Genel Toplam

APSİDAL PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ

AVLULU

II. EVRE	2	-	
III. EVRE	3	1	
IIII. EVRE	9 + (9)	1(?)	
TOPLAM	14 + (9)	1+(1?)	G.T. 15+ (9)+(1?)

DÖRTGEN PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ TİPLER

	TEK MEKAN	UZUNLAMASINA	ENLEMESİNE	UZUNLAMASINA ve ENLEMESİNE
I. EVRE	3	1	8	6
II. EVRE	1	-	1(?)	-
III. EVRE	5	-	2	3
TOPLAM	9	1	10+1(?)	9 G.T. 29+(1?)

AVLULU TİPLER

	TEK	İKİ	ÜÇ	DÖRT	
I. EVRE	-	-	-	-	
II. EVRE	-	-	-	-	
III. EVRE	1	-	-	-	
TOPLAM	1	-	-	-	G.T. 1

Kıta Yunanistan'da, M.Ö. 1200-700 yılları arasına tarihlenen ve tipolojik açıdan incelenebilecek 61 adet konut kalıntısı saptanmıştır. İncelenen çağ ve bölgenin genişliği düşünülürse, bu sayının genel çıkarımlar için, tatminkar olmadığı görülür.

Söz konusu dönemde, konut plan tiplerindeki çeşitlilik dikkat çekicidir. Çizelgeden de anlaşılacağı üzere oval ya da apsidal yapılarla dörtgen planlı yapıların sayısı hemen hemen eşittir. 21+(9?) yani 30 oval ya da apsidal yapının yanında 30+(1?) adet dörtgen örnek saptanmıştır. Elimizdeki sınırlı verilerle hazırlanmış olsa da, bu sayıları bir oran olarak dikkate almak gerekir. Apsidal, oval ya da "Megaron" gibi özelliği olan dörtgen yapıların kökenini tartışmak konumuzun dışında kalır. Bu araştırma için önemli olan, bu yapı tiplerinin Kıta Yunanistan'da aynı zaman dilimi içinde yanyana kullanılmış olmasıdır.

Oval planlı konutlar Euboia bölgesinde yaygındır. Euboia'ya çok yakın olan Attika yarımadasında da 1 örneğimiz vardır. Peloponez'de ise, oval ya da oval olarak yorumlanan bir konut verisi henüz saptanamamıştır.

Apsidal planlı tip daha ziyade Peloponez'de Korinthia, Argolis ve Messenia bölgelerinde karşımıza çıkar. Burada 9. yüzyıl sonlarına tarihlenen Perachora ev

modelinin de apsidal planlı olduğunu vurgulamak gerekir (Schattner 1990: 33-34,Taf.4). Euboia bölgesinde de, her iki yerleşmede apsidal konut vardır. Attika'dan ise, sadece Lathouresa'daki iki apsidal örnek tanınmaktadır.

Oval ve apsidal yapı tipinin dağılımına kronolojik açıdan bakacak olursak, bunların III. evrede, yani Erken Demir Çağının son evresinde yoğunlaştığını görüyoruz. Bu tür yapıların coğrafi ve kronolojik dağılımındaki sırları, içlerinde yaşayan ailelerin ekonomik ve sosyal yapı özelliklerini belirlemek olanaksız gibidir. Burada incelenen oval ve apsidal yapıların iç döşemeleri ve ufak buluntuları da dörtgen planlı yapılarınkinden farklı değildir. Dolayısı ile oval ya da apsidal yapıların dinsel ayrıcalıklara sahip olduğunu da söyleyemiyoruz. Bu yapı tiplerini, belki de, göçlerle ve değişen yaşam koşulları ile alevlenen yerel bir geleneğin devamı olarak görmek gerekir (krş. Fagerström 1988a: 110; Coulson 1990: 17-18).

Oval ve apsidal planlı yapılar şehirleşme öncesinin yapı tipleri olarak kabul edilir. Her iki tipin aglomeratik (sıkışık) düzene uyarlanamayacak özelliklerinin varlığı araştırmacıları bu yönde düşünmeye iter (Pesando 1989: 18 vd.). Edinilen ipuçları da bu fikri desteklemektedir. Nitekim, araştırılan tüm apsidal ve oval planlı örnekler diğer yapılardan bağımsız tek başına duran yapılardır ki, bu durum özellikle Lathouresa'da çok

belirgindir (Levha 4). İkinci önemli ipucu, şehirleşmenin başladığı Arkaik Çağ ve sonrasında, bu yapı tiplerinin yerlerini dörtgen yapılara bırakmış olmalarıdır (3).

Dörtgen plan, incelenen evrelerin tümünde yaygın bir plan tipidir. II. evredeki sayısal azalma, olasılıkla tamamen veri eksikliğine bağlıdır. Bu tür planda mekan bölünmeleri bakımından en sık karşılaşılan tip, enlemesine bölünmüş olan mekanlardır ki, böyle bir sonuç şaşırtıcı değildir. Arkeolojik verilerden anlaşıldığına göre Kıta Yunanistan'da, incelediğimiz dönem için, çok katlılık yaygın bir mimari gelenek oluşturmuyor. Yapı içlerinde ele geçen ocak, seki gibi buluntular kazılan zemin mekanlarının yaşama alanı olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Günlük yaşam amacıyla kullanılan mekanlarda enlemesine bölünme daha mantıklıdır, çünkü kısa, fakat enli bir mekan ince-dar bir mekandan daha işlevseldir.

Kıta Yunanistan çizelgesinde göze çarpan en önemli nokta avlulu yapılardaki belirgin sayısal azlıktır. Bu duruma veri ya da yorum eksikliği neden olabilir. Nitekim, Eretria'da evlerin avlulu olabileceği belirtilmekteyse de (Mazarakis-Ainian 1987: 23) bu konuda somut bir veri yoktur.

Geçimi tarım ve hayvancılığa dayalı olan ailelerin konutlarında avlu artı bir çalışma ve depolama alanı

olarak önemli rol oynar. Avlusuz düzenlemelerde ise hayvanların evin yakınında bir yerde barındırıldığı (krş. Ily. XII, 301-302; Ody. XIV, 9-14), yiyecek ve içeceklerin de evlerin içinde küp ve benzeri kaplarda yerlerde saklandığı (krş. Ody. II, 340-341) düşünülebilir. Ortak avlu/açık alan kullanımı, sosyal yaşam açısından bakılınca, Yunanlıların (genelde tüm Akdenizlilerin) canlı, dışa dönük ve birlikteliğe yatkın olan davranış biçimlerine daha uygun görünmektedir. Kaldı ki, incelediğimiz zaman dilimi için önerilen klan-köy yapısında böylesine ortak bir yaşam daha da geçerlilik kazanır. Diğer yandan, mekan tanımlamalarına sıklıkla yer vermiş olan Homeros şiirlerinde tanımlanan evler hemen tümüyle avlulu, çok odalı, dörtgen planlı yapılardır (2) (krş. Rider 1964: fig.34). Ne var ki, hem elimizdeki veriler şimdilik bu anlatımı destekleyecek nitelikte değildir, hem de bu şiirlerde sözü edilen konutlar çoğunlukla "saray" ya da önemli kişilere ait konutlardır.

Dörtgen planlı yapıların tipolojisinde belirgin özelliklerden biri de, 12. yy tarihlenen Agios Kosmas ve Tiryns yerleşmelerinde, Miken gelenegi olarak tanınan "Megaron" planının kullanılmaya devam edilmiş olmasıdır.

İncelediğimiz yapıların hemen tümünde dayanıksız inşaat malzemeleri ve basit inşaat teknikleri kullanılmıştır. Tamamiyle taş yapı çok azdır. Ana

malzemeler toprak ve bitkisel kökenli olanlardır. Sağlam bir temele dayanmayan derme-çatma duvarların yükü çoğu yerde dikmelerle hafifletilmişse de, dikmeler de ahşaptır (krş. Ody. XVII, 340, XIX, 37). Bu gerçekler elimizdeki mimari kalıntıların neden az olduğunu da açıklamaktadır; dayanıksız malzeme ve basit teknik kullanımı sonucu yapılar çoğunlukla yokolup gitmiş olmalıdır; elimizdeki örnekleri ise, belki de nispeten sağlam inşaatlar diye değerlendirilmeliyiz.

Konutların üst yapı özelliklerine gelince, bu konuda arkeolojik verilerle Homeros anlatılarını birleştirerek bir derleme yapmak mümkün olabilir.

Kapıların açıp kapama sistemlerini somut verilerle kanıtlamak olanaklı değildir. Ancak, şiirlerden "sıkıca kapatılan" çift kanatlı ahşap kapıların varlığı öğreniyoruz (Ody. I, 442-443; IV, 838, VI, 19; XXI, 44-50, 241; XXII, 128; XXIII, 42) (krş. Rider 1964: 180). Eşik kullanımının da yaygın olduğu anlaşıyor (Ody. I, 256; VII, 135; XVIII, 32, XXI, 43)

Kıta Yunanistan konutlarında pencerelere ilişkin bir iz saptanamamıştır. Bununla beraber, Perachora ve Argos yapı modellerinde duvarların üst kısımlarında pencere açıklıklarının olması (Markman 1951: 262-263; Schattner 1990: 22-26, 33-34, Taf.1,4), konutlarda da bu tür

açıklıkların olduğunu gösterir.

Apsidal ve "Megaron" tip yapılar için önerilen beşik çatı sistemi Homeros şiirleri ile desteklenmiyor. Bu şiirlerde tanımlanan tek çatı tipi düz damdır:

"Avlunun öbür yanında karşıda,
Kızların odaları vardı, on iki tane,
Cilalı taştan yanyana, düz damlı"(Ily.VI, 246-249).

Damların üzerinde, bugün Akdeniz köylerinde olduğu gibi, uyunduğu ve buraya merdivenle çıkıldığı yine bu şiirlerle anlaşılmaktadır (Ody. X, 557-559, XI, 63). Buna karşın, Ege'de ele geçen yapı modellerinde ise, hem düz dam, hem de eğimli çatı tiplerine rastlanmaktadır (Levha 17).

Zeminleri sıkıştırılmış toprak olan evlerin iç döşemleri de, son derece sadedir ve tümüyle işlevseldir. Basit yaşam koşulları gereği, ister sıradan olsun, ister sıradışı olsun evlerin iç döşemleri, ufak ayrıntılar dışında aynı olmalıdır. Bu konuda kazılardan elde edilen veriler, çoğu kez sabit ocak ya da sekilerden ibarettir. Fakat, Homeros şiirlerinde daha fazlasını bulabilmekteyiz. Kimisi postla, kilimle kaplı sedirler, iskemleler, koltuklar, yataklar ve masalar şiirlerde sıkça yer alır. (Ody. I, 145; III, 399, 429; IV, 297-300; VI, 136; VII, 336-345, XIX, 55-59; XXII, 74,85; XXIII, 177-205). Zengin ve yoksul evlerinin iç döşemlerindeki fark ufak

ayrıntılardır:

"Hoşlanmaz oldum örtülerden ve pırıl pırıl
çarşaflardan / Uykusuz geçiririm bu geceyi de öbür
geceler gibi. / Berbat bir kerevet üstünde çok
geceler geçirmişim ben / Güzel tahtlı Şafak'ın
gelmesini beklemiş durmuşum." (Ody.XIX,339-342).

Bir başka carpıcı örnek de, Odysseus'un kendi
elleriyle yaptığı görkemli yatağı (XXIII, 177-295) ile
sığır çobanı Eumaios'un yatağı arasındaki farkdır. Sığır
çobanının yatağı şu kelimelerle tanımlanır:

"İçeri dalıp oturttu çalı çırpıdan sedire,
Onun döşegi idi bu kocaman, kaba sedir,
ve bir yaban keçisinin sık tüylü postuyla
örtülmüştü." (Ody. XIV, 49-51).

Ocak, evin günlük yaşamı içinde normal işlevlerinin
yanı sıra sosyal açıdan da önemli idi. Ocak başı ailenin
oturup sohbet ettiği, kadınların günlük işlerini
yaptıkları yerdi (Ody. VI, 52-53, 305).

Evlerde tuvalet sorunun nasıl çözümlendiğini
bilemiyoruz. Ancak, hiç olmazsa varlıklı evlerde banyo
teknelerinin kullanıldığı biliniyor (Ody. III, 466; Rider
1964: 171). Ayrıca, Agios Kosmas'da ele geçen pişmiş
toprak bir banyo kabı da anlatıları arkeolojik olarak
destekler (Mylonas 1959: 53). Gerçekte, çok odalı
konutlarda iç mekanların, işlevlerine göre sınıflamak
olanaklı değildir. Ancak, örneklerimizin çoğunda mekan

çoğu kez tek yaşama mekanlıdır. Bu durumda, aynı mekanın gündüz çalışma ve oturma , geceleri de yatma amacıyla kullanıldığı açıktır. Hatta, Nikhoria IV-1 evinde olduğu gibi, "yönetici" konumundaki kişilerin evleri "Tapınak" görevini de üstlenmiş olmalıdır.

(1)"Wattle and daub" tekniğinin, sözlük karşılığı ile arkeolojik terminolojideki anlamı uyumlu gözükmemektedir. "Wattle and daub"ın Fransızca olarak verilen karşılığı "hourdis" (Aurenche 1977: 237) "Çatki içindeki boşlukların tuğla, pisé ya da balçıkla doldurulması" olarak tanımlanmaktadır (Aurenche 1977: 100). Aynı kaynakta "hourdis"ın Türkçe karşılığı olarak "göz dolması, göz dolgusu" verilmektedir (Aurenche 1977: 366). "Göz dolması" tekniği, Hasol'un sözlüğünde (Hasol 1979: 154) "Çatma yapıda dikmelerle yatay bağlantıların meydana getirdikleri kare boşlukların arasının doldurulmasından ibaret yapı yöntemi" şeklinde açıklanmaktadır. Arkeoloji terminolojisinde yer eden "Wattle and daub" ise, tanımlamalardan (krş. McDonald 1983: 31) ve gösterilen çağdaş örneklerden (McDonald 1983: 31 ve fig. 2.33) anlaşıldığı kadarıyla sözlük tanımlamalarına oranla çok daha basit, hafif, "derme çatma" bir yapı tekniğidir (Shaffer 1973) ve ne kerpiç, ne de kare boşluklar söz konusudur. Burada söz konusu olan olasılıkla "Wattle"ın kelime karşılığı olan saz, kamış, dal veya bu malzeme ile örülmüş yapı ve "daub"ın karşılığı olan çamur ve sıvamaktır.

(2)Tek istisna Od. XXII.442,446'da sözü edilen yuvarlak yapıdır; Knox 1971.

(3) Bölge ve yüzyıl olarak konu kapsamı dışında olmasına karşın Epirus'daki Vitsa Zagoria yerleşiminde M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen apsidal planlı bir ev (House 7) bulunduğunu belirtmek gerekir (Vocotopoulou 1973: 218,227,fig.9).

II- KIKLAD VE DOGU EGE ADALARI

A- TARİHSEL GELİŞİM VE HALKLAR

Kiklad ve Doğu Ege adaları "Karanlık Çağ" teriminin tam anlamıyla geçerli olduğu bir bölgedir. Karanlık Çağın erken evrelerine tarihlenen arkeolojik veriler, büyük ölçüde keramik parçaları ve az sayıdaki mezar buluntuları ile sınırlıdır. Bölgedeki mimari kalıntıların önemli bir bölümü ise, 9. yüzyıl sonrasına aittir. Yazılı kaynakların olmadığı yerlerde, sadece bu verilere dayanarak bölgenin tarihçesini ya da etnik yapısını kesin olarak saptamak olanaklı değildir. Bununla beraber, temelini yukarıda belirtilen ipuçlarının oluşturduğu bazı saptamalar yapılabilmektedir.

Araştırmacılar Ege adalarının, en azından, nispeten büyük ve verimli olanlarının 12. yüzyılda Akalar tarafından iskan edildiğini kabul etmektedirler (Simpson 1962; Desborough 1964: 147-158; 1972: 80; Snodgrass 1971: 29; Mee 1982: 89-92; Benzi 1988b: 67-70; Hood 1982: 579-621; 1986: 169-180; Schilardi 1984: 184-206). Bölgede çok miktarda Miken IIIC keramigi bulunmuştur. Ancak bu yerleşmelerin ne niteliklerini, ne kullanım sürelerini, ne de akıbetlerini biliyoruz. Bununla beraber, 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Kıta Yunanistan'da meydana gelen felaketlerden, adaların etkilenmemiş olması mümkün

degildir. Adaların Kıta'dan gelen ya da kaçan kavimlere ev sahipliği etmiştir (Barber 1981: 12-15). Adalarda "kuzeyli"lerin varlığına dair bazı izler bulunmuştur ancak, bunlar konuya ilişkin kesin kanıt olmaktan uzaktır. Kos adasında bir mezarda Naue II tipi bir kılıç ve aynı kökenden olduğu düşünülen bir ok ucu ele geçmişse de, mezar 1200 öncesine, SHIIIB dönemine tarihlenmektedir. Naksos'da bulunan "kuzeyli" bronzları ise SHIIIC'ye aittir (Sandars 1985:91-92; Muhly 1992:12; Rutter 1992: 67). Yerli halkların göçleri ile ilgili araştırmalar da, Orta ve Kuzeydoğu adalarının Ion ve Aiol, Güney ve Güneydoğu adalarının ise "Dor göçleri"ne sahne olduğunu göstermektedir (Levha 1). Eldeki bilgiler bu olayların ayrıntılarını saptamaya ve bu arada kavimlerin göç bölgelerini kesin çizgilerle sınırlamaya yeterli değildir.

Ege adalarının 10. yüzyıl ve sonrasına ait Karanlık Çağ keramiklerinde Kıta Yunanistan, özellikle de Attika etkisi çok belirgindir (Desborough 1972: 224; Snodgrass 1971: 75-79; Coldstream 1977: 45). Bu etki Kos ve Rodos adalarına kadar ulaşmışsa da, Coldstream (1977: 51), Kıta Yunanistan ile adalar arasındaki ilişkinin bu dönemde daha önceki dönemlere oranla zayıflamış olduğuna dikkati çekmektedir. Etnik açıdan değerlendirilebilecek bir diğ er önemli buluntu grubu da, bilindiği gibi, mezarlardır. Fakat, Karanlık Çağ mezar verilerine dayanarak Ege adaları için sağlıklı bir sonuca ulaşmak şimdilik mümkün

görünmüyor. Zira adalarda hem iskelet, hem kremasyon gömü gelenegi vardır ve kullanılan mezar tipleri de çok çeşitlidir (Snodgrass 1971:156-157,159,163-164; Coldstream 1977: 45-46,95-97).

Sonuç olarak, Ege adalarının, Karanlık Çağ tarihi ancak çok genel hatları ile saptanabiliyor. Kıta Yunanistan ile Anadolu ve Doğu Akdeniz ülkeleri arasında köprü oluşturan bu adaların, bu özellik nedeniyle tarih boyunca sürekli iskan edildikleri kuşkusuzdur. Hatta, İon lehçesi Anadolu'ya bu yoldan ulaşmıştır (Snodgrass 1971: 299).

B- EKONOMİ VE SOSYAL YAŞAM

Bugün elimizde fazla kalıntı olmamasına karşın, Ege adalarında Karanlık Çağ süresince çeşitli yerleşmeler kurulduğu biliniyor (krş. Desborough 1972: 185-186, 221-224; Barber 1981: 12-15). Bu yerleşmeler arasında herhangi bir bağın bulunduğunu gösterir bir belirti yoktur; birbirinden bağımsız oldukları anlaşılıyor. Bunların sosyal ve idari yapılanmaları ise, Kıta Yunanistan'da olduğu gibi, kabile düzeni içinde olmak gerekir. Her yerleşme olasılıkla kabile reisi ya da "Tek Adam" niteliğinde bir lider tarafından yönetiliyordu (Boardman

1967: 250; Forrest 1960; Whitley 1991a: 346-347). Adalarda da Kıta Yunanistan'da olduğu gibi, saray düzeninin tümüyle yok olmadığı görüşü vardır. Paros adasındaki Koukounaries yerleşimi bu uygulamaya örnek olarak gösterilmektedir (Muhly 1992: 12). Ada yerleşmelerinde de belli bir ölçüde sosyal sınıf farklılaşmasının olduğu söylenebilir. Nitekim, Cambitoglou (1988: 160-161) konut planlarındaki farklılıklara dayanarak Zagora'da olası bir sosyal sınıf farklılığından söz etmektedir. Emporio'da da "Megaron" tip evlerin aristokratlara, tek odalı olanların ise sıradan kişilere ait olabileceği ileri sürülmektedir (Coldstream 1977: 308).

Ada halklarının geçim kaynağı, büyük ölçüde yaşadıkları adanın coğrafi yapısına bağlıdır. Ege Denizi bilindiği gibi, irili ufaklı çok sayıda ada ile kaplıdır. Bunların jeolojik, morfolojik yapıları farklılıklar gösterir. Paros (Schilardi 1983: 180), Andros (Cambitoglou 1971:10) ve Sakız (Boardman 1967: 252-253) gibi geniş ve verimli topraklara sahip adalarda ekonomi tarım, bahçecilik ve hayvancılığa dayalı iken, ufak ve topraksız adalarda temel geçim kaynağını, hiç kuşkusuz, balıkçılık oluşturur.

Her ailenin kendi temel gereksinimlerini kendi içinde karşılamak üzere donandığını bazı evlerde ele geçen küpler, erzak tekneleri ve ağırşaklardan anlıyoruz.

Bölgede birtakım ufak ticari girişimlerin varlığı da düşünülebilir. Nitekim, Kiklادلardan Rodos'a kadar genişce bir alana yayılan Kıbrıs ve Euboia-Attika kökenli keramik buluntuları elde edilmiştir (Coldstream 1977: 51; Demetriou 1977: 145-146).

Ayrıca, ada sakinleri için, korsanlık, yağmacılık da çağın koşulları gereği belki, bir tür geçim kaynağı olmuştur (Fagerström 1988a: 146-147).

C- YERLEŞİM BİÇİMLERİ

Kiklad ve Doğu Ege adalarının yerleşme biçimlerine ilişkin en erken veriler 8. yüzyıla tarihlenmektedir. 12. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar olan 400 yıllık dönemden bugüne ulaşabilen belgeler sadece birkaç yapı kalıntısıdır.

8.yüzyıldan itibaren bölgenin mimari çehresi hem nicelik, hem nitelik bakımından tamamen değişir. Nitekim saptanan merkezlerin büyük bir kısmında bilinçli bir yerleşme planı uygulanmıştır.

Donousa adasındaki Vathys Limenaris (Levha 19a) ve Siphnos'daki Kastro yerleşmelerinde, çok sınırlı bir alan kazılmışsa da, evlerin kayalar düzeltilerek oluşturulan

teraslar üzerine inşa edildiği anlaşılmıştır (Fagerström 1988a: 81, 112). Dönemin yerleşme biçimleri konusunda en sağlıklı bilgiler Andros'daki Zagora, Paros'daki Koukounaries ve Oikonomos, Rodos'daki Vroulia yerleşmesinden gelir.

Zagora yerleşimi aglomeratik (sıkışık) düzendedir (Cambitoglou 1988: 158-160; Owens 1991: 15-18, fig.2) (Levha 19b). Burada herhangi bir yol şebekesi belirlenememiştir (Cambitoglou 1988: 159). Yerleşim dokusundaki boşluklar avlulardan ibarettir (Cambitoglou 1971: Plan 1-4). Paros yerleşmeleri Zagora'ya oranla daha gelişkin bir şehircilik anlayışı yansıtır. Koukounaries'de yerleşim dörtgen birimlerden oluşur. Burada yapıların ve sokakların yönlendirilmesi konusunda gösterilen özen dikkat çekicidir (Schilardi 1983: 180). Araştırmacılar, Koukounaries yerleşiminin yakın çevreye de yayılmış olabileceğini ileri sürmektedirler (Schilardi 1983: 177). Oikonomos'da da planlı bir yerleşme görülür (Schilardi 1983: 181, fig. 12). Rodos adasındaki Vroulia yerleşimine gelince, bu merkez bölgedeki en iyi araştırılmış merkezlerden biridir. Burada karşılıklı iki yapı dizisi vardır (Levha 20a). Güney yarısı büyük ölçüde yıkılıp gitmişse de, her dizinin kendi içinde aglomeratik bir düzen gösterdiği çok belirgindir. Öyle ki, dizilerdeki birimleri birbirinden ayırdetmek zordur. Hampe ve Simon (Hampe 1981: 56) Vroulia'yı düzgün dörtgen planlı

yerleşmelerin bilinen en erken örneği olarak değerlendirirler.

Sakız adasındaki Emporio'da, diğer örneklerin aksine, dağınık yerleşme gözlenir (Boardman 1967: 40, fig. 4; Coldstream 1977: 306, fig.99); yapılar geniş bir alan üzerinde tamamen birbirinden bağımsız olarak inşa edilmiştir. Ama, "Megaron"larda görülen ortak yönlendirme (Boardman 1967: 35) yerleşim bilincinin burada da varolduğunu açıkça gösterir.

Emporio'da yerleşim liman (skala) ve iç kısımdaki ana köy (chora) olmak üzere iki kesime ayrılmıştır.

Ege adalarının 8. yüzyıl yerleşmelerinde "birdenbire" ortaya çıkmış gibi görünen düzenli yerleşme anlayışının kökenini belirlemek kolay değildir. Mevcut veriler kronolojik ya da tipolojik herhangi bir gelişimi ortaya koyamıyor. Bu yerleşmeleri Kıta Yunanistan kolonileri olarak düşünsek bile yine de veriler iki bölgenin yerleşim biçimleri arasında belirgin tipolojik bir benzerlik saptamak için yetersizdir. Buna karşın, özellikle Paros yerleşmeleri Batı Anadolu'daki Smyrna yerleşim biçimi ile kıyaslanabilir (Schilardi 1983: 182).

Konu kapsamına giren evlerin büyük bir bölümü güneye ya da batıya bakmaktadır. Emporio'daki birkaç örnekte

olduğu gibi kuzeye bakan yapılar istisnai bir durum olmalıdır (Boardman 1967: fig.4).

Kıta Yunanistanın aksine, ada yerleşmelerinin çoğunda sur duvarının varlığı belirlenmiştir (Lawrence 1979: 32-34; Snodgrass 1991: 7-8). Bilinen en erken örnek Aghios Andreas (Siphnos)'dan gelir (Zapheiroupolou 1971: 216). 8. yüzyıl yerleşmelerinin hemen hemen tümünde doğal korunma olanaklarının yanı sıra, sur duvarları da inşa edilmiştir ki, Oikonomos (Schilardi 1973:260-265), Zagora (Cambitoglou 1971: 10), Kastro (Fagerström 1988a: 80; Brock 1949: 2), Donousa (Zapheiroupolou 1971:216), Vroulia (Melander 1988: 83), Emporio (Boardman 1967: 34,40) sur duvarlarına sahip yerleşmelerdir. Koukounaries'de ise Miken Dönemine ait kiklopik sur duvarlarının onarılarak kullanılmaya devam edildiği tahmin ediliyor (Schilardi 1983: 177).

Stratejik nedenlerle kıyı yerleşmelerinde korunma duvarlarının önemli bir yer tutması doğaldır. Buna karşın yine bir kıyı yerleşimi olan Antissa (Midilli)'da herhangi bir koruma duvarı saptanamamıştır (Fagerström 1988a: 88).

Adalarda su her zaman gündemde olan bir sorundur. Bu sorun, varsa yakın bir kaynaktan taşınarak ya da yağmur suları biriktirilerek çözümlenmiş olmalıdır (Schilardi 1983: 180; Coldstream 1977: 210, 308; Cambitoglou 1981:

19; Owens 1991: 17). Kuyu kullanımının yaygın olmadığı anlaşıyor. Şimdilik bilinen tek kuyu örneği Emporio'dadır (Boardman 1967: 40).

D- KONUT MİMARLIĞI

1- İNŞAAT MALZEMELERİ VE İNŞAAT TEKNİKLERİ

TAŞ: Bir kısmı tamamen kayalık olan Ege adalarının tipik taş cinsleri mermer ve şisttir. Tüm Akdeniz'de olduğu gibi, bölgede kireçtaşı da bol miktarda bulunur. Zagora (Andros) (Cambitoglou 1971: 22) ve Kastro (Siphnos) (Brock 1949: 6-8) yapılarında şist ve mermer, Antissa (Midilli) (Lamb 1931-1932: 42) ve Vroulia (Rodos) (Kinch 1914: 112)'da ise kireçtaşı yoğun olarak kullanılmıştır. Mermer ve şistin birarada bulunduğu adalarda, ana malzeme olarak, kolay işlenebilirliği nedeniyle şist yeglenmiştir. Ayrıca, ince levhalar halinde ayrılabilen bu taş pervaz, eşik ve hatta çatılama malzemesi olarak da karşımıza çıkar (Coldstream 1977: 306).

İnşaatlarda moloz taş kullanılmıştır. Bununla beraber, Zagora'da (Cambitoglou 1971: 22; 1988:91,149,150), Antissa'da (Lamb 1931-32: 46; Fagerström

1988: 89), Oikonomos'da (Fagerström 1988: 79a, dpn.239) ve Emporio'da (Boardman 1967: 41,51) bazı yapılarda işlenmiş taş kullanımı görülür.

İnşaat malzemesi olarak kullanılan taşların boyutları kazı raporlarında konu edilmemiştir. Ancak, moloz taş kullanımına bağlı olarak, Zagora örneklerinde olduğu gibi (Cambitoglou 1971: 22), taş boyutlarının çeşitlilik göstermesi doğaldır.

KERPIÇ VE TOPRAK KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Adalarda taşın çok bol olması, ayrıca bazı adaların büyük ölçüde topraksız olması nedeniyle (Bintliff 1977b: 49-50,72), inşaatlarda toprak kökenli malzemeler önemli bir yer tutmaz. İncelediğimiz alan içinde, kerpiç kullanımına ilişkin tek sağlam veri Vroulia (Rodos) evlerinden gelir. Oikonomos surlarının üst kısmında da olasılıkla (Schilardi 1983: 181) kerpiçtir. Ancak, raporlarda kerpiçlerin özellikleri ve boyutları konusunda bir bilgi yoktur.

AHŞAP VE BİTKİSEL KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Kiklad adalarının, topraksızlığa bağlı olarak ormanlık alanlardan yoksun olması (Bintliff 1977b: 72-73), inşaatlarda ahşap malzeme kullanımını sınırlamıştır. Buna karşılık geniş ormanlık alanlara sahip Doğu Ege adalarında ahşap, Akdeniz'in diğer kesimlerindeki önemli bir inşaat

malzemesi olarak yerini almış olmalıdır. Kazılarda söz konusu döneme ait, analizi yapılabilecek nitelikte ahşap kalıntısı saptanamamış ise de bölgede başlıca ağaç varlığının çam (*Pinus brutia*), Cypress (*Cypressus semperviens*), meşe (*Quercus ilex*), Juniper (*Juniperus oxycedrus* ve *Juniperus macrocarpa*) olduğu bilinmektedir (Diapoulis 1980: 131-132).

İNŞAAT TEKNİKLERİ

TEMEL YAPISI: Erken Demir Çağı Ege adaları konutlarında fazla özenli olmasa da yer yer çukur temel yapımına rastlanmıştır. Çukur temel olarak tanımlanan teknik, yapının üzerine oturacağı kayalık zeminde sık bir yatak oluşturulması tekniğidir. Bu uygulamaya Vathys Limenaris (Fagerström 1988a: 72) ve Kastro (Fagerström 1988a: 81)'da rastlıyoruz. Diğer merkezlerin büyük çoğunluğunda bir temel yapısına girisilmemiş, yapılar doğrudan kayalık zemin üzerine oturtulmuştur. Antissa'da 10./9. yüzyıllara tarihlenen "Erken Apsidal Yapı" (Lamb 1931-32: 42), Zagora (Cambitoglou 1971: 22), Emporio (Boardman 1967: 40-42), Vroulia (Kinch 1914: 112) evleri böyle inşa edilmiştir.

Antissa'da "Geç Apsidal Yapı" nın duvarları kısmen erken yapının üzerine oturuyor (Lamb 1931-32: 46). Bu yapıda taban seviyesindeki eğim farkını gidermek amacıyla

toprak yer yer kazılarak basamaklar oluşturulmuştur (Fagerström 1988a: 89).

DUVAR YAPISI VE DİĞER TAŞIYICI ELEMANLAR:

TAŞ DUVARLAR: Ege adaları konut mimarlığında, hemen hemen tüm bölgeyi kapsayan tek özellik, duvar inşasında taş malzeme kullanılmış olmasıdır. Bu, yapıda dayanıklılığı arttırmak amacıyla yapılan bilinçli bir seçimden çok, bölgenin jeolojik oluşumu nedeniyle bir tür zorunluluk gereğidir.

İncelediğimiz yapıların bir kısmında korunagelen duvar yüksekliği 1.00 m.nin üzerindedir. Hatta, Zagora (Cambitoglou 1981: 35), Vathys Limenaris (Fagerström 1988a: 72), Antissa (Lamb 1931-32: 42) ve Kastro (Fagerström 1988a: 81)'da duvarlar 2 m. ya da daha fazla yüksekliğe kadar korunmuş durumdadır. Bu sonuç söz konusu yapıların tamamen taş malzeme ile inşa edilmiş olduğunun kesin kanıtıdır. Emporio'da da yapıların tamamen taştan olduğu anlaşılmıştır (Boardman 1967: 35,37).

Kalınlıkları 0.40 ile 0.70 m. arasında değişen duvarlar genellikle iki cephele yani iki sıra halinde yerleştirilen taş dizileri ile inşa edilmiştir. Bu duvar yapılarına Zagora (Cambitoglou 1971: 23), Antissa (Lamb 1931-32: 46), Emporio (Boardman 1967: fig. 21-27), Kastro (Brock 1949: fig. 4), Tsikkalario (Zapheirou 1966:

fig.7-8)'dan örnekler olarak verilebilir. İkili dizi içinde yer yer tek sıra halinde büyük taş kullanımı da görülür ki, bu uygulama Zagora'da enderdir, buna karşılık bu merkezde iki sıra arasında ufak taş dolgu vardır.

Raporlardan anlaşıldığı kadarıyla, bölgede kuru duvar tekniği belki tek uygulamadır. Duvarda çamur harç kullanımı, sadece Vroulia yapılarının subasmanları (Kinch 1914: 112) ve Emporio I Evi (Boardman 1967: 47) için rapor edilmiştir. Emporio'daki diğer yapılarda harçtan söz edilmemiştir.

Duvarların sağlamlığı kaygısıyla köşelerde büyük boy taş yani köşe taşı kullanımı tüm bölge için geçerli olmasa da bunun Tsikkalarío (Fagerström 1988a: 75), Vathys Limenaris (Zapheirópoulou 1973: 546-547) ve Zagora (Cambítoglou 1971: 23 vd.)'da örnekleri vardır.

Temel inşasında olduğu gibi, bazı duvarlarda da hazır kayalardan yararlanılmıştır. Örneğin, Kastro YB Evinin batı duvarı kayalara dayandırılmıştır (Brock 1949: 11, fig. 4b). Koukounaries'de ise, C3-D3 ve D4-E4 yapılarının duvarlarının kısmen kayalardan yontulduğu belirtilmektedir (Fagerström 1988a: 77,78). Ancak, bu uygulamanın duvarın hangi yüksekliğine kadar devam ettiğini bilmiyoruz. Zira subasman gibi üst yapı için de böyle bir uygulama olanaksız değildir. Nitekim, 1 m.nin üzerinde korunan

Vathys Limenaris duvarlarının "önemli bir kısmı" kayalardan yontulmuştur (Fagerström 1988a: 72).

Duvar inşa tekniği bakımından vurgulanması gereken bir başka nokta, Zagora'nın bazı birimlerinde (örneğin D3, D6, H18, J4) görülen yuvarlatılmış köşelerdir. Kazıyı yapan araştırmacılar, bu uygulamanın hayvanların geçişini kolaylaştırmak için olduğunu öne sürerler (Cambitoglou 1981: 34). Fagerström (1988a: 66) bu yorumu kabul etmekle beraber, teknik olarak da kabaca işlenmiş taşlarla L köşe yapımının güç olduğunu, bu nedenle köşelerin yuvarlatıldığını savunur. Ancak yerleşmenin diğer birçok yapısında düzgün açılı köşelerin başarıyla uygulanmış olması bu savı çürütmektedir (Levha 19b).

Eski yapılardan ayakta kalabilen duvarların sonraki yapılarda tekrar kullanımına ilişkin şimdilik tek veri, Koukounaries'den gelir. Burada Miken Dönemine ait bazı duvarlar, Geometrik Dönem yapılarının inşasında kullanılmıştır (Schilardi 1983: 177). Bu yerleşmenin sur duvarlarında da aynı durum söz konusu olduğunu daha önce belirtmiştik.

Duvarların orijinal yüksekliğine gelince, bu konuda tek inceleme Zagora'da yapılmıştır. Araştırmacılar buradaki evlerin 2.50 - 3.00 m. arasında bir yüksekliğe sahip olabileceğini hesaplıyorlar (Cambitoglou 1988: 150).

KERPIÇ VE DİĞER TOPRAK KÖKENLİ MALZEME İLE İNŞA EDİLEN DUVARLAR : Ege adalarında, bu tip duvarlara ilişkin tek bilgi Vroulia'dan gelmektedir. Burada duvarların kerpiç ile inşa edildiği belirtilmiş, ancak inşaat tekniğine değinilmemiştir (Kinch 1914: 112).

Fagerström (1988a: 82) duvar kalınlığının az olduğunu (0,50 - 0.70 m.) ileri sürerek Aghios Andreas yapıları için de kerpiç üst yapı önermektedir. Ancak, tek başına duvar kalınlığı yeterli bir ipucu değildir. Kaldı ki yazar, daha ilerdeki bir bölümde aynı kalınlığın taş duvarlar için daha yaygın olduğunu savunur (Fagerström 1988a: 119).

DİKMELER: İç destek sisteminin başlıca elemanı olan dikmeler, Emporio ve Zagora yapılarının ortak özelliğidir. Emporio'da hem "Megaron", hem "Sekili Ev" tiplerinde dikme kullanılmıştır (Boardman 1967: 35, 37). Dikmeler ahşap olup taş kaide üzerine otururlar. Kaide biçimleri çeşitlidir. Araştırmacılar, sekili tip evlerde daha ziyade yassı disk ya da dar silindirik biçimli kaidelerin (Boardman 1967: 37), "Megaron"larda ise nispeten daha yassı kaidelerin (Boardman 1967: 35) kullanıldığını belirtiyorlar.

Aşağı Megaron'da 0.75 m. genişliğinde bir kaide bulunmuşsa da, (Boardman 1967: 42), kaidelerin genişliği

genelde 0.30 m.yi geçmez (Boardman 1967: 43, 45, 48,49), yükseklikleri ise, 0.20 - 0.30 m. arasında değişir (Boardman 1967: 43,48,49). A Evinde ele geçen 0.65 m. yüksekliğindeki kasnaklı kaide ise, sıradışı bir örnek olmalıdır (Boardman 1967: 42). Emporio'da bulunan sıradışı bir başka kaide E Evindeki çift kasnaklı örnektir (Boardman 1967: 43). Kasnaklı kaidelerin de diğerleri gibi ahşap gövdeli olduğu düşünülmektedir (Boardman 1967: 37).

Dikme kullanımının yaygın olduğu bir diğer merkez, daha önce de belirttiğimiz gibi, Zagoradır. Burada da taş kaide üzerinde yükselen kaideler olasılıkla yine ahşap gövdelidir (Cambitoglou 1981: 34 vd.; 1988: 147). Sıst, mermer ya da kuvarsit taşından yapılmış olan kaideler çoğunlukla işlenmemiş olmakla beraber H22, H27 ve H40'da bulunan örnekler kabaca yontulmuştur (Cambitoglou 1988: 149). Kaidelerin genişlikleri 0.30 - 0.40 m., yükseklikleri 0.05 - 0.15 m. arasında değişir (Cambitoglou 1988: 149).

Emporio ve Zagora dışında ele geçen kaide örnekleri azdır. Kastro YC Evi (Brock 1949: 12) ve Vathys Limenaris B Yapısı (Fagerström 1988a: 70)'nda taş kaideler bulunmuştur. Vathys Limenaris'deki dikmenin tümüyle taştan olma olasılığı, özellikle vurgulanması gerekir. Bu varsayımın temelini Tenos adasında bugün kullanılmakta

olan taş dikme örnekleri oluşturmaktadır (Fagerström 1988a: 70, dpn.114).

MERDİVENLER VE ÜST KATLAR: Ege adalarında incelediğimiz döneme ait konutların hiçbirisi yapıya ait bir merdivenin ya da üst katın varlığını kanıtlayacak nitelikte buluntu vermez. Elimizdeki tek kesin merdiven örneği Emporio'dan gelir. Burada üzerine Aşağı Megaron'un inşa edildiği terasa çıkan dört basamaklı bir merdiven bulunmuştur (Boardman 1967: 40). Basamakların genişliği 0.70 m.dir. Gerçi, Zagora D1-D4 Evi (Cambitoglou 1971: 14, 28) ile Koukounaries C3-E3 yapısında (Schilardi 1983: 177) bir merdivene ait olabilecek birer platform saptanmışsa da, bu merdiven varsayımını destekleyecek başka bir ipucu yoktur.

Zagora D1-D4 evinin, en azından D3 biriminin üzerinde (Cambitoglou 1971: 28) ve Emporio U evinin (Boardman 1967: 51) ikinci bir katının olabileceği düşünülmektedir. Ancak merdivenler gibi, ikinci katın varlığı da varsayımdan ibarettir.

KAPI VE PENCERELER: Elimizdeki verilerle Ege adaları evlerinin kapıları hakkında bazı fikirler edinmek mümkün olmaktadır. İpuçlarının önemli bir kısmı, evlerin birçoğunda kapı yeri saptanan Zagora'dan gelir. Burada kapı boşlukları genellikle şist taşından yapılmış olan yan

pervazlarla çerçevenmiştir (Cambitoglou 1971: 22). D3 ve D4 birimleri arasındaki kapı 1.25 - 1.32 m. yüksekliğe kadar korunagelmış pervazları ile bu konuda iyi bir örnek oluşturur (Cambitoglou 1971: 15, dpn. 9, 24). Elimizde lentolara ilişkin somut bir veri yoktur, ancak araştırmacılar bunların ahşap ya da şistten yapılmış olduklarını ve zaman içinde yok olduklarını düşünüyorlar (Cambitoglou 1971: 24). Emporio'da pervazların ahşap olduğu ileri sürülmektedir (Boardman 1967: 37). Vroulia'da sınırlı sayıda kapı boşluğu bulunmasına karşın sağlıklı bilgiler elde etmek mümkün olmuştur. I.3 mekanında* yan pervazları ayakta olan bir kapı saptanmıştır. Taş temel üzerine oturan bu pervazlar kireçtaşındandır (Kinch 1914: 116). Lentonun ise, Emporio'daki gibi ahşap olduğu sanılıyor (Kinch 1914: 117). Vroulia'da kapısı zemin seviyesinde olmayan odaların depo olduğu ve bu odalara duvarın üst kısmında açılan kapılardan merdiven yardımı ile inildiği düşünülmektedir (Kinch 1914: 113).

Kapılarda eşik kullanımı somut verilerle kanıtlanmıştır. Zagora'da yine şist taşından yapılmış eşiklerin yaygın olduğu anlaşıyor (Cambitoglou 1971: 15, 16, 24; 1988: 79, 110, 118, 120, 133). Emporio'da da bazı yapılarda in situ durumunda taş eşikler ele geçmiştir (Boardman 1967: 43, 46). Yine Emporio'da Aşağı Megaron'un ana oda kapısında eşik yerinde ufak taşlar (Boardman 1967:

42), E Evinde de de 1.85 m. uzunluğunda, 0.45 m. genişliğinde bir eşik saptanmıştır (Boardman 1967: 43). Vroulia'da ise, I.3'deki örneğe dayanarak, eşiklerin birkaç yassı taş ve toprakla yapıldığı söylenebilir (Kinch 1914: 116).

Zagora evlerinin kapı genişliği 0.75 - 1.30 m. arasında değişir. Burada kapıların orijinal yüksekliği ise, ortalama 1.80 m. tahmin edilmektedir (Cambitoglou 1988: 150). Emporio'da, eşiklerden anlaşıldığı kadarıyla, kapıların genişliği 0.80 - 1.20 m. arasındadır (Boardman 1967: 42, 46). Yukarıda sözü edilen 1.85 m. uzunluğundaki eşik, sıradışı bir örnek olmalıdır. Vathys Limenaris'de de X3 ve X7 evlerinin kesin olarak belirlenebilmiş kapı boşluklarının genişliği 1 - 1.20 m.dir (Zapheiroulopoulou 1970: 426), Vroulia'da da bu genişlik 1 m.nin biraz üzerindedir (Kinch 1914: 116).

Konut örneklerinin hiçbirinde kapıların açma kapama mekanizmasına ışık tutacak nitelikte bir ipucu saptanamamıştır. Sadece Vroulia'da I.23 biriminin arka kapı sağ pervaz dikmesine ait taşta bir söve lambası bulunmuştur (Kinch 1914: 117, fig. 35). Araştırmacılara göre, bu buluntu içe açılan ahşap bir kapının varlığına işaret eder (Kinch 1914: 117).

Pencerelere gelince, Zagora'da bir duvar yıkıntısı

üzerinde saptanan üçgen biçimli açıklık pencere olarak yorumlanmaktadır (Coldstream 1977: 311). Araştırmacılar Zagora evlerindeki pencere açıklıklarının duvarların dama yakın kısımlarında olduğu görüşündedirler (Cambitoglou 1971: 25). Konuya ilişkin başka veri yoktur.

ÇATI YAPISI: Ege adaları konutlarının da çatı yapısı hakkında doğrudan ve kesin kanıt yoksa da, özellikle analogik verilere dayanılarak birçok merkezde düz ya da tek yana eğimli damların varlığı savunulmaktadır. Zagora (Cambitoglou 1971: 27-28), Vathys Limenaris (Fagerström 1988a: 72), Kastro (Brock 1949: 8), Emporio (Boardman 1967: 36, 37) ve Vroulia (Kinch 1914: 115) bu tip çatılama tekniğinin uygulandığı merkezlere örnek olarak gösterilir. Çatı kaplama malzemesi olarak Emporio (Boardman 1967: 37)'da olduğu gibi toprak ya da Kastro (Brock 1949: 8) ve Zagora (Cambitoglou 1971: 28)'da önerildiği gibi şist levhalar kullanılmış olmalıdır. Her iki malzeme de ahşap hatıllar üzerine yerleştirilmektedir. Düz damlı evler bölgede bugün de vardır (Bouras 1984: 43).

Emporio'da çatı çöküntüsü içinde bir pithosun üst kısmını andıran pişmiş toprak parçalar ele geçmiştir. Bu buluntular baca kalıntısı olarak yorumlanıyor (Boardman 1967: 38, fig. 17). Bu tip bacaların Ege adalarında hala kullanılıyor olması bu görüşün doğruluğunu kanıtlamaktadır

(Levha 20b).

ZEMİN YAPISI VE İÇ DÖŞEM: Ege adalarında saptanan konut zeminleri yapım tekniği açısından çeşitlilik gösterir. Başlıca uygulama, kayalık zeminin herhangi bir malzeme ile döşemeden kullanılmasıdır. Bunun en belirgin örnekleri Emporio'dadır. Buradaki kayalık zeminler ya "sekili evler"de olduğu gibi haliyle bırakılmış (Boardman 1967: 37) ya da "Megaron"lardaki gibi yontularak düzeltilmiş (Boardman 1967: 35) olabiliyor. Vroulia'da da birçok birimde kayalık zeminlerin taban olarak kullanılmış olduğunu görüyoruz. Burada kaya yüzeyi genellikle düzeltilmiş ve alçak kısımlar toprakla beslenmiştir (Kinch 1914: 115).

Emporio'da A ve I evlerinde olduğu gibi yarısı toprak döşeli, yarısı kayalık bırakılan zeminler vardır (Boardman 1967: 42,47). A Evinde kayalık kısım toprak kısımdan daha yüksektir. I Evinde için böyle bir seviye farkından söz edilmemektedir; dolayısı ile I Evinde Vroulia'da olduğu gibi bir dengeleme yapılmış olabilir. Zagora'da aynı amaçla toprak yerine mermer kırıkları kullanılmıştır (Cambitoglou 1971: 26 vd.).

Yaygın olan bir diğer zemin yapısı da, tüm Akdeniz genelinde yoğun olarak kullanılan sıkıştırılmış toprak zeminlerdir. Zagora'da evlerin hemen tümünde bu tip zemin

görülür (Cambitoglou 1971: 26). Bazı örneklerde zeminin sıvandığını düşündüren bir beyazlık söz konusudur (Cambitoglou 1971: 26). Emporio'da da Aşağı Megaron'da ve C Evinde sıkıştırılmış toprak zemin saptanmıştır (Boardman 1967: 41, 43). Aynı şekilde, Vroulia'nın bazı birimleri de toprak zeminlidir (Kinch 1914: 115).

Kayalık zeminlerle sıkıştırılmış toprak döşeli zemin tiplerinden başka, taş döşeli zeminlere de rastlanmıştır. Taş zeminlerin bölgede bilinen en erken örneği Antissa'daki 10. yüzyıla tarihlenen apsidal yapının apsis bölümünde görülür (Lamb 1931-32: 44; Fagerström 1988a: 88.). Vroulia'da I.23, 32, 34 ve II.4 birimlerinde ise kayalık zemin üzerine kireçtaşı döşeme saptanmıştır (Kinch 1914: 115). Yine aynı merkezde I.40 mekanında belirlenen taş zemin, ilginç bir teknikle, ufak taş parçalarının yumuşak kireçtaşı yüzeye çakılması suretiyle oluşturulmuştur (Kinch 1914: 116).

Nihayet hem toprak, hem taş malzemenin bir arada kullanıldığı zeminlerin de varolduğu anlaşılıyor. Bunun örneği Vroulia'dan I.15 biriminden gelir (Kinch 1914: 116).

Ege adaları konutlarında ev yaşantısı için gerekli iç döşem öğelerinden, sınırlı sayıda da olsa, bazı örnekler saptanmıştır. Bunların arasında en fazla buluntusu olanlar

ocak ve sekilerdir.

Kastro YB ve YC evlerinde (Brock 1949: 11, 12), Vathys Limenaris X3 ve X7 yapılarında (Zapheirou 1970: 426-428), Zagora D16, H19, H22 ve H41 birimlerinde (Cambitoglou 1971: 26; 1988: 114), Tsikkalaris 7 ve 8 no.lu odalarda (Fagerström 1988a: 75), Vroulia I.26'da (Kinch 1914: 121), Emporio V, C evlerinde ve Aşağı Megaronda (Boardman 1967: 37, 42, 49) ve olasılıkla Antissa "Geç Apsidal Yapı"da (Lamb 1931-32:46-47) ocak saptanmıştır. Vroulia'da sadece bir yapıda ocak bulunmuş olması, burada sabit ocaklardan ziyade taşınabilir ocakların kullanıldığını ya da doğrudan yerde ateş yakıldığını düşündürüyor (Kinch 1914: 213). Nitekim, bazı oda zeminlerinde ateş izleri vardır (Kinch 1914: 213).

Elimizdeki ocak kalıntıları tipolojik bir sınıflama yapmak için yeterli değildir. Kazılarda hem dairesel, hem dörtgen ocaklar ele geçmiştir. Dairesel ocaklara Kastro (Brock 1949: 11), dörtgen olanlara ise, Emporio (Boardman 1967: 43, 49) ve Zagora (Cambitoglou 1971: 26) buluntuları örnek gösterilebilir.

Zagora ocakları, en az dört şist levhadan oluşmaktadır (Cambitoglou 1971: 26). Emporio'da ise ele taş kısmı geçmiş olan ocakların üst kısmının kerpiç olduğu tahmin ediliyor (Boardman 1967: 37).

Ocakların boyutlarına gelince, Kastro'daki dairesel ocak yaklaşık 0.5 m. çapındadır. Dörtgen ocaklardan Zagora H41'deki ocak 0.72 x 0.54 m., (Cambitoglou 1988: 114), H19'deki yaklaşık 1.0 x 1.0 m. (Fagerström 1988a: 130; krs. Cambitoglou 1971: 18), Tsikkalario'dakiler 0.6 x 0.6 m. ve 0.7 x 0.8 m. (Fagerström 1988a: 130) ölçüsündedir.

Eger Emporio örnekleri gerçekte birer fırın değilse (krs. Boardman 1967: 37, dpn.2), Ege adalarında herhangi bir fırın kalıntısı saptanamamıştır.

Ege adaları konutlarında seki buluntuları da önemli bir yer tutar. Ele geçen sekilerin tümü taştandır (Cambitoglou 1971: 25). Başta Zagora evleri olmak üzere, Emporio A,E ve C evlerinde (Boardman 1967: 37), Vathys Limenaris Gamma ve X7 yapılarında (Zapheiropoulou 1970: 428; 1973 544-547), Kastro Akropol Evi ve YB Evinde (Brock 1949: 8, 11), Koukounaries C3-E3'de (Schilardi 1983: 177), Vroulia I.36'da (Kinch 1914: 122), Tsikkalario 7 no.lu odada (Fagerström 1988a: 135) sekiler bulunmuştur. Sekilerin çoğu mermer parçası dolgulu olup şist levhalarla inşa edilmiştir. Kastro'da ise kayalardan oyularak hazırlanan bir seki vardır (Brock 1949: 8; Fagerström 1988a: 135).

Zagora sekileri çeşitlidir; araştırmacılar bunları tipolojik olarak dört gruba ayırırlar; Tek duvar boyunca

uzananlar, L şeklinde olanlar, II şeklinde olanlar ve basamaklı olanlar (Cambitoglou 1971: 25). Basamaklı şekillere bir başka örnek Tsikkalarío'da bulunmuştur (Fagerström 1988a: 135).

Sekilerin boyutları farklılık gösterir. Örneğin Zagora'da ortalama genişlik 1.12 m. olarak hesaplanmıştır (Cambitoglou 1971: 25). Emporia C evi sekisinin genişliği 1 m.dir (Boardman 1967: 43). Vathys Limenaris X7'deki seki ise sadece 0.30-0.50 m. genişliğinde ve 0.20-0.25 m. yüksekliğindedir (Zapheirópoulou 1970: 428). Vroulia örneği oldukça büyüktür; 3.0 m. boyunda, 0.60 m. genişliğinde, 0.33 m. yüksekliğindedir (Kinch 1914 122).

Sekilerin işlevleri de farklı olabilir. Bunlar Emporio'da olduğu gibi oturmak, uyumak için (Boardman 1967: 37), Zagora örneklerinin büyük çoğunluğunda olduğu gibi pithosları koymak için (Cambitoglou 1971: 26; 1988: 154) kullanılmış olabilirler.

Kalıntılar arasında yiyecek içecek depolamak amacıyla kullanılan pithoslar ve sabit erzak tekneleri bulunmuştur. Sabit tekneler taştan olup yapımlarında genellikle sıst levhalardan yararlanılmıştır. Zagora (Cambitoglou 1971: 26), Koukounaries (Schilardi 1983: 177), Aghios Andreas, Vathys Limenaris ve Tsikkalarío (Fagerström 1988a: 132)'da örnekleri ele geçmiştir.

Bölgedeki ufak buluntulara gelince, bunların en yaygın olanı doğal olarak çanak çömlek parçalarıdır. Bunlar arasında en ilginç olanı, Zagora H27 odasında bulunan yazıtlı parçadır (Cambitoglou 1988: 124-125). Bu parçadan başka, Vroulia I.27'de ele geçen ve banyo teknesi olarak yorumlanan pişmiş toprak kap (Kinch 1914: 121-122) ile Zagora H19'da eleçen ağırşaklar (Cambitoglou 1971: 47; 1988: 84) da sıradışı buluntular arasında sayılmalıdır.

2- KONUT PLANLARI

12.-9. yüzyıllarda Ege adalarının sahne olduğu gelişmeler belirsizlik içindedir. Bu belirsizlik konut mimarlığı konusunda da geçerlidir. Dönemin konutları biri Aghios Andreas (Siphnos), diğeri Antissa (Midilli)'da olmak üzere sadece iki örnekle tanınmaktadır. Bu örneklerin ikisi de 10.-9. yüzyıllara tarihlenmektedir. Konu kapsamına giren diğeri örneklerin tümü 8.-7. yüzyıllara ait olup bunların büyük bir kısmı çok iyi durumda korunagelmıştır.

Buluntular Zagora ve Emporio gibi belirli merkezlerde yoğunlaşır ve birçoğu da aynı döneme aittir. Bölge konutlarını incelerken karşılaşılan önemli sorunlardan biri, Vroulia yerleşiminde olduğu gibi, aglomeratik doku

içinde hangi birimlerin ne şekilde gruplaştığını kesin olarak belirleyememekten kaynaklanır. Bir başka sorun ise, ipuçlarının yetersiz olması nedeniyle yapıların işlevlerinin net olarak belirlenememesidir. Midilli'deki Pyrrha yerleşiminde bulunan Geometrik Döneme ait oval/apsidal yapı (Schiering 1989: 348-352, Abb. 11,12), Koukounaries'deki Protogeometrik Döneme tarihlendirilen apsidal yapı kalıntısı (Schilardi 1983: 175, dpn.10, fig.3) ve Tsikkalarío'daki "Orthogonion Kterion" (Zapheirópoulou 1966: 395, fig. 8; Fagerström 1988a: 74-75, fig. 73) gibi, bu tip sorunları olan yapılar istatistik dışı bırakılmıştır. Rekonstrüksiyon olanaksızlığı ya da yayın yetersizliği gibi nedenlerle kataloga dahil edilmemiş olmakla beraber, incelenen döneme ait mimari kalıntıları olan bazı yerleşmeler vardır. Bunların arasında Amorgos adasındaki Minoa (Marangou 1988: 93-94; French 1991: 65), Andros'daki Ypsele (French 1993: 66), Naksos'daki Grotta (Condoleon 1951: 214-223; 1967: 114, fig 2, Snodgrass 1971: 369; Catling 1980: 45; 1982: 46; Hadjianastasiou 1989: 207-208) yerleşmeleri, Siphnos'da Aghios Andreas akropolü (Philippaki 1973) ile Kos adasındaki Seraglio (Morricone 1950: 320-323; Desborough 1964: 31), Midilli'deki (1) Methymna (Catling 1988: 61), Mytilene (French 1990: 64) ve Pyrrha (Schiering 1989: 348-352, Abb. 11,12; French 1990: 66), Limni'deki Hephaistia (Heffner 1931: 196; Drerup 1969: 50) yerleşmeleri sayılabilir.

a- I. EVRE (M.D. 1200-1000)

Veri saptanamamıştır.

b- II. EVRE (M.D. 1000-800)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

APSIDAL - AVLUSUZ

Kiklad Adaları:

Veri saptanamamıştır.

Doğu Ege Adaları:

Antissa (Midilli), "Early Apsidal Building" (Erken Apsidal Yapı), 10/9. yy.lar

(Levha 21a)

15 x 5 m. ölçülerinde olan yapı kayalık zemin üzerine oturtulmuştur. Kalınlığı yaklaşık 0.50 m. olan duvarlar yerel bol bir malzeme olan kireçtaşı ile inşa edilmiştir. Bir bölümü 1.85 m. yüksekliğe kadar korunagelen duvarların inşasında kerpiç kullanılmadığı kesindir. Doğu-bati yönünde uzanan yapının giriş olasılıkla batıdadır. Giriş mekanı dışında üç odası vardır. Apsis bölümündeki taş döşeme kalıntısından başka evin iç yapısı konusunda bilgi sahibi değiliz. Ele geçen keramik buluntuları yapının 10. ya da 9. yy.da inşa edildiğini, ancak 8. yy.a kadar

kullanılmaya devam edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Yapını işlevini kesin olarak belirlenebilmiş değildir. Drerup (1969: 26) bunun bir tapınak olduğunu savunur. Lamb (1931-32:45) böyle bir olasılığın söz konusu olabileceğini, ne var ki bundan emin olmak için elde yeterli kanıt bulunmadığını söyler. Fagerström (1988a: 89) ise, niteliği itibariyle yapının olasılıkla bir yönetici evi olduğunu yazar. (Lamb 1931-32: 42-45, fig. 18; Fagerström 1988a: 88-89, fig. 91).

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL - AVLULU

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Kiklad Adaları:

Aghios Andreas (Siphnos) "Structure I" (I. Yapı) 10.

YY.

(Levha 21b)

İki odalı yapı kabaca kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir. Boyutları yaklaşık 10.00 x 5.50 m. olup, duvarların kalınlığı 0.50-0.70 m. arasında değişir. Duvarların ele geçen kısmı taştır. Kerpiç buluntusu vermeyen bu yapının duvar kalınlığına dayanılarak tümüyle taş olduğu söylenebilir (krş. Fagerström 1988a: 119). Yayınlanan raporlarda temel yapısı, duvar tekniği gibi konulara değinilmemiştir. İç yapıya ilişkin tek veri ise geniş bir eşiktir. Çatılama konusunda da bir ipucu yoktur; Fagerström (1988a: 83, 102-103) düz dam üzerine yerleştirilen beşik çatı tipini önermektedir. Yapı içinde erzak teknesi ya da tekne kaidesi olabilecek nitelikte taş bir kalıntı ele geçmiştir. Buna dayanılarak yapının bir konut olduğu söylenebilir. Yapı içinde Protogeometrik Döneme tarihlendirilen konik ayaklı bir de skyphos bulunmuştur. (Catling 1982: 45; Fagerström 1988a: 82-83, fig. 85)

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

Doğu Ege Adaları:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLULU TİFLER

Veri saptanamamıştır.

c- III. EVRE (M.D. 800-700)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

APSIDAL - AVLUSUZ

Kiklad Adaları:

Oikonomos (Paros) "Apsidal Structure" (Apsidal Yapı)

8.yy sonu-7. yy.

(Levha 21c)

Yapı 12.20 x 5.30 m.lik apsidal bir bölüm ve bunun güney duvarına bitişik yaklaşık 12 x 2.80 m.lik bir dörtgen mekandan oluşur. Doğu- batı yönünde yerleştirilmiş olan bu yapının girişi batıdadır. İnşaatın genelinde moloz

taş kullanılmıştır ama, apsisde blok taş da kullanılmış olabilir (Fagerström 1988a: 79, dph. 239). Çok iyi durumda korunmuş olan bu yapı, Schilardi (1983: 181) tarafından tapınak olarak yorumlanmaktaysa da, bu savı destekleyecek somut bir veri yoktur. (Schilardi 1983: 181, fig. 12; Mazarakis-Ainian 1985: 25, fig 10; Fagerström 1988a: 79-80, fig. 82)

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

Doğu Ege Adaları:

Antissa (Midilli) "Later Apsidal Building" (Geç Apsidal Yapı), 8.-7. yüzyıllar.

(Levha 22a)

Doğu-batı yönünde yerleştirilmiş olan yapı en az 11.00 x 5.10 m. boyutlarındadır. Tek odalı olan yapının doğusunda bir giriş mekanının olması mümkündür. Yaklaşık 0.50 m. kalınlığında olan duvarlar olasılıkla, kabaca işlenmiş taşlarla, yer yer "Erken Apsidal Yapı"nın kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Yapıda gerçek anlamda bir çukur temel söz konusu olmamakla beraber arazideki eğimi dengelemek amacıyla gerekli yerde toprak kazılarak basamaklar oluşturulmuştur. Yapıdaki ilginç belirlemelerden biri de apsis bölümünde daha sonraki bir tarihte kapatılmış olan bir kapıdır. "Erken Apsidal Yapı" gibi, bu yapının da işlevini kesin olarak belirlemek olanaklı değildir. Yapının içinde, merkezi konumdaki yanık

toprak alan ocak ya da altar olarak yorumlanmaktadır.
(Lamb 1931-32: 45-47; Fagerström 1988a: 89-90, fig. 92).

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

APSİDAL - AVLULU

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TİPLER

TEK MEKANLILAR

Kiklad Adaları:

Vathys Limenaris (Donousa) "Structure Gamma" (Gamma Yapısı), 8. yy.

(Levha 22b)

Yaklaşık 10 x 5/6 m. ölçülerinde olan yapı kayalık zemine oyularak hazırlanan bir temel oturur. 1.1 m. yüksekliğe kadar korunan duvarlar taş malzeme ile inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 0.70 m.dir. İnşaata sağlamlaştırmak amacıyla yapının güneybatı köşesinde köşe taşı diye tanımlayabileceğimiz büyük boy taşlar kullanılmıştır. Giriş kesin olarak saptanamamakla beraber, biri batıda 1 m., diğeri güneyde 2.20 m. genişlikte kapı boşluğu olabilecek nitelikte iki adet boşluk vardır. İç döşeme ait tek buluntu taş bir sekidir. (Zapheiroupolou 1973: 544-547, fig.1; Fagerström 1988a: 70-71, fig. 68).

Diger Örnekler:

Vathys Limenaris (Donousa) "Structure X5" (X5 Yapısı), 8. yy. (Zapheirou 1970: 426, fig.2; Fagerström 1988a: 71-72, fig. 70).

Kastro (Siphnos) "Acropolis House" (Akropol Evi), 8.yy. (Brock 1949: 6-8, fig. 1b; Fagerström 1988a: 80-82, fig.84)

Kastro (Siphnos) " House YD" (YD Evi), 8.yy. (Brock 1949: 14-15, fig. 4c)

Kastro (Siphnos) " House YB" (YB Evi), 8.yy. (Brock 1949: 11-12, fig. 4b)

Kastro (Siphnos) " House YC" (YC Evi), 8.yy. (Brock 1949: 12-14, fig. 4a)

Koukounaries (Paros) "Building B2-D2" (B2-D2 Yapısı), 8.-7. yy.lar (Schilardi 1983: 177-178, fig. 3; Fagerström 1988a: 76-77, fig. 78)

Doğu Ege Adaları:

Emporio (Sakız) "House A" (A Evi), 8.-7. yy.lar
(Levha 22c)

Ölçüleri yaklaşık 6 x 7 m. olan yapı, taş malzeme ile inşa edilmiştir. Duvarların kalınlığı 0.50 m.dir. Ev güneyindeki Aşağı Megaron'la bitişik olup ortak duvar kullanımı vardır. Yapının biri kuzey, diğeri batı yönünde olmak üzere iki girişi görülür. Bunlardan kuzeydeki 1 m. genişliğindedir. Burada eşik temeli saptanmıştır. 1.20 m. genişliğindeki batı girişi ise, taş eşigi ile

korunagelmistir. Evin zemininde iki farklı uygulama görülür; batı yarısı sıkıştırılmış toprak, diğer yarısı kayalıktır. Zeminde ele geçen çöküntü nedeniyle, yapının düz toprak damlı olduğu kabul edilir. A Evi iç döşem bakımından nispeten zengin buluntular verir. Doğu duvarında taş bir seki buluntusu nedeniyle yapı, Boardman tipolojisindeki "Sekili Ev" grubuna girer. Yapının içinde ayrıca dört adet dikme kaidesi ele geçmiştir. Ufak buluntular arasında çanak çömlek parçalarının yanı sıra, pişmiş toprak "baca" kalıntıları da dikkat çeker. Boardman (1967: 37) bu yapının bir çeşit köy kahvesi olma olasılığını da göz ardı etmemek gerektiğini belirtir. (Boardman 1967: 42-43, fig. 18).

Diğer Örnekler:

Emporio (Sakız) "House O" (O Evi), 8.-7. yy.lar
(Boardman 1967: 49, fig. 26)

Emporio (Sakız) "House E" (E Evi), 8.-7. yy.lar
(Boardman 1967: 43-45, fig. 21)

Emporio (Sakız) "House G" (G Evi), 8.-7. yy.lar
(Boardman 1967: 45-46, fig. 22)

Emporio (Sakız) "House H" (H Evi), 8.-7. yy.lar
(Boardman 1967: 46-47, fig. 23)

Emporio (Sakız) "House C" (C Evi), 8.-7. yy.lar
(Boardman 1967: 43, fig. 20)

Emporio (Sakız) "House V" (V Evi), 8.-7. yy.lar
(Boardman 1967: 49, fig. 27)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Kiklad Adaları:

Vathys Limenaris (Donousa) "Structure X3" (X3 Yapısı)
(Levha 23a)

Uzunluğu 6.80 m. olan yapının kuzey odası 3.80 m., güney odası 3.00 m. genişliğindedir. Kimi yerde 1.10 m. yüksekliğe kadar korunagelen duvarlar taş malzeme ile inşa edilmiştir. Yapı yer yer kayalık zemine oyulmuş temel üzerine oturur. Duvar kalınlığı yaklaşık 0.50 m.dir. Ana giriş saptanamamışsa da, odaları birbirine bağlayan 1.00 m. genişliğindeki kapı boşluğu belirlenebilmiştir. Güney odasının kuzeydoğu köşesinde olasılıkla bir ocak yer almaktadır. Yine aynı odanın güneydoğusu bölümünde ise, dikine yerleştirilen yassı taş levhalarla hazırlanmış, 1.54 x 0.90 m x 0.10 m. boyutlarında içi çakıl ve toprak dolu bir birim bulunmuş, ancak işlevi belirlenememiştir. (Zapheirou 1970: 428, fig. 2; Fagerström 1988a: 71, fig. 69).

Diger örnekler:

Vathys Limenaris (Donousa) "Structure X7" (X7 Yapısı)
(Zapheirou 1970: 426-428, fig.2) Bu yapının kuzeybatısında üçüncü bir mekan vardır fakat, bu mekanının

X7'ye ait olup olmadığı belirgin değildir.

Koukounaries (Paros) "Structure C3-E3" (C3-E3 Yapısı), 8. yy. (Schilardi 1983: 177, fig. 3; Fagerström 1988a: 77-78, fig. 79)

Koukounaries (Paros) "Structure D4-E4" (D4-E4 Yapısı), 8. yy. (Schilardi 1983: 177, fig. 3; Fagerström 1988a: 78, fig. 80)

Doğu Ege Adaları:

Emporio (Sakız) "House I" (I Evi), 8.-7. yy.lar
(Levha 23b)

8.80 x 4.70 m. ölçülerinde olan ev, iki mekandan oluşmaktadır; Giriş mekanı ve ana oda. Ana oda 6.00 x 4.70 m. boyutlarındadır. Taş malzeme ile inşa edilmiş olan duvarlarda çamur harç kullanımı saptanmıştır. Batı duvarı dışındaki duvar kalınlığı yaklaşık 0.50 m.dir. Kalınlığı 1.30 m. olan batı duvarı ise kısmen evin iç zeminine kadar uzanır. Araştırmacılar, bu kalınlığın duvarın üst kısımlarında devam etmediği görüşündedirler. Duvar inşasındaki bir diğer ilginç özellik de doğu duvarının güney ucunda yer alan 2 m.lik antadır. İnşaatta kerpiç kullanıldığını gösterir iz yoktur. Ana giriş güneydedir. Ana odaya girişi sağlayan, yaklaşık 1.50 m. genişliğindeki kapı boşluğu da sağlam olarak korunagelmıştır. Zemin döşemi iki çeşittir; batı yarı toprak döşeli iken, doğu yarı kayalık olarak bırakılmıştır. Yapının içinde biri girişte, diğeri ana odada olmak üzere iki adet dikme

kaidesi bulunmuştur. Ayrıca, giriş mekanının kuzeydoğu köşesinde, yaklaşık 1.10 x 1.00 m. boyutlarında taş döşeli bir platform yer almaktadır. (Boardman 1967: 47-49, fig. 24).

Diger örnekler:

Emporio (Sakız) "House U" (U Evi), 8.-7. yy.lar
(Boardman 1967: 51, fig. 27)

Emporio (Sakız) "Lower Megaron" (Aşağı Megaron), 8.-7. yy.lar (Boardman 1967: 40-42, fig. 18)

Vroulia (Rodos) "Maison I.22" (I.22 Evi) 8.yy. sonu - 7. yy. (Kinch 1914: 114, fig. 23; Melander 1988: 83)

Vroulia (Rodos) "Maison I.23" (I.23 Evi) 8.yy. sonu - 7. yy. (Kinch 1914: 114, fig. 23; Melander 1988: 83)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLULU TİPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Kiklad Adaları:

Vathys Limenaris (Donousa) "Structure Beta" (Beta Yapısı) 8. yy. ilk yarısı

(Levha 23c)

İki mekanlı olan bu yapının güney mekanı olasılıkla bir avludur. Zira iç genişliği 5.00 m.den fazla olan bu

kesimde çatıyı destekleyecek bir dikme izine rastlanmamıştır. Yapının ölçüleri yaklaşık 11.00 x 5.00 m.dir. Kuzey-güney yönünde uzanan yapı kayalık zemine oyulmuş çukur temel üzerine taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kerpiç kullanımı saptanamamıştır. Yer yer 1.00 m.ye kadar korunagelmış olan duvarların kalınlığı 0.60 m.dir. Kayalık yüzeyin düzeltilmesiyle oluşturulmuş zemin üzerinde iç döşem buluntusu olarak, sadece olası bir dikme kaidesinden söz edilmektedir. (Zapheirou 1973: 544-547, fig.1; Fagerström 1988a: 70,72, fig. 67)

Diger örnekler:

Zagora (Andros) "Unit D1-D4" (D1-D4 Birimi) 8.yy ikinci yarısı (Cambitoglou 1971: 13, Plan II,III; 1988: 71-73, Plan VI; Fagerström 1988a: 62, fig. 50)

Zagora (Andros) "Unit D10-D11" (D10-D11 Birimi) 8.yy ikinci yarısı (Cambitoglou 1971: 16, 29; 1988: Plan VI)

Zagora (Andros) "Unit J7,J24,J26,J27" (J7,J24,J26,J27 Birimi) 8.yy ikinci yarısı (Cambitoglou 1972: fig.4; Fagerström 1988a: 64-65, fig. 57)

Zagora (Andros) "Unit H33,H24,25,32" (H33,H24,25,32 Birimi) 8.yy ikinci yarısı (Cambitoglou 1981: 35, fig. 9; 1988: 108-112, Plan XIA, XIIB)

Zagora (Andros) "Unit H43,H26,27" (H43,H26,27 Birimi) 8.yy ikinci yarısı (Cambitoglou 1971: 51;1981: 35, fig. 9; 1988: 122,127, Plan XIA, XIIB)

Doğu Ege Adaları:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI
KAPALI MEKAN OLANLAR:

Kiklad Adaları:

Zagora (Andros) "Unit H24,25,32,33,H40,41)

(H24,25,32,33,H40,41 Birimi) 8.yy ikinci yarısı

(Levha 24a)

Avlunun (H33) karşılıklı iki kenarı üzerine yerleştirilen odalardan oluşan bu birim, H33, H24,25,32 biriminin ikinci evresi olarak kabul edilmektedir. Yaklaşık 5.50 x 7.00 m.lik bir alan kaplayan orta avlunun kuzey birimi (H24,25,32) yaklaşık 8.50 x 6.20 m., güney birimi (H40,41) ise, yaklaşık 9.20 x 3.00-4.00 m. boyutlarındadır. Kalınlığı 0.65-0.75 m. arasında değişen duvarlar taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kerpiç kullanımına ilişkin veri yoktur. Evin bazı kapı boşlukları kesin olarak saptanabilmiştir. Bunlar ortalama 1.70 m. genişliktedir. H40 ve H41'in kapılarında taş eşikler de korunagelmıştır. H32'de ise, eşik ya da pervaza ait uzun bir taş levha ele geçmiştir. Zemin sıkıştırılmış topraktır. Bu zemin üzerinde iyi durumda korunagelmış iki iç döşem ögesi saptanmıştır. Bunlardan ilki H25'deki sekidir. Büyük mermer parçaları ile inşa edilmiş olan seki, olasılıkla pithos koymak için kullanılıyordu. Diğer buluntu ise, H41'de yer alan merkezi konumdaki ocaktır.

Ocak dört parça şist levha ile yapılmıştır. Avlunun batısındaki odalardan H40'da bir adet mermer dikme kaidesi ele geçmiştir. Yapının çatılama tekniğine gelince, tüm Zagora evlerinde olduğu gibi, bunun da düz damlı olduğu düşünülmektedir (Cambitoglou 1981:34, fig. 8). Bu evde de kil ve ufak taş parçalarından oluşan dam çöküntüsü saptanmıştır. Araştırmacılar iç döşem buluntularına dayanarak odaların işlevleri konusunda bazı saptamalar yapmışlardır. Buna göre, H32,H24 ve H25 servis ve depolama, H40 ve H41 yaşama mekanlarıdır. (Cambitoglou 1981: 35, fig. 9; 1988: 107-117, Plan XIB, XIIC; Fagerström 1988a: 63-64, fig. 54)

Diger Örnekler

Zagora (Andros) "Unit H26,H2,H42,H43" (H26,H2,H42,H43 Birimi) 8.yy ikinci yarısı (Cambitoglou 1971: 51; 1981: 35, fig. 9; 1988: 118-128, Plan XIB, XIIC; Fagerström 1988a: 64, fig. 55)

Zagora (Andros) "Unit D6,D7,D8,D27" (D6,D7,D8,D27 Birimi) 8.yy ikinci yarısı (Cambitoglou 1971: 15-16; 1972: fig.3,5; Fagerström 1988a: 62-63, fig. 51)

Zagora (Andros) "Unit D26,H17,H18,H20" (D26,H17,H18,H20 Birimi) 8.yy ikinci yarısı (Cambitoglou 1971: 17-18, 43-45; 1972: fig.4; 1988: 76-77; Fagerström 1988a: 63, fig.53)

Zagora (Andros) "Unit J3-J6,J8-J12,J21-J22" (J3-J6,J8-J12,J21-J22 Birimi) 8.yy ikinci yarısı (Cambitoglou 1972: fig.4; 1988: 133-135, Plan XIV; Fagerström 1988a:

65, fig.58)

Zagora (Andros) "Unit J1,J2,J17,J18" (J1,J2,J17,J18 Birimi) 8.yy ikinci yarı (Cambitoglou 1972: fig.4; 1988: 132-133, Plan XIV)

Zagora (Andros) "Unit D9,D15-D17" (D9,D15-D17 Birimi) 8.yy ikinci yarı (Cambitoglou 1971: 16, 41, 42; 1972: fig.3; 1988 63, fig. 52)

Doğu Ege Adaları:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Kiklad Adaları:

Zagora (Andros) "Unit H19,H21-H23,H28,H29" (H19,H21-H23,H28,H29 Birimi) 8.yy ikinci yarı

(Levha 24b)

En geniş yeri 14.50 m., en uzun yeri 18.50 m. olan yapı, avlunun (H21) üç yanını çevreleyen beş mekandan oluşmaktadır. Ev güneye bakmaktadır. Taşla inşa edilmiş duvarların kalınlığı 0.65-0.75 m. arasında değişir. Duvarların orijinal yüksekliği 2.20 m. olarak tahmin edilmektedir. Odaların tümü olasılıkla avluya bakmaktadır. H19 odasının kapısı yaklaşık 1.30 m. genişliğindedir. Sıkıştırılmış toprak olan zemin üzerinde iç döşeme ait çok sayıda iz saptanmıştır; H19 ve H22'de ocak, H19'da ve H28'de seki, yine H19'da kare şeklinde bir erzak teknesi

oldugu düşünölen bir birim ve kapının dogusunda taş döşeli yuvarlak bir alan yer alır. H22 odasında da daha sonra yıkılmış olan bir sekiye ait kalıntılar saptanmıştır. H19, H22 ve H28'de de dikme kaideleri bulunmuştur. Yapı içinde ele geçen çanak çömlek parçalarının yanı sıra H19'da bulunan ağırşaklar özel bir yer tutar. Buluntularının ışığı altında araştırmacılar, H19'un çok amaçlı bir mekan olduğunu kabul ederler. Ayrıca, avlunun dogu kesiminin kısmen çatılanmış olabileceğini de ileri sürölmektedir. (Cambitoglou 1971: 18-19, 45-49; 1972: fig.9; 1988: 79-106, Plan VIII-IX; Fagerström 1988a: 64, fig. 56).

Diger Örnekler

Tsikkalarío (Naksos) "Conglomeration" (Konglomeratik Yapı) 8. yy. sonu-7. yy. başı (Zapheiropoulou 1966: 395-396, fig.7; Drerup 1969: 51, fig. 45; Themelis 1976: 24-25; Lauter 1985b: 170-176, fig. 23; Fagerström 1988a: 75, fig.74)

Doğu Ege Adaları:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN DÖRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

TİPOLOJİ DIŞI ÖRNEKLER:

Veri saptanamamıştır.

E- DEGERLENDIRME

OVAL PLANLI KONUTLAR

II. EVRE	-	
III. EVRE	-	
IIII. EVRE	-	
ITOPLAM	-	* G.T. -

* Genel Toplam

APSIDAL PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ

AVLULU

II. EVRE	-	-
III. EVRE	1	-
IIII. EVRE	2	-
ITOPLAM	3	-
		G.T. 3

DÖRTGEN PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ TIPLER

	TEK MEKAN	UZUNLAMASINA	ENLEMESINE	UZUNLAMASINA ve ENLEMESINE
II. EVRE	-	-	-	-
III. EVRE	-	-	1	-
III. EVRE	14	-	9	-
TOPLAM	14		10	G.T. 24

AVLULU TIPLER

	TEK	İKİ	ÜÇ	DÖRT	
II. EVRE	-	-	-	-	
III. EVRE	-	-	-	-	
III. EVRE	6	7	2	-	
TOPLAM	6	7	2	-	G.T. 15

Ege adalarında Erken Demir Çağına ait tipolojik sınıflaması yapılabilecek nitelikte 42 adet konut kalıntısı belirlenmiştir. Bölgede I. evreye (12.-11. yüzyıllar) ait konut kalıntısı yoktur, II. evre (10.-9. yüzyıllar) ise sadece iki örnekle temsil edilir. Geri kalan örneklerin tümü III. evreye (8. yüzyıl) aittir. O halde ilk iki evre konut mimarlığı için bir genelleme yapmak olanağına sahip değiliz. Burada belirtilen çıkarımların tümü III. evre verilerine dayanmaktadır.

Elimizdeki konut örneklerinin tipolojik dağılımına gelince, Ege adalarında hiçbir merkezde oval planlı konut saptanamamıştır. Oysa, Samos adasında 7.-6. yüzyıllara tarihlenen oval ev modelleri bulunmuştur (Schattner 1990: 78-84). Apsidal planlı olanlar ise, sadece üç tanedir. Bunlardan biri Antissa'daki 10/9. yüzyıllara ait "Erken Apsidal Yapı", ikincisi Antissa'daki yapının ikinci evresi olan "Geç Apsidal Yapı", üçüncüsü ise Oikonomos'daki örnektir. Sayıca az olmakla beraber bu örneklerin coğrafi dağılımı, özel bir plan tipi olan apsidal planının hem Kikladlarda, hem Doğu Ege adalarında tanındığını gösterir. Melos adasında bulunan ve Erken Kiklad Dönemine tarihlenen apsidal planlı bir ev modelinin varlığı (Zapheiroupolou 1969: 406-408) ve Delos'da aynı döneme ait apsidal yapı kalıntıları (Ekschmitt 1986: 45, Abb. 16c), bu plan tipinin tarihöncesi dönemde de bölgeye yabancı olmadığını ortaya koyuyor. Ayrıca Samos (Sisam)'da 8. ve 7.

yüzyıllara ait apsidal planlı ev modellerinin bulunmuş olması (Schattner 1990: 74-78, Abb.34-36) da planın devamlığı bakımında önemli bir ipucudur.

Sayısal çizelgeden anlaşılabacağı üzere, bölgedeki en yaygın plan tipi, dörtgen olanlardır. Toplam 42 yapıdan 39 tanesi bu gruptandır. Bunların da büyük bir kısmı avlusuz tipe girer. Hem Kiklad, hem Doğu Ege adalarında onikişer örnekle temsil edilen dörtgen-avlusuz tip, bölgedeki yaygın tiplerden biridir. İç mekanları enlemesine bölünme gösteren konut tipinde de 10 örnek saptanmıştır. İncelenen konutların 15 tanesi ise, avlulu gruba girer. Bu grup içinde özellikle iki tip yaygındır; Avlunun tek ve iki kenarı üzerinde mekanları olanlar.

İstatistik dökümlere bakıldığında tek odalı ev tipinin sayısal üstünlüğü dikkat çeker. Bölge konutlarında ikinci katın varlığının saptanamadığına göre, tek mekanlı tipleri başlı başına birer ev diye kabul etmek gerekir. Hem Kiklad, hem Doğu Ege adalarında bu tipe giren yedişer örnek saptanmıştır. Tek mekanlı evlerin varlığı şu üç nedene dayandırılabilir; Alan darlığı, ekonomik olanaksızlıklar, nüfus azlığı.

Alan darlığı önce Sakız, Paros ve Siphnos yerleşmelerindeki tek mekanlı konutlar için geçerli bir açıklama oluşturmaz. Zira Sakız oldukça geniş bir adadır

ve üzerinde kurulmuş olan Emporio yerleşimi de dağınık düzende geniş bir alana yayılmıştır. Faros ve Siphnos adaları ise, gerçi küçük adalardır ama, buralarda da ikinci bir odanın inşasını olanaksız kılacak nitelikte aglomeratik yerleşmeler söz konusu değildir. Bu açıklamanın geçerli olabileceği tek yer, belki de çok küçük bir ada olan Donousa'daki Vathys Limenaris'dir (Levha 19a). Emporio için en uygun açıklama ailelerin ekonomik olanaksızlığı olacaktır. Nitekim, inşa tekniği bakımından Emporio "Tek Odalı" evlerin "Megaron"lardan daha az kaliteli olduğu belirtilmektedir (Boardman 1967: 37). Nüfus azlığına gelince, incelediğimiz dönemde, tüm Ege bölgesi genelinde nüfus azlığı bilinen bir gerçekse de, bu durum tek mekanlı konut tipi için bir açıklama olamaz, zira günümüz kırsal kesim ve gecekondu yaşamlarında kalabalık bir ailenin bazen tek "göz" bir evde barınıyor olması, nüfus esasına dayanan açıklamanın kuşkuyla karşılanmasına neden olacaktır.

Dörtgen avlusuz evler grubunda göreceli olarak yaygın olan bir diğer tip, mekanları enlemesine yerleştirilmiş olanlardır. Daha önceki bölümde belirttiğimiz gibi bu tip bölünmeler mimari açıdan daha kullanışlıdır. Doğal olarak, aynı gerekçe, bu bölge örnekleri için de geçerlidir.

Bu grubun Doğu Ege adalarında ele geçen örneklerinin tümü iki mekanlı olup, ön mekan yaşama mekanı değil, bir

giriş mekanı niteliğindedir. Bunların Emporio örnekleri Boardman (1967: 35-36) tarafından "Megaron" olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu grubun Kiklad örnekleri ise, planlardan ve iç buluntulardan anlaşıldığı kadarıyla en az iki yaşama mekanlıdır.

Ege adalarında avlulu konut kalıntısı da sayıca az değildir. Fakat, verilerin ikisi dışında tümü aynı yerleşmeden, Andros adasındaki Zagora'dan gelir. Bu merkezdeki evlerin tümünün avlulu olması vurgulanması gereken bir noktadır.

Andros, tarıma uygun alanları ile Kikladların en büyük adalarından biridir. Araştırmacılar ada halkı için tarım ve hayvancılığın önemli bir yer tuttuğunu belirtirler (Cambitoglou 1971: 10). Gerçekten sekiler üzerinde özellikle tahıl depolaya yarayan pithosların oturtulduğu oyukların bulunması tarımın varlığını için, avlularda bulunan ve yalak olduğu düşünülen (Cambitoglou 1971: 26) taş tekneler de hayvancılık için ipucu olabilir. Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı yerleşmelerde, aynı zamanda bir çalışma alanı olarak avlunun gerekliliği tartışılmaz, dolayısı ile bu tip yerleşmelerde topografik yapının ve yerleşme biçiminin elverdiği ölçüde avlu kullanımının da yaygın olması doğaldır.

Zagora dışında, Tsikkalario (Naksos) ve Vathys

Limenaris (Donousa)'de de birer avlulu konut örneği saptanmıştır, ancak bu yerleşmeler için, sadece birer örnekle bir belirleme yapmak gerçekçi olmayacaktır.

İnşaat özelliklerini gelince, Ege adalarında üst yapı inşasında kullanılan malzeme kireçtaşı, mermer ve şist gibi yerel taşlardır. Taş, günümüzde de bölgenin başlıca inşaat malzemesidir (Smith 1962: 33; Bouras 1984). Kerpiç buluntusu veren tek yer Vroulia'dır. Bazı yapılarda, özellikle temel bölümünde kayalardan da yararlanılmıştır.

Günümüze ulaşan mimari kalıntıların azlığı, bir ölçüde temel yapısının önemsenmemesine ve genelde de kuru duvar tekniği kullanımına bağlanabilir. Bölge de iç destek sistemine ait buluntular dikme kaideleriden ibarettir. Bu buluntuların coğrafi dağılımı dikmelerin, Emporio ve Zagora dışındaki yerleşmeler için genelleştirilebilecek bir mimari öge olmadığını ortaya koyar.

Bölge^{de} merdiven ve dolayısı ile üst katın varlığı konusunda olumlu düşünmemizi gerektirecek herhangi bir buluntu henüz yoktur.

Evlerin bir kısmında kapı boşlukları kesin olarak saptanmış durumdadır. Ancak, bunların da açma-kapama mekanizmaları bilinememektedir. Pencere konusunda da elimizde somut veri yoktur, incelediğimiz döneme ait ev modelleri bir ipucu vermez.

Çatılar, olasılıkla düz ya da tek yana eğimli idi. Samos'da ele geçen ve 8. yüzyıla tarihlenen bir ev modeli de düz damlıdır (Schattner 1990: 43-45, Abb 13-14, Taf. 6). Bugün de, düz dam bölgenin kırsal kesim evlerinde en yaygın çatılama biçimidir (Philippides 1982a: 204, 1982b: 23). İki yana eğimli çatı yapısına ilişkin hiç bir ipucu yoktur.

Zeminler kayalık ya da sıkıştırılmış toprak olup bunlar üzerinde saptanan en yaygın iç döşem öğeleri ise ocak ve sekilerden oluşuyor.

(1) Midilli adası araştırmaları konusunda kazı notlarından ve bilgisinden yararlandığım Nigel Spencer'a burada bir kez daha teşekkür ederim.

III- GİRİT

A- TARİHSEL GELİŞİM VE HALKLAR

1400'lerden itibaren Miken idaresinde olan Girit, Son Minos IIIC (SMIIIC) olarak tanımlanan 1200-1100 tarihleri arasındaki dönemde de bu durumunu sürdürür. Ancak bu son evrede Miken yönetimi zayıflamış, sarayların birçoğu terk edilmiştir (Desborough 1972: 112).

Girit Miken hegemonyası altında yaşadığı yüzyıllar Minos kültür özelliklerini hemen hemen bütünüyle korumuştur.

Balkan yarımadası ile doğu ülkelerini birbirine bağlayan Ege Denizinin en büyük ve verimli adası olan Girit ayrıca stratejik açıdan ayrıcalıklı coğrafi konumu ve yapısı nedeniyle de tarih boyunca çeşitli halkların iskanına sahne olmuş, bu arada tüm Ege'yi temelinden sarsan ve Karanlık Çağın başlangıcı olan kavimler karmaşası sırasındaki istilalardan/göçlerden payına düşeni almıştır.

13. yüzyıl sonları 12. yüzyıl başlarında Kıta Yunanistan'daki felaketlerden kaçan bazı Akaların Girit'e geldikleri kabul edilmektedir (Desborough 1972: 113; Willetts 1977: 146; Boardman 1982: 773). Adada bu döneme

ait, çok miktarda yerli yapım Miken IIIC keramiğinin bulunmuş olması bu göçü doğruluyor. Bundan başka, yerleşmelerde de bazı değişiklikler olmuştur; Gortys, Knossos ve Faistos gibi eski merkezlerde yeni düzenlemelerle yerleşim devam ederken savunması kolay kesimlerde de Vrokastro ve Kastri gibi tamamiyle yeni yerleşmeler kurulur (Desborough 1973b).

12. yüzyılın ikinci yarısında Girit, olasılıkla ikinci bir Aka göçüne sahne olur (Desborough 1972: 114). Kıyıda bulunan Vrokastro ve Kastri'ye oranla daha iyi korunma özelliklerine sahip Karphi yerleşiminin kurulması bu evreye rastlar. Karphi'nin kurulması ile Kastri terk edilir. Yine bu evrede Girit halkından bazı gruplar Kıbrıs'a göç eder (Boardman 1982: 776).

Girit'in 15. yüzyıldan itibaren Miken halkına ve geleneklerine yabancı olmadığını biliyoruz (Renfrew 1972: 52). Bu nedenle 12. yüzyıl sonlarında Girit'te meydana gelen olumsuz değişikliklerin boyutu, göçlerin, salt saldırılardan kaçan ve Girit'e sığınmak amacıyla gelen Akaları değil, etki alanlarını genişletmek amacıyla bunları izleyen bazı barbar kavimlerin, bir başka deyişle "kuzeyli"leri de içerdiğini düşündürür. Girit'te Hania ve Kommos'da çok sayıda Barbarian Ware (El Yapımı Perdahlı Mallar) örneği bulunmuştur (Pilides 1991: 139; Small 1990: 5; Rutter 1990: 35-36; Muhly 1992: 12). Ada sakinlerinin

ve göçmenlerin dağlık alanlara kaçışları ve hatta adayı terk etmeye varan hareketlenmeleri belki ölçüde bu barbar göçleri ile açıklanabilir.

Konuya farklı yaklaşımlar da vardır. Kanta (1980: 325) Girit'teki yıkımın sebebini yerleşmek amacıyla gelen göçmenlerden ziyade, sadece yağ^{ma}lamak amacı güden korsan saldırılarına bağlıyor. Ancak, meydana gelen değişimlerin büyüklüğü adanın korsanlardan daha ciddi bir tehdit altında olduğunu düşündürmektedir.

Girit adasına göçler yaklaşık 9. yüzyıl sonuna kadar devam eder. Araştırmacılar, bu uzun zaman dilimi içinde adaya gelen kavimler arasında Dorları ve Magnetianları da sayarlar (Christopoulos 1975: 41). Bu yeni gelenler, adaya daha önce gelmiş olan Akalar ve Kydonianlarla ile eski Minos halkı olarak kabul edilen Eteokretlerle (Boardman 1982: 773) karışırlar. Girit halklarına ilişkin bu bilgilerin kaynağını Homeros (Odys. XIX, 171-177) oluşturur.

Girit'te gömü geleneklerinden yola çıkarak, adaya gelen etnik grupları saptamak, en azından şimdilik mümkün değildir. Öncelikle, kavimlerin çıkış noktası olan Kıta Yunanistan'daki gömü verileri, bu bölgedeki etnik gruplarla belirli gömü adetlerini özdeşleştirebilecek nitelikte değildir. Ayrıca, Girit'te SMIIIC-Erken Demir Çağı boyunca hem uygulanan mezar tipleri, hem de gömü

adetleri çeşitlilik gösterir (Kurtz 1971: 171-173; Gesell 1990: 22-30). Kazılar Girit'te tholos, oda, kuyu ve kist mezarların, iskelet ve kremasyon geleneklerinin bir arada kullanıldığını ortaya koymuştur (Coldstream 1977: 50). Orta Girit'te 10. yüzyıldan sonra kremasyon yaygınlaşsa da, Desborough (1972: 238) bu gelişmenin, geleneklerdeki farklı uygulamalardan dolayı Attika ilişkisine bağlanamayacağını belirtir.

Erken Demir Çağı sonlarına doğru adada yaşam nispeten sakinleşir (Willett 1977: 151). Yeni gelenler dilde ve siyasette üstünlük sağlamaya başlarlar. Bazı Eteokretler uzun bir süre kendi dillerini korumayı başarsalar da (Coldstream 1977: 288; Alexiou 1991: 80) adanın kendine özgü kültürü giderek değişir. Bu durum en iyi keramikte gözlenmektedir. 10. yüzyıldan itibaren ada keramiklerinde Attika etkisi belirginleşir (Desborough 1972: 237-238). Ama, yine de temelde yerel gelenekler varlığını korur (Hayden 1990a: 4). Bu dönemde adada demir kullanımı da yaygınlaşır.

Ege'nin doğu ile olan ilişkileri 13. yüzyıl sonunda meydana gelen felaketler nedeniyle ciddi bir kesintiye uğrar ve bu kesinti 9. yüzyıla kadar devam eder. 9. yüzyıldan sonra etnik ve politik olarak dinginleşen Ege yerleşmeleri dogulu tacirlerin önemli bir uğrak yeri olur. Girit, Kıbrıs'tan sonra, bu ilişkinin en belirgin olduğu

yerdir.

Girit-Fenike bağlantısını kanıtlayacak nitelikte çok sayıdaki ufak buluntunun (Coldstream 1977: 289; Boardman 1980: 37; Negbi 1982: 180; Shaw 1989: 180-181) yanı sıra Kommos'da Fenike kökenli dini bir de yapı saptanmıştır (Shaw 1989: 165-183). Dini bir yapının varlığı, söz konusu dönemde Girit ile Fenike arasında salt ticarete dayalı kısa ziyaretlerin ötesinde bir ilişkiyi düşündürür. Nitekim, Coldstream (1982: 261-275) Fenikelilerin 9.yüzyılın son çeyreğinde organize bir kolonileşme hareketine başladıklarını belirtir.

Fenikelilerin Ege'deki ticari üstünlükleri, 7. yüzyılda Asur saldırıları ile yok olmalarına kadar sürer. Bundan sonra Ege hakimiyeti Kıta Yunanistan'a geçer.

B- EKONOMİ VE SOSYAL YAŞAM

Girit'te Tunç Çağı boyunca süregelen merkezi krallık netimi (Cherry 1984: 18-48) adada Miken egemenliğinin kılması ile son bulur. 12. yüzyıl sonrasındaki kavimler rmasıasının neden olduğu merkezi otorite eksikliği, lkin dağılarak küçük gruplar halinde yaşamasını zorunlu le getirir. Bugün elimizdeki yerleşim kalıntıları, bu uplardan bazılarının nispeten uzun ömürlü köylerde

yaşamış olduğunu gösterir. Halkın bir kısmı da göçebe/yarı göçebe yaşam biçimini benimsemiş olmalıdır (krş. Blitzer 1990: 34-41). Göçebelige dayalı yaşama biçimlerine en uygun yönetim sistemi olan kabile sisteminin, bu dönemde tüm Ege'de olduğu gibi Girit'te de uygulanmış olması gerekir (Willetts 1969: 139). M.Ö. 5. yüzyılda yazılmış olan Gortys Kanunlarında (Gortyn Code) sözü edilen ve gelişmiş kabile sistemi olarak yorumlanabilecek (Willetts 1969: 140) sosyal yapılanmanın ilk adımları Erken Demir Çağı başlarında, özellikle "Dorlar"ın adaya gelişleri ile atılmıştır. Bununla beraber, adadaki her yerleşmenin aynı tip yönetim tarzını benimsemiş olması gerekmez. Kimi yerleşmelerde Whitley' göre (1991a: 349; 1991b: 184-185) "Tek Adam" modelinin uygulanmış olması mümkündür. Araştırmacı, bu yönetim biçiminin daha ziyade Vronda gibi kısa süreli yerleşmeler için geçerli olduğunu söyler.

Ne yazık ki, Girit'te dönemin günlük yaşamını, varsa sosyal sınıf farklılıklarını belirlemek olanaklı değildir. Ancak, burada da yaşam, çok genel hatları ile tanımlayabildiğimiz Kıta Yunanistan'daki yaşamdan farklı olmasa gerektir. Gerçi, Pomeroy (1976: 39-42) Girit toplumunda kadınların Kıta Yunanistan'daki (Spartalılar haric) hemcinslerine oranla sosyal açıdan daha şanslı olduklarını savunuyor, ama, mezar armağanlarına dayanılarak yapılan son araştırmalar, bu görüşü pek doğrular nitelikte değildir (Whitley 1991b: 187).

Girit'te merkezi otoritenin yıkılması doğal olarak, saray destekli ekonomik düzenin de çökmesine neden olur. Bununla birlikte, mezar armağanlarının nitelikleri Girit'teki ekonomik çöküşü Kıta Yunanistan'da olduğu kadar büyük boyutlu olmadığını ortaya koymuştur (Kanta 1980: 321). Ama, yine de bir çöküş söz konusudur. Bundan sonra ada halkının ekonomik yapısını sadece içinde bulundukları doğal çevre yönlendirmiştir; Vrokastro gibi kıyı yerleşmelerinde halkın geçimi büyük ölçüde balıkçılığa dayanırken (Hayden 1983b: 369), Kastri, Karphi ya da Kavousi gibi iç merkezlerde ekonominin temelini hayvancılık (Klippel 1991: 179-186) ve toprağın elverdiği ölçüde tarım (Watrous 1982: 20; Nowicki 1987: 249) oluşturunuyordu. Bunların yanı sıra zeytincilik ve bağcılık da bölgenin önemli geçim kaynaklarıdır. Ticaret en azından 9. yüzyıl sonrasına dek ekonomide önemli bir yer tutmaz. Bu tarihten önceye ait yabancı kökenli objelerin adaya göçler ya da korsanlık (krş. Nowicki 1987: 249) yoluyla geldiği düşünülebilir.

Kabile yaşamında her yerleşim birimi, hatta her aile kendi doğal gereksinimlerini karşılayacak şekilde örgütlenmiştir. Nitekim, Karphi'de arkeolojik buluntulara dayanılarak evlerin bir bölümünün atölye olarak kullanılmış olabileceği belirtilmektedir (Nowicki 1987: 249).

C- YERLEŞİM BİÇİMLERİ

Girit'te 1200-700 yılları arasına tarihlenen ve mimari kalıntı veren yerleşme sayısı sınırlı olmakla beraber, özellikle Doğu Girit'te birçok yerde söz konusu döneme ait mezar ve keramik buluntuları saptanmıştır (Pendlebury 1939: 303-327; Desborough 1972: 115, 225-236; Kanta 1980; Hayden 1990b: 51-53). Bu buluntular Girit'te de, Kıta Yunanistan'da olduğu gibi, döneme ait yerleşim sayısının bugün bilinenden daha fazla olduğunu gösterir (Nowicki 1990; Watrous 1993: 229-230). Ne var ki yerleşmelerin olasılıkla büyük bir çoğunluğu, ardında hiç iz bırakmadan yok olup giden basit kamplar ya da köylerden oluşuyordu.

Elimizdeki verilere göre, Girit yerleşmelerini iki grupta toplayabiliriz: Bunlardan ilki Whitley (1991a: 353; 1991b: 186-189) tarafından sabit yerleşim olarak tanımlanan tiptir ki, Knossos ve Faistos bu gruba örnektir. Her iki merkezde de, eski yerleşim kalıntıları üzerine yeni köyler inşa edilmiştir. İkinci grup ise, geçici tip yerleşmelerdir. Bunlar tamamiyle yeni alanlara kurulan, yalnızca iki-üç kuşak boyunca iskan edilen yerleşmelerdir. Bu tipin Girit'teki en iyi örnekleri Karpfi, Vrokastro, Vronda ve Kastro'dur.

Girit yerleşmelerinin en belirgin özelliği hemen

tümünün aglomeratik (sıkışık) düzende olmasıdır. Dolayısıyla birimler arasında ortak duvar kullanımı çok yaygındır. Aglomeratik yerleşim düzeni hem Faistos gibi sabit yerleşmelerde, hem de Karphi gibi geçici yerleşmelerde görülür (Levha 26a). Vrona (Day 1986: 385; Gesell 1988: fig.1), Khalasmeno (Haggis 1993: fig.4) ve Vrokastro (Hayden 1983b: fig.6-8)'da da benzer yerleşim biçimi belirgindir. Erken Demir Çağı başlarına tarihlenen bu örneklerin yanı sıra 8. yüzyıl ait Dreros'da da aglomeratik düzenin uygulanması (Hayden 1981: 89) bu yerleşim biçiminin sürekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Bugün bile Girit'te aynı özelliği gösteren yerleşmeler vardır (Desborough 1972: 120).

Karphi'nin planı, yerleşimin doğu ve batı kesimlerinde görülen yapısal farklılık nedeniyle tartışma konusudur. Bazı araştırmacılar tarafından bu yapısal farklılık bu kesimlerde yaşayan grupların etnik farklılığına dayandırılmaktadır. Bunlara göre tam aglomeratik ve nispeten düzensiz bir plan gösteren batı kesimde Minos kökenli halk, daha düzgün birimlerden oluşan doğu kesimde ise Miken kökenli halk oturuyordu (Drerup 1969: 39-41; Hampe 1981: 56; Melander 1988: 84-85). Bu sav binlerce yıl sonrasında bile bizde uyumlu bir birliktelik içinde oldukları izlenimi bırakan ve Ege göçleri sırasında da ortak bir kaderi paylaşmış olan Minos ve Miken halklarının tarihine ters düşmemektedir. Ayrıca, doğu

kesimde "Megaron" olarak tanımlanan yapıların varlığı (Pendlebury 1937-38: 70-71) da söz konusu yaklaşımı destekler niteliktedir. Bununla birlikte halkın, varsa etnik yapı farklılığının mimariye yansiyıp yansımadığını ya da ne ölçüde yansıdığını kanıtlamak güçtür. Diğer yandan yerleşimin çeşitli evrelerde inşa edilmiş olabileceği olasılığı göz önüne alınırsa (Nowicki 1987: 237-239), ortaya çıkan farklılığın şehircilik açısından bir tür mimari gelişimi yansıttığı düşünülebilir (krş. Melander 1988: 85).

Girit yerleşmeleri arasında ilgi çekici bir diğer örnek de, 10.-9. yüzyıllarda inşa edilmiş olan Kastro'dur (Levha 26b). Burada da diğer örneklerde olduğu gibi aglomeratik bir düzenleme olmakla beraber yapılaşma daha düzgündür (Gesell 1988: fig.7; 1991: fig.7-8). Day (1986: 385, dph.75) bu durumu yerleşim alanının dar olmasına, bir başka deyişle topografik koşullara bağlamaktadır. Kastro'nun benzer yerleşim planı gösteren Kastri, Karpfi, Vronda ve Vrokastro'dan daha geç bir döneme ait olduğu göz önüne alınırsa, Kastro'da karşımıza çıkan düzenli planlamanın da bir mimari gelişme olarak yorumlanması mümkündür.

Arkades'de de kazılan kesimden anlaşıldığı kadarıyla, oldukça planlı bir aglomerasyon söz konusudur (Levha 27a).

Eğimli araziyi inşaata uygun hale getirmek için başvurulmuş teraslama, Girit'te bilinen bir uygulamadır. Bunun örneklerini Karphi (Snodgrass 1971: 37) ve Vrokastro (Hayden 1981: 79) görmekteyiz.

İncelediğimiz dönem Girit yerleşmelerinde yapıların inşasında esas alınan belli bir yön saptanamamıştır. Aynı şekilde, etrafında gruplaşmış merkezi bir yapı da yoktur. Ancak, Whitley (1991a: 349) Kıta Yunanistan'daki Lefkandi yerleşimi ile kıyasladığı Vronda'da merkezi bir yapının olası varlığından söz eder. Girit'te evlerin yönünü belirleyen öge, olasılıkla yerleşme içindeki yolların, açık alanların konumudur. Bu durum Kastro'da belirgindir (Gesell 1985: 352 vd.). Nitekim yerleşme içi ulaşımı sağlayan yollar, hemen hemen adı geçen tüm merkezlerde saptanmıştır. Bu yollar Vrokastro'da olduğu gibi basit bir patika ya da Karphi, Faistos, Arkades'deki gibi taş döşeli olabilir (Hayden 1983b: 374; Gesell 1985: 354). Yollar çoğu kez yerleşimin uygun kesimlerine serpiştirilmiştir ve ancak sayısı fazla olmayan avlu ya da teras gibi ortak kullanım alanlarına açılmaktadır.

Erken Demir Çağı Girit yerleşmelerinin çoğu doğasıyla çok iyi korunmuş kayalık tepeler üzerine kurulmuştur. Bu özellik hem Knossos, Faistos gibi yeniden yerleşilen eski merkezlerde, hem de Kastro, Karphi gibi yeni yerleşmelerde vardır. Seçilen noktalar askeri bakımdan sur duvarlarına

gerek hissettirmeyecek denli güvenliktedir. Bununla beraber, Desborough (1972: 262)'ın belirttiğinin aksine, 1200-700 yılları arasına tarihlenen bazı korunma duvarları saptanmıştır (Pendlebury 1939: 326; Winter 1971: 128; Hayden 1988; Nowicki 1992). Faistos duvar saptanan merkezlerden biridir (Levi 1960: 123; Hayden 1981: 89; 1988: 5-6).

Girit, su kaynakları bakımından diğer Ege adalarına kıyasla daha zengindir (Boardman 1982: 771). Yerleşmelerin içindeki ya da yakın çevrelerindeki doğal su kaynakları genelde halkın gereksinimini kolayca karşılamasına yeterli oluyordu (krş. Nowicki 1987: 247). Bugün ormanların yok olmasına bağlı olarak bu kaynakların bir kısmı kurumuş durumdadır (Pendlebury 1939: 7). Vronda'da sarnıç olarak yorumlanabilecek bir çukur buluntusu (Day 1986: 360) bölgede yağmur sularından da yararlanıldığını düşündürüyor.

Yerleşmelerin nüfusları ile ilgili tek araştırma Karphi'de yapılmıştır. Ancak, Pendlebury (1937-38: 65) Karphi'de yaklaşık 3500 kişinin yaşamış olabileceğini söylerken (Desborough 1972: 120), Nowicki (1987: 246) gerçek nüfusun bu rakamı çok altında olması gerektiğini savunur.

D- KONUT MİMARLIĞI

1- İNŞAAT MALZEMELERİ VE İNŞAAT TEKNİKLERİ

TAŞ: Girit adasında en yaygın taş cinsi kireçtaşıdır. Kolay bulunabilirliği nedeniyle bu taş inşaatlarda en çok kullanılan malzeme olmuştur. Yine yerel kaynaklardan elde edilen şist (örn. Sackett 1965: 274; Kanta 1980: 27; Gesell 1991: 172), bölgedeki diğer bir kaya cinsi olan breş (Gesell 1991: 147) ve mermer (Pendlebury 1937-38: 81) parçaları da duvar inşasında ya da kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca, Hayden (1983: 374) Vrokastro'da az sayıda kumtaşı bloğunun bulunduğunu söyler.

Duvarlarda moloz taşların yanı sıra işlenmiş parçalara da rastlanmaktadır (Hayden 1981: 139). Örneğin Vronda (Day 1986: 385) ve Vrokastro (Hall 1914: 86; Hayden 1981: 79; 1983a: 17)'da kullanılan taş malzemenin büyük bir kısmının moloz taş iken Faistos (Hayden 1981: 90)'da özenle işlenmiş bloklar vardır. Karphi'de de kapıların pervaz ve eşiklerinde düzeltilerek şekillendirilen taş parçaları kullanılmıştır (Pendlebury 1937-38: 67; Desborough 1972: 120).

Girit inşaatlarında kullanılan taşların boyutlarına gelince, bu konuda sadece büyük, orta boy (Vrokastro:

Hayden 1983b: 374) ya da ufak boy (Kastro: Gesell 1985: 330; Gortys: Kanta 1980: 91) gibi tanımlamalarla yetinilmiştir.

KERPIÇ VE TOPRAK KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Elimizdeki verilerle Girit ev duvarlarının inşasında harç ve çatı kaplaması dışında toprak kökenli bir malzemenin (kerpiç ya da pisé) kullanılıp kullanılmadığını kesin olarak saptamak olanaksızdır. Ancak, Vronda'da ele geçen yanmış kırmızı kil parçalarının kerpiç artıkları olabileceği belirtiliyor (Day 1986: 364). Bunlardan en iyi korunan parçanın boyutları yaklaşık 0.21 x 0.11 x 0.066 m. dir.

AHŞAP VE BİTKİSEL KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Karpfi'de ele geçen kömürleşmiş ahşap kalıntıları, Girit inşaatlarında ahşap malzemenin kullanıldığına tanıklık etmektedir (Pendlebury 1937-38: 77,90). Buluntular ahşabın dam örtüsünde, kapı pervazlarında ve olasılıkla dikme yapımında kullanıldığı gösteriyor.

Ada bugün hemen hemen ağaçsız ise de geçmişte ormanlarla kaplı olduğunu biliyoruz (Strabo 10.4.4; Theophrastus, Enquiry into Plants 3.2.6, 4.1.3, 4.5.2; Pendlebury 1937-38: 6; Cary 1949: 41, 96; Willetts 1965: 37-38; Bintliff 1977b: 73-74). Bugün yerini fundalıklara bırakmış olan Girit ormanlarında en yaygın ağaç cinsi

selvi (*Cupressus sempervirens*) idi (Bintliff 1977b: 74). Selvinin yanı sıra çam (*Pinus halepensis*, *Pinus brutia*), ardıc (*Juniperus*), meşe (*Quercus ilex*), şamfıstığı ağacı (*Pistacia lentiscus*) ve yabani zeytin (*Olea sylvestris*) bölgede yetişen ağaçlar arasında sayılabilir (Polunin 1980: 57-76; Blitzer 1990: 35).

İNŞAAT TEKNİKLERİ

TEMEL YAPISI: Kazılar Karpfi ve Vronda'daki örnekler dışında, Girit Erken Demir Çağı yapılarında çukur temel olmadığını göstermektedir. Esasen Karpfi'de bu uygulama ender olduğu gibi (Pendlebury 1937-38: 66) Vronda'da ise yalnız A Yapısının doğu duvarının oturduğu kayalık zemin üzerinde çukur temel izleri saptanmıştır. Yapılarda subasman bölümünün varlığı birçok kazı raporunda taş temel diye tanımlanıyor. Fakat bu, hemen hemen tümüyle taş malzeme ile inşa edilmiş olan Girit örneklerimizin hiçbirisi için bir ayrıcalık oluşturmaz.

DUVAR YAPISI VE DİĞER TAŞIYICI ELEMANLAR:

TAŞ DUVARLAR: Ege adaları genelinde olduğu gibi, Girit'te de duvar inşasında taş yoğun olarak kullanılmıştır. Öyle ki, araştırılan merkezlerin büyük bir bölümünde duvarların bütünüyle taş olması çok mümkün

gözükmektedir (Snodgrass 1971: 370-371; Kanta 1980: 321). Karphi (Hayden 1981: 74; krş. Pendlebury 1937-38: 67, dpn.1), Vrokastro (Hayden 1983b: 374 vd.; Day 1986: 385, dpn. 77) ve Kastro (Gesell 1985: 330; Day 1986: 385, dpn. 77) bu merkezlere örnek olarak gösterilebilir.

Taş duvarlara uygulanan inşa tekniği çeşitlidir. Örneğin, Erken Demir Çağı başlarına ait yerleşmelerden Karphi (Pendlebury 1937-38: 67) ve Kastri (Sackett 1965: 272)'de kuru duvar tekniği kullanılmıştır. Yine aynı dönemlere ait Vronda (Day 1986: 385), Khalasmeno, Katalimata (Haggis 1993: 318) ve olasılıkla Vrokastro'da (Hayden 1983b: 374) ve 8. yüzyıla tarihlenen Kastro (Gesell 1985: 330)'da harçlı duvarlar da inşa edilmiştir. Buralarda saptanan harç çamur harçtır.

Yine diğer Ege adalarında görüldüğü gibi, Girit'te de duvarların yapımında yer yer dikey kayalıklardan yararlanılmıştır. Bu olgu 12. yüzyıldan 8. yüzyıl kadar olan yerleşmelerin birçoğunda karşımıza çıkar; Karphi (Pendlebury 1937-38: 67), Vronda (Day 1986: 385), Vrokastro (Hayden 1983b: 374), Khalasmeno (Haggis 1993: 310), Kastro (Hayden 1981: 84; Gesell 1985: 33) ve Dreros (Hayden 1981: 89) örneklerden bazılarıdır. Özellikle Kastro'daki 8. yüzyıla tarihlenen Kuzeybatı Yapısının doğu ve batı duvarlarının alt kesimleri bu kullanım için çok güzel bir örnek oluşturur (Gesell 1991: 172, Pl. 68b).

Kalınlığı çoğu kez 0.30-0.60 m. arasında değişen duvarlarda taşların yerleştirilme tekniği, kullanılan taşın boyuna göre çeşitlilik gösterir. Kimi yerde tek bir taş parçası duvarın tüm enini oluştururken (örn. Karpfi: Nowicki 1987: fig.4; Katalimata: Haggis 1993: 318), kimi örnekte yanyana yerleştirilen iki orta boy taş (örn. Katsampas; Alexiou 1955: fig.1) ya da çeşitli irilikte ve gelişigüzel yerleştirilmiş taşlar (örn. Vronda: Gesell 1991: fig. 5; Kastro: Gesell 1985: fig. 4,5) duvarı oluşturur. Bazı yapılarda da nispeten iri taşlarla örülen iç ve dış cephe duvarları arasına ufak moloz dolgu serilmiştir. Bu son uygulamanın örneklerine Vrokastro (Hayden 1983b: 374) ve Knossos (Warren 1983: fig. 40)'da rastlanır.

Bir inşaatta beceri, ustalık olarak yorumlanabilecek köşetaşı kullanımını Girit yapılarında da saptanmıştır. Bilinen örneklerden bazıları Vrokastro (Hayden 1983b: 374), (Gesell 1991: fig.5) ve Karpfi (Nowicki 1987: fig. 4)'dedir.

Duvarlarda sıva olduğunu gösteren bazı izler bulunmuştur. Örneğin Karpfi 'de Rahibin Evinde 61 no.lu odanın batı duvarında kireç sıva izleri saptandığı gibi (Pendlebury 1937-38: 85), Vronda E yapısının 2 no.lu odasında da yine kireçli bir madde bulunmuştur. Araştırmacılar bu maddenin duvar sıvasına ya da zemin

döşemine ait olabileceğini belirtirler (Day 1986: 381).

KERPIÇ VE DİĞER TOPRAK KÖKENLİ MALZEME İLE İNŞA EDİLEN DUVARLAR : Elimizde Erken Demir Çağı Girit konutlarının duvar inşasında kerpiç ya da pisé kullanıldığını gösteren kesin kanıt olmadığını daha önce belirtmiştik. Ancak veri eksikliği, kolaylıkla toprağa karışıp yok olabilen bu malzemenin Girit'te hiç kullanılmadığı anlamına gelmez. Ayrıca kerpiğin hem Neolitik, hem Tunc Çağı boyunca bölgede kullanıldığı bilinmektedir (Hood 1971: 22; Guest-Papamanoli 1978). Araştırmacılar ipuçlarına dayanarak bazı merkezlerde yapıların üst kısımlarında kerpiç kullanılmış olabileceğini belirtiyorlar. Örneğin Kastri'de taş subasmanın sadece 0.70 m. yüksekliğe kadar korunmuş olması (Sackett 1965: 272; Hayden 1981: 139; Day 1986: 385, dpn. 77) ve Vronda'da bulunan yanmış kil parçaları (Day 1986: 385) bu sav için ipucu oluştururlar. Fakat, Kastri'de subasmanın üzerinde kerpiç olduğunu gösteren bir iz yoktur. Dolayısıyla yapının tamamen taş olması da çok mümkündür.

DİKMELER: Girit konutlarında dikme kullanıldığını gösteren tek kanıt yine taş kaidelerdir. Sınırlı sayıda örneği olan bu kaideler, 12.-11. yüzyıllara tarihlenen Karphi'de 9 ve 113 no.lu mekanlarda (Pendlebury 1937-38: 77,94, Pl.XXI:5) ve Vrokastro Yukarı yerleşmede U34'de

(Hall 1914: 88) kesin olarak saptanmıştır. Hall (1914: 88) Vrokastro'da toplam 3 odada dikme kaidesi bulunduğunu belirtir (krş. Hayden 1983a: 17; 1983b: 374).

Bu örnekler Girit yapılarında, teknik açıdan gerektiği durumlarda dikme kullanıldığını söylememiz için yeterlidir. Kaldı ki, bu bölgede dikmelerin kaide kullanılmaksızın, doğrudan kayalık zemine oturtulmuş olması da çok mümkündür (Pendlebury 1937-38: 67, 84-85).

Kaide taşları genellikle işlenmemiş olmakla birlikte Vrokastro U34'de görüldüğü gibi (Hall 1914: 88), şekillendirilmiş olanları da yok değildir (Hayden 1981: 140).

Dikmelerin gövdesi olasılıkla ahşaptır (Desborough 1972: 120). Nitekim, Vronda'da kömürleşmiş bazı kalıntılar ele geçmiştir ki, bunlar bir dikmeye ait olabilir (Day 1986: 381 vd.).

MERDİVENLER VE ÜST KATLAR: Girit'in incelediğimiz dönem inşaatlarında merdivenin varlığı kesin verilerle kanıtlanmış bulunuyor. Gerçekten verilerin tümünü, her birinin birkaç basamağı mevcut taş merdivenler oluşturur. Merdivenler arasında geniş taş parçaları ile inşa edilen örneklerin (örn. Kastro: 1 no.lu ev: Gesell 1985: 330, fig.3, Pl.89:d) yanı sıra kayalardan oyularak yapılmış

olanlar da (örn. Kastro: Kuzeybatı Evi: Gesell 1991: 176) vardır. Merdivenler hem Karphi Büyük Ev (Pendlebury 1937-38: 77) ile Kastro 1 no.lu evde ve Kuzeybatı Evi'nde olduğu gibi dışardan eve girişlerde, hem de Karphi 130-133 (Pendlebury 1937-38: 74) ve 96-97,100 no.lu birimde (Pendlebury 1937-38: 90) ve Kastro 7 no.lu mekandaki (Gesell 1991: 167 vd.) gibi iç mekanlar arasında kullanılmıştır.

Taş merdiven izi mevcut olmayan birbiriyle ilişkili farklı seviyelerdeki mekanlar arasında ise, ahşap basamaklar ya da el merdivenleri kullanılmış olmalıdır. Vrokastro yapılarından bazıları bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Hayden 1983a: 14,17; 1983b: 371 vd.)

Girit'te 12.-8. yüzyıllarda iki katlı ev olup olmadığını bilemiyoruz. Bugün bazı evlerde ikinci katın varlığı tartışılmaktaysa da, bu konuda ipucu olarak değerlendirilen noktaların hiçbirisi yeterince sağlam değildir. Örneğin Vronda'da bazı mekanların içinde bulunan toprak yığınının dam çöküntüsü mü yoksa kat çöküntüsü mü olduğu belirlenememiştir (C ve D Yapıları: Day 1986: 376; E Yapısı: Day 1986: 381-382). Yine aynı merkezde kapı boşluklarının bulunmayışı üst kat varlığına kanıt sayılmıştır ki (Day 1986: 385) bu da yeterli bir dayanak oluşturmaz (bkz. burada Kapı ve Pencere bölümü). Kastri (Sackett 1965: 272) ve Vrokastro (Hayden 1983a: 17;

1983b: 377)'daki bazı evler için de benzer nedenlerle ikinci katın varlığı önerilmektedir.

KAPI VE PENCERELER: İncelenen Girit evlerinin bazılarında ana giriş ya da ara kapı yerleri tespit edilmiştir. Ana kapının plan üzerindeki yeri çeşitlidir; bunlar kısa ya da uzun kenar üzerinde, merkezi konumda veya köşelerden birine yakın bir yerde olabilirler (krş. Kastro: Gesell 1985: 352, fig.1; Vrokastro: Hayden 1983b: 376, fig. 4, 8; Faistos: Rocchetti 1974-75: fig.1). Vronda'da ise, birkaç örnek dışında ana kapının yeri belirlenememiştir. Araştırmacılar kapısı olmayan bu tip yapılarda asıl yaşama mekanlarının üst katta olabileceğini ve zemindeki odalara üst kattan inildiğini düşünmektedirler (Day 1986: 385). Ancak, çağdaş örnekler başka bir seçenek sunarak, bu tip mekanlara 1 m.ye kadar yükselen subasmanlar hizasında açılan ve derme-çatma bir merdivenle ulaşılan kapılardan da girilebileceğini gösterir (krş. Kanta 1980: 321, fig. 102:6). Bir diğer olasılık ise, bu mekanlara Karphi'deki bazı yapılar için önerildiği gibi (Pendlebury 1937-38: 68,77) damdan girilmiş olabileceğidir. Bu öneri de yine çağdaş benzerleri ile desteklenebilir (Pendlebury 1937-38: 68).

Kapıların genişliği genellikle 1 m.nin biraz altında ya da üstündedir. Ancak, Kastro Kuzeybatı yapısında daha sonra taşla örülerek kapatılmış ara kapıda olduğu gibi

0.60 m. (Gesell 1991: 172) ya da Vronda'da C Yapısı'ndaki gibi 1.18 m. (Gesell 1991: 148) ve nihayet Arkades'de I no.lu odanın kapısı gibi 1.21 m. (Levi 1927-29: 51) genişliğinde örnekler de vardır.

Kapıların eşik ve pervazlarına ilişkin en iyi bulgular Karphi'den gelmektedir. Burada işlenmiş taş bloklardan pervazlar ve eşikler saptanmıştır (Pendlebury 1937-38: 66). 87 ve 85 no.lu mekanlar arasındaki kapının iç kısmında ele geçen kömürleşmiş ahşap kalıntıları Karphi'de ahşap pervazların olabileceğini de akla getirmektedir (Pendlebury 1937-38: 90). Kastri'de yassı kireçtaşı ve şistten yapılmış ve 1 m. yüksekliğe kadar korunmuş pervazlar bulunmuştur (Sackett 1965: 274). Vrokastro'da da taş pervaz ve eşiklerin varlığı bilinmektedir (Hayden 1983b: 375-376). Vrokastro'da pervaz ve eşik yapımında kullanılan taşlar özellikle işlenmemişse de, amaca uygun düzgün yüzeyli taşlar seçilmiştir. Vronda (Gesell 1988: 286), Kastro (Gesell 1991: 172) ve Knossos (Warren 1983: 70)'da da taş eşikler bulunmuştur.

Bölgelerimizin hemen tümünde olduğu gibi Girit'te de kapıların açma kapama mekanizmalarını anlamamıza yardımcı olabilecek herhangi bir ipucu ele geçmemiştir.

Girit evlerinde bilgi edinemediğimiz bir konu da pencerelerdir; hiçbir yapıda duvarlar pencere konumuna

uygun yüksekliğe kadar korunamamıştır. Pendlebury (1937-38: 68) Girit'te çağdaş penceresiz evlerin varlığını vurgular. Bununla beraber burada da, diğer bölgelerdeki evlerde olduğu gibi, duvarların dama yakın kısımlarında pencere açıklıklarının varlığı önerilebilir. Ancak bugüne kadar bulunan ve incelediğimiz döneme ait pişmiş topraktan yapı modellerinde (Hägg 1990) pencere açıklıkları olmadığını söylemek gerekir.

ÇATI YAPISI: Düz toprak dam incelediğimiz dönem Girit evlerinin ortak özelliği olarak kabul edilmektedir (Desborough 1972: 120; Hayden 1983b: 375; Gesell 1985: 352). Bazı evlerin içinde dama ait olduğu düşünülen çöküntüler ele geçmiştir; Karphi'deki Büyük Ev (Pendlebury 1937-38: 77), Vronda C Yapısı (Gesell 1991: 148) ve Kastro Kuzeybatı Yapısı ve 2 no.lu birim (Gesell 1991: 172) bunlardan birkaçıdır. Karphi Büyük Ev'de dam yapımında ahşap kullanıldığına dair izler saptanmıştır.

Girit köy evlerinde bugün hala baca olarak kullanılan büyük küplerin (pithos) (Levha 20b), geçmişte de aynı amaçla kullanıldığını gösteren izler vardır (Desborough 1972: 120; Pendlebury 1937-38: 67). Sakız adasındaki Emporio yerleşiminde de benzer buluntular olduğunu anımsatalım.

ZEMİN YAPISI VE İÇ DÖŞEM: Girit'te yaygın zemin tipleri kayalık zeminlerle toprak döşeli zeminlerdir. Bunların örnekleri Karphi (Pendlebury 1937-38: 67), Vrokastro (Hall 1914: 88; Hayden 1983b: 376), Kastro (Gesell 1985: 333; 1991: 174) ve Vronda (Gesell 1991: 146-147, dpn.4; Day 1986: 378)'da bir arada bulunmuştur. Taş döşeli zemin buluntusu ise çok enderdir. Bunun bir örneğine Knossos'daki apsidal yapının kuzeydoğu köşesinde rastlanmıştır (Warren 1983: 70). Ayrıca, Katsampas SH III evinin banyo olduğu düşünülen bölümünde zemin şist levhalarla kaplanmıştır (Kanta 1980: 27). Benzer döşeme izi aynı evin dörtgen odasında da görülür. Belirtilmesi gereken bir başka nokta da Vronda E Yapısında bulunan ve daha önce taş duvar bölümünde sözünü ettiğimiz kireç kalıntısının zemin sıvasına ait olma olasılığıdır (Day 1986: 381).

Girit evlerinin iç döşem öğeleri somut verilerle belgelenmiş bulunuyor. Karphi'de 139 no.lu mekanda (Pendlebury 1937-38: 71), Vronda'da I Yapısında (Gesell 1991: 165), Kastro'da Kuzeybatı Evi'nde (Gesell 1991: 174 vd.) ve Faistos AA mekanında (Hayden 1981: 90) ocak izleri saptanmıştır. Bunlardan Faistos örneği üç taş parçası ile çevrelenmiş, oval bir ocaktır. Gortys'de de yarım daire biçimli ocak yerleri belirlenmiştir (Kanta 1980: 91). Ne var ki ocakların büyük çoğunluğu sadece topraktaki yanık izleri ile tanınıyor. Ocak izi olmayan evlerde ise ya bu

izler tamamen yok olmuş, ya da buralarda mangal benzeri seyyar ocaklar kullanılmış olmalıdır.

Fırınlara gelince, Girit'teki buluntular diğer adalardakilere oranla daha fazladır. Karphi'de adını içindeki fırın buluntusundan alan Fırıncının Evi (Pendlebury 1937-38: 87, Pl. XX:2), Vronda C (Gesell 1991: 148) ve I (Gesell 1991: 164), Kastro'da 7 no.lu evde Gesell 1991: 170, Pl.67:c) birer fırın bulunmuştur. Bunların çoğu taştan yapılmış örneklerdir. Kastro'da 5-6 no.lu birimin önündeki kaya yarığının da ocak ya da fırın olarak kullanıldığı belirtiliyor (Boyd 1901: 138, dpn.1; Gesell 1985: 335).

Sekiler, Ege adalarında olduğu gibi, Girit adası evlerinde de yaygın biçimde kullanılmıştır (Hayden 1981: 140-141; 1983b: 376, dpn.23). Karphi'de, örneğin 132-133'de (Pendlebury 1937-38: 74), 12 ve 13 no.lu mekanlarda (Pendlebury 1937-38: 77) sekiler kesin olarak saptanmıştır. Aynı şekilde Vronda ve Kastro'da da evlerin içinde veya dışında sekiler yapılmıştır (Day 1986: 385; Gesell 1985: 330, 352). Sekilerin büyük bir kısmı kayalardan oyularak elde edilmiştir; bunların yanında taş malzeme ile inşa edilen sekiler de yok değildir (Hayden 1981: 91; 1983: 376; Day 1986: 385). Knossos'da da kilden bir seki bulunmuştur (Warren 1983: 71, fig.40). Ayrıca, Vronda E Yapısındaki 0.90-1.10 m.lik örnek sekilerin

genişliği hakkında bir fikir verebilir (Day 1986: 378).

Bazı Girit evlerinde ocak, fırın ve sekilerden başka belki bir tür dolap ya da ufak oda olarak yorumlanabilecek küçük bölmeler vardır (Hayden 1981: 141). Bu tip düzenlemeler örneğin Karphi 139'da (Pendlebury 1937-38: 71), Vrokastro U22 ve U27'de (Hayden 1983b: 376), Vronda A (Day 1986: 360) ve E (Day 1986: 378) yapılarında görülür.

Evlerde, olasılıkla erzak depolamak için kullanılan kutu benzeri birimler de ortaya çıkarılmıştır. Bunların örneklerine Vronda (Gesell 1991: 165) ve Kastro (Gesell 1985: 333)'da rastlıyoruz.

Girit evlerinde çanak çömlek parçalarının yanı sıra el değirmenleri (Gesell 1991: 175,176) ve çok sayıda ağırsak ve tezgah ağırlıkları ele geçmiştir. Ağırsak ve tezgah ağırlıklarının buluntu yerlerine örnek olarak, Karphi (Pendlebury 1937-38: 69-72,74-76,78-86,88-98) ve Kastro (Gesell 1991: 174,176)'yu sayabiliriz. Ayrıca Katsampas 12. yüzyıl evinde de tezgah ağırlıkları bulunmuştur (Kanta 1980: 28). Yine aynı evde ele geçen banyo teknesi de ilginç ufak buluntular arasındadır (Kanta 1980: 27).

2- KONUT PLANLARI

1200-700 yıllarına ait Girit konutları, birçoğu tam plan verebilecek nitelikte çok sayıda örneklerle tanınmaktadır. Bu durumun büyük ölçüde nedeni Girit inşaatlarında taş malzemenin yoğunlukla kullanılmış olmasıdır. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, verilerin tümü orta ve Doğu Girit'ten gelmektedir. Batı Girit, özellikle mimari bakımdan hemen hemen hiç tanınmamaktadır.

Girit konut planlarının tipolojik sınıflaması yapılırken, genellikle kazı raporlarında konut oluşturduğu kabul edilen mekan gruplaşmasına sadık kalınmıştır. Bazı merkezlerde ise, kazıların hala devam ediyor olması nedeniyle, buralardaki bir kısım yapıların nihai planları henüz belirlenememiştir. Ancak bu yapılardan Vronda'daki C, D, ve E ya da Kastro Aşağı Teras 1-3 örneklerinde olduğu gibi, temel tipolojik özellikleri belirlenmiş olanlar, son kazı raporlarında yayımlanan planlar ve yorumlar esas alınarak sınıflamaya alınmıştır. Vronda J ve K yapıları gibi, temel plan özellikleri henüz belirlenemeyen örnekler ise, katalog dışı bırakılmıştır. Girit'te 1200-700 yılları arasına tarihlenmesine rağmen katalog dışı bırakılan başka konut kalıntıları da vardır. Bu kalıntıların incelemeye dahil edilmemesinin nedeni, bu yapılarla ilgili araştırmaların ya da yayınların yeterli olmamasıdır. Kastelli'deki 12. yüzyıl kalıntıları (Catling

1981: 47; Hallager 1986: 23), Knossos'daki Protogeometrik (Young 1937: 137) ve Geometrik dönem evleri (Hood 1958: 6, fig.2; 1981b: 16, fig.4), Gortyn'de Sub-Minos - Geometrik dönemlere ait yapılar (Levi 1955-56: 216, fig.2; Kanta 1980: 91), Karakovilia (Hall 1914: 82; Hayden 1983b: 367-368, fig.1), Mazichortia ve Amigthali (Hayden 1983b: 367-368, fig.1)'deki Erken Demir Çağına ait kalıntılar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Konut planlarına ilişkin bir başka sorun, bazı sıkışık düzendeki yapılarda mekanların birbirleri ile olan ilişkilerinin net olarak belirlenememesidir ki, Arkades'deki Büyük Ev'de bu sorun belirgindir. Bu ve benzer durumlarda, birimler arasındaki kapı bağlantısına ve varsa seviye farklarına dayanarak tipolojik ayrımlar yapılmaya çalışılmıştır. Praisos'daki Geometrik döneme tarihlenen "Megalithic Ev" de, sıradan bir ev olarak değil, çiftlik ya da yerel bir saray olarak yorumlanması nedeniyle konu dışı bırakılmıştır (Bosanquet 1901: 238-240; Hayden 1981: 86-88).

Bazı merkezlerin kronolojik ayrımlarında esas alınan dayanak noktalarına da değinmek yerinde olacaktır. Bu merkezlerden bir tanesi Vrokastro'dur. Buradaki yerleşim LMIIIC'den Geometrik döneme kadar uzanan bir zaman dilimine tarihleniyor (Hayden 1983b: 384), ama, Vrokastro'da yerleşimin başlama tarihi olarak 11. yüzyıl kabul ediliyor. Dönem boyunca inşa edilen evlerin fazla değişmeden uzun zaman kullanıldığı belirtilmektedir

(Snodgrass 1971: 371; Hayden 1983b: 384). Diğer bir merkez olan Faistos'da konu kapsamına giren yapılar, kabaca Geometrik dönem (900-700) örnekleri olarak tanımlanıyorsa da, keramik buluntularına dayanarak inşaatların Orta Geometrik dönemde yani 800-750 yılları arasında başladığı söylenebilir (Hayden 1981: 96, dpn.198; 1983b: 384, dpn. 32). Aynı şekilde, Kastro'da Protogeometrik dönemden Erken Orientalizan döneme kadar uzanan keramik buluntusu vardır. Buradaki yapıların içinde ele geçen keramikler arasında en yoğun buluntu Geç Geometrik - Erken Orientalizan dönemlerine ait olupbu buluntular yerleşim yakınındaki mezarlıkta ele geçen buluntularla uyum içindedir (Gesell 1985: 354-355; 1991: 171-177). O halde Kastro evlerinin inşa tarihinin Geç Geometrik dönem yani 8. yüzyıl olarak kabul edilmesi gerekir.

İncelediğimiz Girit konutları I. ya da III. evreye tarihlendirilmektedir. Her ne kadar Vrokastro ve Faistos örnekleri II. evreyi de içine alan bir zaman diliminde kullanılmışsa da, buradaki kronolojik ayırmada temel alınan tarih, kullanım tarihi değil, inşa tarihidir.

a- I. EVRE (M.Ö. 1200-1000)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

APSIDAL - AVLUSUZ

Knossos "Apsidal Building" (Apsidal Yapı), 12. yy.

(Levha 27b)

Taş malzeme ile inşa edilmiş olan yapı 7.40 x 2.20 m. ölçülerindedir. Duvar kalınlığı yaklaşık 0.60 m.dir. Yapının girişi güneybatı duvarı üzerindedir ve burada taş bir eşik bulunmuştur. Kuzeydoğu köşesinde ise taş döşeli zemin saptanmıştır. Yapının içinde bol miktarda keramik parçasının yanı sıra bronz bir bıçak ele geçmiştir (Warren 1983: 70-71, fig. 40).

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL - AVLULU

Veri saptanamamıştır.

DÜRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Vronda, "Building A" (A Yapısı) 12.-11. yy.lar

(Levha 28a)

Kısmen kayalık, kısmen toprak zemin üzerine oturan yapı 7.20 x 10.30 m. ölçülerinde geniş tek mekandan oluşur. Büyük ölçüde harap olan taş duvarlar üzerinde girişin yeri saptanamamıştır. Yapının zemini, korunan kısımdan anlaşıldığı kadarıyla, sıkıştırılmış topraktır. Zeminde bu geniş mekanın üzerini kapatabilmek için gerekli olan dikmelere ait bir iz olmaması, olasılıkla sadece bir buluntu eksikliğidir. Yapının güneydoğu köşesinde küçük bir bölme (A9) yer alır. Yetersiz ufak buluntu nedeniyle bu yapının işlevi kesin olarak belirlenememiştir; ancak araştırmacılar, boyutları ve konumu nedeniyle bunun bir yönetici evi ya da bir kamu yapısı olabileceğini belirtirler. Bu yapı Boyd (1901: 132) tarafından önavlulu olarak tanımlanmışsa da, yapının güneyinde uzanan ve herhangi bir duvarla sınırlandırılmamış olan alanı bir avludan ziyade, açık alan olarak tanımlamak, sanırız daha doğru olur. Ayrıca, kapının bulunamamış olması nedeniyle hangi yönün evin önü olduğunu bilemiyoruz. (Day 1986: 360-366, fig. 2, 3)

Diğer Örnekler:

Khalasmemo, "Unit 1" (1 no.lu Birim), 12. yy. (Haggis 1993: 310, fig.4)

Khalasmemo, "Unit 4" (4 no.lu Birim), 12. yy. (Haggis 1993: 310, fig.4)

Karphi, "Room 75" (75 no.lu Oda), 12-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 93-94, Pl. IX; Hayden 1981: 75,

fig.37)

Karphi, "Room 110" (110 no.lu Oda), 12-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 93-94, Pl. IX; Hayden 1981: 75, fig.37)

Karphi, "Room 118/119" (118/119 no.lu Oda), 12-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 93-94, Pl. IX; Hayden 1981: 75, fig.37)

Karphi, "Room 3" (3 no.lu Oda), 12-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 73, Pl. IX; Hayden 1981: 745, fig.37)

Karphi, "Room 2" (2 no.lu Oda), 12-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 73, Pl. IX; Hayden 1981: 74, fig.37)

Karphi, "Room 7" (7 no.lu Oda), 12-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 73, Pl. IX; Hayden 1981: 74, fig.37)

Karphi, "Room 6" (6 no.lu Oda), 12-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 73, Pl. IX; Hayden 1981: 74, fig.37)

Vrokastro, "Room U22" (U22 no.lu Oda), 11.-10. yy.lar (Hayden 1983b: 376-377; Fig. 3,4)

Vrokastro, "Room U27" (U27 no.lu Oda), 11.-10. yy.lar (Hayden 1983b: 376-377; Fig. 3,4)

Vrokastro, "Room U31" (U31 no.lu Oda), 11.-10. yy.lar (Hayden 1983b: 376-377, 385; Fig. 3,4)

Vrokastro, "Room U34" (U34 no.lu Oda) (?), 11.-10. yy.lar (Hayden 1983b: 376-377, 385; Fig. 3,4) [Hall (1914: Pl. XVIII) ve Sinos (1971: 111, fig. 266) tarafından yayınlanan planlarda bu yapının önünde bir avlu (U33) yer alır. Hayden ise bu birimi tek odalı olarak sınıflar.)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Karphi "Rooms 96-97,100" (96-97,100 no.lu Odalar)

12.-11. yy.lar

(Levha 28b)

Esas girişi kuzey duvarı üzerinde olan ev (yaklaşık 4/5.50 x 8.50 m.) üç mekandan oluşur. Evin bu girişi daha sonra bilinmeyen bir nedenle kapatılmış ve giriş olasılıkla ⁹87 no.lu birimin damından sağlanmıştır. Diğer Karphi evleri gibi, bu yapı da olasılıkla tümüyle taştan kuru duvar tekniği ile inşa edilmiştir. 96 no.lu odanın güneydoğu köşesinde zemin taş döşelidir. Ufak buluntular arasında maden, taş ve kemik alet ve bazıları ince mal grubuna giren keramik parçaları vardır. (Pendlebury 1937-38: 90,92, Pl.IX)

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Karphi "House 138-140" (138-140 no.lu ev) 12.-11. yy.lar .

(Levha 28c)

Pendlebury'nin "Megaron" tip olarak tanımladığı bu evin iç ölçüleri 13.50 x 4.50 m.dir ve arka arkaya yerleştirilmiş üç odadan oluşmaktadır. Evin ana girişi güneybatı köşesindedir. Odalar arasındaki kapı boşlukları

da saptanmıştır. Duvarlar taştır. En geniş oda olan 139'da merkezi konumda bir ocak yer alır. Yine aynı odanın güneyinde, kapının sağında bir dolap, doğusunda ise taş levhalardan yapılmış bir düzenleme görülür. 138 no.lu arka odanın zemininde yer yer taş döşeme izi vardır. Evin içinde ele geçen ufak buluntular arasında keramik parçaları, ağırşaklar ve bir figürin parçası sayılabilir. (Pendlebury 1937-38: 71, Pl.IX; Hayden 1981: 75-76, fig. 40; Renard 1967: 586)

Diger Örnekler:

Khalasmeno, "Units 18-19" (18-19 no.lu Birimler), 12. yy. (Haggis 1993: 310, fig.4)

Khalasmeno, "Units 8-9" (8-9 no.lu Birimler), 12. yy. (Haggis 1993: 310, fig.4)

Khalasmeno, "Units 2-3" (2-3 no.lu Birimler) (?), 12. yy. (Haggis 1993: 310, fig.4)

Karphi (Rooms 130-131) (130-131 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 74-75, Pl.IX; Hayden 1981: 77, fig. 42).

Karphi (Rooms 132-133) (132-133 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 74-75, Pl.IX; Hayden 1981: 77, fig. 42).

Karphi (Rooms 113-114,120) (113-114,120 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 94-95, Pl.IX; Hayden 1981: 77, fig. 42).

Karphi (Rooms 147-150) (147-150 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 69-70, Pl.IX; Hayden 1981: 76-

77, fig. 42).

Vronda "Building C1-C2" (C1-C2 Yapısı) 12.-11. yy.lar (Day 1986: 376-378, fig. 2,3; Gesell 1988: 282-286, fig. 1; 1991: 146-148, fig.1)

Vrokastro "Rooms L3-L5" (L3-L5 no.lu Odalar) 11.-10. yy.lar (Hayden 1983b: 378, fig. 6,8)

Vrokastro "Rooms L1-L2" (L1-L2 no.lu Odalar) 11.-10. yy.lar (Hayden 1983b: 382, fig. 6,8)

Vrokastro "Rooms L7-L9" (L7-L9 no.lu Odalar) 11.-10. yy.lar (Hayden 1983b: 382, fig. 6,8)

Vrokastro "Rooms U16-U17" (U16-U17 no.lu Odalar) 11.-10. yy.lar (Hall 1914: Pl. XVIII; Hayden 1983b: 377, fig. 3,4)

Vrokastro "Rooms U19-U20" (U19-U20 no.lu Odalar) 11.-10. yy.lar (Hall 1914: Pl. XVIII; Hayden 1983b: 376-377, fig. 3,4)

Vrokastro "Rooms U28-U30" (U28-U30 no.lu Odalar) 11.-10. yy.lar (Hall 1914: Pl. XVIII; Hayden 1983b: 376-377, fig. 3,4)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Kastri "Area K" (K Alanı Evi) 12. yy.

(Levha 29a)

Bu yapı en az 9.00 x 8.00 m.lik bir alan kaplamaktadır. Kalınlığı 0.40-0.65 m. arasında değişen duvarların, yaklaşık 0.70 m.ye kadar korunmuş olan bölümü

taş malzeme ile kuru duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Duvarların üst kısımlarında kerpiç kullanıldığı kabul edilmektedir. Eğimli bir arazi üzerinde yükselen bu çok odalı evin ikinci bir katı olabileceği belirtilmektedir. Evin içinde keramik, taş vazo ve taş ve madeni alet parçaları bulunmuştur. (Sackett 1965: 272, fig. 5)

Diger örnekler:

Khalasmeno, "Units 22-24" (22-24 no.lu Birimler), 12. yy. (Haggis 1993: 310, fig.4)

Khalasmeno, "Units 25-27" (25-27 no.lu Birimler), 12. yy. (Haggis 1993: 310, fig.4)

Khalasmeno, "Units 6-7" (6-7 no.lu Birimler), 12. yy. (Haggis 1993: 310, fig.4)

Vronda "Building I" (I Yapısı) 12.-11. yy.lar (Gesell 1988: 293; 1991: 163-167, fig. 5)

Karphi "Rooms 66-68,81" (66-68,81 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 89-91, Pl.IX)

Karphi "Priest's House: 58-61,80" (Rahibin Evi: 58-61,80) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 84-86, Pl.IX)

Karphi "Rooms 42-51" (42-51 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 81-83, Pl.IX)

Karphi "Rooms 82-84,86,88" (82-84,86,88 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 90-92, Pl.IX)

Karphi "Rooms 69,85,87" (69,85,87 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 90-92, Pl.IX)

Vrokastro "Rooms U3-U7+U21(?)" (U3-U7+U21(?) Odaları)

11.-10. yy.lar (Hall 1914: Pl. XVIII; Hayden 1983b: 377, fig. 3,4)

Vrokastro "Rooms L22-L27" (L22-L27 Odaları) 11.-10. yy.lar (Hayden 1983b: 382, fig. 6,8)

AVLULU TIPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Vronda "Building D" (D Yapısı) 12.-11.yy.lar

(Levha 29b)

Son araştırmaların ışığı altında bu yapının bir avlu (D2) ve en az iki odadan oluştuğu fikri güçlenmiştir. Henüz sadece D1 mekanı (5.10 x 7.40 m.) tümüyle açığa çıkarılmış olan yapının duvarları taştır. Evin tabanı kayalık zemin üzerine ince bir toprak tabaka serilerek hazırlanmıştır. Bu taban üzerinde keramik parçalarının yanı sıra taş bir erzak kutusu da ele geçmiştir. (Day 1986: 376, fig.2,3; Gesell 1988: 282-283, fig.1; 1991: 148, fig.1)

Diger örnekler:

Katsampas "YM III Oikias" (SH III Evi) 12. yy. (Alexiou 1955: 311-314, fg.1; Kanta 1980: 27-28)

Khalasmeno, "Units 16-17+15" (16-17+15 no.lu Birimler), 12. yy. (Haggis 1993: 310,fig.4)

Vronda "Building C3-C4" (C3-C4 Yapısı) 12.-11. yy.lar (Gesell 1988: 283,285-286, fig.1; 1991:146-148, fig.1)

Karphi "Rooms 137,141" (137,141 no.lu Odalar) 12.-11.

yy.lar (Pendlebury 1937-38: 70-72, Pl.IX; Hayden 1981: 75, fig.40; Renard 1967: 586)

Karphi "Rooms 24-28" (24-28 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 81-82, Pl.IX)

Vrokastro, "Room U33-U34" (U33-U34 no.lu Odalar) (?), 11.-10. yy.lar (Hall 1914: Pl. XVIII; Sinos 1971: 111, fig. 266) [Hall ve Sinos tarafından yayınlanan planlarda bu yapının önünde bir avlu (U33) yer alır. Hayden (1983b: 376-377, 385; Fig. 3,4) ise bu birimi tek odalı olarak sınıflar.)

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Karphi "Great House" (Büyük Ev) 12.-11. yy.lar
(Levha 30a)

En uzun yeri yaklaşık 16.50 m., en geniş yeri yaklaşık 9.50 m. olan Büyük Ev avlunun (16+17) güney ve doğu kenarları üzerine yerleştirilen mekanlardan oluşmaktadır. Avlu yaklaşık 6.50 x 5.00 m. boyutlarındadır. Tümüyle taştan ve kuru duvar tekniği ile inşa edildiği düşünülen bu yapının doğu yönünde iki girişi vardır. Bunlardan biri 8 no.lu mekana, diğeri avluya açılmaktadır. Avluya 15 no.lu geçitten basamaklarla çıkılmaktadır. Avluyu çevreleyen birimlerden 18'in üstü açık bir ağıl olabileceği belirtilmektedir. Yaşama ve servis mekanlarının bulunduğu güney birimde ise, 9 no.lu oda özenli eşik ve pervazları ile özellikle dikkat

çekicidir. Bir tür önodadan (no.8) girilen bu mekan, olasılıkla asıl yaşama mekanıdır. 14 no.lu birim ise, araştırmacılar tarafından depo odası olarak tanımlanıyor. 8, 9, 11 ve 14 no.lu mekanlar birbirleri ile kapı ya da merdivenler aracılığı ile bağlantılıdır. 12 ve 13'e ise dışarıdan geçiş yeri bulunamamıştır. Bu iki odaya damdan girildiği tahmin edilmektedir. Evin iç döşem kalıntıları oldukça sınırlıdır. 12 ve 13 no.lu odalarda sekiler, 9'da üzerine küp koymak için kullanılan bir düzenleme vardır. 9 no.lu odada aynı zamanda bir dikme kaidesi bulunmuştur. Bu odanın içinde ele geçen ilginç bir diğer buluntu da dam yapımında kullanılan ahşap kirişlere ve bunların üzerine yerleştirilen çalı-çırpiya ait kömürleşmiş izlerdir. Bu izler kirişlerin 1.25 m. ara ile yerleştirildiğini göstermektedir. Evin ufak buluntuları arasında bronz aletler ve bazı kült eşyaları önemli yer tutmaktadır. Büyük Ev, yerleşim içindeki konumu, boyutları ve özenli inşaatı nedeniyle araştırmacılar tarafından yönetici evi olarak yorumlanmaktadır. (Pendlebury 1937-38: 77-79, Pl. IX; Hayden 1981: 75, fig. 39).

Diger Örnekler:

Katalimata "Building C" (C Yapısı), 12. yy. (Haggis 1993: 323-327, fig.12,13)

Karphi "Rooms 135-136,142" (135-136,142 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 70-72, Pl. IX; Hayden 1981: 75, fig. 40). [142 no.lu mekanın hangi birime ait olduğunu kesin olarak belirlemek olanaklı olmamakla

beraber, bu birim özellikle 136 ile ilişkisi bakımından doğusundaki 137,141 no.lu birimden ziyade, 135-136 no.lu birime ait olduğu izlenimi vermektedir.]

Karphi "Rooms 106,115-102" (106,115-102 no.lu Odalar) 12.-11. yy.lar (Pendlebury 1937-38: 95, Pl. IX)

Vronda "Building E" (E Yapısı) (?) 12.-11. yy.lar (Day 1986: 378-385, fig.2,3; Gesell 1988: 286-287, fig.1) [Bu yapı henüz tümüyle kazılmamıştır. Ancak yayınlanan planlar avlunun (no.7) kuzeydoğusunda bir birimin varlığını düşündürmektedir.]

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Karphi "Baker's House" (Fırıncının Evi) 12.-11. yy.lar

(Levha 30a)

Daha önceki evrede 72 no.lu yolun devamı olan küçük, trapez biçimli alan sonradan duvarla kapatılarak, bu evin sınırları içine dahil edilmiştir. Zemini taş döşeli olan bu alan olasılıkla iç avlu olarak kullanılmıştır. Bu avluyu üç yandan çevreleyen 70,71,73 ve 74 no.lu mekanlardan oluşan evin azami boyutları 9.00 x 8.50 m.dir. Evin ne ana girişi, ne de odalar arasındaki kapı boşlukları saptanabilmiştir. Ancak, araştırmacılar 71 no.lu odaya güneydoğusundaki bir kapıdan girilmiş olabileceğini belirtiyorlar. Bu yapının en önemli iç döşem buluntusu, eve adını veren fırını kalıntısıdır. Bu fırın

73 no.lu odanın kuzeyinde duvara bitişik olarak inşa edilmiş bir ekmek fırınıdır. (Pendlebury 1937-38: 86-87, Pl.IX)

Diger Örnekler

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN DÜRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI

KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

b- II. EVRE (M.Ö. 1000-800)

Veri saptanamamıştır.

c- III. EVRE (M.Ö. 800-700)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Kastro "Room 2" (2 no.lu Oda), 8. yy.

(Levha 30b)

Yaklaşık 5.50 x 6.70 m. ölçülerinde olan yapı yerleşimin en yüksek kesiminde inşa edilmiştir. İnşaatında tümüyle taş malzeme kullanılmış olan evin girişi olasılıkla batı yönündedir. Boyd (1901: 140) kuzeydoğu duvarı üzerinde de bir kapı boşluğu bulunduğundan söz etmekteyse de bu giriş bugüne kadar saptanamamıştır. Odanın kuzey duvarının doğu kesiminde yerden birkaç santim yükseliğe dek uzanan 2.30 x 1.60 m. boyutlarında kaya kütlesi (platform) yer alır. Dışarıda, batı duvarına yakın kayalardan oyulmuş bir seki ya da bir platform vardır. 2 no.lu oda ile güneyinde bulunan ve aralarında ortak duvar olan 1 no.lu oda arasında herhangi bir bağlantı izi saptanamamış olmakla beraber, Gesell zemin seviyelerinin aynı olması nedeniyle bu iki oda arasında bir bağlantı olabileceğine değiniyor. Buna karşılık Hayden'a göre de bu odaların zeminleri arasında 1.00 m.ye varan bir seviye farkı vardır. (Gesell 1985: 333, fig.1,2; 1991: fig. 8; Hayden 1981: 86, fig. 53; Boyd 1901: 137-141, fig. 5).

Diğer Örnekler:

Kastro "Room 13" (13 no.lu Oda), 8. yy. (Gesell 1985: 330,333, fig.1-3; Hayden 1981: 86, fig. 53; Boyd 1901: 137-141, fig. 5)

Arkades "Casa Grande, Stanza III" (Büyük Ev, III no.lu Oda), 8.-7. yy.lar (Levi 1927-29: 51-57, fig.30; Sinos 1971: 112, Abb. 269)

Arkades "Casa Grande, Stanza VI" (Büyük Ev, VI no.lu Oda), 8.-7. yy.lar (Levi 1927-29: 51-57, fig.30; Sinos 1971: 112, Abb. 269)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Kastro "Rooms 5-6" (5-6 no.lu Odalar), 8. yy.
(Levha 30b)

6 no.lu önoda 4.60 x 1.80 m., 5 no.lu anaoda ise 8.25 x 4.60 m. boyutlarındadır. Kastro'daki diğer yapılar gibi bu da yer yer kayalardan yararlanılarak inşa edilmiş taş bir yapıdır. Giriş batı yönündedir. İki mekan arasında yaklaşık 1.00 m. genişliğinde bir kapı boşluğu vardır. Evin zemini kayalıktır. Bu zemin üzerinde ocak ya da fırın izine rastlanmamış olmakla beraber, evin dışında, kuzeybatısındaki kaya yarığının ocak/fırın olarak kullanılmış olduğu sanılmaktadır. (Boyd 1901: Boyd (1901: 138, dpn.1, fig.5; Gesell 1985: 333-335, figs.1,2,4; Hayden 1981: 85-86, fig.53)

Diğer Örnekler:

Faistos "Vano R3" (R3 no.lu Mekan) 8. yy. (Levi 1961-62: 399-405, Tavola A; Rocchetti 1974-75: fig.1; Hayden 1981: 91, fig.57)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Kastro "Rooms 3-4" (3-4 no.lu Odalar) 8. yy.

(Levha 30b)

İki odadan oluşan bu yapının düzgün bir dörtgen olan 3 no.lu odası yaklaşık 5.00 x 3.00 m. trapez biçimli 4 no.lu odası ise, 5.00 x 3.40/4.50 m. ölçülerindedir. Evin ana girişi saptanamamıştır, iki oda arasında ise yaklaşık 1.20 m. genişliğinde bir kapı vardır. Her iki odanın da zemini kayalıktır. Evin içinde herhangi bir döşem izine rastlanmamış ise de evin dışında, güneybatı köşesinde yer alan iki kısa duvar çıkıntısı, araştırmacılara göre, tahıl ambarı olabilir. (Boyd 1901:137-141, fig.5; Gesell 1988: 333, figs. 1,2,4; Hayden 1981: 86, fig.53)

Diğer örnekler:

Kastro "Rooms 9-11" (9-11 no.lu Odalar) 8. yy. (Boyd 1901:137-141, fig.5; Gesell 1988: 337,340, figs. 1,7; Hayden 1981: 85, fig.53)

Kastro "Rooms 8N-8S" (8N-8S no.lu Odalar) 8. yy. (Gesell 1988: 337, figs. 1,6; 1991: fig. 8; Hayden 1981: 85, fig.53)

Kastro "Lower Terrace, Rooms 1-3" (Aşağı Teras, 1-3 no.lu Odalar) 8. yy. (Gesell 1991: 171-172, fig. 8)

Arkades "Casa Grande, Stanze IV,VII" (Büyük Ev, IV,VII no.lu Odalar), 8.-7. yy.lar (Levi 1927-29: 51-57, fig.30; Sinos 1971: 112, Abb. 269)

Arkades "Casa Grande, Stanze I-II" (Büyük Ev, I-II

no.lu Odalar), 8.-7. yy.lar (Levi 1927-29: 51-54, fig.30; Sinos 1971: 112, Abb. 269)

Arkades "Casa Grande, Stanze V, VIII" (Büyük Ev, V, VIII no.lu Odalar), 8.-7. yy.lar (Levi 1927-29: 51-57, fig.30; Sinos 1971: 112, Abb. 269)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Kastro "Northwest Building" (Kuzeybatı Yapısı) 8.yy.
(Levha 31a)

Duvarlarının yapımında büyük ölçüde kayalardan yararlanılmış olan bu yapı, en az dört odadan oluşmaktadır. 2.50-4.00 x 1.70 -2.00 m. ölçülerindeki 1 no.lu odanın kuzey duvarı tamamen çökmüştür. Bu oda 0.60 m. genişliğinde bir kapı ile 2. odaya bağlanır. 2 no.lu odanın içinde bulunan, dam çöküntüsü olabilecek nitelikteki yıkıntılara rağmen, bu mekanın bir avlu ya da veranda olabileceği de tartışılmaktadır. Ancak verilerin yetersiz olması nedeniyle bu konuda kesin bir sonuca varmak olanaklı değildir. 2. odanın doğusunda iki ufak oda daha vardır. Bunlardan 3 no.lu odanın boyutları yaklaşık 2.50 x 1.50 m.dir. Genişliği yaklaşık yine 2.50 m. olan 4. odanın ise güney sınırı henüz belirlenememiştir. 3. ve 4. oda arasında bir kapı boşluğu olduğu saptanmıştır, ancak bu kapı daha geç bir inşaat nedeniyle zarar görmüştür. 4 no.lu odanın doğusundaki kayalıkta oyularak hazırlanmış 5 basamak vardır, bu basamaklarla odaya inilmektedir.

Odaların zemini yer yer taş gömülü sıkıştırılmış topraktır. Evde 1 no.lu odanın kuzeybatısındaki ocak dışında sabit iç döşem öğelerine rastlanmamış olmakla beraber, bu ev ufak buluntu çeşitliliği bakımından zengindir. Evin içinde çok sayıda keramik parçasının yanı sıra taş aletler, tezgah ağırlıkları ve ağırsaklar, el değirmenleri ele geçmiştir. (Gesell 1991: 172-177, fig.11)

Diger örnekler:

Kastro, "Room 7" (7 no.lu Oda) 8.yy. (Gesell 1985: 335; 1991: 167-171, fig.8; Hayden 1981: 85-86, fig.53)

Faistos, "Vano AA" (AA Mekanı) 8. yy. (Levi 1961-62: 405-413, Tavola B; Rocchetti 1974-75: fig.1; Hayden 1981: 90, fig.57)

Faistos, "Vano CC" (CC Mekanı) 8. yy. (Levi 1961-62: 413-416, Tavola B; Rocchetti 1974-75: fig.1; Hayden 1981: 90-91, fig.57)

Dreros, "Pièces V, IX-XI" (V, IX-XI no.lu Odalar) 8. yy. sonu (Demargne 1937: 15-17, Pl.I; Sinos 1971: Abb.270; Hayden 1981: 88-89, fig.55)

AVLULU TIPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Kastro, "Room 1" (1 no.lu Oda), 8. yy.

(Levha 31b)

Odanın batısındaki geniş (uzunluğu 13.20 m.) alan bugün sadece bir açık alan görünümünde ise de, buranın

gerçekte duvarla sınırlandırılmış bir avlu olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Araştırmacılara göre, avlunun sadece kuzey kesimi evle ilgili işler için kullanılmıştır. Güney avlu ise, olasılıkla ortak kullanım alanı olarak bırakılmıştır. Kalıntılar avlu zemininin taş döşeli olduğunu gösterir. Eve avludan beş basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Evin doğu duvarı tamamen yıkılmış olmakla beraber evin sınırlarının, üzerine oturduğu terasın doğu kenarına dek uzanması mümkün görünmektedir. Eğer bu varsayım doğru ise, evin boyutları yaklaşık, 6.80 x 4.00 m. olur ki, bu o dönemin yaşam koşulları için yeterli bir boyuttur. Evin kayalık olan zemini üzerinde ocak, seki gibi iç döşem izlerine rastlanmamıştır. (Gesell 1985: 330-333, figs.2-3; Hayden 1981: 86, fig.53).

Diger örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN DÖRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI
KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

TİPOLOJİ DIŞI ÖRNEKLER:

Veri saptanamamıştır.

E- DEĞERLENDİRME

OVAL PLANLI KONUTLAR

II. EVRE	-	
III. EVRE	-	
IIII. EVRE	-	
İTOPLAM	-	* G.T. -

* Genel Toplam

APSIDAL PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ

AVLULU

II. EVRE	1	-
III. EVRE	-	-
IIII. EVRE -	-	-
İTOPLAM	1	-
		G.T. 1

DÖRTGEN PLANLI KONUTLAR
AVLUSUZ TİPLER

	TEK MEKAN	UZUNLAMASINA	ENLEMESINE	UZUNLAMASINA ve ENLEMESINE
II. EVRE	13+1(?)	1	14+1(?)	10+1(?)
III. EVRE	-	-	-	-
III. EVRE	4	2	7	5
TOPLAM	17+1(?)	3	21+1(?)	15+1(?) G.T. 56+3(?)

AVLULU TİPLER

	TEK	İKİ	ÜÇ	DÖRT
II. EVRE	6+1(?)	4+1(?)	1	-
III. EVRE	-	-	-	-
III. EVRE	1	-	-	-
TOPLAM	7+1(?)	4+1(?)	1	- G.T. 12+2(?)

Girit adasında 1200-700 yılları arasına tarihlenen ve tipolojik olarak incelenebilecek nitelikte 74 yapı saptanmıştır. Bu yapıların inşa tarihleri I. ve III. evreye aitse de, I. evrede inşa edilen yapılardan bazılarının kullanım süreleri II. evreyi de kapsar.

Elimizdeki yapıların apsidal planlı bir örnek dışında tümü dörtgen planlıdır. Oval plan yoktur. Ortaya çıkan bu tipoloji tablosu bir açıdan olağan, bir açıdan şaşırtıcı bir sonuç sergilemektedir. Girit'in tarihöncesi konutlarında da geleneksel plan tipinin dörtgen olması (Branigan 1970: 36-66; McEnroe 1982; Waterhouse 1983; Hayden 1984) nedeniyle bu sonuç olağan karşılanabilir. Şaşırtıcı olan, apsidal planlı örnektir. Burada, planın varlığından ziyade, bunun tek bir örnekle sınırlı kalması ve bu örneğin de Knossos gibi eski bir Minos kentinde bulunması ilginçtir. Şimdilik ünik olan apsidal planın adaya hangi yolla geldiği sorusunu yanıtlamak ne yazık ki, olanaksızdır. Bu arada, Mrytos'da bulunan ve Erken Minos III evresine (yaklaşık M.Ö. 2000) tarihlenen "yay biçimli" yapının varlığına değinmek yerinde olur (Warren 1972: 92, fig.31). İç buluntuları bu yapının bir ev olabileceğini düşündürmekle beraber, işlevi kesin biçimde belirlenememiştir. Aynı belirsizlik yapının planı için de söz konusudur. Tüm yapının ele geçen kısımdan mı ibaret olduğu, yoksa apsidal ya da oval planlı bir yapının apsis bölümü mü olduğu anlaşılamamaktadır. Gerçekte Mrytos

örneği planı, her ne olursa olsun, Knossos'daki apsidal yapının köken araştırmasında ipucu olmaktan uzaktır. Zira, inşa tarihleri arasında yaklaşık 800 yıl bulunan her iki yapı da kendi çağdaşları arasında ünik örneklerdir. Aynı şekilde Chamaizi'deki oval planlı ev de (Davaras 1972) Girit konut mimarlığı için sıradışı bir yapıdır.

Plan tipleri açasından ilginç olan bir başka nokta Girit ev modellerinin, evlerin kendilerinin aksine dörtgen planlı değil, dairesel planlı olmasıdır (Hägg 1990: 95-96; Mersereau 1993). Bu bariz çelişki modellerin, gerçekte içinde yaşanılan Girit evlerini temsil etmediğini, bunların köken ve işlevlerinin tamamen farklı olduğunu düşündürmektedir (Hägg 1990: 98-102). Nitekim, modellerin çatı yapısı da evler için öngörüldüğü gibi düz değil, eğimlidir.

Girit konutlarının başlıca ortak özelliği olarak yorumlanması gereken dörtgen plan tipine gelince, bunların büyük çoğunluğu avlusuz gruba girer; Toplam 56+3(?) yapı. Bu grup içinde en az örnekle temsil edilen plan iç mekanları uzunlamasına bölünme gösteren tiptir. Bunun dışında kalan plan tiplerinin ise, tümü hemen hemen eşit derecede yaygındır ve örnekleri tüm yerleşmelerde bir arada ele geçmiştir. Bunların arasında işlevsel olarak en kullanışlı plan tipi olan ve toplam 21+1(?) örneği bulunan mekanları enlemesine bölünmüş tip, hem I. hem III. evrede

yaygındır. Tek mekanlı tip ise, özellikle I. evrede yaygın olarak kullanılmıştır.

Karphi'de tek mekanlı ev tipinin yerleşimde görülen en eski plan tipi olduğu, çok mekanlı tiplerin daha sonra ortaya çıkmış olabileceği savunulmaktadır (Hayden 1981: 76).

I. ve III. evre plan tiplerinin oranları kıyaslandığı zaman, III. evre tek mekanlı konut oranlarında, diğer plan tiplerine kıyasla bir azalma olduğu görülür. Bu azalmanın nedenini veri eksikliğinden kaynaklanmış olabileceği gibi, Karphi önerisi genişletilerek, bunun mimari bir gelişme olabileceği de düşünülebilir.

Dörtgen planlı konutlar grubunda avlulu tipler sayıca sınırlı olmakla beraber (12+2(?) örnek), I. evre yerleşmelerinin hemen tümünde avlulu konut örneği vardır. Avlulu tipler arasında en çok örneği olan ve III. evredeki tek avlulu konutun da ait olduğu grup avlunun tek kenarı üzerinde mekan bulunan gruptur.

Girit konut planlarından söz ederken, Karphi'de bulunan ve araştırmacıları tarafından "Megaron" olarak tanımlanan yapılara da değinmek gerekir (Pendlebury 1937-38: 70-71). Bu yapılardan özellikle biri (138-140 no.lu ev) "Megaron" tanımına çok uygundur. Bir Miken özelliği

olan bu plan tipi, Karphi'nin yerleşme biçimi bakımından da Miken kültürüne bağlanmak istenen doğu kesiminde yer almaktadır. Bu ipuçları ev sahiplerinin etnik yapısını belirleme konusunda bir saptama yapmak için yeterli değildir. Bir başka deyişle, bu ipuçları burada yaşayan insanların Kıta Yunanistan'dan Girit'e göçen kişiler olduklarını kanıtlamaz. Fakat, "Megaron" planının varlığı, adanın Miken etkisine açık olduğunun kesin göstergesidir (Kanta 1980: 121). Nitekim, SMIIIA ve B mimarlığında da, sınırlı miktarda bazı Miken etkileri vardır (Treuil 1989: 545; Hayden 1987: 210-218).

Tek mekanlı konut oranlarındaki azalma dışında, Girit konut plan tiplerinde Erken Demir Çağı boyunca bir değişme yoktur. Dörtgen avlusuz tiplerin tümüne hem I. hem III. evre yerleşmelerinde rastlanır. I. evrede Karphi, III. evrede Kastro yerleşmeleri tüm plan tiplerinin bir arada kullanımını ve devamlılığını görmek bakımından en iyi örnekleri oluştururlar. Avlulu tipler içinse, III. evredeki veri yetersizliği nedeniyle bir genelleme yapmak olanaklı değildir.

Erken Demir Çağı Girit konut örnekleri diğer adalarda ele geçen örneklere oranla hem sayıca daha fazladır, hem de daha iyi durumda korunagelmislerdir. Bunun başlıca nedeni inşaatlarda taş malzemenin yoğun olarak kullanılmasıdır. Kimi örnekleri çukur temel üzerine oturan

Girit evlerinin taş duvarlarında harç kullanımı da yaygındır. Bazı evlerin üst yapılarının kerpiç olma olasılığı varsa da, bunlar günümüze ulaşamamıştır. Mekanların çoğu küçüktür ve bu nedenle çatılama sistemleri dikme desteği gerektirmez. Nitekim, dikme kaidesi olarak yorumlanan taş kaide buluntusu azdır. Çoğu eğimli arazi üzerine kurulmuş olan yerleşmelerde birkaç basamaktan oluşan merdiven kullanımı yaygındır. Çok katlılık ise, Erken Demir Çağı Girit konutları için bugüne dek kanıtlanamamıştır. Kapıların duvar üzerindeki yeri çok çeşitlidir ve bazı araştırmacılar Kastro evlerini, kapının konumuna dayanarak farklı mimari geleneklere göre sınıflarlar (Gesell 1985: 352). Buna göre kapısı kısa kenar üzerinde olan evler Miken prototipine, uzun kenar üzerinde olanlar ise Minos Saray dönemi prototiplerine bağlanır. Pencereleere ait hiç bir iz yoktur. Girit evlerinin çatılama sistemine gelince, düz toprak dam Girit evlerinin ortak özelliği olarak kabul edilmektedir. Larphi'de baca olarak kullanılan pithoslara ait parçalar bulunmuştur. Sıkıştırılmış toprak ya da kayalık olan eminler üzerinde bulunan iç döşem öğelerinin (seki, ocak, ırın) hiçbiri Girit konutları için ortak bir özellik luşturacak nitelikte değildir.

IV- KIBRIS

A- TARİHSEL GELİŞİM VE HALKLAR

Bronz Çağı sonunda Kıbrıs'ta, Suriye-Filistin'deki merkezlerin yıkımları ile kronolojik paralellik gösteren yıkımlar meydana gelmiştir. Bugünkü bilgilerimiz adadaki yıkımlara yabancı kavimlerin neden olduğunu göstermektedir. Bu kavimlerin etnik yapıları konusundaki tartışmalara değinmeden önce, adadaki yıkımların Kıta Yunanistan ve diğer Ege adalarının aksine tüm Kıbrıs'ı siyasal ve kültürel bir çöküşe sürüklenmediğini belirtmek gerekir. 12. yüzyıl başında Enkomi, Sinda, Kition, Maa Palaioikastro gibi yıkılan yerleşmelerin bir çoğu güçlü sur sistemleri, anıtsal tapınakları ile kısa sürede yeniden kurulmuş, Pyla-Kokkinokremos, Maroni-Vournes gibi merkezler ise, şiddet görmeksizin boşaltılmıştır (Karageorghis 1992: 79-80). Dönemin kaliteli mezar armağanları da halkın yoksulluk içinde olmadığına tanıklık etmektedir (Karageorghis 1982a: 112). 12. yüzyıl başında Kıbrıs'a gelen ve yıkımlardan sorumlu olduğu sanılan yeni halkların etnik kökenleri ve yapılarına ilişkin sorular henüz kesin olarak yanıtlanamamıştır. Adaya gelen yabancılar kimi zaman "Deniz Kavimleri", kimi zaman da "Akalar" olarak isimlendirilmektedir. Gerçekte her iki yanıt da geleneksel tarih temel alındığında doğrudur. Zira geleneksel tarihe göre Deniz Kavimleri

Akaları da içine alıyor. III. Ramses (1194-1162) 'in sözünü ettiği ve bugün bu anlatımlara dayanarak "Deniz Kavimleri" arasında adı geçen "Ekwesh" Akalarla özdeşleştirilmektedir (Sandars 1985: 107-111; Burdajewicz 1990: 19-21).

Deniz Kavimleri en genel tanımı ile farklı etnik özelliklere sahip bir kavimler topluluğudur. Gerek Levant'ta, gerekse Kıbrıs'ta ele geçen buluntular, bu kavimlerin büyük bir bölümünün Ege bölgesinden geldiğini ve ortak kültür özelliklerine sahip olduğunu düşündürmektedir. Deniz Kavimleri arasında Avrupa'dan geldiğine inanılan bazı kavimlerin de (Shardana = Sardunyalılar, Shekelesh = Sicilyalılar) adı geçmekteyse de (Karageorghis 1992: 83-84), bu kavimlerin başarı ya da yenilgilerinin ardından ülkelerine geri döndükleri ya da sayılarının kolayca asimile olacak denli az olduğu düşünülebilir. Ege kökenli kavimler ise, bölgeye daha ziyade yeni yurtlar bulmak amacıyla gelmiş olmalıdırlar. Nitekim, Medinet Habu kabartmalarında savaşçıların yanı sıra içinde kadın ve çocukların bulunduğu kağıt betimlemeleri bu savı desteklemektedir (Kenyon 1970: fig.53). Bu kavimlerin bir bölümü Kıbrıs'a yerleşirken, bir bölümü de adayı Suriye-Filistin ve Mısır'a geçişlerinde kısa süreli bir üs olarak kullanmış olabilirler. Kıta Yunanistan'dan başlayarak tüm Ege'nin 1200'lerdeki istila ve göçlerle siyasal, ekonomik ve

kültürel çöküşü göz önüne alınırsa, Ege halklarının yeni yurt arayışı içine girmelerinin nedeni daha iyi anlaşılır. Bu göçler gerçekte zincirleme olaylardır. Kökeni olasılıkla Güneydoğu Avrupa'ya uzanan ve nedenlerini henüz bilemediğimiz olayları yaratan "kuzeyli" istilacı/göçmenler Kıta Yunanistan'a gelmiş, Kıta Yunanistan halkları da Ege adalarına, Anadolu'ya gitmişlerdir. Bu istila/göç dalgaları çok kısa sürede Doğu Akdeniz'e ulaşmıştır. Her göç dalgasında bazı gruplar geride kalırken, bunlara yenileri eklenmiş olmalıdır. Bu nedenle Levant ve Kıbrıs'a ulaşan kavimlerin karmaşık etnik yapılarını çözmek, hele bunları tek bir isim altında toplayabilmek için henüz yeterli bilgiye sahip değiliz.

Bugün birçok araştırmacı Doğu Akdenize gelen göçmenleri, geleneksel adlandırmaya bağlı kalarak "Akalar" (Mikenliler) olarak adlandırmaktadır (krş. James 1991: 142). Ancak Akalar, Kıta Yunanistan'ı terk ettikten sonra Kıbrıs'a ulaşınca kadar Ege adaları, Anadolu ve Suriye-Filistin halkları ile karışmış, "saf Aka" olma özelliğini yitirmiş olmalıdırlar. Nitekim, Kıbrıs'ta 12. yüzyıl başından itibaren Miken kültür öğelerinin yanı sıra, hem Kıbrıs'a hem Kıta Yunanistan'a yabancı öğelerin de (kremasyon, "Trojan Ware", blok taş işçiliği, kiklopik sur duvarları gibi) bulunması bu etnik karışımı belgelemektedir (Buchholz 1973; Baurain 1984: 355; Allen 1991: Karageorghis 1982a: 82,86; 1984b: 20; 1990: 29;

1992: 81). Bu nedenle 12. yüzyıldan itibaren Doğu Akdenize gelen istilacı/göçmenlerin "Akalar" yerine "Ege halkları" diye adlandırılması, sanırız daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Burada "Ege" terimi, Kıta Yunanistan, Ege adaları ve Batı Anadolu'yu kapsayacak şekilde geniş anlamda kullanılmaktadır.

Şimdi yukarıdaki tanımlamaları destekleyen arkeolojik bulgulara kısaca değinelim. Yukarıda iki olgudan söz edilmektedir. Bunlardan ilki "Deniz Kavimleri"nin bölgedeki varlığı, diğeri Kıbrıs'a yerleşenlerin (en azından önemli bir bölümünün) Ege kökenli olduklarıdır. 1200'lerde Kıbrıs'da yabancı/savaşçı kavimlerin yani "Deniz Kavimleri"nin varlığını destekleyen en önemli veriler, epigrafik verilerdir. Son Hitit Kralı II. Suppiluliyama ile Ugarit Kralı Ammurapi'nin yazışmalarından (KBo XII 38) Kıbrıs (Alaşiya)'ın (Knapp 1985: 234-241) denizden gelen düşmanların eline geçtiğini öğreniyoruz (Catling 1975: 201-205; Muhly 1984: 44; Burdajewicz 1990: 18-19). Aynı dönemlerde Mısır Firavunu III. Ramses de adalardan gelerek aralarında Alaşiya'yı da saydığı birçok ülkeyi yıldıktan sonra ülkesine saldıran yabancılardan söz etmektedir (Pritchard 1955: 262-263; Burdajewicz 1990: 19-22; krş. Nibbi 1985: 121-219). Epigrafik verilerin yanı sıra, tüylü başlık taşıyan savaşçı motiflerinin, Mısır betimlemelerindeki benzerlerine dayanılarak "Deniz Kavimleri" savaşçıları

temsil ettiği öne sürölmektedir (Karageorghis 1982a: 84, fig. 68). Ancak, Muhly (1984: 45-46) tüylü başlık betimlemelerinin çok daha erken örneklerinin Yakın Doğuda bulunduğunu belirterek, bunların etnik grup teşhisinde güvenilir ipuçları olamayacağını söylemektedir.

Kıbrıs'a ulaşan "Deniz Kavimleri" arasında Egelilerin çoğunlukta olduğu yolunda varılan sonuç ise, bütünüyle keramik verilere dayanmaktadır. Kıbrıs'ta 12. yüzyıl başında ortaya çıkan keramik form ve bezeme bakımından SHIIIC (Miken IIIC:1b) keramiğinin aynısıdır. Kesinlikle yerel yapım olan bu keramik Sinda, Enkomi, Kition, Hala Sultan Tekke, Athienou, Maa Palaiokastro ve Palaipaphos'da bulunmuştur (Catling 1973: 38; Desborough 1964: 198-199; 1973: 79; Karageorghis 1982a: 86; 1987: 118; Muhly 1984: 47; Kling 1989; Burdajewicz 1990: 6-7; James 1991: 142; krs. Cook 1988: 14-21,32). Son Bronz Çağının son döneminde Miken etkisinin tüm Ege'ye yayıldığı göz önüne alınırsa (Nicolau 1973; Stubbings 1975: 181-187; Taylour 1983: 148-140; Maier 1986: 312), bu keramiğin adaya sadece doğrudan Kıta Yunanistan'dan değil, tüm Ege bölgesinden gelmiş olabileceğini düşünmek daha ölçölü bir değerlendirme olacaktır. Keramiğin yanı sıra Son Bronz Çağı sonuna tarihlenen Alaas mezarlığında bulunan mezarların Miken mezarları ile benzerliği de önemle vurgulanmaktadır (Karageorghis 1982a: 112)

12. yüzyıl başlarında Levant'a göçen Egeli gruplardan bir kısmının buraya Kıbrıs yolu ile gitmiş olmaları mümkündür. Aynı dönemde, Ugarit'in çökmesi de bazı Levantlıların Kıbrıs'a gelmelerine yol açmış olabilir (Mazar 1988: 257). Nitekim, 12. yüzyıl başlarında Kıbrıs'ta yaygın olarak kullanılmaya başlanan blok taş işçiliğinin en yakın paralelinin Ugarit'te bulunması böyle bir göçe kanıt olarak gösterilmektedir (Karageorghis 1982a: 92; 1992: 81; Muhly 1984: 45; Sandars 1985: 151-155; krş. Hult 1983: 88-90).

Doğu Akdenize ulaşan "Deniz kavimleri" arasında "kuzeyli" istilacı/göçmenlerin de bulunup bulunmadığı kesin olarak kanıtlanamamaktadır. 12. yüzyıl başlarında bölgede ilk kez ortaya çıkan bazı silah (örn. Naue II tipi kılıçlar) ve zırh tiplerinin (Catling 1961; Bouzek 1975; Muhly 1984: 42; Sandars 1985: 92-93, 157-161; krş. Cook 1988: 27-31; Burdajewicz 1990: 14-15) ve el yapımı "Barbarian Ware" örneklerinin (Karageorghis 1986a; 1992: 81; Muhly 1984: 42; krş. Burdajewicz 1990: 15; Pilides 1991) "kuzeyli" istilacı/göçmenlere ait olabileceği belirtilmektedir. Bu buluntular "kuzeyli"lerin Doğu Akdenize geldiklerini gösterse bile, bu insanların bölgeye yerleştiklerini gösteren bir iz yoktur. Bugün genellikle kabul edilen sav, 1200'lerde Doğu Akdenize gelen yeni halkların büyük bir bölümünün Ege kökenli olduklarıdır (Karageorghis 1982a: 82-86; 1987: 117-118; 1992: 81;

Burdajewicz 1990: 15; James 1991: 142-143; krs. Muhly 1984).

Araştırmacılar 12. yüzyıl başındaki göçlerin ardından, Ege yönünden Kıbrıs'a doğru iki büyük göç dalgasının daha geldiğine inanmaktadırlar (Karageorghis 1982b: 516; Coldstream 1989b: 90). Bu göçlerin ilki 12. yüzyıl ortalarına, diğeri 11. yüzyıl başlarına tarihleniyor.

Kıbrıs'ta 11. yüzyıl mezarları arasında Miken oda mezarlarının bulunması (Hood 1973; Karageorghis 1982b: 515-516; Vandenabeele 1987) ve Ege kökenli bazı dini geleneklerin varlığı (Karageorghis 1982a: 101-106) bu dönemde adadaki Egelilerin kendi geleneklerini sürdürecektir kadar kalabalık ve etkin olduklarını düşündürmektedir. Yunan dilinin Kıbrıs'taki en erken örneği de 11. yüzyıla tarihleniyor (Karageorghis 1982a: 120). Yine de bu veriler 11. yüzyılda adada Yunan dilinin ne derece yaygın olduğunu göstermedikleri gibi, buradaki Egelilerin koloniler kurmak üzere askeri/politik baskı kuran organize gruplar mı, yoksa sadece yurt arayışı içinde olan basit göçmenler mi olduğuna ilişkin soruları yanıtlamak için de yeterli değildir. Karageorghis (1982a: 114; 1982b: 517) Salamis, Kition, Kourion, Palaipaphos gibi büyük merkezlerin Aka aristokratların yönetiminde olabileceğini yazmaktadır. Yunan mitolojisinde de bazı Kıbrıs şehirlerinin Yunanlı

kahramanlarca kurulduğu anlatılmaktadır (Gjerstad 1944; krş. Cook 1988: 13-14; Burdajewicz 1990: 16-18).

11. yüzyıl sonunda Giritlilerin de geniş kitleler halinde Kıbrıs'a göç ettiklerine inanılmaktadır (Desborough 1972: 55-57; 1973: 82-83; Merrielles 1978: 220; Karageorghis 1979; 1982a: 89, 110-111; 1982b: 513-514).

Kıbrıs'ın yerli halkına yani Eteocyriot'lara gelince, özellikle Lapithus mezarlığındaki farklı mezar tiplerine dayanarak, yerli halkın adaya yeni gelenlerle hemen kaynaşamadıkları, birlikte yaşamak durumunda kalsalar bile kendi geleneklerini korudukları belirtilmektedir (Desborough 1973a: 80; Karageorghis 1982b: 517). Yerli halkın çoğunlukta olduğu Amathus'da ise, halk dillerini ve geleneklerini M.Ö. 4. yüzyıla dek korumuştur (Gjerstad 1948: 429; Karageorghis 1982b: 517). Bununla beraber, yine mezar verilerinden yola çıkarak 10. yüzyılda artık Egeliler ve Eteocyriot'lar arasında bir kültürel kaynaşma olduğu tahmin ediliyor (Karageorghis 1982a: 112; 1982b: 517).

Yaklaşık 11. yüzyılın 2. yarısından 9. yüzyıla kadar Kıbrıs'daki tarihi gelişmeleri saptamak güçleşir. Bu dönem Kıbrıs için bir anlamda "Karanlık Çağ" olarak yorumlansa da (Rupp 1987b: 149), bu terim özellikle Kıta Yunanistan

da olduğu gibi savaş ve yoksulluklar anlamına gelmez (Coldstream 1985: 50-51). Araştırmacılar, bu yüzyıllar içinde Kıbrıs'tan Kıta Yunanistan'a, özellikle de Attika bölgesine göçler olduğunu belirtmekte, Proto-geometrik Attika mallarındaki Kıbrıs etkisinin ve Yunanistan'da ortaya çıkan yeni maden tekniklerinin buraya bu göçlerle Kıbrıs'tan geldiğine işaret etmektedir (Desborough 1973a: 84-87; Karageorghis 1982a: 112-113; 1982b: 517-518; 1982c; Snodgrass 1982). Ancak, bu insanların Kıbrıslılar mı, yoksa yurtlarına geri dönen Yunanlılar mı olduğu sorusu yanıtlanamamıştır.

Bulgular Kıbrıs'ta yazının Kıta Yunanistan'da olduğu gibi tamamen unutulmadığını göstermektedir. Palaipaphos'da 11. yüzyıl ortalarına ait bir mezarda yazıtlı bir obelos (asa) bulunmuştur. Bu aynı zamanda Kıbrıs'ta bulunan en erken Yunanca yazıttır (Karageorghis 1982a: 120-121).

Kıbrıs 9. yüzyılın ikinci yarısında Kition'da kurulan Fenike kolonisi ile kültürel olarak Yakın Doğu'ya yakınlaşır. Fenikelilerin adaya ilk kez ne zaman geldikleri tam olarak bilinmiyor (Negbi 1982; Karageorghis 1982b: 526; Bikai 1989: 204; krş. Teixidor 1975) ancak, yaklaşık 850 yıllarında en azından Kition'da politik ve kültürel yaşama tümüyle hakim oldukları arkeolojik verilerle kanıtlanmaktadır (Karageorghis 1982a: 123-127). Fenikelilerin Kıbrıs'ta Kition dışında başka kolonileri

olduğunu ya da tüm adaya politik olarak hakim olduklarını gösteren bir iz yoktur. Bununla birlikte, adanın genelinde önemli bir ekonomik güç oldukları anlaşıyor (Karageorghis 1982a: 217; 1982b: 532). 8. yüzyıl sonunda Fenike'nin Asurlular tarafından yıkılması ile Kition anavatanından kopmuş, Fenikeliler adada etkin bir güç olmaktan çıkmıştır. Ancak, Fenikelilerin kültürel etkileri adanın birçok yerinde uzun zaman varlığını korumuştur (Gjerstad 1979: 241-248; Bikai 1989: 209).

B- EKONOMİ VE SOSYAL YAŞAM

Tarih bölümünde değindiğimiz gibi, 12. yüzyılda Kıbrıs'a yeni halkların geldiği arkeolojik verilerle kanıtlanmıştır. Bu halkların önemli bir bölümü Ege'den, bir kısmı da Suriye-Filistin ve Anadolu'dan gelmiştir. Özellikle Ege'den gelen halkların, kendi topraklarında kalan soydaşlarından daha şanslı olduklarını söylemek gerekir. Zira 12. yüzyıl göç olayları ile hem siyasal, hem de bunun sonucu olarak sosyal-ekonomik bakımdan tamamen çöken Ege krallıklarının aksine Kıbrıs gücünü korumuştur. Kıbrıs bunu coğrafi konumu nedeniyle olayların şiddetine nispeten uzak kalabilmesine ve ticaret bağlarını koruyabilmesine, hem de ticaretini yapabileceği doğal zenginliklerine (özellikle bakır yataklarına) borçludur.

Bronz Çağı sonunda birbiri ardına yıkılan yerleşmelerin bir kısmı hemen yeniden inşa edilmiştir. Bu yerleşmelerde anıtsal kutsal yapıların bulunması (Karageorghis 1982a: 92-99) yerleşenlerin ortak bir dine ve dinleri için büyük harcamalar yapabilecek ekonomik güce sahip olduklarını gösterir. Böyle bir ekonomik güç de merkezi bir otoritenin varlığını ortaya koyar. Dönemin gelişmiş Kıbrıs yerleşmeleri ile Ege'nin çoğunluğu kısa süreli köy yerleşmeleri kıyaslandığı zaman, Kıbrıs otoritelerinin "Tek Adam"lar ya da kabile reisleri değil, sağlam politik-ekonomik temellere oturan şehir kralları olduğu savunulabilir. Kaldı ki, Kıbrıs'ın 12. yüzyıl ve sonrasındaki karmaşık etnik yapısı kabile sisteminin uygulanmasına izin vermez. Kıbrıs koşulları, özellikle de ortak ekonomik çıkarlar insanların -farklı etnik yapıya sahip olsalar bile- bir arada yaşamalarını bir anlamda zorunlu kılmıştır. Kıbrıs'ta şehirlerin, dolayısı ile insanların ayakta kalmaları büyük ölçüde ticarete dayalıdır. Ticaret ise, doğal kaynakların işlenmesinden satımına kadar toplumsal işbirliği gerektiren karmaşık bir olgudur. Bu vazgeçilmez işbirliği gereksinimi de insanların bir arada yaşamalarında önemli bir etken olmuştur.

Araştırmacılar 12. yüzyılda olmasa bile (Iacovou 1989: 53), 11. yüzyıldan itibaren Ege kökenli halkların adada politik üstünlük sağladığı görüşündedir (Gjerstad

1948: 444; Karageorghis 1982a: 114; 1982b: 517). Bu görüşün dayanak noktası Miken tipi mezarların, yerel mezarlara oranla genelde daha zengin armağanlar içermesidir. Coldstream (1989a: 332) de Miken mezarlarının daha zengin olduğunu kabul etmekle beraber, bu zenginliğin hangi yolla elde edildiğinin açıklıkla saptanamayacağını vurgular ve bunun miras, içevlilik, ticaret, armağan, takas ya da yağma ile edinilmiş olabileceğini yazar. Yine de mezar buluntularının nicelik ve nitelikleri, bir sosyal statüyü olmasa bile, Kıbrıs'ta sosyal sınıf farklılıkları olduğunu düşündürmektedir (Keswani 1989; Rupp 1989). Bununla beraber, mezar buluntularının ne derece gerçek yaşama dair ipuçları verebileceği konusunda tartışmalar olduğunu belirtmek yerinde olacaktır (krş. Rupp 1989: 341-344).

9. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fenike'ye bağlı bir vali tarafından yönetilen Kition (Karageorghis 1982a: 128) dışında, Kıbrıs Erken Demir Çağı şehirlerinin yönetim biçimi bağımsız şehir krallıkları olarak tanımlanabilir (Rupp 1987b: 148). Ancak, bu krallıkların işleyiş biçimi hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Kıbrıs'ta gerçek anlamda monarşik yönetimin ne zaman başladığı konusunda farklı görüşler vardır (krş. Rupp 1987b: 148). Bu konudaki en erken ve en sağlam kanıt, 709 yılına tarihlenen Asur yazıtıdır (Luckenbill 1927: 36). Yazıtta yedi Kıbrıs kralının Asur kralına haraç

ödemesinden söz ediliyor. Ayrıca 8. yüzyıl sonlarına tarihlenen Salamis "Kral Mezarları" da, bu konuda başka bir ipucu olarak değerlendirilmektedir (Rupp 1987b: 151,156; krş. Bikai 1989: 205).

Kıbrıslıların günlük yaşamlarına ait doğrudan bir veri yoksa da Karageorghis (1982b: 531) buradaki yaşamın da Homeros eserlerinde anlatılanlardan farklı olmaması gerektiğini yazar. Bununla beraber, Kıbrıs'ın ekonomik yapısının gereği toplumda zanaatla (özellikle çömlekçilik, madencilik) uğraşanların sayısı hiç de az olmasa gerekir. Dokumacılığın da önemli bir uğraş olduğu evlerde bulunan ağırşak ve tezgah ağırlıklarından anlaşılmaktadır (Weinberg 1983: 56; Karageorghis 1985b: 21,22; 1988: 83; Dikaios 1969a: 109, 107; Hult 1981: 43).

Verimli toprakları nedeniyle tarım ve hayvancılık Kıbrıslılar için her zaman önemli bir geçim kaynağı olmuştur (Merrillees 1978a: 8-14; Colledge 1989; Öbrink 1979: 110-133). Fakat, Kıbrıs ekonomisinin belkemiği ticarettir. Bu özelliği ile çağdaşı Ege kültürleriyle tamamen zıtlık içinde olan Kıbrıs'ın başlıca ticari ürünü bakırdır (Merrillees 1978a: 3-4). Ayrıca geniş ormanları ile de bölgenin ahşap ticaretinde önemli bir yer tutmuştur (Karageorghis 1982b: 532-533; Bikai 1989: 205). Kıbrıs'ın Kuzey Suriye-Filistin ve Mısır ile olan yoğun ticari ilişkisinin yanı sıra, özellikle 10. yüzyıldan itibaren -

ki bu dönem Ege'nin siyasi açıdan nispeten durulduğu dönemdir- Ege bağlantıları da artmıştır (Demetriou 1977; Karageorghis 1982a: 114; Coldstream 1989b: 91; Sorensen 1989).

C- YERLEŞİM BİÇİMLERİ

Araştırma kapsamına giren Kıbrıs yerleşmelerinin tümü 12. ve 11. yüzyıllara tarihlenmektedir. Bu nedenle yerleşim dokuları hakkındaki bilgilerimiz, şimdilik bu yüzyıllara ait verilerle sınırlıdır. Gerçi yakın zamanlarda yapılan yüzey araştırmaları ile Kıbrıs'ta 10.-8. yüzyıllara ait çok sayıda yerleşim izi saptanmıştır, ama araştırmalar ve yayınlar bu yerleşmelerin biçimlerini belirlemek bakımından ne yazık ki, yeterli değildir (Rupp 1987b: 149-151).

Bugün hakkında bilgi sahibi olduğumuz Kıbrıs yerleşmelerinin, Idalion dışında tümü (Hala Sultan Tekke, Enkomi, Bamboula Kourion, Maa Palaiokastros ve Kition) kıyı yerleşmeleridir. Bu yerleşmelerden özellikle, Hala Sultan Tekke, Enkomi ve Kition tapınakları, atölyeleri düzgün yerleşim planları ve surları ile gelişkin merkezler niteliğindedir. Bu yerleşmeler yıkıldıkça onarılarak uzun süre iskan edilmiştir (Negbi 1986; Karageorghis 1990: 16-

21).

Kıbrıs yerleşmeleri genel görüntü olarak aglomeratik bir doku sergilemektedir (Levha 32b,33; ayrıca Hala Sultan Tekke: Öbrink 1979: fig. 2a-f, 3; Aström 1989: fig.2; Bamboula Kourion: Weinberg 1983: fig. 23-24; Kition: Karageorghis 1985b: Plate 9, 11,14,17; Enkomi: Dikaios 1969b: Plate 255-258). Birimler arasında ortak duvar kullanımı tipik bir özelliktir. Bununla beraber, gruplar arasına yerleşim içi dolanımı kolaylaştıran açık alanlar, avlular ve yollar yer almaktadır ki, bu, Kıbrıs yerleşmelerinde kontrollü bir planlamanın varlığını yansıtmaktadır. Bu durum özellikle, geniş bir bölümü kazılmış olan ve kent niteliği taşıyan Hala Sultan Tekke (Levha 33) ve Enkomi'de (Levha 34a) belirgindir. Enkomi yerleşim planı bakımından Levant'daki Tell Qasile ile benzerlik göstermektedir (Mazar 1980: 77). Bamboula Kourion'da da bilinçli bir planlama söz konusudur (Weinberg 1983: 54,fig.18-20). Yıkımdan sonra yeniden inşa edilen yerleşmelerin birçoğunda eski yerleşim planı genel hatları ile korunmuş olmakla birlikte, Enkomi örneğinde IIIA tabakası ile IIIB ve IIIC tabakalarının yerleşim planları birbirinden bütünüyle farklıdır. Yerleşim IIIA tabakasında aglomeratik bir dokuya sahipken bunu izleyen tabakalarda seyrek bir düzenleme görülür (Dikaios 1969a: 136, 147).

Araştırmacılar, aynı yerleşime ait mahallelerdeki farklı yerleşim planlarına dayanarak, mahalle sakinlerinin ekonomik durumlarını yorumlamaktadırlar. Örneğin, Weinberg (1983: 54) Bamboula Kourion'da A alanına oranla daha bilinçli bir planlama gösteren E alanında varsıl ailelerin oturduğunu, Öbrink (1979: 21) de, Hala Sultan Tekke'de 8 no.lu alanla kıyaslandığında daha düzensiz aglomeratik bir plan veren 22 no.lu alan sakinlerinin daha basit insanlar olduğunu belirtir. Bu yaklaşımları bir başka açıdan değerlendirerek, Kıbrıs yerleşmelerinin, çağdaş Ege yerleşmelerine oranla daha planlı bir dokuya sahip olmasını, bir ölçüde Kıbrıs'ın daha geniş ekonomik olanaklara sahip olmasına bağlanayabiliriz.

Kıbrıs'ta yerleşim içi yolların yapısına ilişkin en iyi veri Maa Palaioikastro'dan gelmektedir. Burada doğu-batı yönünde uzanan A yolu yaklaşık 2.5 m. genişliğinde, çakıl döşeli bir yoldur. Kuzey-güney yönündeki B yolu, A kadar düzgün olmasa da, bu da çakıl döşelidir (Karageorghis 1988: 71-72). Bamboula Kourion'da da surla evler arasında uzanan ve evlere yakın kısımları kireçle sıvanmış bir yol ortaya çıkarılmıştır (Weinberg 1983: 10).

Yapıların sur duvarına bitişik inşa edilmesi Enkomi ve Idalion'da ortak bir özellik olarak karşımıza çıkar. Bu uygulama Enkomi III. alan, tabaka IIIA yerleşmesinde (Dikaios 1969b: Plate 254) ve Idalion (Gjerstad 1935: plan

XVII,XVIII, fig. 229) görülür.

İncelediğimiz Kıbrıs yerleşmelerinin Hala Sultan Tekke dışında tümü sur duvarları ile korunma altına alınmıştır (Idalion: Gjerstad 1935: 626; Bamboula Kourion: Weinberg 1983: 28-31; Maa Palaiokastro: Karageorghis 1982a: 91; Kition: Karageorghis 1985b: 3; Negbi 1986: 105-106 Enkomi: Dikaios 1969a: 120-127, 128; Negbi 1986: 101-105). Hala Sultan Tekke'de ise, henüz bir sur duvarı bulunamamış olmakla beraber, ele geçen bazı kiklopiik taş bloklarının sur duvarına ait olabileceği belirtilmektedir (Negbi 1986: 106). Nitekim Enkomi, Kition ve Maa Palaiokastro surlarının taş olan alt kısımları büyük ölçüde kiklopiik taşlarla inşa edilmiştir (Karageorghis 1982a: 90-91). Sur duvarlarında üst yapı kerpiçtir.

Yerleşim alanlarının seçiminde su kaynakları önemli rol oynar. Kıbrıs nehir ve göl bakımından zengin değildir (Chrisdoulou 1959: 36-41; Merrillees 1978a: 4-5). Yerleşimlerin su gereksinimleri çoğu kez kuyularla yeraltı sularından sağlanmıştır (örn. Dikaios 1969a: 96, 101,104; Weinberg 1983: 32; Karageorghis 1985b: 11,12, plate 9,11,14,17). Maa Palaiokastro'da ise, yerleşim yakınında bir su kaynağı bulunmaktadır (Karageorghis 1982a: 87; 1988: 115).

D- KONUT MİMARLIĞI

1- İNŞAAT MALZEMELERİ VE İNŞAAT TEKNİKLERİ

TAŞ: Kıbrıs taş bakımından zengin bir adadır. Adadaki en yaygın taş cinsi kireçtaşıdır. Bu malzeme özellikle subasmanda, kapı eşik ve pervazlarında yoğun olarak kullanılmıştır. İnşaatlarda kullanılan diğer yerel taşlar arasında konglomera, kumtaşı andezit, bazalt da vardır (krş. Dikaïos 1969a: 94; Öbrink 1979: 10; Aström 1977: 73; Hult 1983: 9; Weinberg 1983: 23).

İnşaatlarda çoğunlukla moloz taş kullanılmıştır, ama aralarında kabaca işlenmiş parçalar da yok değildir. Bütünüyle işlenmiş bloklara gelince, bunlar özellikle Hala Sultan Tekke yapılarının subasmanlarında, eşik, basamak ve dikme kaidelerinde kullanılmıştır (Aström 1977: 73; Öbrink 1979: 10; Hult 1983: 9). Hala Sultan Tekke'den başka Maa Palaïokastro (Karageorghis 1988: 99) ve Kition (Karageorghis 1985b: 14) konutlarında da rastlanmıştır. Çok ender olarak Bamboula Kourion yapılarında da işlenmiş taş blokları vardır (Weinberg 1983: 23).

Hala Sultan Tekke taşların boyutları ölçülmüştür. 22 no.lu alanda işlenmiş bloklar ortalama 0.30 x 0.20 x 0.15 m., molozlar 0.15 x 0.10 x 0.05 (Öbrink 1979: 10), 8. no.lu alandaki A yapısında ise, 0.20-0.70 x 0.20-0.40 x

0.10-0.20 m. boyutlarında (Aström 1977: 73) taşlar kullanılmıştır.

KERPIÇ VE TOPRAK KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Kıbrıs konutlarının üst yapı inşasında kerpiç ve pisé kullanımı, tüm ada için ortak bir özelliktir (örn.Hala Sultan Tekke: Hult 1983: 9; Enkomi: Dikaios 1969a: 94; Bamboula Kourion: Weinberg 1983: 55; Maa Palaiokastro: Karageorghis 1988: 95; Idalion: Gjerstad 1935: 516, 518, 522; Kition: Karageorghis 1985b: 19). Kıbrıs ayrıca, sağlam kerpiç buluntusu veren ender yerlerden biridir.

Kerpiçlerin boyutları konusunda Maa Palaiokastro'nun II. tabaka kerpiç buluntuları ayrıntılı olarak çalışılmıştır, Bu tabaka erken bir tarihe (yaklaşık 1325-1200/1190) ait olması nedeniyle konu dışı bırakılmış olmakla beraber, buradaki kerpiçlerin daha geç bir döneme ait olan ve burada konu kapsamına giren I. tabakada tekrar kullanılmış olması nedeniyle (Karageorghis 1988: 95), verilen ölçüler önemlidir. Maa Palaiokastro'daki kerpiçlerin boyutları 0.73-0.28 x 0.49-0.25 x 0.19-0.13 m. arasında değişir. Bamboula Kourion'da ise, yaklaşık 0.60 x 0.40 x 0.12 m.lik kerpiçlerin standart olduğu belirtilmektedir (Weinberg 1983: 55).

Hala Sultan Tekke'de sağlam kerpiç buluntusu

olmaması nedeniyle, üst duvarların inşasında pisé kullanılmış olabileceği tahmin edilmektedir (Aström 1977: 78, Öbrink 1979: 21; Hult 1983: 9).

Hala Sultan Tekke (Aström 1977: 78) ve Enkomi'de (Dikaios 1969a: 95) toprak kökenli malzemelerde kirecin katkı olarak kullanıldığı belirtilmektedir.

AHŞAP VE BİTKİSEL KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Geçmişte geniş ormanlık alanlara sahip olan Kıbrıs'ta (Bikai 1989: 205) ahşap muhakkak ki, önemli bir inşaat malzemesi idi. Bugün, ahşap mimari öğelere ait elimizde birkaç kömürleşmiş izden başka birşey yoktur. Bu izler ahşabın, en azından kapı eşik ve pervazlarında (Weinberg 1983: 56) ve dikmelerde (Dikaios 1969a: 95) ve çatı kaplamasında (Weinberg 1983: 56; Aström 1977: 76; Gjerstad 1935: 516) kullanıldığını göstermektedir.

Kıbrıs ormanlarında bulunan başlıca ağaç cinsleri selvi (*Cupressus sempervirens*), çam (*Pinus brutia*, *Pinus nigra*), meşe (*Quercus ilex*), şamfıstığı ağacı (*Pistacia lentiscus*) ve yabani zeytin (*Olea sylvestris*) olarak sayılabilir (Quezel 1985: Carte; krş. Sinis 1986: 521 vd.).

İNŞAAT TEKNİKLERİ

TEMEL YAPISI: Kıbrıs konut inşasında çukur temel yapımı Bamboula Kourion (Weinberg 1983: 54), Enkomi (Dikaïos 1969a: 99), Kition'da (Karageorghis 1985b: 15) saptanmıştır. Hala Sultan Tekke'de 8 no.lu alandaki A Yapısının bazı duvar temellerinin kısmen toprak altında olduğu belirtilmektedir (Hult 1978: 31). Ancak, bu birkaç istisna dışında Kıbrıs konut mimarlığında duvarlar doğrudan toprak ya da kayalık zemin üzerine oturmaktadır (örn. Weinberg 1983: 54; Karageorghis 1988: 92; Gjerstad 1935: 516, 518; Öbrink 1979: 10 vd.). Bamboula Kourion'daki kimi örnekte kayalık zemin bir çıkıntı oluşturacak şekilde yontulmuş, duvar bu çıkıntı üzerine inşa edilmiştir (Weinberg 1983: 54). Bazı örneklerde de subasmanların zeminini eski tabakanın yıkıntıları oluşturur (örn. Weinberg 1983: 10; Karageorghis 1988: 92).

DUVAR YAPISI VE DİĞER TAŞIYICI ELEMANLAR:

TAŞ DUVARLAR: İnclediğimiz Kıbrıs konutlarının hiç birinde tümü taş malzeme ile inşa edilen duvarların varlığını gösteren kanıt yoktur. Buna karşılık, subasman inşasında taş kullanımı tüm Kıbrıs konutları için ortak bir özelliktir.

Kıbrıs'ta subasmanların büyük bir çoğunluğu moloz

taşla inşa edilmiştir. Hala Sultan Tekke (Hult 1983: 9), Maa Palaiokastro (Karageorghis 1988: 99) ve Kition (Karageorghis 1985b: 14) yapılarının subasmanlarında yer yer işlenmiş blok taş kullanımı da görülür.

Subasmanın yaklaşık yüksekliği Hala Sultan Tekke'de 22 no.lu alanda 0.50 m. (Öbrink 1979: 21), Kition'da 0.45 m. (Karageorghis 1985b: 19) olarak saptanmıştır. Idalion'da da evlere ait subasmanların önemli bir bölümü 0.15-0.60 m. arasında değişen yüksekliklerdir (Gjerstad 1935: 516, 518, 522). Bununla beraber bu merkezde 2 m.ye kadar korunagelmış subasmanlar da vardır (Gjerstad 1935: 477-487). Hala Sultan Tekke'de korunan subasmanlar yüksekliği yer yer 0.80 m.ye (Hult 1978: 24), Bamboula Kourion'da ise 0.85 m.ye (Weinberg 1983: 46) ulaşır.

Subasman kalınlıklarına gelince, bu kalınlık Hala Sultan Tekke 22 no.lu alan yapılarında en az 0.30, en fazla 1 m. (Öbrink 1979: 11-14), 8 no.lu alan da ise, 0.50-1.10 m. olarak belirlenmiştir (Aström 1977: 73-74; Hult 1978: 3, 23-26; 1981: 12-14). Idalion'da ev subasmanlarının kalınlığı 0.40-0.70 m. (Gjerstad 1935: 477-487) Maa Palaiokastro'da 0.55-0.60 m. (Karageorghis 1988: 85) arasında değişmektedir. Bamboula Kourion'da da bu kalınlık ortalama 0.60 m.dir (Weinberg 1983: 54).

Subasmanlar çift (örn. Öbrink 1979: 10; Aström 1977:

73) ya da tek (örn. Gjerstad 1935: 488 Type 14) sıra halinde yerleştirilen taşlarla inşa edilmiştir, Birinci tip duvarlarda iç ve dış cepheler arasında kalan kısım taş ve toprakla doldurulmuştur. Bazı örneklerde de büyük boy tek bir taş tüm duvar kalınlığını kaplayacak şekilde yerleştirilmiştir (örn. Gjerstad 1935: 488; Aström 1977: 74).

Subasman duvarlarının inşa tekniği çeşitlilik gösterir. Örneğin Idalion'da çamur harç kullanımı çok yaygındır (Gjerstad 1935: 487-488). Bamboula Kourion'da ise, harçlı tekniğin bilinmesine karşın, inşaatlarda kuru duvar tekniği daha yaygın olarak kullanılmıştır (Weinberg 1983: 55).

Kıbrıs konutlarında köşetaşı kullanımını saptanmıştır. Bu uygulamanın örneklerine Hala Sultan Tekke (Aström 1977: 74), Idalion (Aström 1972: 13), Bamboula Kourion'daki (Weinberg 1983: 34) bazı duvarlarda rastlıyoruz.

Idalion (Gjerstad 1935: 476), Kition (Karageorghis 1985b: 17) ve Bamboula Kourion'da (Weinberg 1983: 10) olduğu gibi, bazı subasmanların yüzeyi çamur sıvalıdır.

Subasmanların inşasında zaman zaman yüzeydeki kaya yükseltilerinden de yararlanılmıştır (krş. Karageorghis

1988: 91-92). Bu uygulamaya Bamboula Kourion'da (Weinberg 1983: 55) ve Idalion'dan (Gjerstad 1935: 518) örnek gösterilebilir.

Kıbrıs konutlarının subasman inşasında taşın yanı sıra kerpiç de kullanıldığını Bamboula Kourion'daki bir örnek ile öğreniyoruz (Weinberg 1983: 19).

Süpürgelik kullanımı Kıbrıs'ta şimdilik sadece Hala Sultan Tekke'de saptanabilmektedir. Burada 8 no.lu alandaki A Yapısı'nın bazı duvarlarının alt kısımları ince kireçtaşı levhalarla kaplanmıştır. Araştırmacılar bu süpürgelikleri Minos örnekleri ile kıyaslamaktadır (Aström 1977: 74; Hult 1978: 3).

KERPIÇ VE DİĞER TOPRAK KÖKENLİ MALZEME İLE İNŞA EDİLEN DUVARLAR : Kıbrıs konutlarında üst yapı kerpiç ya da pisé ile inşa edilmiştir. Kition (Karageorğhis 1985b: 19) ve Bamboula Kourion'da (Weinberg 1983: 55) yer yer korunagelen kerpiç duvarlar bu uygulamanın sağlam kanıtlarını oluşturur. Bamboula Kourion'da korunagelen kerpiç duvar örneği doğrudan toprak zemin üzerine oturmaktadır. Bu nedenle bu kalıntının bir bölme duvarına ait olduğu sanılmaktadır.

Enkomi'de kalınlığı 0.26-0.40 m. arasında değişen kerpiç duvarlar, saman katkılı bir çamur harç ile

sıvalıdır (Dikaïos 1969a: 95). Kition ve Bamboula Kourion'da kerpiç duvarlar üzerinde çamur harç izlerine rastlanmıştır.

Bamboula Kourion'da kerpiç duvarları sağlamlaştırmak amacıyla duvarlarda ahşap dikme ya da payanda kullanıldığına dair izler vardır. Yine aynı merkezdeki bir evde, kerpiç duvarların alt kısımlarını nemden korunmak amacıyla bu kesimlere ortostatlar yerleştirilmiştir (Weinberg 1983: 55, plate 9b).

Hala Sultan Tekke'de korunagelen kerpiç duvar veya olmaması nedeniyle buradaki evlerin üst yapı inşasında pisé kullanıldığı tahmin edilmektedir (Aström 1977: 78; Öbrink 1979: 21; Hult 1981: 12).

DIKMELER ve DİĞER DESTEK SİSTEMLERİ: Dikme kullanımı Kıbrıs konutlarında genelleştirilebilecek ortak bir özellik değildir. Bununla beraber, ele geçen ipuçlarından birçok evde gereken noktalarda dikme kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dikme kullanımına ait en önemli kanıt taş dikme kaideleridir (örn. Kition: Karageorghis 1985b: 14; Enkomi: Dikaïos 1969a: 95,102,106,128; Maa Palaiokastro: Karageorghis 1988: 90; Bamboula Kourion: Weinberg 1983: 11,14,23,34). Ancak bir mekanda kaide bulunmayışı, söz konusu mekanda dikme olmadığı anlamına gelmez. Zira dikmelerin doğrudan toprağa açılan bir yuvaya oturtulmuş

olması da çok mümkündür (krş. Weinberg 1983: 55; Karageorghis 1985b: 14).

Ele geçen dikme kaidelerinin çoğu serbest dikmelere aittir. Dikmeler çoğunlukla mekan içinde Bamboula Kourion A.VIII evinin 1 no.lu odasında olduğu gibi merkezi konumda (Weinberg 1983: 23) ya da Enkomi'deki birçok yapıdaki gibi merkeze yakın bir konumda (Dikaios 1969a: 95,102,106,128) yerleştirilmiştir. Yaygın olmamakla beraber, bir çeşit payanda olarak tanımlayabileceğimiz, duvara bitişik dikmeler de vardır (Weinberg 1983: 17).

Dikmelerin gövdelerine ait herhangi bir iz olmaması, haklı olarak bunların ahşap olduğunu düşündürmektedir (örn. Dikaios 1969a: 95,109,138; Hult 1978: 31). Ancak, Bamboula Kourion'da duvara bitişik bir dikmeye ait taş bir kasnak bulunmuştur (Weinberg 1983: 17).

Bamboula Kourion yapılarında dikme ve payandaların yanı sıra, zayıf bir duvara bitişik, ikinci bir duvar inşa ederek yapı sağlaştırılmıştır. Burada A.VII evinde her üç sistemi birarada görmek mümkündür (Weinberg 1983: 17).

MERDİVENLER VE ÜST KATLAR: Ele geçen ipuçları Kıbrıs'ta bazı konutların ikinci bir katı olduğu kanısını uyandırmaktadır. Bu ipuçları nispeten kalın duvarlar, mekanların içinde bulunan toprak yığınları ve merdiven

platformu niteliğindeki kalıntılardır. Bu verilere dayanarak üzerinde ikinci bir kat olduğu önerilen yapılara örnek verecek olursak, Bamboula Kourion'da A.VI ve A.VII evleri (Weinberg 1983: 16,21), Enkomi 1. ve 2. yapılar (Dikaïos 1969a: 103,104,114) ve Kition 17,18,20,25 ve 28,29 no.lu mekanlardan oluşan evleri (Karageorghis 1985b: 17,19vd.) sayabiliriz. Bazı örneklerde üst kat, yapının sadece bir bölümünü kaplıyor olabilir.

Bamboula Kourion'da A.VII evi (Weinberg 1983: 17) ve Enkomi 2. yapıda (Dikaïos 1969a: 111) bulunan platformların, üst kata çıkan ahşap merdivenlere ait bir ipucu oluşturur.

KAPI VE PENCERELER: Kıbrıs evlerinin bir kısmında ana kapıların yeri saptanabilmiştir. Planlardan anlaşılacağı üzere, bu kapıların belirli bir yönü ya da duvar üzerinde belirli bir yeri yoktur (Levha 34b-36b). Ana kapıların yerini belirleyen öge, yerleşmedeki yol ve açık alanlardır. Bunun en belirgin örneği Hala Sultan Tekke'de görülür. Burada yolun iki kenarına inşa edilen birimlerin tümünde ana girişler yola bakmaktadır (Levha 33). Bamboula Kourion'da da hemen hemen tüm evlerin girişi açık alanlara bakmaktadır (örn. Weinberg 1983: fig. 5, 10).

Ana kapıların büyük bir çoğunluğu evin kısa kenarı

üzerindedir. Bununla beraber Maa Palaiokastros'ta 6A ve 18A, 19A ve 20A, 36 ve 37 no.lu birimlerde olduğu gibi uzun kenar üzerine yerleştirilen ana kapılar da vardır (Karageorghis 1988: fig.4).

Ana kapıların duvar üzerindeki konumlarına gelince, dış cepheden bakıldığında merkezi konumda gibi görünmelerine karşın, içten açıldıkları mekanın bir köşesine yakın pozisyonudadır (krş. Weinberg 1983: 10). Hala Sultan Tekke'de A ve C yapılarının ana girişleri ise, merkezi konumdadır (Aström 1986: fig. 1).

Oda kapıları, ana kapılara oranla daha fazla örnekle tanınmaktadır. Bu kapılar da ana girişler gibi çoğu kez duvar üzerinde köşelere yakın konumdadır.

Kapı genişlikleri çok çeşitlidir. Örneğin Kourion Bamboula'da bu genişlik 0.50-1.55 m. arasında değişir (Weinberg 1983: 56). Elimizdeki konut örneklerinin hemen hemen tümünde kapıların genişliği bu ölçüler içindedir. Bununla beraber, Kition'da 21 no.lu odanın güney girişinin 1.90 m. genişliğinde (Karageorghis 1985b: 19), Enkomi'de 5 no.lu yapının 36-37 no.lu mekanları arasındaki kapının 1.75 m. (Dikaios 1969a: 148) olduğunu ekleyelim.

Kapılarda eşik kullanımı çok yaygın bir özelliktir. Eşiklerin önemli bir kısmı taştır (örn. Hala Sultan Tekke:

Hult 1978: 28; Enkomi: Dikaïos 1969a: 98,103,112,150; Bamboula Kourion: Weinberg 1983: 16; Maa Palaïokastro: Karageorghis 1988: 68,73,83,99; Kition: Karageorghis 1985b: 17,21). Taş eşikler tek parça büyük boy taştan (Dikaïos 1969a: 98), birkaç orta boy taştan (Karageorghis 1985b: 21) ya da çakıl taşları ile (Karageorghis 1988: 68) yapılmış olabilir. Ayrıca, kapı boşluğundaki bir kaya çıkıntısının da eşik olarak değerlendirildiğini görüyoruz (Weinberg 1983: 12). Hatta Maa Palaïokastro'da 54-54A yapısında kapı yakınında bulunan bir değirmen taşının bile eşik olarak kullanılmış olabileceği belirtiliyor (Karageorghis 1988: 73). Bamboula Kourion'da A.IV evinde ele geçen izler ahşap eşiklerin de olabileceğini ortaya koymaktadır (Weinberg 1983: 56).

Eşiklere oranla daha az buluntusu olan pervazların yapımında da taş kullanılmıştır (örn. Weinberg 1983: 12,24,56; Karageorghis 1985: 12). Şu da var ki, yapıların çoğunda pervazların korunamamış olması, bunların ahşap olabileceğini düşündürüyor. Nitekim, Bamboula Kourion'da ahşap pervazların varlığına dair ipuçları ele geçmiştir (Weinberg 1983: 12, 56).

Evlerde kapıların kanatlı açma kapama mekanizmalarını olduğunu gösterenen en önemli ipucu kapı boşluğu içindeki taşlar üzerinde yer alan pivot delikleridir. Kıbrıs'ta da birçok kapıda pivot taşı bulunmuştur (örn. Weinberg 1983:

12; Dikaïos 1969a: 103,113; Karageorghis 1985b: 12,19; Hult 1978: 27,28; Öbrink 1979: 21). Bamboula Kourion'da kapılarda çoğu kez tek bir pivot deliği bulunması nedeniyle, burada kapıların tek kanatlı olduğu kabul edilmektedir (Weinberg 1983: 56). Buna karşın Enkomi'de çift kanatlı kapılar olabileceği belirtilmektedir (Dikaïos 1969a: 113). Kapı kanatları ahşap olmalıdır (krş. Dikaïos 1969a: 103).

Kapı ile birbirine bağlı iki mekan arasında seviye farkı olması halinde, bu sorun kapı boşluğunda basamaklar inşa edilerek çözümlenmiştir. Bunun örneklerine Hala Sultan Tekke (Hult 1983: 9) ve Enkomi'de (Dikaïos 1969a: 95) rastlıyoruz. Hala Sultan Tekke örneğinde alt basamaklar işlenmiş taştır.

Kıbrıs konut mimarlığında pencerelere ait elimizdeki tek örnek Enkomi'den gelmektedir. Burada 1 no.lu yapının 4 ve 6. mekanlar arasındaki kapı, sonradan alt kısmı örülerek pencereye dönüştürülmüştür (Dikaïos 1969a: 105). Pencerenin yerden yüksekliği 0.80 m.dir.

CATI YAPISI: İncelediğimiz dönem Kıbrıs evlerinin çatılama sistemine ait doğrudan bir veri yoktur. Ancak, bazı evlerin içinde ele geçen kalın, saman katkılı toprak çöküntülere (krş. Weinberg 1983: 14,56; Aström 1977: 76) ve çağdaş örneklerle dayanarak bu evlerin düz toprak damlı

olduğu sonucuna varılmıştır (Maa Palaiokastro: Karageorghis 1988: 98; Bamboula Kourion: Weinberg 1983: 56; Idalion: Gjerstad 1935: 490; Hala Sultan Tekke: Aström 1977: 76). Damların bir yana eğimli olması mümkündür.

Kıbrıs konutlarında, olası bir baca olarak yorumlanan tek bir kalıntı vardır. O da Maa Palaiokastro'da 49 no.lu odanın güney batı köşesinde, ocağın arka duvarındaki boşluktur. Bu boşluk araştırmacılar tarafından baca ya da niş olarak tanımlanmaktadır (Karageorghis 1988: 73).

ZEMİN YAPISI VE İÇ DÖŞEM: Korunagelen örnekler Kıbrıs konutlarında zemin döşem malzeme ve tekniklerinin çok çeşitli olduğunu ortaya koyar. Sıkıştırılmış toprak zemin bunlardan biri olup Enkomi'de (Dikaios 1969a: 99,139,149,150) ve Bamboula Kourion'da (Weinberg 1983: 55) geniş bir kullanıma sahiptir. Maa Palaiokastro (Karageorghis 1988: 99) ve Bamboula Kourion'da olduğu gibi birçok yapıda bir önceki tabakanın yıkıntıları bu zeminlerde malzeme olarak kullanılmıştır. Üst kattaki odaların zeminleri de toprak olmalıdır.

Kıbrıs'ta sıklıkla kullanılan bir diğer zemin tipi de kayalık zeminlerdir. Evin, üzerine inşa edildiği kayalık yüzeyler düzlenmiş ve zemin olarak kullanılmıştır. Idalion (Gjerstad 1935: 516,518, Aström 1972: 13),

Bamboula Kourion'da (Weinberg 1983: 10,17,55) bu uygulamanın örnekleri vardır. Bu tip zeminlerde yüzeydeki çukurlar toprak ve ufak taşlardan oluşan bir dolgu ile doldurularak düzlenmiştir.

Kıbrıs evlerinde toprak ve kayalık zeminlerin yanı sıra, taş döşeli zeminler de vardır. Taş zeminler Enkomi'de örneğini gördüğümüz gibi ufak taşlarla (Dikaios 1969a: 108) ya da Maa Palaiokastro konutlarının birçoğunda olduğu gibi çakıltaları (Karageorghis 1988: 99) ile hazırlanmış olabilir. Hala Sultan Tekke'deki uygulamayla işlenmiş yassı taş levhaların da zemin döşeminde kullanıldığını öğreniyoruz. Taş döşeli zeminler Hala Sultan Tekke, Maa Palaiokastrove Enkomi'de yaygın olarak kullanılırken, Bamboula Kourion'da bu döşem tipi çok enderdir (Weinberg 1983: 55).

Zemin döşeminde öğütülmüş kumtaşı (havara) da sıklıkla kullanılmıştır (örn. Weinberg 1983: 10,55; Aström 1977: 28; Karageorghis 1985b: 14; 1988: 80, 99).

Kıbrıs evlerinde farklı zemin tiplerinin tek bir birim, hatta tek bir mekan içinde birarada kullanılması da söz konusudur. Enkomi yapılarının hemen tümü bu konuda örnek oluşturur.

Çamur sıva hemen hemen her tip zeminde

kullanılmıştır. Bazı örneklerde bu harç kireç katkılıdır (Dikaios 1969a: 125; Weinberg 1983: 11,25,27).

Evlerin iç döşem ögeleri Kıbrıs'ta da, konu kapsamına giren tüm Ege ve Akdeniz evlerindekiilerden farklı değildir.

Kıbrıs konutlarında korunagelen ocak sayısı oldukça fazladır. Bunların tipleri çeşitlilik gösterir. Enkomi'de iki yanı taş yükseltilelerle sınırlandırılmış, yaklaşık 0.50 m²lik kare biçiminde (Dikaios 1969a: 98), Kition'da ise, U şeklinde etrafı kille sıvanmış (Karageorghis 1985b: 15) birer ocak bulunmuştur. Enkomi'de daire (Dikaios 1969a: 109, 128) ve yarım daire (Dikaios 1969a: 112) şeklinde basit ocaklar da vardır. Ocakların kimi örnekte etrafı kerpiç veya taşlarla sınırlandırılmış (Karageorghis 1988: 70; Dikaios 1969a: 149), kimisi de bir platform üzerine yerleştirilmiştir (Dikaios 1969a: 106,109).

Ocaklarla kıyaslandığı zaman Kıbrıs konutlarında bulunan fırın sayısı azdır (örn. Dikaios 1969a: 101, 116; Weinberg 1983: 17, 20, 46, 56). Ele geçen örneklerle göre, üst yapıları kerpiçten, ve kemerli olan fırınların taban kısımları daire (Dikaios 1969a: 101; Weinberg 1983: 17) ya da dörtgendir (Dikaios 1969a: 116; Weinberg 1983: 20).

Sekiler ve değişik amaçla kullanılan alçak

platformlar da Kıbrıs evlerinin temel iç döşem öğeleri arasındadır. Duvarlara bitişik olarak inşa edilmiş olan seki ve platformlar taş (örn. Dikaïos 1969a: 96, 138; Karageorghis 1985b: 19, 21), kerpiç (Weinberg 1983: 56; Karageorghis 1985b: 23), hatta olasılıkla ahşap (Dikaïos 1969a: 106) malzeme ile inşa edilmiştir.

Kıbrıslılar evlerinde erzak depolamak amacıyla yere açılan basit çukurların (örn. Weinberg 1983: 56; Dikaïos 1969a: 119) yanı sıra kerpiç ya da taştan yapılan ambarlar da (örn. Weinberg 1983: 56; Karageorghis 1988: 84) kullanmışlardır.

Evlerde sabit iç döşem öğelerinin yanında çok sayıda kap kaçak parçaları, değirmen taşları (örn. Weinberg 1983: 56; Karageorghis 1988: 70, 79; Dikaïos 1969a: 97, 128, 150), tezgah ağırlıkları ve ağırşaklar (örn. Weinberg 1983: 56; Karageorghis 1985b: 21,22; 1988: 83; Dikaïos 1969a: 109, 107; Hult 1981: 43) ele geçmiştir. Ufak buluntular arasında taş tekneler de vardır (örn. Weinberg 1983: 18; Karageorghis 1988: 80; Dikaïos 1969a: 109).

2- KONUT PLANLARI

Kıbrıs konut mimarlığında tam plan veren örneklerin tamamı, burada 1. evreyi kapsayan 12. ve 11. yüzyıllara tarihlenmektedir. Bu yapılarla ilgili raporlar ayrıntılı olarak yayınlanmıştır. Ancak, aynı evreye ait Sinda yerleşiminde de kazılar yapılmış olmakla beraber, ele geçen mimari veriler yeterli derecede yayınlanmamıştır. (Furumark 1965: 99-116).

Soli, Salamis gibi bilinen eski yerleşmelerin yanı sıra (Boardman 1982: 514,516,517) son yıllarda yapılan yüzey araştırmalarıyla saptanan ve 1200-700 yılları arasına tarihlenen yeni yerleşmelerin (Rupp 1987b: 149-151) mimari veriler henüz fazla tanınmamaktadır.

Konut planlarına ilişkin verilere geçmeden önce, karşılaşılan bazı sorunlara nasıl yaklaşıldığına kısaca değinelim. Sorunların ilki, Enkomi'nin III. alan IIIA yapılarının aglomeratik dokusu içinde tek bir konuta ait olabilecek nitelikteki birimlerin saptanmasında karşımıza çıkmıştır. Burada Dikaïos yapıları A, B, C ve D sektörleri olarak ayırmıştır. II. tabaka yapılarının işlevleri esas alınarak yapılan bu ayırım (Dikaïos 1969a: 47), kanımızca benzer bir işlevsel gruplaşması olmayan III. tabaka yapıları için yapay bir ayırım oluşturmaktadır. Bu nedenle, söz konusu tabaka yapı grupları, mekanlar arası geçişler esas alınarak yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Buna

göre, 2-7, 13, 16, 19-21, 23, 26-30, 32, 33, 62, 77, 84, 85, 87 nolu odalar Yapı 1, 70, 72, 78-81, 83, 86, 89, 92-95, 97 no.lu odalar Yapı 2, 42-45, 47 nolu odalar Yapı 3, 1, 11, 12, 34, 35, 40, 41, 49, 50, 58, 59 nolu odalar Yapı 4 olarak adlandırılmıştır. IIIB ve IIIC tabakalarında da aynı esas uygulanmıştır. Ancak bu tabakalarda tam plan veren yapı sayısı fazla değildir. Bir diğer sorun ise, Maa Palaiokastros'ta I. alan I. tabakasında avlu olarak tanımlanan alanlardır. Buradaki "avlu"lar çok geniş olmaları ve çok sayıda birim tarafından kullanılmaları nedeniyle konut planları belirlenirken avlu olarak değil, ortak açık alan olarak değerlendirilmiştir.

Bamboula Kourion'da ise, E alanındaki, E.VI Evi dışındaki yapılar kalıntı azlığı nedeniyle konu dışı bırakılmıştır (Weinberg 1983: fig. 18,19,20)

Katalog dışı bırakılan bir başka yapı da, Idalion'daki Kuzey Evi (Northern House)'dir. Çok sayıda mekana sahip olan bu yapıda mekanların nitelikleri ve tüm mekanların tek bir yapıya mı ait olduğu belirlenememektedir (Gjerstad 1935: 519-521, 528-523, fig. 229, plan XVII, XVIII).

a- I. EVRE (M.Ö. 1200-1000)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Maa Palaiokastros "Room 21" (21 no.lu Mekan) I.Tabaka
12. yy.

(Levha 34b)

Yaklaşık 3.75 m² lik bir alan kaplayan bu yapı, araştırmacılar tarafından tek odalı birim olarak tanımlanmaktadır. Bu yapı da Maa Palaiokastros'daki diğer yapılar gibi, taş subasman üzerine kerpiç ile inşa edilmiştir. Kuzey duvarında yer yer işlenmiş taş kullanımı vardır. Yapının girişi güneybatı köşesindedir. (Karageorghis 1988: 70,72, fig.4)

Diğer Örnekler:

Maa Palaiokastros "Room 97" (97 no.lu Mekan) I.Tabaka
12. yy. (Karageorghis 1988: 81,82 fig.4)

Maa Palaiokastros "Room 85A" (85A Mekanı) I.Tabaka 12.
yy. (Karageorghis 1988: 80,82 fig.4)

Maa Palaiokastros "Room 26" (26 no.lu Mekan) IA

Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1988: 87 fig.5)

Maa Palaikastro "Room 80" (80 no.lu Mekan) IA

Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1988: 88 fig.5)

Maa Palaikastro "Room 59" (59 no.lu Mekan) IA

Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1988: 89 fig.5)

Maa Palaikastro "Room 71" (71 no.lu Mekan) IA

Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1988: 89 fig.5)

Hala Sultan Tekke (Area 22, Room 1) (22 no.lu Alan, 1 no.lu Oda) 12. yy. (Öbrink 1979: 11,12,20-22, fig. 1,2b-f,3)

Kition "Rooms 7-8" (7-8 no.lu Mekan) I. tabaka 11. yy. (Karageorghis 1985: 22,23, fig.17,18)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ
OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ
OLANLAR:

Bamboula Kourion "House A.VI" (A.VI Evi) F ve G evreleri 11. yy. (Tarihleme için bkz. Weinberg 1983: 9)
(Levha 34c)

D ve E evrelerinde tümüyle farklı bir plana sahip olan bu yapının (Weinberg 1983: fig. 6, 9), yıkıldıktan sonra F ve G evrelerinde 5, 6 ve olasılıkla 4 no.lu

odalarını kapsayan batı yarısı onarılarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bu yeni düzenle^{me}de ev, birbirine paralel olarak yerleştirilen 2 ya da 3 odadan oluşmaktadır. Evin batı duvarı A.VIII eviyle ortaktır. 5 no.lu odada bir ocak saptanmıştır. Evin içinde ayrıca değirmen taşı ve havaneli bulunmuştur (Weinberg 1983: 26-28, fig. 11)

Diger Örnekler:

Maa Palaiokastros "Rooms 7-9" (7-9 no.lu Mekanlar) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 69 fig.4)

Maa Palaiokastros "Rooms 6A,18A" (6A,18A no.lu Mekanlar) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 68 fig.4)

Maa Palaiokastros "Rooms 19A,20A" (19A,20A no.lu Mekanlar) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 70 fig.4)

Maa Palaiokastros "Rooms 36-37" (36-37 no.lu Mekanlar) IA Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1988: 87 fig.5)

Maa Palaiokastros "Rooms 4,15, Area 14" (4,15 no.lu Mekanlar, 14 no.lu alan) IA Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1988: 87-88 fig.5)

Maa Palaiokastros "Rooms 33,35" (33,35 no.lu Mekanlar) IA Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1988: 87 fig.5)

Enkomi "House 67" (67 no.lu Ev) IIIA Tabakası, 12. yy. (Dikaios 1969a: 127-128; 1969b: plate 254, 255)

Kition "Rooms 30 A-C" (30 A-C Odaları) IIIA Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1985b: 12, plate 9)

Hala Sultan Tekke (Area 22, Rooms 7a-7b) (22 no.lu Alan, 7a-7b Odaları) 12. yy. (Öbrink 1979: 12-14, 16, 20-22, fig. 1,2c-f,3)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Bamboula Kourion "House A.V" (A.V Evi) D ve E evreleri 12.-11. yy.lar (Tarihleme için bkz. Weinberg 1983: 9)

(Levha 35a)

Yaklaşık 5.20 x 4.00 m. ölçülerinde olan bu ev D evresinde inşa edilmiş, E evresinde de aynı planla kullanılmaya devam edilmiştir. E evresindeki tek mimari değişiklik kuzeydoğu duvarına bitişik ikinci bir duvarın inşa edilmesidir. Amaç, duvarı desteklemektir. Temel inşasında yer yer kerpiç kullanımı olması yapının ilginç özelliklerindendir. Eve doğusundaki yoldan 1 m. genişliğinde bir kapı ile girilir. Toplam 5 mekana sahip olan evin kuzey batısında avlu olarak tanımlanan bir alan vardır. Yalnız bu eve ait olduğunu gösterir herhangi bir buluntu vermeyen bu alan daha ziyade, komşu evler tarafından da kullanılan ortak açık alan niteliği taşımaktadır. Evin 1 no.lu mekanı giriş odasıdır. Tüm odaların açıldığı 3 no.lu mekan ise, sahanlık konumundadır. Oda kapılarının tümünün yeri saptanmıştır. Hatta kapıların eşik ve kısmen de pervazları korunagelmıştır. Evin iç döşemine ait ele geçen tek buluntu erzak depolamak amacıyla kullanılan basit çukurlardır (Weinberg 1983: 11-13, 19-20, fig. 5,23,24).

Diğer örnekler:

Bamboula Kourion "House A.IV" (A.IV Evi) D evresi 12.

yy. (Weinberg 1983: 10-11, fig. 4,23,24)

Bamboula Kourion "House I" (I Evi) 12. yy. (Weinberg 1983: 33-35, fig. 15,16)

Maa Palaiokastro "House Complex" (Ev Kompleksi) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 67,68 fig.4; Dikaïos 1969a: 908-909; 1969b: Plate 295.1)

Maa Palaiokastro "Rooms 79A-C,78A" (79A-C,78A no.lu Mekanlar) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 79-80 fig.4)

Maa Palaiokastro "Rooms 51-53" (51-53 no.lu Mekanlar) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 73, fig.4)

Enkomi "Rooms 42-45,47" (Yapı 3) IIIA Tabakası, 12. yy. (Dikaïos 1969a: 117-120; 1969b: plate 254, 255)

Enkomi "Rooms 1, 11, 12, 34, 35, 40, 41, 49, 50, 58, 59 (Yapı 4) IIIA Tabakası, 12. yy. (Dikaïos 1969a: 98-102; 1969b: plate 254, 255)

Enkomi "Rooms 1, 11, 12, 34, 35, 40, 41, 49, 50, 58, 59 (Yapı 4) IIIB Tabakası, 12. yy. (Dikaïos 1969a: 138-139; 1969b: plate 256)

Bamboula Kourion "House A.VI" (A.VI Evi) D ve E evreleri 12.-11. yy.lar (Weinberg 1983: 13-15, 20-22, fig. 6,9,23,24)

Bamboula Kourion "House A.VIII" (A.VIII Evi) E evresi 11. yy. (Weinberg 1983: 22-26, fig. 10,23,24)

Bamboula Kourion "House A.VIII" (A.VIII Evi) F ve G evreleri 11. yy. (Weinberg 1983: 26-28, fig. 11)

AVLULU TIPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Kition "Rooms 32B,33C,34,31A" (32B,33C,34,31A no.lu Mekanlar) IIIA Tabakası 12. yy.

(Levha 35b)

Ev bir ön avlu ve bunun güneyinde birbirine paralel olarak yerleştirilen 3 odadan oluşur. Evin avlusu (31A) yaklaşık 7.50 x 2.50 m., odaları yaklaşık 8.75 x 2.75 m. ölçülerindedir. 32B ve 33C odalarında küller bulunmuştur. Araştırmacılar bunların ocak kalıntısı olabileceğini belirtiyorlar. Evin içinde çanak çömlek parçalarının yanı sıra tezgah ağırlıkları da ele geçmiştir (Karageorghis 1985b: 11,13, plate 9,10).

Diğer örnekler:

Kition "Rooms 28-29, Courtyard E" (28-29 no.lu Mekanlar, E avlusu) IIIA Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1985b: 14,17,18, plate 11) [Bu yapı II. tabakada da aynı planda korunmuştur: Rooms 15-16, Courtyard C (Karageorghis 1985b: 18-19)]

Kition "Rooms 35A,35C,35B" (35A,35C,35B no.lu Mekanlar) IIIA Tabakası 12. yy. (Karageorghis 1985b: 11-12,13, plate 9)

Hala Sultan Tekke (Area 22, Rooms 8-10) (22 no.lu Alan, 8-10 no.lu Mekanlar) 12.yy (Öbrink 1979: 11-13, 16, 20-22, fig. 1,2b-f,3)

Hala Sultan Tekke (Area 22, Rooms 4-6) (22 no.lu

Alan, 4-6 no.lu Mekanlar) 12.yy (Öbrink 1979: 11-13, 15, 20-22, fig. 1,2b-f,3)

Hala Sultan Tekke (Area 22, Rooms 2-3) (22 no.lu Alan, 2-3 no.lu Mekanlar) 12.yy (Öbrink 1979: 11, 16, 20-22, fig. 1,2b-f,3)

Bamboula Kourion "House A.VII" (A.VII Evi) D ve E evreleri, 12.-11. yy.lar (Weinberg 1983: 15-18, fig. 8,24)

Maa Palaiokastros "Rooms 49-50" (49-50 no.lu Mekanlar) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 72-73, fig.4)

Maa Palaiokastros "Rooms 81A,75B,90, Area 86A" (81A,75B,90 no.lu Mekanlar, 86 no.lu Alan) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 83,84,85, fig.4)

Maa Palaiokastros "Room 22A, Area 47A" (22A no.lu Mekan, 47 no.lu Alan) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 70,72, fig.4)

Maa Palaiokastros "Rooms 72,82A,83" (72,82A,83 no.lu Mekanlar) I. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1988: 80,82, fig.4)

Kition "Room 9, Area 10A" (9 no.lu Mekan, 10A Alanı) I. Tabaka 11. yy. (Karageorghis 1985b: 22-23, plate 17)

Kition "Rooms 1-6" (1-6 no.lu Mekanlar) I. Tabaka 11. yy. (Karageorghis 1985b: 21-22,23, plate 17,18)

Enkomi "Rooms 18,22,69,71-72,74" (Yapı 7) IIIC Tabakası, 11. yy. (Dikaios 1969a: 150; 1969b: plate 257)

Enkomi "Rooms 13-15" (Yapı 6) IIIC Tabakası, 11. yy. (Dikaios 1969a: 149-150; 1969b: plate 257)

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Bamboula Kourion "House E.VI" (E.VI Evi) 12. yy.

(Levha 36a)

Uzunluğu 9.00 m. olan evin en geniş yeri yaklaşık 5.00 m., en dar yeri ise yaklaşık 1.00 m.dir. Orta avlu konumunda olan 5 no.lu mekanın doğu ve batısı üçer oda ile çevrilidir. Duvarlar kimi yerde 1.00 m. yüksekliğe kadar korunagelmış, bazıları ise tümüyle yıkılmıştır. Bu nedenle kapı boşlukları tam olarak saptanamamıştır. Ancak araştırmacılar, odaların tümünde kapı olduğunu tahmin etmektedir. Evin zemini yer yer ögütülmüş kumtaşı (havara) ile sıvanmıştır. 2 no.lu odanın kuzey köşesinde bir fırın, 4 no.lu odanın kuzey duvarına bitişik olarak da kerpiçten bir erzak ambarı bulunmuştur (Weinberg 1983: 46-47, fig. 20)

Diger Örnekler:

Hala Sultan Tekke "Area B, Building A" (8 no.lu Alan, A Yapısı) 12. yy. (Aström 1977: 73-79,133-134; 1978: 2-5, 22-31; 1985: 10; 1986: 11, fig.1; 1989: fig.3; Hult 1981: 12-20; 1983: 9)

Hala Sultan Tekke "Area B, Building B" (8 no.lu Alan, B Yapısı) 12. yy. (Aström 1985: 10; 1986: 11, fig.1; 1989: fig.3)

Kition "Rooms 17,18,20-25" (17,18,20-25 no.lu Mekanlar) II. Tabaka 11. yy. (Karageorghis 1985b: 19-20, plate 14,16.2)

Maa Palaiokastro "Rooms 74,75A,89, Area 95"
(74,75A,89 no.lu Mekanlar, 95 no.lu Alan) I. Tabaka 12.
yy. (Karageorghis 1988: 82,84,85, fig.4)

Maa Palaiokastro "Rooms 23A,25A,48 Area 47"
(23A,25A,48 no.lu Mekanlar, 47 no.lu Alan) I. Tabaka 12.
yy. (Karageorghis 1988: 70-71,72, fig.4)

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Hala Sultan Tekke "Area B, Building C" (8 no.lu Alan,
C Yapısı) 12. yy.

(Levha 36b)

Hem ön (19) hem orta avluya sahip olan yapı yaklaşık
17.80 x 8.50 m. boyutlarındadır. Yapının taş subasman
kısmı büyük ölçüde korunagelmıştır. Burada yer yer
işlenmiş taş bloklar da kullanılmıştır. Subasmanlar
üzerinde yükselen üst yapının pisé olduğu tahmin
edilmektedir. En az 8 odadan oluşan yapının tüm odaları
avlulara açılmaktadır. Yapı içinde biri ön avlunun
güneyinde, diğeri orta avlunun batısında olmak üzere iki
kuyu vardır. Orta avlunun batısındaki kuyunun bulunduğu
mekan ve bunun karşısındaki 28 no.lu oda evin diğer
kısımlarına oranla daha yüksek seviyededir. Evde ufak
madeni eşyalar ve çömlek parçaları bulunmuştur (Aström
1985: 10; 1986: 11-13, fig.1; 1989: fig.3)

Diğer Örnekler

Kition "Rooms 30-33,33A,35" (30-33,33A,35 no.lu

Mekanlar) III. Tabaka 12. yy. (Karageorghis 1985b: 14-15, plate 11,13)

Enkomi "Rooms 70, 72, 78-81, 83, 86, 89, 92-95, 97" (Yapı 2) IIIA Tabakası, 12. yy. (Dikaios 1969a: 108-117; 1969b: plate 254)

Enkomi "Rooms 11,12,37-39" (Yapı 5) IIIC Tabakası, 11. yy. (Dikaios 1969a: 148-149; 1969b: plate 257)

AVLUNUN DÖRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

b- II. EVRE (M.B. 1000-800)

Veri saptanamamıştır.

c- III. EVRE (M.B. 800-700)

Veri saptanamamıştır.

TİPOLOJİ DİŞİ ÖRNEKLER:

Maa Palaioikastro "Rooms 3,13" (3,13 no.lu Mekanlar)

IA Tabakası 12. yy.

Ortak duvarı olmayan bu iki ayrı mekan araştırmacılar tarafından iki odalı bir birim olarak tanımlanmaktadır (Karageorghis 1988: 88 fig.5) .

Enkomi "Rooms 2-7, 13, 16, 19-21, 23, 26-30, 32, 33, 62, 77, 84, 85, 87 " (Yapı 1) IIIA Tabakası, 12. yy.

Bu yapının iki orta avlusu ve bu avluların etrafına yerleştirilmiş çok sayıda odası vardır (Dikaios 1969a: 95-98,102-108; 1969b: plate 254,255).

E- DEĞERLENDİRME

OVAL PLANLI KONUTLAR

II. EVRE	-	
III. EVRE	-	
III. EVRE	-	
İTOPLAM	-	* G.T. -

* Genel Toplam

APSIDAL PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ

AVLULU

II. EVRE	-	-	
III. EVRE	-	-	
III. EVRE -	-	-	
İTOPLAM	-	-	G.T. -

DÖRTGEN PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ TIPLER

	TEK MEKAN	UZUNLAMASINA	ENLEMESINE	UZUNLAMASINA ve ENLEMESINE
II. EVRE	9	-	10	12
III. EVRE	-	-	-	-
III. EVRE	-	-	-	-
İTOPLAM	9		10	12 G.T. 31

AVLULU TIPLER

	TEK	İKİ	ÜÇ	DÖRT
II. EVRE	15	6	4	-
III. EVRE	-	-	-	-
III. EVRE	-	-	-	-
İTOPLAM	15	6	4	- G.T. 25

Kıbrıs'ta kronolojik bakımdan konu kapsamına giren ve tam ya da rekonstrüksiyonu yapılabilecek nitelikte plan veren 56 ev incelenmiştir. Bu evlerin tamamı 12. ve 11. yy.lara, yani I. evreye aittir.

Kıbrıs'ta apsidal ya da oval planlı yapı bulunamamıştır. Bu sonuç Neolitik ve Kalkolitik çağlarda yuvarlak köşeli plan geleneginin son derece yaygın olması (Dikaios 1962: 5-11,64-65,73-82,106,113-116,133-135,141-143; Wright 1992: 36-68) nedeniyle şasırtıcıdır. Konut örneklerimizin tümü dörtgen planlıdır. Bunlardan 31 tanesi avlusuz, 26 tanesi avlulu gruba girmektedir. Elimizdeki yegane ev modeli de dörtgen planlı bir yapıya aittir (Aström 1977: 150-165, fig.174).

Avlusuz konut tipleri arasında yeglenen belirli bir plan tipi göze çarpmaz. Tek mekanlı tip, mekanları enlemesine ve hem enlemesine hem uzunlamasına bölünme gösteren plan tipleri yaklaşık aynı oranda örneklerle tanınmaktadır.

Avlulu konut tipinde ise, avlunun tek kenarı üzerinde mekanı olan tip, diğerler avlulu tiplere oranla daha yaygındır. Kıbrıs'ta çağdaş kırsal konut tipinde de avlu temel öğedir ve avlunun tek ve iki kenarı üzerinde mekan olan evler Kıbrıs'ın "tipik" köy evi olarak tanımlanmaktadır (Christodoulou 1959: fig.44-51). Tarımın

önemli geçim kaynağı olduğu yörelerde, avlunun işlevi, bir artı çalışma alanı olarak bugün de aynen devam etmektedir.

Kıbrıs'ta incelenen evler arasında plan bakımından "Megaron" olarak tanımlanabilecek ya da "Megaron"la kıyaslanabilecek nitelikte bir örnek yoktur (krş. Negbi 1986: 114; krş. Sinos 1986: 526). Her ne kadar Enkomi'deki bazı mekanlar "Megaron" olarak isimlendirilmişse de (Dikaios 1969a: 96,97,111), burada plandan ziyade, işlevsel paralellik kurmak bakımından bu tanım kullanılmıştır.

Incelediğimiz yerleşmelerin tümünde hemen her plan tipinden örnekler bulmak mümkündür. Bununla beraber, istatistik sonuçlar Maa Palaiokastros'ta avlusuz, tek ya da 2-3 odalı tiplerin yeglendiğini, Hala Sultan Tekke ve Kition'da ise avlulu ev tiplerinin çoğunlukta olduğunu göstermektedir. Bu tercihlerin nedeni, ekonomik yapıdan ziyade topografik yapıdır. Maa Palaiokastros'ta yerleşim alanı oldukça dardır (en geniş yeri yaklaşık 150 m.: Karageorghis 1990: 21, fig. 14). Dolayısıyla burada evlere ait özel avlular değil, uygun yerlerde ortak açık alanlar yeglenmiştir. Hala Sultan Tekke'de ise, yerleşim alanı her evin özel bir avluya sahip olabileceği kadar geniştir (Aström 1989: fig. 2). Ancak, bu topografik özelliklerin yanı sıra, denizle içiçe olan Maa Palaiokastros'ta, halkın önemli bir kısmının ticaretle uğraşmış olduğu

düşünülebilir. Dolayısıyla, buradaki evlerde avlu tarım kesiminde olduğu kadar elzem olmayabilir.

Kıbrıs konut planları ile ilgili ilginç bir nokta da, Hala Sultan Tekke (A Alanı, A ve B Yapıları) ve Bamboula Kourion'da (A.VI evi D evresi) "Üç bölümlü ev" olarak tanımlanan evlerin Klasik ve Helenistik dönem pastas tipi evlerle olan benzerliğidir (Weinberg 1983: 58).

Evlerin inşaat tekniklerine gelince, bölgede çukur temel kullanımı yaygın olmamakla beraber vardır. Tüm konut örnekleri için ortak olarak nitelendirilebilecek tek özellik, tüm yapıların taş subasman üzerine kerpiç malzeme ile inşa edilmiş olmasıdır. Kolaylıkla elde edilebilen bu malzemeler bugün de Kıbrıs inşaatlarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Christodoulou 1959: 65). Evlerde birçoğu taş kaide üzerine oturan olasılıkla ahşap gövdeli dikmeler teknik bakımdan gerekli noktalarda sıklıkla kullanılmıştır. Evlere ve iç mekanlara açılan kapılar birçok örnekte kesin olarak saptanmıştır. Pencere konusunda ise, elimizdeki tek örnek Enkomi'deki bir evin odaları arasındaki iç penceredir. Hala Sultan Tekke ev modelinde ise, evin dış pencereleri açıkça görülmektedir. Kıbrıs'ta yine yaygın olmamakla beraber, çok katlı yapıların olduğu tahmin edilmektedir. Bu tip evlerde ikinci katın, evin sadece bir bölümünün üstünü kapladığı tahmin edilmektedir. Benzer yapı örnekleri bugün de vardır

(Sinos 1986: 524).

Evlerin taban döşemleri çeşitlilik gösterir. Sıkıştırılmış toprak, kayalık ya da taş zemin örneği çoktur. Bu zeminlerin üzerindeki temel iç döşem öğeleri ocak, fırın, seki ve erzak ambarlarıdır. Bunların hiçbirisi Kıbrıs'a özgü olarak tanımlanabilecek bir özelliğe sahip değildir. Evlerin üzerlerinin, günümüz kırsal konutlarının birçokunda olduğu gibi (Christodoulou 1959: 66; Sinos 1986: 526) düz toprak damla örtüldüğü kabul edilmektedir.

V- BATI VE GÜNEY ANADOLU KIYILARI

A- TARİHSEL GELİŞİM VE HALKLAR

"Troya Savaşı" Ege tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biridir. Bu savaşın ve dolayısı ile savaşın yapıldığı kabul edilen Troya VIIa tabakasının tarihi konusunda henüz kesin ortak bir sonuca varılmamış olmakla beraber (Finley 1964; Blegen 1963: 173-174; Mellink 1986b: 94,99-100; Wood 1985: 230-231; Korfman 1986: 28; Bloedow 1988; Akurgal 1988: 137; Muhly 1992: 17), elimizdeki veriler savaşın 13. yüzyıl sonu ile 12. yüzyıl başları arasında bir tarihte yapıldığını gösteriyor. "Troya Savaşı" ile Anadolu Karanlık Çağlara girer.

Geleneksel tarih, bu savaşın Helen'in kaçırılması nedeniyle Akalarla Troyalılar arasında olduğunu yazar. Ancak savaşın gerçek nedeni ve Troyalılara karşı savaşan tarafların gerçek kimlikleri yeni bilgilere dayanarak yeniden sorgulanmaktadır.

Öncelikle "Troya Savaşı"nın gerçek nedeninin bir kadın kaçırma olayından daha ciddi olduğu kuşkusuzdur (Muhly 1992: 17). Bloedow (1988: 44-46) ve Mee (1978: 148) gibi bazı araştırmacılar savaşın ekonomik nedenlerle çıktığını savunmaktadır. Ne var ki, savaşın tarihine ilişkin tartışmalar devam ettiği sürece, savaşın ekonomik

cıkarlar nedeniyle çıktığı yaklaşımları da tartışılacaktır. Söyle ki, eğer savaş Miken krallıklarının henüz ayakta olduğu 13. yüzyıl sonlarında yapılmış ise, ekonomik çıkarlar geçerli bir savaş nedeni olabilir; eğer savaşın tarihi 1200'lerde ya da sonrasında ise, bu sav tümüyle gerçek dışı olacaktır. Zira bu tarihte artık ekonomik çıkarları düşünecek, hele bu uğurda uzun süreli askeri müdahaleleri yapabilecek bir Miken otoritesi kalmamıştı. 1200'lerde Kıta Yunanistan'daki göç/istilalar göz önüne alındığında, bu dönemde Kıta Yunanistan kökenli halkların Anadolu'da savaşmaları için tek bir neden akla geliyor: Yurt arayışı.

Troya'nın yangınla yıkılan VIIa yerleşimini izleyen VIIb yerleşiminde ele geçen keramik buluntuları da bu savı destekler niteliktedir. VIIb keramiklerini üç temel grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki tipik Troya VI keramigi olan Gri Minyan keramikleri (Blegen 1958: 155; Sams 1992: 56), ikincisi Miken keramikleri, ki bunların büyük bir kısmı yerel yapımdır (Blegen 1958: 156; Bloedow 1988: 26-29), üçüncü grup ise el yapımı keramiklerdir (Blegen 1958: 142-144, 158-159; Sams 1992: 56-58; Muhly 1992: 12). El yapımı keramikler Kaba Mallar (Coarse Ware ya da Barbarian Ware) ve Buckelkeramik (Knobbed Ware) diye adlandırılmaktadır. Keramik buluntuları tek başına etnik yapıyı belirlemek bakımından yeterli kanıt değildir. Ama yine de önemli bir ipucu olarak değerlendirilirler. Bu

bakış açısıyla Troya VIIb'deki keramik buluntularına dayanarak, yerleşimin etnik yapısı konusunda bazı savlar ileri sürülebilir. Söyle ki, Gri Minyan keramik tipinin kullanılmaya devam edilmesi, yıkımdan sonra yerli halkın burada yaşamayı sürdürdüğü şeklinde yorumlanabilir. Miken keramikleri ise, Akaların da Troya'ya gelenler arasında yer almış olabileceğini düşündürür. Troya'da ele geçen Miken keramiklerinin bir çoğunun yerel yapım olması bu insanların buraya yerleştikleri savını destekler. Troya VIIb tabakasının keramik buluntuları içinde en ilginç olanları Kaba Mallar ve Buckelkeramik'lerdir. Her iki mal grubu uzmanlar tarafından Güneydoğu Avrupa kökenli olarak kabul edilmektedir (Blegen 1958: 144-145; Bloedow 1988: 36; Rutter 1990; Sams 1992: 56-57; Muhly 1992: 12; krs. Sanders 1985: 191-192; Small 1990). Kaba Malların Kıta Yunanistanda da bulunmuş olması (Rutter 1975; 1976; French 1977; 1989; Muhly 1992: 12) ve bunların Troya buluntuları ile kronolojik paralellik içinde oluşu, bu keramik sahiplerinin, yani "kuzeyliler"in Anadolu'ya Kıta Yunanistan üzerinden gelmiş olabileceğini göstermektedir.

Akaların Anadolu ile ilişkileri "Troya Savaşı" öncesine dayanır. Bugün bu ilişkinin niteliği tartışılmaktaysa da, varlığı kesin olarak kanıtlanmıştır. Bu konuda en önemli veri keramik buluntularıdır. Batı Anadolu kıyılarında çok yaygın olarak bulunan, Güney Anadolu'da Kilikya bölgesinde örneklerine rastlanan Miken

keramiklerinin (Desborough 1964: 205-206; Boysal 1969: 3-29; Özgünel 1983) yanı sıra Milet'teki Miken yerleşim izleri, Müsgebi, Iasos ve Panaztepe'deki Miken tipi mezarlar Akaların Anadolu'da en azından bu sözü edilen yerlerde yaşadıklarını gösterir (Bass 1963; Simpson 1965: 191-194; Mee 1978; Özgünel 1983; Erkanal 1993a).

Akaların Anadolu'daki varlıklarına dair önemli bir diğer kanıt ise, Hitit yazılı belgeleridir (Page 1959: 1-40; Huxley 1960: 1-29; Singer 1983; Güterbock 1983; 1986; Mellink 1983). Hitit yazıtlarında geçen "Ahhiyawa"nın, harita üzerindeki yeri tartışmalı ise de, (Macqueen 1968; Mellaart 1982; Güterbock 1983) bu kelimenin "Aka ülkesi"ni tanımladığı kabul edilmektedir. Hitit krallarının Ahhiyawa krallarına yazdıkları mektuplarda (örn. KUB 14.3, 19.55, 48.90) bu iki krallık arasında ciddi siyasi sürtüşmeler olduğu anlaşıyor. Bu durum Ahhiyawalıların (Akaların) Batı Anadolu ya da Trakya'da önemli bir güç olduklarını ortaya koyar. Dolayısı ile ana vatanları istila edilen, bu nedenle orada yaşama ya da oraya geri dönme olanağı olmayan bazı Aka gruplarının, yabancısı olmadıkları Anadolu topraklarında yurt edinmeye çalışmış olmaları, hiç de uzak bir olasılık değildir. Kuşkusuz, İliada destanı da baştan sona Aka-Anadolu ilişkisine bir kanıt oluşturur.

Akaların Kıta Yunanistan'dan göç etmelerine neden olan "kuzeyli" istilacı/göçmenlerden de bazı grupların,

Akaların yanı sıra Anadolu'ya geldikleri anlaşılmaktadır. Bugün elimizdeki bu konuya ilişkin tek somut veri 13. yüzyıl sonu 12. yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve yukarıda sözü edilen Güneydoğu Avrupa kökenli keramik tipleridir. Ancak bu keramiklerin Anadolu'daki yayılım alanı çok sınırlıdır (Özdoğan 1987: 13-17; Sams 1988; 1992; Gunter 1991: 30,46). Bununla beraber, "kuzeyli" kavimlerin Anadolu'daki varlıklarına antik yazılı kaynaklarda da ipuçları bulmak mümkündür. Homeros Troya savaşına katılan Threikeslerden (Trakyalılar) (İliada II.844-845, IV.532-538, X.434,469-525) ve Friglerden (İliada II. 862-863, III.184-190, X.431) söz eder. Herodot (VII.73) ve Strabon (VII.3.2)'da da Friglerin "kuzeyli" olduklarını öğreniyoruz. Strabon (XIV.680-681) ayrıca savaştan sonra Troya'nın Frigler tarafından kontrol edildiğini yazar.

Görüldüğü üzere, "kuzeyli kavimler"in Anadolu'daki varlığı, Akalar'ın varlığı gibi hem keramik, hem yazılı kaynaklarla desteklenmektedir. Zaman içinde asimile olan Akaların aksine "kuzeyli" Frigler 8. yüzyılda Gordion başkent olmak üzere Frig Krallığını kurmuşlardır. Elimizdeki bilgiler ışığında, bu tarihi gelişim belki de en iyi Ekrem Akurgal'ın sözleri ile özetlenebilir:

"...bugün için kesin olarak söyleyebileceğimiz Midas'ın, Anadolu'da küçük topluluklar halinde yaşayan ve belki de ayrıca Güneydoğu Avrupa'dan 800 sıralarında yeni gelen göçmenlerle Fryg Krallığı'nı M.B. 8. yüzyılın son

dörtlüğünde (725-700) kurmuş olmalıdır." (Akurgal 1988: 138).

"Troya Savaşı"na ilişkin bugüne kadar elde edilen veriler son derece değerlidir, ama ne yazık ki bunlar olayın gizlerini tümüyle çözmek bakımından yeterli değildir. Bu nedenle Anadolu'nun Karanlık Çağlarının "Troya Savaşı" ile başladığını kabul etmek gerekir.

Karanlık Çağlar boyunca (1200-800) Ege'den özellikle de Kıta Yunanistan'dan Anadolu'ya göçler olduğu açıktır. Miken ve Hitit otoritelerinin yok olması ile verimli topraklara sahip olan Batı ve Güney Anadolu'nun yeni yurtlar arayan kavimlere çekici gelmesi doğaldır. Elimizde Anadolu halkının bu yeni gelenlere karşı direnecek bir askeri gücü, birliği olduğunu gösteren kanıt da yoktur.

1200'lerde Ege üzerinden Anadolu'ya gelen kavimler, Anadolu'da kimlerle karşılaştılar? Batı ve Güney Anadolu'nun etnik yapısına ilişkin bilgilerimiz Homeros ve daha geç dönemlere ait antik yazarlardan bize ulaşan birkaç ipucundan fazla değildir. Bu konuda arkeolojik verilerden ise, tamamen yoksunuz.

Homeros İliada destanının "Gemiler Kataloğu" (Catalogue of Ships) olarak bilinen bölümünde (II. 453-875) savaşan tarafları ve mütteffiklerini ayrıntılı olarak

tanıtmaktadır. Buradan Batı Anadolu'nun etnik yapısına dair, sınırlı da olsa bazı bilgiler ediniyoruz (Wace 1962: 300-306). Bu kataloga göre (II.858-861) Troya ile Lidya bölgesi arasında kalan kesimde (Mysia bölgesi) Troyalılarının mütteffiklerinden Mysialılar yaşamaktadır (Wace 1962: 305; Cook 1975:781). Aynı destanda (XIII.5) Homeros Trakyalı Mysialılardan da söz ediyor (Wace 1962: 308). İki farklı coğrafi sınır içinde anılan bu ismin, aynı kavmin iki ayrı kolunu tanımlıyor olması gerekir (Autenrieth 1984: 215). Bu değerlendirme geleneksel tarih sınırları dışına çıkılarak ele alınırsa, Mysialıların "savaş" öncesinde Anadolu'nun yerli halkı olup, Troyalıların yanında mı savaştıkları, yoksa bölgeye Ege göçleri ile gelip Troya'nın yıkımında mı rol oynadıkları soruları gündeme gelir. Yukarıda belirttiğimiz gibi 1200'lerde Anadolu'ya Güneydoğu Avrupa kökenli kavimler gelmiştir. Bunlardan bir kısmının, örneğin Frigler ve Mysialıların Troya yakınlarında yerleşmiş olması ve Homeros Çağına kadar da bölgenin yerlileri haline gelmiş olmaları mümkündür. Antik yazarlar (örn. Herodot VII.20,73; Strabon VII.3.2,VII.25,XIII.1.21) Frigler ve Mysialıların Trakya ile yakın ilişkisinden söz eder (Leaf 1923: 115-116; Hammond 1972: 297-298,302-309).

Homeros katalogda Mysialılardan başka, Larisa'da oturan Pelasglardan (II.840-841), Lidya bölgesindeki Maeonialılardan (II.864-866), Milet civarında yaşayan

Karyalılarından (II. 867-869), ve Xanthos'dan gelen Lykialılardan (II.876-878) söz eder. Bunlardan Lykialılar Mısır yazıtlarındaki Lukki, Luka ve Hitit yazıtlarındaki Lukkalarla özdeşleştirilmektedir (Wainwright 1939: 149-150; Bryce 1974; 1986: 1-10). Katalogda adları anılmayan ve fakat destanın başka bölümlerinde sözü edilen birkaç Batı Anadolu kavmi daha vardır. Bunlar Troya'nın güneyinde oturan Kilikyalılar (İliada VI.397) ve Lelegler (İliada X. 429)'dir (Wace 1962: 302,304). Diğer antik yazarlar Batı Anadolu'da Girit kökenli halkların (Strabon XIV.1.6; Pausanias VII.2.5) ve Minyaslıların (Herodot 1.146; Pausanias VII.2.3,VII3.6) da yaşadıklarını yazarlar.

Karanlık Çağların öncesinde zaten karışık bir etnik yapıya sahip olan Anadolu, Ege göçleri ile daha da karışmıştır. Hammond (1976: 134) Homeros'un "Gemiler Katalogu"unda, Karanlık Çağlar boyunca Anadolu'ya yapılan göçlerin izleri olduğuna inanmaktadır.

Bugün 11. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasında Anadolu'ya önemli göçlerin olduğu kabul ediliyor. Bilindiği gibi, "Gemiler Katalogu"unda Troyalıları karşı savaşmak üzere Anadolu'ya gelen Akalar ve onların müttefiklerinden de ayrıntılı olarak söz edilmektedir (Wace 1962: 285-300). Ancak, bugün Ege göçlerine katılan gruplar daha gerçekçi olarak dilbilime, bir başka deyişle Yunan lehçelerine dayanarak adlandırılıyor. Buna göre, Ege'den Anadolu'ya

ilk önce Aioliyalı, ardından ionialı ve en sonda Dor ağırlıklı göç akınlarının olduğuna inanılmaktadır (Bean 1966: 20; 1989: 4; Christopoulos 1975: 36) (levha 1). Bu göçler yerleşmelerle sonuçlanmıştır.

Aiolioların Kıta Yunanistan'ın Teselya ve Boiotya bölgelerinden gelmiş olduklarına inanılmaktadır. Geç dönemlerdeki Aioli lehçesi ile Teselya ve Boiotya lehçelerinin yakın benzerlik göstermesi bu savın desteğini oluşturur (Cook 1975: 777-778). Herodot (I.149) Aioli yerleşmelerine ilişkin, kısa da olsa bilgiler aktarmaktadır. Buradaki bilgilere dayanarak Aioli yerleşmelerinin ion yerleşmelerine oranla daha erken bir döneme ait oldukları sonucuna varılmıştır (Cook 1975: 780).

Antik yazarlar ion yerleşmeleriden çok daha fazla ve ayrıntılı olarak söz ederler (örn. Herodot I. 142-148; Strabon XIV.632-633; Pausanias VII.2.4) Tümüdeki ortak bilgi ion göçlerinde Atina'nın önemli bir rol oynadığıdır (krş. Grant 1988: 139). Ionia gerek lehçe, gerekse diğer kültür öğeleri bakımından Attika öğeleri ile kıyaslanmaktadır (Cook 1975: 784).

Son göç dalgası ile Anadolu kıyılarına ulaşan "Dorlar" ise Kos, Rodos adalarının yanı sıra, Batı Anadolu'da Karya bölgesine yerleşmişlerdir (Bean 1989:4).

Diodorus (V.53) "Dorlar"ın bu bölgeye Lakonia ve Argolis'ten geldiklerini belirtir.

Güney Anadolu (Lykia, Pamphylia ve Kilikya bölgeleri) kıyılarına gelince, Ege kökenli kavimlerin Karanlık Çağlar boyunca buradaki etkinlikleri arkeolojik olarak belgelenememektedir. Konuyla ilgili antik yazılı kaynakların ise, tutarlı olmadığı sonucuna varılmıştır (Graham 1982: 93). Bununla beraber, Lykia ve Kilikya bölgeleri arasında kalan kesime isim olan Pamphylia kelimesi, Yunancada "Tüm Kavimlerin Ülkesi" anlamına gelir (Bean 1968: 22) ki, bu adlandırma olasılıkla gerçekçi nedenlere dayanmıştır. İlk aşamada Kıta Yunanistan ve Ege adalarından (özellikle Girit'ten) doğrudan Güney Anadolu'ya gelen kavimlerin yanı sıra, Batı Anadolu'ya göçen kavimlerden de bazı gruplar zaman içinde karışarak güneye inmiş olmalıdır.

Pamphylia lehçesi Arkadya lehçesi ile benzer olduğu saptanmıştır (Hammond 1970: 773).

Göçmenlerin Batı Anadolu'da olduğunun aksine, güneyi kontrol altına almaları kolay olmamış gibi görünüyor. En azından Lykia'da yüzyıllardır bölgenin yerlisi olarak yaşayan Lykialıların varlıkları ve olasılıkla bunların da nispeten sağlam siyasi ve askeri donanımlara sahip olmaları, Egeli göçmenler için, bölgeye yerleşmek

bakımından önemli bir engel teşkil etmiş olabilir. Nitekim, Arkaik Çağda da bölgede kurulan Yunan kolonilerinin sayısı fazla değildir (Graham 1982: 92).

Ege göçleri sonrasında Anadolu kıyılarında kurulan yerleşmelere ait mimari veriler, ileride de göreceğimiz üzere çok sınırlıdır. Elimizde konuya ilişkin somut belgeler, yaklaşık 1050-900 yıllarına arasına tarihlenen Protogeometrik döneme ait az sayıda mezar ve keramik buluntularıdır. Mezarlar Karya bölgesinde Asarlık ve Dirmil'de bulunmuş ve içlerinde ele geçen keramiklerle tarihlendirilmişlerdir (Desborough 1972: 180-181; Özgünel 1983: 734). Protogeometrik keramiklere ise, yoğun olarak Milet (Weickert 1957: 121-125)'de olmak üzere, Smryna (Akurgal 1983: 17-19), Foça (Akurgal 1956: 35), Erythrai, Klazomenia, Teos, Mordoğan, Kuşadası (Pigela) (Desborough 1952: 218-222, 314, 323; Cook 1960: 40; Boysal 1969: 29-32))'ında ve güneyde Tarsus (Desborough 1964: 270)'da rastlanmaktadır.

B- EKONOMİ VE SOSYAL YAŞAM

Anadolu insanının 12. ve 8. yüzyıllar arasındaki günlük yaşantısını ve ekonomik yapısını gösterecek doğrudan belgeler yoktur. Ancak bu dönemde gerek Kıta Yunanistan'da, gerekse Anadolu'da benzer etnik dalgalanmaların, yıkımların meydana gelmiş olduğunu biliyoruz. Ortak tarihi gelişmeler ve benzer coğrafi özellikler, buralarda yaşayan halkların günlük yaşantılarının, yönetim biçimlerinin farklı olmaması gerektiğini düşündürür (Cook 1962: 36-45). Anadolu yerleşmelerinde sosyal sınıflaşmanın varlığını gösterir herhangi bir belirti yoktur. Bununla beraber, Troya'da surla çevrili akropolde önemli kişilerin oturduklarını, halkın ise eteklerde yaşadığı kabul ediliyor (Blegen 1958: 141).

Her iki bölge insanların sosyal ve ekonomik yaşantılarına dair ipuçları bulabileceğimiz tek ve ortak kaynak olan Homeros destanları da aralarındaki benzerliği yansıtmaktadır.

Bir yörenin yaşam biçiminde belirleyici rol oynayan o yörenin ekonomik yapısıdır. Anadolu insanının ekonomik yapısı da doğal olarak, diğer Ege-Akdeniz genelinde olduğu gibi, öncelikle tarım ve hayvancılığa dayanmakta idi. Batı ve Güney Anadolu'da çok sayıda nehir ve kolları ile

sulanarak alüvyonlarla zenginleşen topraklar her türlü tarım, bağ ve bahçe ürünlerinin yetişmesine olanak tanır. Hatta, İzmir-Bayraklı höyük alanı bugün hala bağ olarak kullanılmaktadır. Batı Anadolu kıyıları ayrıca zeytinliklerle kaplıdır. Hayvancılıkta ise büyükbaşların yanı sıra koyun ve keçi önemli yer tutar. Kıyı yerleşmelerinde balıkçılığın da başlıca geçim kaynaklarından biri olduğu kuşku götürmez.

Troya örnekleri dışında, evlerde ufak buluntu yok denecek kadar azdır. Bu nedenle, Karanlık Çağ Anadolu insanının tarım-hayvancılıkta olduğu gibi, diğer temel uğraşlarını da ayrıntıları ile belgeleme olanağına sahip değiliz. Ancak, her ailenin yiyecek başta olmak üzere her türlü gereksinimi kendisinin karşılaması çağın bir gereği idi. Bu nedenle dokumacılık ve çömlekçilik muhakkak ki, vazgeçilmez zanaatlardı. Troya VIIb'de yapılarının hemen tümünde tezgah ağırlıkları ve ağırşaklar bulunmuştur (Blegen 1958: 194,199,203 vd.). Troya'da bazı madeni buluntular ele geçişse de, bunlar sayıca azdır (Blegen 1963: 168); ama yine de varlıklarına dayanarak sınırlı sayıda maden işleme ustalarının olduğu düşünülebilir.

C- YERLEŞİM BİÇİMLERİ

Batı ve Güney Anadolu'da Klasik Çağ ve sonrasına ait görkemli kentlerin öncüleri Karanlık Çağda kurulan basit yerleşmelerdir. Ne yazık ki, bölgede Karanlık Çağa ait tabakalarda saptanan yerleşim sayısı çok azdır. Anadolu'daki veri eksikliğinin kanımızca en önemli nedeni, kazıların henüz yeterli yoğunlukta olmamasıdır. Özellikle Karya, Pamphilya bölgelerinde ^{bu} çağa ait hiç bir mimari verinin olmayışı sanırız, ancak bu şekilde açıklanabilir. Kazıların yetersiz olmasının yanı sıra, söz konusu dönemde geleceğe iz bırakamayacak denli derme-çatma yapılardan oluşan geçici kampların yaygın yerleşim biçimi olması da bu sonucun bir başka nedeni olabilir.

Anadolu'da Erken Demir Çağa tarihlenen mimari verileri saptanan yerleşmeler Troya, İzmir-Bayraklı, Milet, Melie, Mersin-Yümüktepe ve Tarsus-Gözlükule'dir. Bu yerleşmelerin tümünün ortak yönü "sabit" yerleşmeler olmalarıdır. Hepsi yerleşim alanı olarak tarihöncesi çağlardan günümüze kadar süreklilik gösterir. Yine bunların hemen hemen tümü, özellikle de Troya VIIb katı ve Bayraklı "Geç Geometrik yerleşme-İkinci Yapıkatı" çağın yerleşim biçimlerini tanımamız bakımından sağlam kanıtlar verir. Bu yerleşmelerden Troya VIIb katı araştırmamızın en erken örneğini oluşturur.

12. ve 11. yüzyıllara tarihlenen Troya VIIb1'in sur içi yerleşiminde düzgün, bilinçli bir planlama vardır (Levha 38). Ancak bu gelişmiş yerleşim planı çağın bir yeniliği değil, geçmiş 3. bin yıla dayanan bir geleneğin devamıdır. VIIb yerleşim planı da bir önceki VIIa yerleşim planının tekrarıdır. Dörtgen yapılardan oluşan bloklar birbirinden yollarla ayrılmıştır. Bir kısmı taş döşeli olan yollar dik açılarla birbirini keser (Blegen 1958: 141,182,183; 1963: 165-167). Ortak duvarlı yapılardan oluşan yapı bloklarının her biri kendi içinde aglomeratik bir doku sergiler. VIIb2 yapıkatının sakinleri olanlar VIIb1 yerleşiminde herhangi bir yıkıma neden olmamış ve aynı yerleşim düzeni korunmuşlardır. Bununla birlikte, yapılarından bazılarının rastgele eklerle genişletilmiş ve bazı geçitlerin inşaatla kapatılmış olması (Blegen 1963: 167-168), yeni gelenlerin planlı yerleşme konusunda pek duyarlı olmadıklarını gösterir. Troya'da yerleşimin sur duvarları dışında da devam ettiği saptanmıştır (Blegen 1958: 236).

Yerleşim planı konusunda eski gelenegini sürdüren Troya dışında, Anadolu'da Miken dönemi sonrasında kurulan diğer yerleşmelerin erken evrelerinde bilinçli bir planlamanın olmadığı düşünülmektedir (Cook 1975: 797). Gerçi, çağa ait mimari kalıntı azlığı kesin yargıya varmamıza olanak vermiyor ama, kazısı yapılan merkezlerin hemen tümünde (İzmir-Bayraklı, Milet, Tarsus) şehirleşme

öncesinin oval ya da apsidal gibi plan tiplerinin (Pesando 1989: 18 vd.) ortaya çıkmış olması bu konuda olumlu bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

İzmir-Bayraklı'nın 9. ve 8. yüzyıllara tarihlenen Erken ve "Orta Geometrik Çağ" tabakalarında sur duvarına bitişik olarak inşa edilmiş ortak duvarlı odalar açığa çıkarılmıştır. Ancak bu kalıntılar genel yerleşim planı konusunda birşey söylemek için yeterli değildir. Bayraklı'nın 8. yüzyıl sonlarına ait Geç Gometrik Dönemin 2. yapıkasında ise, yerleşim şekli belirlenebilmektedir (Levha 39). Bu yapıkasında farklı geometrik şekillerde inşa edilmiş olan yapılar aglomeratik bir dokuya sahiptirler (Cook 1958-1959: 19). Burada düzgün bir yerleşim planı söz konusu değildir. Her ne kadar, Schilardi (1983: 82) Bayraklı'da Erken Geometrik dönemden itibaren düzenli bir yerleşim olduğunu belirtmekteyse de , burada gerçek anlamda ilk planlı yerleşme izlerini "Oryantalizan Dönem"de yani 7.yüzyılda görüyoruz (Akurgal 1983: 40, şek.19). Tarsus'un 850-700 yılları arasına tarihlenen "Orta Demir Çağ" tabakasında ise, Bayraklı'ya oranla çok daha özenli bir yerleşim planı ile karşılaşılıyor (Levha 40). Tarsus'ta da Troya'daki gibi ortak duvarlı birimler arasında, yerleşim içi dolanımı kolaylaştıracak şekilde birbirini kesen yollar vardır. Ancak, Tarsus'da ne birimlerin ne de yolların düzenlenmesi Troya'daki kadar sistemlidir.

Anadolu'nun Karanlık Çağ yerleşmelerinin hiçbirinde yapılar belirli bir yöne bakmaz. Troya'da ve nispeten düzgün bir planlamanın söz konusu olduğu diğer merkezlerde yapılar, ön cepheleri yollara bakacak şekilde yerleştirilmiştir.

Anadolu'da batı ve güney kıyı yerleşmeleri doğal korunmaya elverecek nitelikte bir topografik yapıya sahip değildir. Bu nedenle kalın sur duvarlarına gerek duyulmuştur. Troya ve İzmir-Bayraklı'da yerleşmelerin güçlü duvarlarla çevrelendiği biliniyor (Blegen 1958: 141, 182; 1963: 165 vd., 167; Nicholls 1958-59; Akurgal 1983: 14, 25, 27). Milet ve Melie'de de döneme ait sur duvarlarının izleri saptanmıştır (Lawrence 1979: 32).

Anadolu'da, özellikle kıyı bölgelerinde pek su sorunu yoktur. Bölgede çok sayıda pınar olduğu gibi, yeraltı suları da yüzeye yakındır. Yerleşim içinde su sorunu daha çok kuyularla çözümlenmiş olmalıdır. Nitekim, Tarsus'da K Birim'inde kuyu ya da sarnıç örneği bulunmuştur (Goldman 1963: 6). Benzeri bir buluntu Troya VI'da da saptanmıştır (Blegen 1963: 119).

D- KONUT MİMARLIĞI

1- İNŞAAT MALZEMELERİ VE İNŞAAT TEKNİKLERİ

TAŞ: Anadolu'da incelem^{re}mize konu olan yapıların inşasındaki en belirgin ortak özellik taş kullanımıdır. Kireçtaşı en yaygın olanıdır. Örneğin Troya'da çağlar boyunca inşaatlarda kireçtaşı çeşitleri kullanılmıştır (Naumann 1975: 34). Kazı raporlarının birçoğunda inşaat taşlarının cinsi belirtilmemiş olmakla beraber, Anadolu'nun hemen her bölgesinde bulunan, başta kireçtaşı olmak üzere çeşitli tortul kayaların ve andezit, bazalt gibi volkanik kayaların bölgedeki yapılar için başlıca inşaat malzemesi olduğunu güvenlikle söyleyebiliriz.

İşlenmiş taş kullanımına Troya'da sıklıkla rastlanmaktadır. Kabaca şekillendirilmiş olan bu taşların bir kısmı eski tabakalardan devşirmedir. Troya'da moloz genellikle sadece dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. (Blegen 1958: 220,222,224 vd.). Mersin'de de IV. Tabaka evinde işlenmiş taş bloklara rastlanmıştır (Garstang 1953: 253).

Kazı raporlarında Anadolu evlerinin inşasında kullanılan taşların boyutlarına ilişkin ayrıntılı bilgi verilmemiş, taşların boyutları büyük, küçük olarak tanımlanmıştır. Örneğin, Bayraklı'da evlerin inşasında ufak boyda taşlar kullanılmıştır (Akurgal 1983: 25,31).

Troya'da ise, "784 no.lu ev"de olduğu gibi büyük boy taşlar genellikle dış ve iç cephelerinin inşasında, küçük taşlar ise cepheler arasındaki dolguda kullanılmıştır (Blegen 1958: 222).

KERPIÇ VE TOPRAK KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Günümüz kırsal kesim yapıların da olduğu gibi, geçmişte de üstyapı inşasında kerpiç kullanımı yaygın bir uygulama olsa gerekir. Ancak, elimizdeki somut veriler çok azdır. Araştırmacılar Troya, Bayraklı ve Tarsus evlerinin üstyapılarının kerpiç olduğunu kabul etmektedirler (Blegen 1958: 236; Akurgal 1983: 25; Goldman 1963: 4,5 vd.) Kerpiçlerin boyutları konusunda bilgi edinebileceğimiz tek sağlam kerpiç buluntusu Bayraklı'da ele geçmiştir. Bu örnek 0.50 x 0.30 x 0.12 m. ölçülerindedir (Akurgal 1983: 16). Tarsus'da da "K Birimi"nde kerpiç duvarlar yer yer korunmuştur, ancak buradaki kerpiçlerin boyutları konusunda bilgi verilmemiştir (Goldman 1963: 5).

AHŞAP VE BİTKİSEL KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Anadolu'da Neolitik Çağdan beri inşaatlarda kullanılan ahşap ve bitkisel kökenli diğer malzemelerin (Naumann 1975: 55-56,90-92,94-112) Erken Demir Çağ yapılarında da kullanılmış olduğu kuşku götürmez. Bu tip malzemelerin en belirgin kullanım alanları çatı kaplamaları, dikmeler, kapı kanat ve pervazlarıdır. Bayraklı'da XLI no.lu odanın içinde çatı çöküntüsüne ait olduğu tahmin edilen yarı

kömürleşmiş odunlar, "Oval Ev"de de olasılıkla bir dikmeye ait kömürleşmiş ahşap parçaları bulunmuştur (Akurgal 1983: 16-17,23). Yine aynı merkezdeki Oval Ev'in de üstünün sazdan bir damla örtülü olduğu kabul edilmektedir (Akurgal 1983: 16).

Batı ve Güney Anadolu ormanlarında bulunan başlıca ağaç cinsleri arasında Karaçam (*Pinus negra*), kızılçam (*Pinus brutia*), meşe (*Quercus vulcanica*), Selvi (*Cupressus sempervirens*), Ardıç (*Juniperis oxycedrus*), Mersin (*Mrytus communis*), Defne (*Laurus nobilis*) ve zeytin (*Olea lentiscus*) bulunur (Quezel 1985: Carte).

İNŞAAT TEKNİKLERİ

TEMEL YAPISI: Anadolu Erken Demir Çağ konut kalıntılarına ait kazı raporlarında temellere ilişkin bilgiler çok sınırlıdır. İncelenen konut örneklerinden sadece Troya'da 771 no.lu Ev'in duvarları altında yer yer çukur temelin varlığından söz edilmektedir (Blegen 1958: 191). Bununla beraber Bayrak'lıda karşımıza çıkan farklı bir inşaat tekniği de bir tür çukur temel uygulaması olarak nitelendirilebilir. Burada Oval Ev , XLI ve XLII no.lu mekanlar inşa edilirken önce, iç mekan genişliğinde bir alan kazılmış ve iç taban seviyeleri yapıların dışındaki yüzeyden 20-30 cm. daha alçak bir seviyeye

getirilmiştir (Akurgal 1983: 16,23,28). Burada özellikle vurgulanması gereken nokta, bu uygulamanın Bayraklı'da süreklilik göstermesidir. Örneklerden Oval Ev Protogeometrik Döneme, XLI no.lu mekan Orta Geometrik Döneme, XLII ise Geç Geometrik Döneme tarihlenir.

Temeller taştır. Bayraklı'da Oval Ev'in temellerinde taşın yanı sıra çömlek kırıkları da kullanılmıştır (Akurgal 1983: 16). Yine Bayraklı'da XLI ve XLII no.lu mekanların temellerine, araştırmacı tarafından "ortostat" olarak tanımlanan dikine yerleştirilmiş büyük taşlar yerleştirilmiştir (Akurgal 1983: 23,28).

DUVAR YAPISI VE DİĞER TAŞIYICI ELEMANLAR:

TAŞ DUVARLAR: Korunagelen Erken Demir Çağ Anadolu konutları arasında tümüyle taş malzeme ile inşa edilmiş olduğu saptanan ya da öyle olduğu önerilen bir örnek yoktur. Ancak, Mersin'deki IV. tabaka Evi'nin, bölgedeki erken uygulamalara dayanarak (Garstang 1953: 14,73), bütünüyle taş bir yapı olduğu söylenebilir. Bu yapıda korunan duvar yüksekliği belirtilmemiştir.

Kazılarda ortaya çıkan duvarlar, büyük ölçüde yapıların subasmanlarıdır. Tüm Ege ve Akdeniz konut mimarlığında olduğu gibi, Anadolu konutlarında da

subasmanların taş olması yapılar için bir ortak özelliktir. Anadolu'da subasman inşasında iki cepheli duvar tekniği Troya (Blegen 1958: örn. 222, Fig.334), Bayraklı (Akurgal 1983: sek.12,14) ve Tarsus (Goldman 1963: Plan I,II) örneklerinin birçoğunda görülür. Nispeten büyük boy işlenmiş taşlarla inşa edilen cephelerin arası molozla doldurulmuştur. Kimi örneklerde iki sıralı dizi içinde yer yer tek bir büyük taş blok duvarın tüm kalınlığını oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Bunun güzel bir örneği Tarsus'daki apsidal yapının (U Birimi) apsis bölümünde görülür (Goldman 1963: 3, Plan I). Troya subasmanlarında ise, ortostat kullanımı VIIb tabakasının özellikle 2. evresinde çok yaygınlaşır (Blegen 1958: 142). Taş duvarların büyük ölçüde kuru duvar tekniği ile inşa edilmiş olması mümkündür (krş. Braemer 1982: 114). Bununla beraber, Tarsus (Goldman 1963: 5) ve Bayraklı (Akurgal 1983: 23)'da çamur harçlı taş duvar örnekleri de saptanmıştır.

Yayımlanan planlardan anlaşıldığı kadarıyla, Anadolu Erken Demir Çağ konutlarında köşe taşı kullanımı yaygın bir uygulama değildir. Bununla beraber Bayraklı'da XLII ve XLII no.lu mekanların kuzeybatı köşelerinde köşe taşı olarak tanımlanabilecek büyük taşlar vardır; fakat aynı yapının diğer mekanlarında bu tip taşların olmaması nedeniyle, bu köşelerdeki uygulamanın bir rastlantı olduğunu düşünmek de mümkündür.

Taş subasmanların kalınlıkları ortalama 0.65-0.75 m. dir. Bununla beraber, Troya'da "VII 0 Ev"inde duvarın kalınlığı yaklaşık 1 m. olduğunu belirtelim (Blegen 1958: 229). Bu duvarların korunagelen yüksekliği ise, Troya ve Bayraklı'da çok yerde 1 m.nin üzerindedir. Hatta Tarsus'da 2 m.ye kadar korunan duvarlar saptanmıştır (Goldman 1963: 5).

KERPIÇ VE DİĞER TOPRAK KÜKENLİ MALZEME İLE İNŞA EDİLEN DUVARLAR : Anadolu'da tarihöncesi çağlardan (Naumann 92-94) günümüze kadar süregelen kerpiç duvar inşa geleneginin, incelememize konu olan yapılarda da geniş ölçüde uygulanmış olduğunu söylemek, sanırız yanlış olmaz. Taş temeller üzerinde yükselen kerpiç duvarların varlığına ilişkin somut veriler sadece, Bayraklı'daki "Oval Ev"den gelmektedir. Burada kerpiçler birbiri üzerine uzunlamasına yerleştirilmiştir. Bu kerpiç duvarların dış yüzeyinin çamurla sıvalı olduğu tahmin ediliyor. Bayraklı'daki diğer evler için de kerpiç üstyapı önerilmektedir (Akurgal 1983: 25). Tarsus'da ise, "J Birimi"nin yer yer 2 m. kadar korunmuş olan ve kalınlığı 0.50 - 0.70 m. arasında değişen subasmanının üzerinde kerpiç duvar kalıntıları ele geçmiştir (Goldman 1963: 5). Buradaki inşaat tekniği konusunda bilgi yoktur. Troya'da, daha önceki tabalarda olduğu gibi, VI. tabakada da evlerin üstyapısı kerpiçtir (Blegen 1963: 127). Bu inşaat tarzı VIIb tabakalarında da kullanılmış olsa gerektir. Nitekim,

"787 no.lu Ev" için kerpiç üstyapı önerilmektedir (Blegen 1958: 236).

DİKMELER ve DİĞER DESTEK SİSTEMLERİ: Anadolu konut örneklerimizde dikme kullanımı kesin verilerle saptanabilmiş değildir. Ancak, Tarsus'da JW mekanında merkezi konumda ele geçen ve benzeri Filistin'de bulunan (Albright 1938: 21, pl.9) ortası çukur taşın dikme kaidesi olarak kullanıldığı tahmin ediliyor (Goldman 1963: 5). Bayraklı'da da "Oval Ev" de orta eksen üzerinde bulunan bir deliğin içinde kömürleşmiş ahşap kalıntıları bulunmuştur. Bu deliğin çatıyı destekleyen birkaç ahşap dikmeden birine ait olduğu önerilmektedir (Akurgal 1983: 16-17).

MERDİVENLER VE ÜST KATLAR: İncelenen Anadolu konutlarında üst katların ve katlara ya da damlara çıkan merdivenlerin varlığına ilişkin verilerden yoksunuz.

KAPI VE PENCERELER: Anadolu Erken Demir Çağ evlerinin birçoğunda ana kapıların yeri belirlenmiştir. Ana kapıların yönü yerleşmedeki yollara ya da evlerin varsa avlularına göre ayarlanmıştır. Hem kısa, hem uzun kenar üzerinde örnekleri bulunan ana kapıların duvar üzerinde belirli bir yeri yoktur (Levha 41b-47). Örneğin, her ikisinde de ana kapıları kısa kenar üzerinde bulunan Troya'daki "771 no.lu Ev"de kapı, merkezi konumda (Levha

42), Tarsus'daki "J Birimi"nde ise kuzeydoğu köşesinde (Levha 45b). Bunlardan Tarsus'daki "J Birimi" kapısının dirsekli olduğunu vurgulamak yerinde olur. Ana kapıları uzun kenar üzerinde yer alan konut örneklerinden Tarsus'daki apsidal yapıda (U Birimi) kapı tam merkezi olmamakla beraber, merkeze yakındır (Levha 41b), Troya'da "762 no.lu Ev"de ise, kuzeydoğu köşesinde (Levha 41b), Troya'da "762 no.lu Ev"de ise, kuzeydoğu köşesinde (Levha 41b). Kazılan konutların arasında ana kapısı uzun kenar üzerinde ve merkezi konumda olan örnek, şimdilik yoktur.

Oda kapılarına ait örnek sayısı çok sınırlıdır ve bu kapıların duvar üzerindeki konumları konusunda kesin bir yargıya varmak için yeterli değildir. Elimizdeki örneklerden Tarsus "J Birimi"nde Jw ve Jo arasındaki, Troya "785 no.lu Ev"deki ve "VII Ө Evi"ndeki oda kapıları köşelere yakın (Levha 43,45b), Bayraklı'daki XL ile XLI no.lu mekanlar arasındaki kapı ise merkezi bir konumdadır (Akurgal 1983: sek.13). Bunlardan Tarsus örneğindeki ara kapı basamaklıdır. Aralarındaki seviye farkı nedeniyle Jw mekanından Jo'ya 2 basamaklı bir merdiven ile inilmektedir (Goldman 1963: 5). Basamaklar sıkıştırılmış topraktan yapılmış, ön yüzleri taşlarla desteklenmiştir.

Anadolu konutlarındaki kapı genişliklerine gelince, bulunan en dar kapı 0.60 m. ile Tarsus'daki "K Birimi"nin ana kapısıdır (Goldman 1963: 5). En geniş olanı ise, Troya'da "771 no.lu Ev"deki ana kapıdır. 1.60 m. genişliğe

sahip bu kapı boşluğunun çift kanatlı bir kapı ile kapandığı düşünülmektedir (Blegen 1958: 191-192). Bunlar dışında Bayraklı'daki "Oval Ev"de 0.87 m. (Akurgal 1983: 16), Troya'da "768 no.lu Ev" de 0.90 m. (Blegen 1958: 204) ve "762 no.lu Ev"de 1.45 m. (Blegen 1958: 196) genişliğindeki kapılar bu konudaki çeşitliliği göstermek bakımından örnek olarak verilebilir. Troya'da "VII Ө Ev"indeki oda kapısı ise 0.85 m. genişliğindedir (Blegen 1958: 229).

Bazı kapılarda eşik ve pervazların varlığı saptanmışsa da, bunun yaygın bir uygulama olup olmadığını söylemek, eldeki bulgularla olanaklı değildir. Ele geçen eşik ve pervazlar taştır. Eşiklere Bayraklı'da "iki odalı Avlulu Ev"nin ve XXXVII no.lu odanın (Akurgal 1983: 30), Troya'da "762 no.lu Ev"nin (Blegen 1958: 196) ve Tarsus'da "O Birimi"nin (Goldman 1963: 7) kapılarındaki buluntular örnek olarak verilebilir. Troya'da "771 no.lu Ev"nin kapı boşluğunda da bir eşikin alt yapısı olabilecek nitelikte ufak taşlardan bir döşeme ele geçmiştir (Blegen 1958: 192). İşlenerek hazırlanmış taş pervazlar ise, yine Troya'da "771 no.lu Ev"de (Blegen 1958: 192) ve "VII Ө Evi"deki (Blegen 1958: 229) buluntularla örneklenebilir.

Tarsus'da J ve O Birimlerinde ele geçen mil taşlarından (Goldman 1963:5,7, fig. 14) ve Bayraklı'da "iki odalı Avlulu Ev" de eşik üzerindeki söve deliginden

(Akurgal 1983: 29 vd.) kapı boşluklarının ahşap kanatlı kapılarla kapatılmış olduğunu anlıyoruz.

Anadolu Erken Demir Çağ konut mimarlığında duvar ya da damlarda açılan pencerelerin varlığı somut verilerle belgenememiş bulunuyor. Araştırmacılar Bayraklı'daki "Oval Ev" için, Ege'deki ev modellerine dayanarak duvarların üst kısımlarında ya da çatı üzerinde pencere açıklıklarının olabileceğini ileri sürerler (Akurgal 1983: 17, sek.8,10b,16,17; Schattner 1990: Abb.6,37).

ÇATI YAPISI: Anadolu konut mimarlığında somut verilerden yoksun olduğumuz bir diğer konu da evlerin çatılama sistemidir. Bununla beraber, Bayraklı'daki "Oval Ev"in, yine Ege'deki ev modellerine dayanarak iki yana eğimli bir çatısı olabileceği belirtilmektedir (Akurgal 1983: 16-17, Levha 41a). Duvarların çok ince (0.30 m.) olması nedeniyle çatının hafif bir malzeme olan sazla kaplanmış olduğu kabul edilmektedir. Dörtgen planlı evler içinse, günümüz Akdeniz kırsal mimarisindeki yaygın uygulama esas alınarak düz toprak dam, genellikle önerilebilir. Bayraklı'da XLI no.lu mekanın içinde bir bölümünün dam çöküntüsü olduğu sanılan yanmış ahşap hatıl kalıntıları saptanmıştır (Akurgal 1983: 23).

ZEMİN YAPISI VE İÇ DÖŞEM: Anadolu Erken Demir Çağ konutlarının çok azında taban döşemleri ele geçmiştir. Bulunan örnekler sıkıştırılmış toprak ve taş döşenmiş zeminlerdir. Troya'da korunabilen tabanların çoğu topraktır. Bunlara 771, 768, 781 no.lu evlerin ve VIIİ Evi'nin taban döşemeleri örnek olarak gösterilebilir (Blegen 1958: 192,204,220,229). Bayraklı'da da XLI no.lu mekanın zemini sıkıştırılmış topraktır (Akurgal 1983: 22). Yine Bayraklı'da XLII no.lu mekan ile C mekanı zemininin taş döşeli olduğu tahmin ediliyor (Akurgal 1983: 28). Aynı şekilde Troya'daki "787 no.lu Ev" in 4 ve 5. odalarının ve "771 no.lu Ev" in kapısı önünde (Blegen 1958: 192,236) taş döşemeye ait kalıntılar ele geçmiştir. Troya'da "761 no.lu Ev" de ise, aynı mekan içinde hem toprak hem taş döşem izlerine rastlanmıştır (Blegen 1958: 198).

Zemin üzerinde sıva kullanımı yine Troya'daki bir buluntu ile örneklenebilir. Burada "769 no.lu Ev" in toprak olan zeminin beyaz kille sıvalı olduğu anlaşılmıştır. Sıva duvar eteklerine kadar uzanır (Blegen 1958: 212).

Evlerin iç döşem öğelerinin başında ocaklar gelir. Tarsus'da "O Birimi" ne ait Oc odasının güneybatı köşesinde (Goldman 1963: 7), Bayraklı'da "İki Odalı Avlulu Ev" in d odasında doğu duvarına bitişik (Akurgal 1983: 30) birer U biçimli ocak inşa edilmiştir. Bu her iki evin avlusunda

da ocak bulunmuştur. Troya evlerinde ele geçen ocaklar Tarsus ve Bayraklı örneklerine kıyasla daha basittir. Burada "771 no.lu Ev"de tabanı küp kırıkları ile döşenmiş, belki de sadece ateş yakma yeri olarak yorumlanabilecek nitelikte bir ocak vardır (Blegen 1958: 192). Benzeri bir örnek "769 no.lu Ev"de de bulunmuştur (Blegen 1958: 211). Yuvarlak olan bu ocağın çapı yaklaşık 0.90 m.dir. Bulunan ocaklar arasında en ilginç olanı Bayraklı'daki "Oval Ev"le aynı tabakada ve bu evin yaklaşık 14 m. kuzeydoğusunda ele geçen örnektir (Akurgal 1983: 16, şek.7, Lev.8d; Fagerström 1988: 91,92). Geç Protogeometrik döneme (950-900) tarihlenen bu ocak at nalı biçimdedir. Korunabildiği kadarıyla ölçüleri 0.50 x 0.40 x 0.11 m. dir.

Tarsus'da evlerin hemen tümünde (J,K,O) fırın bulunmuştur (Goldman 1963: 5, Plan II). Kilden yapılmış olan bu fırınlar evin duvarlarından birine bitişik olarak inşa edilmişlerdir. Tarsus'da tam plan vermeyen "W Birmi"nde de yaklaşık 0.55 x 0.85 m. ölçülerinde bir fırın bulunmuştur. Yine diğerleri gibi duvara bitişik olan bu fırın kerpiçle (0.35 x 0.35 x 0.09 m.) inşa edilmiştir. Üzerinin tonozlu olduğu anlaşılmıştır (Goldman 1963: 4, Plan II). Ayrıca yine Bayraklı'da "İki Odalı Avlulu Ev"de ve XLI no.lu mekanda birer gömbe yeri (1) (Akurgal 1983: 22,30).

Seki buluntularına gelince, incelen Anadolu

konutlarında seki olarak yorumlanan tek buluntu, Troya'da "VII Ө Evi"nden gelmektedir (Blegen 1958: 229). Genişliği 0.50 m., yüksekliği 0.40 m. olan seki evin doğu duvarına bitişiktir. Evlerin içinde erzak depolamak amacıyla kullanılan sabit, pişmiş toprak ambarlar (örn. Akurgal 1983: 22; Goldman 1963: 6) ve kısmen yere gömülü küpler (örn. Blegen 1958: 212) bulunmuştur.

Anadolu konutlarında bulunan iç döşem öğelerinden, Milet-Kalabaktepe'de tam plan vermeyen bir 8. yüzyıl evinde ele geçen banyo teknesi üniktir. Kireçtaşından oyulmuş oval biçimli bu teknenin içindeki oturma sekisi ve ayak koymak için oyuklar açıkça görülmektedir (Wiegand 1925: 30, Abb.22; Coldstream 1977: 308 vd.).

Evlerde ele geçen ufak buluntu sayısı fazla değildir. Yine de Troya evleri, diğerleri ile kıyaslandığında, ufak buluntu bakımından zengin sayılabilir. Ev içi ufak buluntular arasında kap kacak parçalarının yanı sıra, değirmen taşları (örn. Blegen 1958: 212), tezgah ağırlıkları ve ağırşaklar (örn. Blegen 1958: 194,199,203 vd.) yer alır.

2- KONUT PLANLARI

Anadolu'nun Erken Demir Çağ konut mimarlığı çok sınırlı sayıda örnekle tanınmaktadır. Bununla beraber, kazılan örneklerin büyük bir çoğunluğu tam plan verir ve çoğu merkezde görülen aglomeratik düzenlemeye karşın, ev birimleri birbirlerinden ayırt edilebiliyor. Verilerin önemli bir bölümü, burada 1. evre olarak adlandırılan 1200-1000 yılları arasına tarihlenir. 2. (1000-800) ve 3. (800-700) evrelere ait konutlar ise, sayıca azdır. Metin içersinde zaman zaman vurguladığımız gibi, bu çalışmada konutların kronolojik sınıflamaları yapılırken, birimlerin kullanım süresi değil, inşa tarihi esas alınmıştır. Bu nedenle, Tarsus'da 850-700 yılları arasına tarihlenen "Orta Demir Çağ" (Goldman 1963: 23) yapıları, kullanım süreleri 3. evreyi de içine almasına karşın, 2. evre örnekleri olarak sınıflanmıştır.

Katalogda yer alan Troya, Bayraklı, Mersin, Tarsus konutları dışında, Milet (Wiegand 1925: 29-30; Graeve 1973-1974: 65-84; Kleine 1979: 109-139; Mazarakis 1987: 17), Melie'de (Kleiner 1967: 83-89) ve Panaztepe'de (Erkanal 1993b: 496) de kronolojik olarak konu kapsamına girebilecek yapı ya da duvar kalıntıları vardır. Ancak, bunlar tam plan verecek nitelikte korunamamıştır. Ayrıca, Milet'teki oval yapıların da işlevlerinin dinsel olduğu kabul edilmektedir (Kleine 1979: 136-137).

a- I. EVRE (M.D. 1200-1000)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

APSIDAL - AVLUSUZ

Tarsus, "Unit U" (U Birimi), Erken Demir Çağı
Tabakası, 12.-9.yy

(Levha 41b)

Uzunluğu 12.00 m., genişliği yaklaşık 6.00 m. olan evin girişi doğudadır. Girişin uzun kenar üzerinde olması yapının önemli bir özelliği olarak vurgulanabilir. Taş malzeme ile inşa edilmiş duvarların kalınlığı yaklaşık 0.70 m.dir. Duvarlarda iki ayrı inşaat tekniği gözlenmektedir. Apsis bölümünde büyük taş bloklar duvarın tüm kalınlığını oluştururken, uzun kenar duvarları iki sıra halinde yerleştirilen ufak taşlarla inşa edilmiştir. Apsisdeki taşlar kabaca işlenmiştir. Evin batı duvarı, güney ucu dışında tamamen yıkık durumdadır (Goldman 1963: 3, Plan I; Braemer 1982: 287-288).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL - AVLULU

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TİPLER

TEK MEKANLILAR

Troya, "House 762" (762 no.lu Ev), VIIb1 ve VIIb2 evreleri, 12. yy.

(Levha 42)

Güney duvarı sur duvarı ile, batı duvarı ise 761 no.lu Ev'le ortak olan yapı 9.00 x 5.60-6.00 m. boyutlarındadır. En azından korunagelen subasman kısmı taşla inşa edilmiştir. Kuzeydoğu duvarında ortostat kullanımı vardır. Duvar kalınlığı 0.60 - 0.80 m. arasında değişir. Eve kuzeyindeki 1.45 m. genişliğindeki eşikli bir kapı ile girilir. Eşik taş döşenerek hazırlanmıştır (Blegen 1958: 196-197, fig.323,334).

Diğer Örnekler:

Troya, "House 761" (761 no.lu Ev), VIIb1 evresi, 12. yy. (Blegen 1958: 197-202, fig.323,334)

Troya, "House 768" (768 no.lu Ev), VIIb1 ve VIIb2 evreleri, 12. yy. (Blegen 1958: 203-209, fig.323,334)

Troya, "House 769" (769 no.lu Ev), VIIb1 ve VIIb2 evreleri, 12. yy. (Blegen 1958: 209-217, fig.323,334,335)

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Troya, "House 771" (771 no.lu Ev), VIIb evresi, 12. yy.

(Levha 42)

"Megaron" olarak tanımlanan evin toplam boyutu 13.00 x 5.00-3.00 m.dir. Evin güney duvarı kule duvarı ile ortaktır. Yer yer çukur temel üzerine oturan duvarların korunagelen kısımları kireçtaşı ile oldukça özenli olarak inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 0.70 - 0.90 m. arasında değişir. Evin girişi batı yönünde olup, 1.60 m. genişliğindeki kapıya, üzeri çatılı bir portikodan (3.35 x 5.00 m.) ulaşılmaktadır. Kapı boşluğunun tabanı taş döşelidir. Bu döşemenin bir eşige ait olması çok mümkündür. Taş pervazlarla çerçevelenmiş olan kapının çift kanatla kapandığı tahmin edilmektedir. Ana oda içinde tabanı küp kırıkları ile döşeli bir ocak yer almaktadır. Sıkıştırılmış toprak olan zemin üzerinde keramik parçalarının yanı sıra, mermer bir kabın kırıkları, bronz bir bilezik, ağırşaklar ve tezgah ağırlıkları ele geçmiştir (Blegen 1958: 190-195, fig.323,329).

Diger Örnekler:

Troya, "House 784" (784 no.lu Ev), VIIb evresi, 12. yy. (Blegen 1958: 221-224, fig.339,352)

Troya, "House 781" (781 no.lu Ev), VIIb evresi, 12. yy. (Blegen 1958: 220-221, fig.339,352)

Troya, "House VIIö" (VIIö Evi), VIIb1 evresi, 12. yy.

(Blegen 1958: 228-230, fig.339,350,352) [Bu evin VIIa evresinde güney duvarı üzerinde olan kapısı, VIIb evresinde de kullanılmış ise, bu kapı VIIb evresinde önüne inşa edilmiş olan 785 no.lu Ev'e açılmaktadır. Bu durumda Levha 43'de * ile işaretlenmiş olan mekan her iki evin ortak mekanı olmaktadır. Ancak, kazı raporunda, bu iki yapı kesinlikle iki ayrı ev olarak tanımlanmaktadır.]

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Troya, "House 785" (785 no.lu Ev), VIIb evresi, 12. yy.

(Levha 43)

Sur duvarına bitişik olarak inşa edilen yapılardan biri olan ev, yaklaşık 7.50 x 10.00 m. boyutlarındadır. Toplam 6 mekanı olan yapının, plan üzerinde * ile işaretli olan mekanı VIIθ Evi ile ortak bir portiko niteliğindedir. Eve batısındaki 780 no.lu yoldan bu portiko aracılığı ile giriliyor olmalıdır. Oda kapılarından sadece ikisinin yeri saptanabilmiştir. Bazı yerlerde 1.55 m.ye kadar korunagelmiş olan 0.55 - 0.75 m. kalınlığındaki duvarlar kabaca işlenmiş taşlarla inşa edilmiş olup duvarların alt kısımlarında yer yer ortostat kullanımı saptanmıştır. Evin içinde iç döşeme ait iz ya da ufak buluntu yoktur (Blegen 1958: 224, fig.339,352)

Diğer örnekler:

Troya, "House 787" (787 no.lu Ev), VIIb evresi, 12.

yy. (Blegen 1958: 235-237, fig.339,352)

AVLULU TIPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI
KAPALI MEKAN OLANLAR:

Mersin, Demir Çağı IV. Tabaka Evi, 11-9. yy.lar

(Levha 44)

Daha geç dönemde açılan çok sayıda çöp çukuru ile harap olan yapı, korunageldiği kadarıyla avlulu olarak sınıflanabilecek niteliktedir. Mersin'in tarihöncesi konut verileri arasında da çok sayıda avlulu yapı vardır (Garstang 1953: 134, 213, fig. 79,128). Yapının doğrudan eski kalıntılar üzerine oturtulan duvarlarında yer yer işlenmiş taş kullanımı vardır (Garstang 1953: 253, fig. 159).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI
KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI
MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN DÖRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

b- II. EVRE (M.B. 1000-800)

OVAL PLANLILAR:

Bayraklı, "Oval Ev", Protogeometrik Dönem, 10. yy.

(Levha 45a)

Tek oval bir mekandan oluşan ev, yaklaşık 2.45 x 4.00 m. ölçülerindedir. Evin iç tabanı dışardaki yüzeyden 20-25 cm. daha aşağıdadır. Böylece oluşan 20-25 cm. derinliğindeki çukur temel taş ve küp kırıkları ile örülmüştür. Bu temel üzerinde, arada subasman olmaksızın yükselen 0.30 m. genişliğindeki duvarlar kerpiçtir. Evin 0.87 m. genişliğindeki kapısı kuzey duvarı üzerindedir. Duvarların çok ince olması nedeniyle, çatı örtüsünün saz olduğu düşünülmektedir. Yapı için öngörülen çatı tipi de semerdamdır. Evin içinde ahşap bir dikmeye ait olabilecek nitelikte kömürleşmiş kalıntılar ele geçmiştir. Bunun dışında ev içi buluntu yoktur (Akurgal 1983: 16-17, sek. 3,4,8a-b; Fagerström 1988: 91-92, fig.54).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Tarsus, "Unit J" (J Birimi), Orta Demir Çağ Tabakası,
9.-8. yy.lar

(Levha 45b)

Üç mekandan oluşan yapı yaklaşık 5.00-6.00 x 7.50 m. ölçülerindedir. Taş subasman üzerine kerpiç ile inşa edilmiş olan yapının, 1-2 m. arasında korunagelen duvarları 0.50 - 0.80 m. kalınlığındadır. Evin kuzeydoğu köşesinde dirsekli bir girişi vardır. Jw odasından daha

alçak seviyede olan Jo odasına açılan ara kapı da saptanmıştır. Bu kapıda iki adet toprak basamak vardır. Hem ana kapı, hem de bu oda kapısında mil taşları bulunmuştur. Evin üçüncü odası olan Jsw'ye diğer odalardan giriş saptanamamıştır. Bu odaya batıdan girildiği tahmin edilmektedir. Evin Jw odasında, doğu duvarına bitişik bir ocak ve odanın ortasında, dikme kaidesi olarak yorumlanabilecek ortası oyuk bir taş ele geçmiştir (Goldman 1963: 5, Plan II; Braemer 1982: 288).

Diger örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLULU TIPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Tarsus, "Unit O" (O Birimi), Orta Demir Çağ Tabakası, 9.-8. yy.lar

(Levha 45c)

Yapı bir avlu (Oa ve Ob)ve bu avludan girilen bir odadan (Oc) oluşuyor. İnşaat malzemesi Tarsus'daki diğer yapılarda olduğu gibi, taş ve kerpiçtir. Eve Doğu Yolu'ndan girilmektedir. Avlunun kuzey duvarı üzerinde de bir geçit vardır. Bu geçitte bir su kanalı olduğu saptanmıştır. Avludan girilen Oc odası 2.30 x 3.50-4.30 m. ölçülerinde, dar bir mekandır. Avlu ile Oc arasındaki kapıda mil taşı bulunmuştur. Evin hem avlusunda, hem de odasında birer ocak vardır. Odanın içinde ayrıca bir de

fırın bulunmuştur (Goldman 1963: 7, Plan II; Braemer 1982: 288-289).

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Tarsus, "Unit K" (K Birimi), Orta Demir Çağ Tabakası, 9.-8. yy.lar (?)

(Levha 46a)

Evin batı ve güney sınırları bilinmemektedir. Açığa çıkarılan plan yaklaşık 3.00 m. genişliğinde bir avlu (Ka) ve bunu kuzey ve batıdan çevreleyen iki odadan (K: 2.00-2.90 m. x en az 6.00 m. ve Kb: en az 3.00 x 3.50 m.) oluşmaktadır. Ancak evin güneyin de bazı mekanların olması çok mümkündür. Yapının subasmanı taş, üst yapısı kerpiçtir. Bazı yerlerde 2 m. yüksekliğe kadar korunagelmış olan duvarlarda, kerpiç kısımlar açıkça belgelenmiştir. Evin avlusuna doğrudan doğusundaki Batı Yolu'dan girilmektedir. Avludan da, olasılıkla tüm diğer mekanlara açılan kapılar vardır. Bunlardan sadece K odasının kapısı belirlenmiştir. Bu kapı odanın güneydoğusu duvarında ve 0.60 m. genişliğindedir. K odasında bulunan tek iç döşem ögesi kuzeybatı köşesindeki fırındır. Avluda ise, Kb odasının duvarına bitişik kilden tahıl ambarları ve bunların önünde sarnıç veya kuyu bulunmuştur (Goldman 1963: 5-6, Plan II)

Diger Örnekler:

Bayraklı, "XLI,XLVI,XLVII,,LXIX,XLIV sayılı odalar"
Orta Geometrik Dönem, 10.-8. yy.lar (Akurgal 1983: 22-25,
şek.13: krş. Fagerström 1988: 92-95, figs. 95-98)

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI
MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN DÖRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI
KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

c- III. EVRE (M.B. 800-700)

OVAL PLANLILAR:

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR:

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Bayraklı, "XXXVII sayılı oda" Geç Geometrik Dönem 2. evre, 8.-7. yy.lar

(Levha 46b)

4.70 x 2.70 m. ölçülerindeki bu mekanın girişi güney duvarı üzerindedir. Merkezi konumda olan kapı eşiklidir (Akurgal 1983: 30,31, sek.15).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLULU TIPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Bayraklı, "İki Odalı, Avlulu Ev" Geç Geometrik Dönem
2. evre, 8.-7. yy.lar

(Levha 46b)

Biri hemen hemen yuvarlak (e), diğeri ovalimsi (d) iki odadan ve bir avludan (f) oluşan bu yapı, dışardan bir tür koruma duvarı ile çevrilidir. Bu ev, Bayraklı'nın ilk kendi içine kapalı avlulu evi olarak tanımlanır. Yer yer 1 m.ye kadar korunagelen duvarlar ufak taşlarla inşa edilmiştir. Üst yapının kerpiç olduğu tahmin edilmektedir. Duvar kalınlığı 0.40 m.dir. Odalara avludan girilmektedir. Hem d, hem e odalarının kapıları bulunmuştur. Her ikisinde de taş eşik vardır. Evde iki ocak vardır. Bunlardan biri d odasında, diğeri avludadır. d odasında ayrıca bir de gömbe yeri saptanmıştır (1). e ve d odaları arasında oluşan boşluğun ise, ambar olarak kullanıldığı sanılıyor (Akurgal 1983: 29-30,31, şek.15).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Bayraklı, "Ortası Avlulu Yapı Topluluğu" Geç Geometrik Dönem 1. evre, 8. yy.

(Levha 47)

Bir avlu ve bu avlunun üç tarafını çevrileyen en az 9 adet mekandan oluşan bu yapının, en önemli özelliği mekanlardan birinin apsidal planlı (C odası) olmasıdır. Toplam olarak 20.00 x 25.00 m.lik bir alanı kaplayan evin, XLI,XLVI,XLVII,,LXIX sayılı odaları bir önceki evrede inşa edilmiş, bu yeni evrede de aynen kullanılmaya devam edilmiştir. Evin XLI ve XLII sayılı odalarında iç taban seviyesi dış yüzeyden alçaktır. XLII sayılı odanın duvarlarının alt sırasında ortostatlar kullanılmıştır. Evin XLII sayılı odanın ve C odasının tabanlarının taş döşeli olduğu tahmin edilmektedir. İç döşem öğelerinin tümü avluda bulunmuştur. Burada ambar olarak kullanılan bir tholos, ve iki adet ocak yeri saptanmıştır. Bu yapı Geç Geometrik dönemin 2. evresinde büyük ölçüde yıkılmış olmakla beraber, C mekanı ve tholos 2. evrede de kullanılmaya devam edilmiştir (Akurgal 1983: 28-29,32, sek.14: krş. Fagerström 1988: 92-96, figs. 95-100)

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLUNUN DÖRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

TİPOLOJİ DIŞI ÖRNEKLER:

Veri saptanamamıştır.

E- DEGERLENDIRME

OVAL PLANLI KONUTLAR

II. EVRE	-		
III. EVRE	1		
IIII. EVRE	-		
ITOPLAM	1	* G.T.	1

* Genel Toplam

APSIDAL PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ

AVLULU

II. EVRE	1	-	
III. EVRE	-	-	
IIII. EVRE	-	-	
ITOPLAM	1	-	G.T. 1

DÖRTGEN PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ TİPLER

		TEK MEKAN	UZUNLAMASINA	ENLEMESINE	UZUNLAMASINA ve ENLEMESINE
I.	EVRE	4	-	4	2
II.	EVRE	-	-	-	1
III.	EVRE	1	-	-	-
TOPLAM		5	-	4	3 G.T. 12

AVLULU TİPLER

		TEK	İKİ	ÜÇ	DÖRT
I.	EVRE	1	-	-	-
II.	EVRE	1	1+1(?)	-	-
III.	EVRE	-	1	1	-
TOPLAM		2	2+1(?)	1	-
					G.T. 5+1(?)

Batı ve Güney Anadolu'da kronoloji ve plan bakımından incelenebilir nitelikte, ancak 20 yapı tespit edilebilmiştir. Bunlardan 12 tanesi I. evreye (2), 5 tanesi II. evreye , geri kalan 3 tanesi de III. evreye aittir. Örnek sayısının az oluşu evlerin ne plan tipleri, ne de plan tiplerinin kronolojik dağılımı konusunda herhangi bir genelleme yapılmasına olanak tanımaz. Buna karşın yukarıdaki çizelgelerde özetlenen sonuçları, kısaca değerlendirmek yerinde olacaktır.

Erken Demir Çağı konut mimarlığında ayrıcalıklı yerleri olan oval ve apsidal planlı evler, Anadolu'da şimdilik sadece birer örnekle tanınmaktadır. Sayıca az da olsa, bu veriler oval ve apsidal plan tiplerinin Anadolu Erken Demir Çağ mimarlığında da kullanıldığını göstermektedir. Veri azlığı Prof. Akurgal'ın deyimi ile bir "rastlantı" olmalıdır (Akurgal 1983: 22). Kazılar yapıldıkça, bu tiplerin örneklerinin artması çok mümkündür.

Çizelgede görüldüğü üzere, Anadolu'da incelenen 20 evden 18'i dörtgen planlıdır. Bunların da 12 tanesi avlusuz tiptir. Ancak, belirtilmesi gereken nokta bu örneklerden 10 tanesinin aynı merkezde, Troya'da bulunmuş olmasıdır. Bu durumda avlusuz evlerin sayısal üstünlüğünü konusunda, tüm Batı ve Güney Anadolu için değil, sadece Troya'nın sur içi yerleşimi için bir genelleme yapılabilir. Troya açısından bu sonuç şaşırtıcı değildir.

Burada I. tabakadan VI. tabakaya kadar olan yerleşmelerde de avlulu ev sayısı azdır ve hatta, bunlardan bazılarında da avluların varlığı kesin değildir (Blegen 1950: 303-308, plate 459-460; 1951: 68,154,263, plate 263-273,280-281; 1963: 92). Bunun olasılıkla nedeni sur içi yerleşim alanının sınırlı olmasıdır. Evlere özel avlular yerine, ortak avlu ve açık alanların yeglenmiş olması, daha fazla aileyi surların koruması altına almak bakımından gerçekçi bir çözümdür. Troya'daki dörtgen-avlusuz ev tipleri arasında örneği en çok olan iki plan tipi vardır: Tek mekanlı olanlar ve mekanları enlemesine yerleştirilmiş olanlar. Mekanları enlemesine yerleştirilmiş olan evlerden biri (771 no.lu Ev) bir "Megaron"dur. Troya'da I. tabakadan itibaren yoğun olarak kullanılan bu tipin, Troya VIIb'deki bu temsilcisi de, gelenegin bir devamıdır.

Anadolu'da incelenen 20 konuttan, 6 tanesi dörtgen ve avlulu tip olarak sınıflanmıştır. Avlulu konutlar, arasında dört kenarı mekanlarla çevrili tip dışında, tüm tipler için 1 ya da 2 örnek bulmak mümkündür.

Anadolu evlerinin inşaat teknikleri, incelediğimiz diğer bölgelerdekinden farklı değildir. Bazı evlerde uygulaması görülmekle birlikte, Anadolu'da da çukur temel kullanımı yaygın değildir. Buna karşılık taş subasman inşası, Anadolu konutları için ortak bir özellik olarak nitelendirilebilir. Troya ve Bayraklı'da bazı yapıların

temel ve subasmanlarında ortostat kullanılmıştır. Taş subasmanlar üzerinde yükselen üstyapı kerpiçle inşa edilmiştir. Anadolu evlerinde birkaç ipucu dışında dikmelere ait kesin veriler yoktur. Ayrıca, hiçbir merkezde evlerde ikinci bir katın varlığını gösteren bir iz bulunamamıştır. Evlere hemzemin kapılarla girildiği birçok örnekle belgelenmiştir. Kapıların duvar üzerinde belirli bir yeri ya da yerleşim içinde belli bir yönü yoktur. Anadolu'da evlerin çatılama sistemine ait somut veriler de saptanamamıştır. Bununla birlikte, tarihöncesinde ve günümüz kırsal konutlarında yaygın olarak kullanılan düz toprak damın, Erken Demir Çağ konutlarında da olağan bir uygulama olması gerekir. Ocak ve fırınlar dışında, Anadolu konutlarında ele geçen iç döşem ögesi ve ufak buluntu azdır. Nadir buluntular arasında seki, ambar olarak kullanılan düzenekler sayılabilir. Tezgah ağırlıkları, ağırşaklar ve değirmen taşları da ufak buluntulara örnek olarak verilebilir.

(1)Gömbe: Kül Pidesi; Gömbe yeri: Bu pidenin sac kapak altında pişirildiği bir tür basit fırın

(2)I. evreye tarihlenen örneklerin, göreceli bolluğunu, Troya kazılarına borçluyuz.

VI- LEVANT (KUZEY SURİYE KIYI ŞERİDİ - FİLİSTİN)

A- TARİHSEL GELİŞİM VE HALKLAR

1200'ler Levant tarihinde de bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Kuzey Suriye ve Filistin birçoğu farklı dil ve dinlere sahip halkların göçüne/istilasına sahne olmuştur. Özellikle, Filistin bölgesindeki yerleşimlerin sayıca çoğalması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan nüfus artışı bu istilaların küçümsenemeyecek boyutlarda olduğunu göstermektedir (Stager 1985a:3-4). Bu göç ve/veya istilaların önemli bir bölümü aynı dönemde Ege'yi sarsan kitle hareketleri ile doğrudan ilintidir.

I. binde Levant halklarından üçü Akdeniz tarihinde özellikle önemli yer tutmaktadır. Bunlar Fenikeliler, Filistinler ve Israillilerdir.

Antik halkların kökeni, arkeolojinin tartışma konularının başında gelir. Çok sayıda örnekte olduğu gibi, Fenikeliler de köken sorunu tam olarak çözümlenememiş halklardan biridir (Röllig 1983). Kuzey Suriye-Filistin kıyı ovaları, antik Yunan kaynaklarında "Fenike", bölgenin yerel kaynaklarında (1) ve Tevrat'ta (Tekvin 42.29) "Kenan" adıyla anılmaktadır. Bu farklı isimler aynı coğrafi bölgeyi tanımlıyor olmakla birlikte, bölge sakinleri olan "Fenikeliler" ve "Kenanlılar" arasında bazı

etnolojik farklar olduğuna inanılmaktadır. Bazı araştırmacılara göre, Fenikeliler Ege göçleri sırasında bölgeye gelen Hind-Avrupalı bazı "Deniz Kavimleri" ile bölgenin yerlisi olan Sami ırktan Kenanlıların karışması ile doğmuştur (Baramki 1961: 10; krş. Rölliğ 1983: 80). Bir başka grup araştırmacı ise, Fenikelilerin en azında 3. ya da 2. ⁿbiyıldan beri Kuzey Suriye - Filistin kıyılarının yerli halkı olduğu inancındadır (Harden 1962: 22; krş. Rölliğ 1983: 80). Ancak, antik kaynaklar Fenikelilerin bölgenin yerlisi olmadıkları yolunda bilgiler aktarmaktadırlar. Herodot Fenikelilerin Kızıl Deniz'den geldiklerini yazar (Herodot I.1; VII.89). Strabo'ya göre ise, Fenikelilerin anayurdu İran Körfezidir (Strabon XVI,3,4). Muhly (1970: 24vd.), Herodot'un da Kızıl Deniz'le gerçekte İran Körfezini kastedtiğini söyler. Moscati ise Fenikelilerin bir ulus olmadığını, dolayısı ile ortak bir kökenden söz edilemeyeceğini söyler (Rölliğ 1983:80). Araştırmacıya göre, Fenikeliler aynı coğrafyayı paylaşan farklı şehir devletlerinin halklarıdır. Bugüne kadar, bu görüşlerin hiçbiri ne arkeolojik ne de dilbilimsel bakımdan kanıtlanamamıştır. Byblos, Sidon ve Tyre gibi birkaç önemli Fenike şehirinde araştırmalar yapılmış olmakla birlikte, elde edilen veriler yeterli değildir (Bikai 1970). Bugün, Fenikelilerin, başta Kartaca olmak üzere kolonileri hakkında daha fazla bilgi sahibiyiz.

Fenikelilerin Levant bölgesinin yerlisi olup olmadığı konusunda tartışmalar devam ederken, konumuz açısından önemi olan bir diğer kavmin, Filistinlerin ise bölgeye dışardan gelmiş oldukları bilinmektedir. Filistinlere ait bilgilerimizin temelini Tevrat ve Mısır yazıtları oluşturur. Mısır yazıtlarından biri, Kıbrıs bölümünde de değindiğimiz III. Ramses (1194-1162) dönemine tarihlenen Medinet Habu kabartmaları ve metinleridir. Burada betimlenen "Deniz Kavimleri"nden birisi de (Sandars 1985:157-177; Ahlström 1993:288-306), metinlerden bilindiği gibi, "Peleset"ler yani Filistinlerdir (Sandars 1985: 164-170; Ahlström 1993:306-333). Filistinlerin bu topraklara nereden gelmiş oldukları sorusunu Tevrat "Kaftor" olarak yanıtlar (Amos 9.7). Tevrat'ta "Kaftor", Mısır yazıtlarında "Keftiu" olarak sözü edilen bölge, bugün kesin olarak Girit adası ile özdeşleştirilmektedir (Erlenneyer 1960:121-150; Wiseman 1973: 54; Ahlström 1993: 313-317). Aşağıda kısaca değineceğimiz arkeolojik veriler de Filistinlerin Levant kıyılarına göç etmelerinin, Ege'de Karanlık Çağın nedeni olan göçlerle/istilalarla ile doğrudan bağlantılı olabileceğini göstermektedir. Bugüne kadar Filistinlerin kökenine ilişkin ortaya atılan savların tümünde de bu bağlantı ve dolayısı ile Ege unsuru ortak noktayı oluşturur. Tartışılan genellikle sadece Filistinlerin Ege'nin hangi kesiminden oldukları konusudur (Singer 1988). Filistinlerin Ege ile bağlantısı, araştırmacılar arasında geniş ölçüde kabul görmekteyse

de, bu görüşe karşı çıkararak, Doğu Akdeniz'deki Ege etkisinin Kıbrıs'tan öteye geçmediğini, Filistin'deki Ege kültür izlerinin de sadece Kıbrıs bağlantısından kaynaklandığını ileri süren araştırmacılar da yok değildir (Muhly 1984; 1992:15).

Filistinlerin Ege ile bağlantısına kanıt gösterilen verilerin başında keramik buluntuları gelir. Bunlardan ilki 1200'lerde ortaya çıkan, yerel yapım SHIIC (Miken IIIC1:b) keramigidir. Güney Filistinde, özellikle Ashdod ve Tel Miqne (Ekron)'de bol miktarda bulunan ve bölgeye "Deniz Kavimleri" ile geldiği kabul edilen bu keramik tipi Kıbrıs, hatta Kıta Yunanistan örnekleri ile kıyaslanmaktadır (Gitin 1987: 201-202; Mazar 1988:251-257; Dothan 1989: 3-4; 1990b: 26-28 krş. Muhly 1984: 47-48). İkinci keramik tipi ise, 12. yüzyıl sonlarına doğru, yine Güney Filistin'de yoğun olarak üretilmeye başlayan, Kuzey Filistin'e de ticaret yolu ile gittiği düşünülen "Filistin Keramigi"dir (Philistine Pottery, Philistine Biochrome Pottery) (Burdajewicz 1990: 3-6). Bu keramik Miken IIIC1:b ile Kenan keramik geleneklerinin karışımı olarak tanımlanmaktadır (Sandars 1985: 166-170; Mazar 1985c; 1988: 252-253; Dothan 1989: 2-9; Ahlström 1993: 317-320). "Filistin Keramigi" 11. yüzyıl sonuna doğru yok olmaya başlar.

Keramiklerden başka, Ashdod, Tell Qasile ve Tel

Miqne gibi bazı Filistin yerleşmelerinde örnekleri bulunan ve "Ashdod Figürinleri" olarak adlandırılan pişmiş toprak heykelcikler (Gitin 1987: 202-203; Mazar 1988: 260), yine aynı merkezlerde ve Ahskelon'daki büyük ocaklı odalar (Gitin 1987: 205; Karageorghis 1990: 28) ve Tell el Ajjul ve Tell el Farah'daki dörtgen biçimli, dromoslu oda mezarlar (Waldbaum 1966; Stiebing 1970; krş. Sanders 1985: 174) da Filistinlerin Ege, özellikle de Miken kültürü ile arasındaki bağlantıya kanıt olarak gösterilmektedir. Yine Tell el Farah'da bulunan insan biçimli kapakları olan pişmiş toprak lahitlerin de "Deniz Kavimleri"ne ait bir gelenek olduğunu ileri sürülmüşse de (Pritchard 1968: 99-100; Kenyon 1970: 227; Aharoni 1970:258-9), bugün bu uygulamanın Mısır kökenli olduğu bilinmektedir (Sanders 1985: 172; Ahlström 1993:320-321).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Muhly (1984; 1992:15) Filistin kültüründeki Ege öğelerinin kavmin Ege kökenli olmasından değil, bölge sakinlerinin Kıbrıs'la ilişkisinden kaynaklandığını savunmaktadır. Buna karşın Mazar (1988: 256) 1200'lerde Kıbrıs'a yerleşen "Akalar"la, Filistin'e yerleşen "Deniz Kavimleri"n aynı gruba dahil olduklarını savunur. Bugün, henüz Kıbrıs ve Levant halklarının söz konusu dönemdeki bağlarının niteliğini kanıtlamak olanaklı değildir. Ancak, iki bölge arasında keramik sanatından başka şehircilik bakımından da benzerlikler olması dikkat çekicidir. Masif surları, blok

taş işçiliği ve geniş atölye alanları ile Filistin'deki Tel Miqne, Ashdod ile Kıbrıs'taki Enkomi yerleşimi kıyaslanmaktadır (Mazar 1988: 255; Raban 1988: 272-283; Dothan 1989: 4; Ahlström 1993: 302).

Kıta Yunanistan'da ilk kez 12. yüzyılda ortaya çıkan ve "kuzeyli" geleneği olarak kabul edilen "Barbarian Ware" (El yapımı Perdahlı Mallar) örneklerine ve Naue II tipi kılıçlara Kıbrıs'tan başka Levant'ta da rastlanmıştır (Burdejewicz 1990: 14-15). Sayıca çok az olmakla beraber, bu örneklerin bölgedeki varlığı Levant'ın Kıbrıs aracılığı ile ya da doğrudan Ege ile bir ilişki içinde olduğunu gösterir. İlişkinin niteliğini belirlemek, yukarıda da vurguladığımız gibi, henüz mümkün gözüküyor.

Filistin'de güney kıyılarına yerleşen Filistinler beş şehir devletinden oluşan bir siyasi birlik kurmuşlardır. Bu şehir devletleri Askalon, Ashdod, Ekron (Tel Miqne), Gath ve Gaza'dır (Diakonoff 1991: 304; Ahlström 1993: 310). Filistinler yeniden inşa ettiği ya da kurduğu yerleşmeler arasında Tel Qasile, Tell el Farah, Tel Batash sayılabilir.

Filistinlerle aşağı yukarı aynı dönemlerde Levant'a gelen bir kavim de İsraillilerdir. Geleneksel inanışa göre, 12. yüzyılda Arabistan çöllerinden bu yeni topraklara göçen İsraillilerin etnik kökeni ve Levant'a

nasıl geldikleri konusunda farklı yaklaşımlar vardır (Fritz 1987: 84-100; Silberman 1992; Ahlström 1993: 335-370). Israillilerin kökenine ilişkin elimizdeki tek yazılı kaynak olan Tevrat'ın "Çıkış" (Exodus) bölümünde kavmin Filistin topraklarına gelişi ayrıntılarıyla anlatılıyor (Aharoni 1979: 195-200). Ancak, ne Tevrat anlatımı, ne de diğer yaklaşımlar arkeolojik verilerle tam bir uyum içinde değildir. Israillilerin, Tevrat dışında, tarih sahnesine ilk çıkışlarıyla ilişkili tek arkeolojik veri, 1207'e tarihlenen Merenptah stelidir (Kochavi 1985: 54; Herrmann 1985: 52, dpn. 16; Ahlström 1985: 59-61, Stager 1985b: 56-64).

Güney Levant'ın etnolojik yapısı Demir Çağı başlarında genel hatlarıyla şekillenmiştir. Fenikeliler, Filistinler ve Israillilerin yanı sıra çok sayıda farklı halk uzun süreler aynı toprakları paylaşmışlardır (Mazar 1981b: 76-80). Fenikeliler kuzeyde Lübnan dağları ile deniz arasında kalan dar ovalık alanda yaşamaktadırlar (Bikai 1990: 23). Filistinler ise, güneyde kıyı ovalarına (Filistin ovası) ve iç kesimlere (Shephelah) yerleşmişlerdir (Kenyon 1970: 229; Aharoni 1979: 269). Buna karşılık, Israilliler ilk aşamada Kenan yerleşimleri bulunmayan iç dağlık alanları yeglemişlerdir (Kochavi 1985: 58; Finkelstein 1988: 27-33).

100 yıl kadar Filistinler ve Israilliler, farklı

kesimlerde de olsa, bir arada yaşamışlardır. 11.yy.da Filistinlerin dağlık kesimlere gelerek, Israilliler üzerinde egemenlik kurmaya çalışması ile Filistin-İsrail savaşı başlar. İki üç kuşak boyunca süren savaşlar Israillilerin üstünlüğü ve bölgeye hakimiyeti ile sonuçlanmıştır (Aharoni 1979: 288, harita 20; Ahlström 1982: 133-138). Ancak, çok sayıda araştırmacı Israillilerin kıyı şeridini ve Akka körfezini hiç bir zaman, gerçek anlamda elde edemedikleri konusunda birleşmektedir (Aharoni 1979:235; Vaux 1971:22,504). Savaşlar, ulus bilinci hızla gelişen Israillilerin biraraya gelerek ortak bir krallık altında birleşmelerinde önemli bir etken olmuştur. Birleşik Krallık üç çeyrek yüzyıl ayakta kalabilmiş ve Israilliler bu dönemde (yaklaşık 1020-928) Batı Asya'nın en önemli politik gücü haline gelmişlerdir. Ancak, bazı iç isyanlar sonucunda Birleşik Krallık yıkılır ve kuzeyde İsrail, güneyde Yahuda olmak üzere iki ayrı krallık kurulur.

Birleşik Krallık döneminde Fırat'tan Mısır sınırlarına kadar uzanan topraklar İsrail egemenliği altına alınmış olmasına karşın Fenike şehirleri bağımsızlıklarını korumuşlardır (Kenyon 1970: 224). "Deniz Kavimleri"nin göçlerini izleyen dönemde Fenike, Mısır'ın eski gücünü kaybetmiş olması, Anadolu, Kuzey Suriye ve Filistin'de de henüz güçlü bir krallık kurulmamış bulunması nedeniyle uzun süre bağımsız kalabilmiştir.

Ancak, M.Ö. 9. yüzyıldan itibaren Asur varlığını hissettirmeye başlar. Gitgide yoğunlaşan baskılarıyla Asur, Filistin'in politik yapısını kısa sürede temelden etkiler. Fenike şehirleri en zorlu dönemlerde bile Asur ile ticaret bağlarını sürdürerek ve bu bağları aileler arası evliliklerle güçlendirerek (Moscati 1968: 14-16), barışçıl ilişkileri uzun süre korumayı başarır. Ne var ki, Tiglatpileser III (754-727) döneminden itibaren Asur baskısı yoğunlaşır ve Salmanassar V (726-722) İsrail Krallığını yıkar. Kısa bir süre sonra, tüm karşı koymalarına rağmen (krş. Moscati 1968: 19), Sennacherib (705-681) akınlarıyla Fenike şehirleri de Asurlulara teslim olur.

Filistin'in güneyinde yer alan Yahuda Krallığı ise, bu savaşlar sırasında bağımsızlığını koruyabilmiş, ancak yüksek vergiler ödemek zorunda kalmıştır (Bruce 1963: 82-96). Bu dönemde verilen mücadeleler Tevrat'ta anlatılmıştır (II. Krallar 18. 13-19; Isa. 36. 1-37; II. Kron. 32. 9-21). Sennacherib seferleri sonunda Yahuda Krallığı Filistin'de izole bir prenslik olarak bırakılmıştır.

B- EKONOMİ VE SOSYAL YAŞAM

Levant halklarının sosyal yaşamlarına ilişkin bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Filistin ve Fenikelilere oranla daha iyi belgelenmiş ve araştırılmış olan İsrailîlilerin tarih akışı içindeki yaşam biçimi değişiklikleri, genel hatları ile de olsa izlenebilmektedir. Bu konuda ipuçları bulunabilecek tek yazılı kaynak Tevrat'tır.

İlk İsrailîliler klan (ya da başka bir kavimsel grup) temeline dayanan, 100-200 nüfuslu köylerde yaşamış ve göçebe yaşamlarının geleneklerini sürdürmeye ve başta tanrıları Yehova'ya olan inançları olmak üzere, dinlerini ilk hali ile korumaya çalışmışlardır (McClellan 1977: 25-29; Ahlström 1993: 371-390).

Henüz bireysel mülkiyet kavramının oluşmadığı bu dönem, İsrailîliler için, pek kabaca da olsa, sosyal eşitliğin varolduğu dönem olarak tanımlanmaktadır (Gottwald 1985: 36). Yaşam, dayanışma ve paylaşma üzerine kuruludur.

Ancak, ciddi boyutlara ulaşan kavimler arası toprak kavgaları, zamanla klan sisteminden daha güçlü olan Krallık sistemine geçişi kaçınılmaz kılmıştır. Krallık yönetimine paralel olarak kentsel yaşam biçiminin egemen hale geldiği 10. yüzyıldan itibaren toplum hayatında önemli farklılaşmalar ortaya çıkmaya başlar (Ahlström

1993: 421-454). Bununla bağlantılı olarak da dinsel inançlarda sarsılmalar görülür; Cöldeki yol göstericileri olan "Yehova", tarıma dayalı yerleşik düzene uyum sağlayamaz olmuştur. Yeni yaşam koşulları ve etkilenmeler kaçınılmaz olarak, Yehova'nın emirleri ile hiç mi hiç bağdaşmayan özel mülkiyet anlayışını ve dolayısıyla sosyal sınıflaşma realitesini getirmiştir.

Fenikelilerin ticaret ağırlıklı kent yaşamının tanrıları Yahudilerin inançlarını kökünden sarsmıştır. Zaman zaman ortaya çıkan halk ayaklanmalarına ve yoksul halk adına Yehova inancını savunan Ilyas, Amos, Yuşa gibi peygamber ve vaizlere karşın yeni yaşam biçiminin benimsenmesi engellenememiştir. Dini inançlar uğruna verilen savaşlar, başka bir deyişle, Fenike tanrıları ile Yehova arasındaki savaşlar aslında ekonomik değişimlerin yansımasından başka bir şey değildir.

Fenikeliler ve Filistinlere gelince, sosyal yaşam açısından bu iki halk hakkında fazla birşey söylemek pek olanaklı değildir. Ancak, İsrail halkı için söylenecekleri, özel tarihi gelişmeler dışında sanırız, aynı ortamda, birbirine yakın ve hatta zaman zaman içiçe yaşamış olan tüm bölge insanları için de genel hatları ile geçerli kabul edebiliriz.

Söz konusu halkların tümü için ortak olarak

söylenebilecek şey, ataerkil bir aile düzenine sahip olduklarıdır. Tevrat'ı temel alarak yapılan araştırmalar, İsrail aile yapısının daha çok geniş aile özelliklerine sahip olduğunu gösteriyor (Gottwald 1979: 285-287). Gottwald (1979: 285), "aile", "baba evi" anlamına gelen İbranice Beth-ay kelimesinin baba, eş (diğer eşler), oğul, evlenmemiş kız evlatlar, gelinler ve torunları kapsadığını belirtir. Bu aile tanımı günümüz Yakın Doğusu için de geçerlidir (Stager 1985a: 18vd.).

Fakat, bu aile bireylerinin tümünün bir arada yaşayıp yaşamadığını tam olarak bilemiyoruz (Gottwald 1985: 36). McClellan (1977: 16)'a göre, birbirinden yollarla, avlularla ayrılmış olan evlerde çekirdek aileler, bitişik düzendekilerde de geniş aileler yaşamıştır (Stager 1985a: 18). Ancak, bu varsayımı kanıtlayacak nitelikte somut bir veri yoktur.

Toplumlarda meydana gelen sosyal değişimlerin temeli ekonomik değişimlere dayanır. Levant topraklarında da gerçek elbette farklı değildir. İlk İsrailîlilerin başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı (Baly 1967: 97-108; Hopkins 1985) Elsanatları da önemli bir yer tutmaktaydı. Daha sonra, kısa sayılacak bir sürede, ülkenin büyük bir bölümünü fethederek ticaret yollarını da kontrol altına aldılar. Dolayısıyla tarım ve hayvancılığın yanı sıra ticaret de İsrailîlilerin yaşamına girdi. Ne var ki

toplumdaki ulus bilincinin temeli olarak onları bir arada tutan ortak mülkiyet ve sosyal eşitlik anlayışının böylece çökmesi krallığın bölünmesine kadar giden sınıfsal çatışmaları da beraberinde getirdi.

Topraklarının azlığı nedeniyle, yeterli tarım olanağından yoksun olan Fenikeliler içinse yaşam, ticaret üzerine kuruluydu. Askeri yönden zayıf olmalarına rağmen, ticaretle elde ettikleri ekonomik güç sayesinde, Levant'ta etkili oluyorlardı. Akdeniz ve Yakın Doğu ile yaptıkları ticaretin başlıca malları maden ve madeni eşya, fildişi, dokuma, tahıl, büyükbaş hayvanlar ve kölelerdi. Bölgenin en büyük zenginliği ise sedir ormanlarıydı (Brown 1969: 140-212). Buradan elde edilen kerestelerin en önemli alıcılarından biri İsraillilerdi. Somut buluntuların yanı sıra Tevrat'ta da Fenike-İsrail ticaret ilişkisine dair bazı anlatılar vardır: "Ve Sur Kralı Hiram Davud'a ulaklar ve erz ağaçları, ve dülgerler, ve duvarcılar gönderdi, ve Davud için bir ev yaptılar." (II. Samuel 5.11; ayrıca I. Tarihler 14.1; I. Krallar 5.1). Kimi zaman Fenikelilerin yaptığı yardımlar dile getirilmiştir: "Ve Süleyman Ezion-Geber, ve Edom diyarında deniz kenarında Elot'a gitti. Ve Hiram kullarının eli ile kendisine gemiler ve denizi bilen kullar gönderdi." (II. Tarihler 8.17-18).

Fenike, zanaatçıları ile de ünlüydü. Yabancı

lkelerden çağırılacak kadar nitelikli marangozlar ve taş ustaları vardı (I. Krallar 5.6). Ayrıca, gemi yapımcılığı, dokumacılık, çömlekçilik, kuyumculuk ve camcılık da ticaretle bağlantılı olarak gelişmişti.

C- YERLEŞİM BİÇİMLERİ

Bugün Levant'ta özellikle Filistin bölgesinde çok sayıda kazı yapılmış bulunuyor. Kazılar genellikle yerleşmelerin küçük birer bölümünü kapsar ölçüde olsalar da, Levant şehirciliği konusunda önemli ipuçları elde edilebilmiştir (Wright 1985: 154-166).

Kıbrıs'ta olduğu gibi, Levant'ta da Erken Demir ağ başlarında yıkılan yerleşmeler hemen onarılmış, yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca, bu çağda çok sayıda yeni yerleşme de kurulmuşlardır.

Levant yerleşmelerinin büyük çoğunluğu planlı bir yerleşim dokusuna sahiptir. Bu zellik hem Tel Mique (Gitin 1987: 206-219), Tel Qasile (Mazar 1980: 74-77) gibi Filistinlerin hakim olduğu tahmin edilen yerleşmelerde, hem de ileride örneklerine daha ayrıntılı olarak değineceğimiz İsrail yerleşmelerinde görülür. Bugün

Filistinlilere ait merkezlerdeki yerleşim planları hakkında fazla ayrıntılı bilgiye sahip değiliz (Mazar 1988: 255). Bununla beraber, kazılan alanlar yerleşmelerde aglomeratik bir düzenleme olduğunu gösterir (Levha 50). Tel Miqne, Ashdod ve Tel Qasile gibi Filistin yerleşmelerinin düzgün planları, atölye mahalleleri ve surları ile Kıbrıs yerleşmeleri ile büyük benzerlik içinde olduğuna dikkat çekilmektedir (Mazar 1980: 74-77; 1988: 255; Dothan 1989: 4). Etnik ya da politik olarak "İsrailliler"in baskın olduğu düşünülen yerleşmeler ise, daha ayrıntılı olarak tanımlanabilmektedir (Finkelstein 1988). Ancak, Izbet Sartah örneğinde olduğu gibi, bazı yerleşmelerin etnik yapısı kesin olarak belirlenememektedir (Mazar 1985a; Finkelstein 1988: 27-33; Ahlström 1993: 338-342). Bu nedenle, yanlış payını en aza indirmek amacıyla, Levant yerleşimlerine etnik bir ayırım yapmadan genel olarak değineceğiz.

Levant yerleşmeleri iki gruba ayrılabilir. Birincisi, hemen hemen bütünüyle konutlardan oluşan ve bir anlamda "Kasaba" olarak niteliyebileceğimiz yerleşmeler (Beth Shemesh, Tell Beit Mirsim, Tell Ta'anek gibi), ikincisi ise, yönetimle ilgili yapıların ön planda olduğu "Kraliyet Merkezleri" yani "Şehir"lerdir. Lachish, Megiddo ve Jerusalem verilebilecek en çarpıcı örneklerdir.

Yerleşmelerin iç yapıları birçok örnekte bilinçli bir

düzenlemenin varlığını yansıtır. Bu özellik, az çok düzenli sokakları, sur duvarına veya sokaklara göre yönlendirilmiş yapılarıyla Tell Abou Hawam III, Megiddo III, Tell el Farah III-II tabakalarındaki gibi çok sayıda Levant yerleşmesinde görülür. Demir Çağı yerleşmelerinde başlıca sistem gibi görünen düzenleme biçimi dairesel biçimdir (Levha 51a). Beer Sheba, Tell Beit Mirsim, Beth Shemesh ve Tell en Nasbeh gibi örneklerde gördüğümüz bu düzenlemenin en çarpıcı özellikleri, içten duvara paralel olarak uzanan bir yol ve duvarla çember biçimli bir yol arasına yerleştirilen, sırtını duvara dayamış evlerdir (Wright 1985: 72) (Levha 52). Beer-Sheba VII. tabaka yerleşimi gibi kimi örnekte de evlerin arka duvarlarının kesintisiz bütünlüğü ile bir tür koruma duvarı oluşturulmuştur (Herzog 1984: 79-80, fig. 34-35; Finkelstein 1988: 242-243). Dairesel yerleşmenin ortasında kalan kısımda , ortak bir merkezden dairenin yanlarına uzanan yollar ve yolların arasında fazla düzgün olmayan arsalar, açık alanlar yer alır. Bilinen en erken örneği 12. yüzyıla tarihlenen Izbet Sartah'da III. tabakada görülen bu yerleşim planının 10. yüzyıldan sonra Tell en Nasbeh, Beer Sheba gibi yerleşmelerde de sistemli bir biçimde uygulanması, şehir planlamasında önemli bir adım olarak yorumlanabilir. Bu yerleşim düzeni, tipik İsrail özelliği olarak kabul edilmektedir (Shiloh 1978; 1987; Mazar 1985a: 64-65; Finkelstein 1988: 238-250). Braemer (1982: 26,29) ise, bu görüşe karşı çıkararak, yerleşimi

kuşatan dairesel sokakların Tell Beit Mirsim ve Beth Shemesh'de Son Bronz Çağında, yani İsraillilerin gelişinden önceki dönemde de bulunduğunu ve daha sonra Demir Çağında bu planın uygulanmaya devam edildiğini belirtir.

Levant'da dairesel planlı yerleşmelerin yanı sıra, dörtgen planlı yerleşmeler de görülür. Sayıca az olan bu yerleşme tipine örnek olarak 11. yy.a ait Tell Qasile X. tabaka yerleşimi (Mazar 1980: 76-77, fig.17) ve 10.yy.da kurulan Arad Kalesi (Levha 51b) verilebilir. Hazor'da ise 10.yy itibaren tümüyle topografiye bağlı kalınarak şekillendirilmiş trapez biçimli bir yerleşimle karşılaşmaktayız (Geva 1989: fig.1:2, 3:1).

Görüldüğü gibi, Demir Çağ Levant yerleşmelerinde şehircilik bakımından belirli bir sistem anlayışından söz edilebilir, ama bu anlayışın bu evrede ortaya çıktığını söyleyemeyiz. Zira, Levant'ın konuyla ilgili en güzel örneklerinden biri Tell Beit Mirsim'in Orta Bronz tabakalarında görülebilir (Gerstenblith 1983:111).

Demir Çağ boyunca şehir planlarında dikkate değer bir değişim görülmez. Yerleşmelerin birçoğunda Son Bronz Çağından Demir Çağ sonuna kadar hemen hemen aynı plan tekrarlanmış; parseller, sokaklar aynı kalmıştır. Örneğin, Tell Keisan'da parseller 11.yydan 8.yy. kadar tam bir

süreklilik göstermektedir (Braemer 1982:35). Bununla beraber, Megiddo III (Lamon 1939:fig.6 ve 7) ile Tell Abou Hawam III (Hamilton 1934:pl.III ve IV) gibi, bir önceki yerleşim planlarından tamamen bağımsız olarak inşa edilen yerleşmeler de vardır. Örneğin, Asur egemenliği altında eyalet başkenti olan Megiddo III 'de (8. yy.) ızgara plan uygulaması görülür (Wright 1985: 164, 504).

Yerleşmeler genellikle ufaktır. Çoğunun alanları bir hektarı geçmez. Bilinen daha büyük yerleşmeler arasında, Shiloh (yaklaşık 2 hektar), Tel Masos (yaklaşık 5 hektar) ve Tel Dan (yaklaşık 20 hektar) sayılabilir (Mazar 1985a:64). Küçük alanlar içinde doğal olarak yoğun bir yerleşim, bir başka deyişle aglomerasyon görülür. Evler büyük ölçüde bitişik düzendedir. Tell el Farah, Beer Sheba, Hazor ve Tell Beit Mirsim'de olduğu gibi ortak duvarlı evlere sıklıkla rastlanır. Bazı evlerin arasında dar (1-3m.) sokaklar vardır. Çıkma sokaklar da kullanılmıştır. Yerleşmelerde avlu kullanımı yaygındır; ancak avlular daha ziyade tek bir eve, ya da Tell Beit Mirsim 32/10, 22/11 ve 21/9 evlerinde görüldüğü üzere ikili ev gruplarına ait birimlerdir (Levha 53). Evler, çoğunlukla sokaklara veya avlulara açılır. Aksi örnekler de yok değildir; örneğin Tel Masos II'de sokaklar evlerin arka cephelerinde kalır (Kempinski 1977:139,fig.2). Daha önce değindigimiz, dairesel yerleşmelerin ortasında genellikle bir açık alan bırakılmış ve buraya çoğu kez

dini ya da resmi yapılar inşa edilmiştir.

Günlük işler için ortaklaşa kullanılacak açık alanların, avluların olmayışı yani tüm ünitelerin tek bir konuta ait olacak biçimde düzenlenmiş olması sosyal yaşamda bireyselleşmenin çarpıcı bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Planlara dayanılarak, Demir Çağ Levant evlerinde belirli bir yön düzenlemesinin yapılmadığı ileri sürülebilir. Her ne kadar Keith Beebe (1968:52-53) avluların bölgede hakim batı rüzgarlarından dolayı çoğunlukla doğu yönüne yerleştirilmiş olduğunu ve böylece mutfak kokularının ev içine dolmasının önlenmiş olduğunu söylüyorsa da, Braemer (1982:38,dipnot 74) bu görüşe karşı çıkar. Yazar, somut veri eksikliğinin yanı sıra, koku duyarlılığının da o dönem gerçekleriyle bağdaşamayacağını ileri sürer ki, bu yargı günümüzde de bir ölçüde geçerlidir.

Levant'ta "Kasaba" ve "Şehir"lerden başka, elbette, "Çiftlik" ya da "Köy" diye tanımlanabilecek, bir kaç evden oluşan birimler de vardır (Kochavi 1985: 56). Tell Esdar, Giloh Horvat Haluqim ve Horvat Ritma yerleşmeleri bu gruba örnek oluşturabilir (Levha 54a-b,55a).

Levant yerleşmelerinin savunma sistemlerine gelince, Tel Miqne (Gitin 1987: 201-202) ve Tell el Farah (Chambon

1984:26-28) kazıları Filistinlerin gelişkin savunma sistemleri inşa ettiklerini ortaya koymuştur. Bunlardan kerpiç ile inşa edilen 3.25 m. kalınlığındaki Tel Miqne surları Asur kabartmalarında da betimlenmiştir (Levha 55b). İsrail yerleşmelerinin bir kısmında da çağın siyasi yaşamının gereği olarak, ya basit çevre duvarı ya da Shiloh örneğinde olduğu gibi, dış sıradaki bitişik düzen evlerinin duvarlarından oluşan bir koruma hattı bulunmaktadır (Mazar 1985a:64; Finkelstein 1988: 250). Tevrat'ta yer yer şehir surlarından söz edilir (örn. Sayılar 13.28: İşaya 26.1). Bu konuda somut veriler de yok değildir. Bunlar arasında Megiddo VA-IVB (11/10-9.yy.lar), Hazor X-V (10.-8.yy.lar), Tell en Nasbeh (9-6.yy.lar), Tell Beit Mirsim A (10-8.yy.lar) ve Gezer (9-8.yy.lar) örneklerinde olduğu gibi surları kazamatlı olan yerleşmeler de göze çarpmaktadır (Levha 56). Orta Bronz Çağına tarihlenen bazı Kenan yerleşmelerinden de tanıdığımız bu kazamatlı surlar (Shiloh 1987:8), yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Demir Çağında da kullanılmaya devam edilmiştir. Bununla birlikte, sur duvarlı savunma sisteminin İsrail yerleşmelerinde için genelleştirelebilecek bir özellik değildir (Finkelstein 1988: 260-263).

Her yerleşmede çözümlenmesi zorunlu sorunların başında su sorunu gelir (Wright 1985: 166-167). Son Bronz Çağına kadar büyük ölçüde doğruca kaynaklara ve kuyulara

bağımlı kalan halk , Demir Çağından itibaren yaygın olarak sarnıç kullanmaya başlamışlardır. Demir Çağı boyunca hemen tüm yerleşmelerde sarnıçlar sıvalıdır ve evlerin içinde yer alır (Crown 1971:35, Stager 1985a: 9-10). Benzeri sarnıçlara, tarihöncesi yerleşmelerde örneğin, Hazor'un Orta Bronz tabakalarında da rastlıyoruz (Mazar 1985a: 68).

Demir Çağı yerleşmelerinde, gelişkin kanal sistemlerinin varlığı da, örneğin Beer Sheba, Lachish, Megiddo, Hazor kazıları ile kesin olarak saptanmıştır (Wright 1985: 170).

D- KONUT MİMARLIĞI

1- İNŞAAT MALZEMELERİ VE İNŞAAT TEKNİKLERİ

TAŞ: Doğal kaynakların bolluğu nedeniyle kerpiç kadar çok kullanılan bir malzemedir (Wright 1985: 337-348). Özellikle, temel ve zemin kat yapımında yaygın bir malzemedir. Bu arada taş, nadiren de olsa, Umm el Biyara örneğindeki gibi çatı kaplama malzemesi olarak da kullanılmıştır (Braemer 1982:137)

Levant'ta tortul kaya oluşumlarından kireçtaşı, kumtaşı ve tebeşir yogundur. Yumuşak olan bu taş

cinslerinin işlenmesi kolaydır. Dağlık kesimlerde ise volkanik özellikli bazalt bulunur. Ancak, bölgeler arası kesin sınırlar çizmek, elbette ki, mümkün değildir. Bu tür ayırım sadece söz konusu taşın bulunma yoğunluğu ile ilgilidir. Örneğin Afula'da kireçtaşı ve bazalt bir arada kullanılmıştır (Dothan 1955:30).

İnşaatlarda kullanılan taşların çoğu moloz taştır; işlenmiş taş bloklarına pek az rastlanmaktadır. Taş boyutları genellikle "büyük" ve "ufak" olarak tanımlanmaktadır. Farklı tanımlamalara Afula'da kullanılan 0.20 x 0.15 ve 0.40 x 0.30 m.lik taş parçaları örnek verebilir (Dothan 1955:30).

Kolay bulunabilirliğinden başka, sağlamlığı nedeniyle de yeglenen taş malzeme özellikle Güney Levant'ta yoğun kullanılmıştır.

KERPIÇ VE TOPRAK KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Toprak kökenli bir malzeme olan kerpiç Ön Asya' da her zaman özellikle kırsal kesim yapılarının en önemli malzemesi olmuştur (Wright 1985: 348-363). Kerpiğin sağlamlığını arttırmak amacıyla saman ve kum katkı malzemesi olarak kullanılmıştır. Kerpiğin yanı sıra, fazla yaygın olmamakla birlikte, pisé kullanılmış olduğu da Tel Rıfa'at (Seton-Williams 1967:18) örneklerinden bilinmektedir.

Kerpiçler hemen her yerde benzer boyutlarda olup genelde büyük ve küçük diye iki boy olarak nitelenirler. Büyük olanların uzunlukları ortalama 50-60 cm.dir, küçüklerinki 30-40 cm.i geçmez. Bu boyutlar, tarihöncesi kerpiç boyutlarıyla, örneğin Neolitik Çatal Höyük'te (Anadolu) bulunan örneklerle kıyaslandığında arada büyük bir fark olmadığı görülür (Levha 57a-b). Böylesine bir benzerlik, elbette ki, ne bir rastlantı ne de bir kültürel bağlantı sonucudur; bunun nedeni, bu boyutlardaki kerpiçlerin "tek elle kavranabilir" yani kolay taşınabilir olmasıdır.

AHŞAP VE BİTKİSEL KÖKENLİ DİĞER MALZEMELER: Yapılan kazılar, antik Levant yapılarında ahşap malzemenin de kullanıldığını kanıtlamıştır (Wright 1985: 363-369). Büyük tahribatla bugün çıplaklaşmış bulunan (Currid 1984, Stager 1985a: 4-5) bölgenin söz konusu dönemde geniş orman alanlarına sahip olduğunu antik kaynaklardan öğreniyoruz (Brown 1969).

Beer Sheba, Tel Masos ve Arad gibi bazı yerleşmelerde ele geçen malzemelerin analizleri bize inşaatta kullanılan ahşap cinsleri hakkında fikir verdiği gibi (Honsky 1976; 1977) bölgedeki bazı ağaçların adlarına Tevrat'ta da rastlıyoruz (örn. İşaya 9.9; I.Krallar 10.27).

Bölge ağaçlarının başlıcaları Ilgınağacı (Tamarix

aphylla), akasya (*Acacia raddiana*), hurma (*Phoenix dactylifera*), Fırat Kavağı (*Populus euphratica*), Halep Çamı (*Pinus halepensis*), Kermes Meşesi (*Quercus calliprinos*), zeytin (*Olea europaea*), yabani fıstık (*Pistacia palaestina*) ağaçları ve Lübnan Selvisi (*Cedrus libani*)'dir.

Lübnan Selvisi (sedir ağacı), Beer Sheba örneğinde olduğu gibi, gerektiğinde dışardan getirilmiştir. Bu ağaç cinslerinden hangisinin, hangi yoğunlukta kullanıldığını saptamak üzere bazı analizler yapılmıştır (Levha 58a). İnşaatlarda kullanılan ağaçların birçoğunda gövde uzunluğu 2-3 m.yi geçmemekle beraber (Braemer 1982:111), bölgede boyu 10 m.den fazla olan ağaç cinslerinin varlığı da saptanmıştır (Stager 1985a: 15).

İNŞAAT TEKNİKLERİ

TEMEL YAPISI: Kazı raporlarının büyük bir kısmında konutların temel çukurlarından söz edilmemektedir. Temel olarak tanımlanan bölüm, çoğu kez üst temel yani subasmandır. Bu nedenle, Levant konutlarında da, incelediğimiz diğer bölgelerin konutlarında olduğu gibi, çukur temel inşasının yaygın bir uygulama olmadığı sonucu çıkarılabilir. Ancak, örnekleri de yok değildir. Bilinen örneklerdeki, temel derinliği genellikle fazla değildir.

Örneğin, Tell el Farah'da 362 no.lu evde bu derinlik 25 cm., Ashdod 1 no.lu evde ise 10-15 cm. arasındadır (Braemer 1982: 112). Bununla beraber Beer Sheba'da olduğu gibi, 40 cm.ye ulaşan temeller de vardır. Araştırmacılar böyle derin örneklerde, hele merdivene ait birtakım izler de söz konusu ise, ikinci bir katın varlığını düşünmektedirler (Braemer 1982: 112).

Temel yapım malzemesi moloz taştır. Bazı sıradışı yapıların temellerinde nadiren taşın yanı sıra başka malzeme de yer almış olabilir. Örneğin, Tell Deir Alla'da E evresinin H4 ve 6 numaralı duvarların temellerinde ahşap kiriş kullanılmıştır (Franken 1969:50), Tel Hesi (Bliss 1894:73), Tell Jemmeh ve Tell el Farah'da (Barrois 1939:105; Wright 1985: 384) ise temelde bir kat kum serili olduğu belirtilmektedir.

DUVAR YAPISI VE DİĞER TAŞIYICI ELEMANLAR: Duvar yapımında iki ayrı ana malzeme kullanılmıştır: Taş ve kerpiç.

Uygulanan inşaat tekniği kullanılan malzemeye göre farklılık gösterir. Birçok yerleşimde bu iki malzemeyle inşa edilmiş yapılara bir arada rastlıyoruz. Örneğin, Hazor VI ve V de tümüyle taştan ya da tümüyle kerpiçten yapılmış yapılar yanyanadır (Yadin 1958:17).

TAS DUVARLAR : Tas duvar inşasında ya işlenmemiş ya da kabaca düzeltilerek amaca uygun hale getirilmiş moloz taşlar kullanılmıştır (Wright 1985: 397). Başvurulan teknik ise, tüm Akdeniz çevresinde yaygın olan kuru duvar tekniğidir (Braemer 1982:114). Bu tekniğin, özellikle bazalt gibi yontulması güç taşlarla inşa edilmiş yapılarda pek başarı ile uygulandığı söylenemez. Hizalama, yatay dizi dengelemesi çoğu yapıda gerektiği ölçüde düzgün değildir. Beth Shemesh (Grant 1934:lev.X) ve Sukas'da (Lund 1986:26) bu düzensizlikler açıkça görülür. Ama, işlenmesi kolay kirectası yapılarda bazı istisnalar vardır. Örneğin, Ai (Marquet-Crause 1949: lev.XXXVI/2) ve Bethel (Albright 1968: lev.89) gibi yerleşmelerde kerpic kadar düzgün dizilmiş kirectası duvarlar örülmüştür. Dolayısıyla, hizalama ve dengelemedeki düzensizlikler inşaat bilgisi eksikliğinden değil, malzemeyi işlemedeki güçlüklerden kaynaklanmış olmalıdır. Bu arada, Hazor'da olduğu gibi, harç kullanımı saptanmış duvarlar da vardır (Yadin 1989: 92).

Duvarların bir kısmında büyük parçaların aralarında kalan boşluklara ufak taşlarla dolgu yapılmıştır. Böylece, yatay dizilerin birbirine daha iyi tutunması sağlanmaya çalışılmıştır. Tell el Farah'da bunun belirgin bir örneğini görmek mümkündür (Chambon 1984:29) (Levha 58b).

Bazı inşaatlar kösetaşları da kullanılmıştır. Hazor

V. tabakada yer alan 3100 ve 306 no.lu evlerde (Yadin 1960: lev.CCIV) ve IV. tabakadaki 2a yapısında ve Tell el Farah VIId'de, diğerlerine göre daha özenle inşa edilmiş olan ev 327 ve 328'de (Chambon 1984:168-169), Ein el Ghuweir'de (Bar-Adon 1989:34) bu tekniğin uygulamalarını görmekteyiz. Ancak, yine de belirtelim ki, köşe taşı kullanımı, konut tipi yapılarda enderdir.

Levant duvarlarında gördüğümüz özel bir teknik bağtaşı kullanımıdır. Bağtaşı, duvar başlarında uçlardan biri dışardan görünecek biçimde uzunlamasına yerleştirilen taştır. Köşetaşı gibi ender olarak görülen bu uygulamanın örneklerine Hazor'un bazı yapılarında rastlıyoruz. Bu bağtaşları ufak çakıltaşları ile takozlanıp sabitleştirilmiştir (Levha 59a-b).

Duvarlar ya tek sıra ya da çift sıra taş dizisinden oluşmaktadır. Çift sıralı duvarların her iki yüzünde genellikle aynı büyüklükte parçalar kullanılmıştır. Çoğu kez arada ufak taş dolgu yer alır. Çokça yapıda tek ve çift sıralı duvar dizileri bir arada görülür. Bu tip örneklerde genellikle dış duvarlar çift, iç bölme duvarları tek sıralıdır. Bu duruma, Izbet Sartah ev 112 örnek olarak verilebilir (Kochavi 1977:3,fig.2). Fakat, Tel Masos'da 32 no.lu evde olduğu gibi, bunun tam tersi olan yapılar da vardır (Levha 59c).

KERPiÇ DUVARLAR : İncelediğimiz yerleşimlerin büyük bir kısmında yapılar ya kısmen ya da tamamen kerpiçten yapılmış bulunuyor.

Kerpiç duvarlar genellikle taş subasmanlar üzerine oturtulmuştur. Yapı içinde ele geçen çökmüş kerpiç duvar kalıntıları bu konuda güvenilir bir ipucu oluşturmaktadır. Bu tip yapılarda taş duvar yüksekliği 1-1.5 m.yi geçmez (Braemer 1982:124). Megiddo III-II. tabakada (Lamon 1939:63), Tell el Farah'da 327 no.lu evde (Vaux 1952:564-566) ve Tel Keisan'da 501 no.lu evde (Briend 1980:24, fig. 8, 197) olduğu gibi pek çok yapıda bu durum görülür. Afula'nın 3. tabaka yapıları da benzer uygulamaya örnektir (Dothan 1955: 30,fig.3).

Kazı sonuçlarına göre, en sık görülen duvar kalınlığı bir, bir buçuk kerpiç boyudur. Örneğin, Afula'da XXVIII no.lu mekanının batı duvarı ve Beer Sheba'da 430 no.lu evin güney duvarı tek kerpiç, aynı örneklerin kuzey duvarları ise bir buçuk kerpiç kalınlığındadır (Dothan 1955:fig.3; Herzog 1977:54, fig.2).

Kerpiç duvar inşasında harç kullanılmış olduğu anlaşılıyor. Ashdod (Dothan 1971:89) ve Afula'da (Dothan 1955:30) bazı duvarlarda yer yer harç izine rastlanmıştır. Harç malzemesi çoğunlukla çamurdur.

Kerpiçlerin yerleştirilişinde dengeleme kurallarına hemen her yerde dikkat edilmiştir, Kerpiç sıraları dizilirken derz yerlerinin üstüste gelmemesi gerekir ki, Levant yapılarında buna özenle uyulmuştur. Örneğin Ashdod'da 1 no.lu evde, Beer Sheba'da 430 evde, her kerpiç alttaki sıranın derzleri üzerine bağlama kerpici olarak, uzunlamasına konmuştur (Braemer 1982: 122). Afula'da XXVIII no.lu mekanda da (Levha 59d) derz yerlerinin üstüste gelmemesi için her sırada diziliş bir alttakinin tersinedir.

Bugüne kadar, Demir Çağ Levant evlerinde duvar içinde ahşap hatıl uygulamasına rastlanılmamış da (Braemer 1982: 124), bölgedeki bazı yerleşmelerdeki (Megiddo, Beth Shan, Jericho) sıradışı yapılarda bu uygulamanın olması, tekniğin bilindiğini göstermek bakımından önemlidir (Thomson 1960: 57-63; Wright 1985: 413). Ancak örnekler hem sayıca az, hem de teknik açıdan fazla gelişkin değildir. Oysa hatılın duvara esneklik kazandırdığı daha erken dönemlerde farkedilmiş ve bu teknik bilindiği gibi, tarihöncesine ait birçok yapıya uygulanmıştır. Neolitik Çağ için Anadolu'da Catal Höyük'te (Mellaart 1967:63-64) ve Levant'ta Jericho'da (Aurenche 1981:88) bunun kesin kanıtlarına rastlanabilir, Bronz Çağının ise en iyi örneklerinden biri Kuzey Suriye'de Ugarit'te ortaya çıkarılmıştır (Callot 1983:24-26).

DİKMELER: Değindiğimiz inşaat teknikleri arasında, Levant'a özgü bir yenilik ya da yaygın bir kullanım saptamak mümkün değildir. Ancak, şimdi değineceğimiz dikme kullanımı, Levant Demir Çağ konutlarının pek çoğunda ortaktır. Dolayısı ile bu çağda, neredeyse kural haline gelmiş olan dikme kullanımı Levant için, bir yenilik değilse bile, bir özellik olarak yorumlanabilir.

Dikmeler genellikle taştan yapılmıştır. Taş dikmeler yığma olabileceği gibi, monolit de olabilirler. İşlenmiş monolit dikmelere Ai (Callaway 1969:6), Khirbet Raddana (Callaway 1971:11), Hazor (Yadin 1958:15), Horvat Haluqim (Cohen 1976:36-37), Kh. ed- Dawwar (Finkelstein 1988b:79) gibi pek çok yerleşmede rastlanır. Mazar (1980: 75, 1981a: 10)'a göre, monolit dikme dağlık iç kesimde yaygındır. Horvat Ritma'da olduğu gibi, yığma ve monolit örneklerle bir arada rastlamak da mümkündür (Meshel 1977:113). Giloh'da da işlenmemiş büyük blokların dikme olarak kullanıldığını, Mazar (1981a:8)'ın raporlarından öğreniyoruz.

Levant'ta monolit dikmelerin ilk ortaya çıkışıyla ilgili olarak verilen tarih 2. bindir (Beek 1981:71); bu dönemde Kuzey Kenan yapılarında kullanılmışlardır. Demir Çağın en erken örneklerine ise 12. - 11. yüzyıllarda rastlıyoruz.

Beek (1981:71), Batı Akdeniz monolit dikmelerinin kökenini Levant'ta aramaktadır. Yazara göre, bu tip dikmeler Fenike kolonileri aracılığı ile Akdeniz'e yayılmıştır.

Yığma dikmelere gelince, bunlara farklı teknikler uygulanmıştır. Kimi örneklerde eşit boydaki moloz parçalar üstüste yığılmış (Levha 60a), kimisinde büyük ve yüksek parçalar küçük parçaların üzerine oturtulmuş (Levha 60b). bazılarında da bunun tersine, küçük parçalar büyüklerin üstüne yerleştirilmiştir (Levha 61a).

Cohen (1970:6-14), yığma ve monolit dikmeler üzerine bazı kronolojik saptamalar öne sürer. Araştırmacıya göre, yığma dikmeler 10.-9. yüzyıllara, monolit olanlar ise, 9.-6. yüzyıllara özgüdür. Ancak, Meshel (1977:113 vd.) yığma ya da monolit dikme yapımının çevrede bulunan malzeme ile doğrudan ilintili olduğunu belirtirek Cohen'in görüşüne karşı çıkar. Ayrıca, yukarıda belirtildiği gibi, Demir Çağın ilk monolit dikme örnekleri 12. - 11. yüzyıllara tarihlenir ve bunlar 10. yüzyılda da yaygın olarak kullanılmışlardır.

Kerpic ve ahşap dikme örnekleri sayıca azdır. Fakat bu bunların az kullanılmış olduğu anlamına gelmemelidir. Geçmişte yoğun ormanlarla kaplı olan bu bölgede ahşabın ve toprak kökenli kerpiğin, inşaatın diğer kesimlerinde

oldugu gibi, dikme yapımında da kullanılmış olması son derece doğaldır. Mazar (1981a:10)'a göre, ahşap dikme özellikle, kıyı bölgelerinde yaygındır. Nem oranının yüksek olduğu kıyı kesimlerinde ahşap malzemenin binlerce yıl dayanması beklenemez. Bugün bazı yerleşmelerde ele geçen taş kaidelerin ahşap ya da kerpiç dikmelere ait olduğu düşünülmektedir.

Afula (Dothan 1955:52), Lachish (Tuffnell 1953:107) ve Tell Qasile (Mazar 1975:86) ahşap dikme varlığının tahmin edildiği yerlerden bazılarıdır. Braemer (1982:126)'ın saptamalarına göre, kazısı yapılan en az sekiz yerleşmede konuya ilişkin veriler ele geçmiştir. Ayrıca, Sukas'da da ahşap dikme kullanılmış olması mümkün gözükmemektedir (Lund 1986: 56).

Kerpiç dikmelere ait veriler ise daha azdır. Bugün bilinen üç örnek vardır; bunlar, Tell Qasile (Maisler 1950:76), Tell es Saidiyeh (Pritchard 1965:11) ve Tell Giri (Ben Tor 1976:201)'dedir. Raporlarda kerpiçlerin yerleştiriliş biçimine ait bilgi verilmemiştir.

Dikmelerin temel işlevi mekanların bölünmesi ve üst yapının taşınmasıdır. Bunlar kimi zaman doğrudan toprak yüzeyine oturtulmuş, kimi zaman da toprağa hafifçe gömülmüştür (Levha 61b). Kazılar dikmelerin bazen alçak duvarlar üzerine oturtulmuş olduğunu da ortaya koymaktadır

(Levha 61c). Nihayet, kerpiç ve ahşap dikmelerde ayrıca taş kaideler de kullanılmıştır.

Bazı merkezlerde taş dikmeler tekrar kullanılmıştır. Örneğin, Hazor'da 13 no.lu evdeki dikme kaideleri, bir alt tabakadaki yapının dikmelerinin tepeleridir (Yadin 1958:19). Yine, Hazor'da 48 no.lu evde alt tabakadaki yapının dikme blokları tekrar kullanılmıştır (Yadin 1958:19).

Levant Demir Çağ yapılarında dikmeler iki ayrı grupta toplanabilir. Birinci grupta, çok sayıda örneğine rastladığımız gölgelik oluşturan serbest dikmeler, ikincisinde ise duvar örgüsü içinde yer alan dikmeler (ayaklar) ve duvara bitişik olan dikmeler (plastrolar) görülür. Braemer (1982:119), duvar içi dikmeleri incelerken, bunların arası doldurulmuş serbest dikmelerle karıştırılmaması gerektiğini vurgular. Bu özellikteki dikmelere, evlerin içinde yer alan boylamasına duvarlarda sıklıkla rastlanır. Bunlarda tüm dikme dizisi birbiriyle birleştirilmiş olabileceği gibi, bazen de en az ikisinin arası geçişi sağlamak amacıyla açık bırakılmıştır (Wright 1985: 428).

Duvar içi dikmelere ilişkin veriler oldukça yetersizdir. Bilinen örneklerden biri Horvat Haluqim'dedir. Burada 3 no.lu evin kuzey dış duvarı içten

monolit dikmelerle desteklenmiştir (Cohen 1976:37). Bu tip duvarların Ai (Callaway 1969:5) ve Bethel'de (Albright 1968:32) de kullanıldığı tahmin edilmektedir. Tell Beit Mirsim'de de kerpiç duvarlarda taş plastrolar olduğu düşünülmektedir (Barrois 1939:121-122). Ayrıca, Tel Masos'da ev 167'nin kuzey duvarı içinde iki adet kerpiç dikme saptanmıştır (Aharoni 1975:104; Braemer 1982:254).

Bazı araştırmacılar Levant'daki dikmeli duvarların kökenini Minos, Miken uygarlıklarında ya da Anadolu'da aramaktadırlar (Paul 1973:34; Callaway 1970:18-19). Braemer (1982:121) ise, özellikle teknik farklılıklardan dolayı bu görüşe karşı çıkmaktadır. Bizce, böyle bir konuda bölgeler ya da ülkeler arasındaki birtakım benzerliklerin, kültürel etkileşim kadar ortak sorunlara ortak çözümler geliştirebilen insan zekasının ürünü olduğunu düşünmek de mantıklıdır.

Serbest dikme kullanımı Levant Demir Çağı konutlarının en belirgin özelliğidir. Kazılan evlerin büyük bir kısmında evi boylamasına kesen en az iki üç dikmeli diziler vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bazı evlerde dikmelerin arası doldurulmuştur. Bu dolgu duvarların yüksekliği tam olarak bilinmiyor. Dikmeler arasındaki mesafeler ise, oldukça değişken olmakla birlikte, ortalama 1-1.50 m.dir. Mesafenin kısalığı dikmeler bir lentonun varlığını düşündürmektedir ki, bu

konuda somut veriler de ele geçmiştir. Atar Haro'da II no.lu evde (Levha 60a), Tel en Nasbeh'da 390 no.lu evde (Levha 61b) ve Tel Masos'da 167 no.lu evde (Levha 60b) bu lentolara ilişkin buluntular vardır. Dikmelerin yüksekliği konusunda ise, ancak üzerlerindeki lentolar ile ele geçen örnekler için kesin bir saptama yapmak mümkündür. Bu örneklerde 2.20 m. ile 0.80 m. arasında değişen ölçüler saptanmıştır (Braemer 1982: 128; Callaway 1970: 17; McCown 1947: 213).

Serbest dikmeler mekanları bölerek hem bir tür "gölge" elde etmek, hem de geniş mekanların çatılanmasında kolaylık sağlamak amacıyla kullanılmışlardır. Ayrıca bunların iç mekanların aydınlatma ve havalandırma sorunlarına da bir tür çözüm oldukları düşünülmelidir. Duvar içi dikmeler ise, bilindiği gibi, duvarların taşıma gücünü arttıırırlar.

Demir Çağı Levant konutlarında bir özellik olan yoğun serbest dikme kullanımı ilk önce Necef Bölgesinde kıyı ovalarında ve Samariye'de görülür. Yudah ve Galile bölgelerinde ise, ancak 10. - 9. yüzyıllardan itibaren yoğunluk kazanmaya başlar.

MERDİVENLER VE ÜST KATLAR: Kazılarda ev üst katlarının varlığını kesin olarak kanıtlayacak nitelikte buluntu ele geçmemiştir. Fakat, gerek Tevrat'taki

anlatımlar (örn. I. Krallar 17.19; II. Krallar 4.10-11; Hakimler 3.23), gerek çok sayıda konutta saptanan merdiven izleri konuya olumlu bakılmasını gerektiriyor. Ayrıca, içinde kapkaçak ve hatta, Hazor'da 1 no.lu evde olduğu gibi (Yadin 1958:18), ağırşaklar bulunan üst yapı çöküntüleri de ikinci katın varlığını destekler. Ancak, bu çöküntülerin dam çöküntüsü olma olasılığı da göz ardı edilmemelidir. Zira günümüz kırsal kesim örneklerinde olduğu gibi, geçmişte de konut damları günlük işler için kullanılmış olmalıdır.

İleride işaret edileceği üzere, Levant konutlarında mil taşı buluntusu olmadığı için, zemin kat kapılarının kapatılmadığı (Albright 1943:50-52) ve o halde asıl yaşama mekanlarının mevcut olması gerekli üst katta bulunduğu düşüncesi de, çok tartışmalı olsa bile, yine bu katı destekler yöndedir. Nihayet, konut zeminlerinde avlu dışında kalan bölümün yani kapalı yaşama mekanlarının çoğu kez ufak boyutlarda oluşları da söz konusu katın varlığına dair diğer bir ipucudur.

Tüm bu veriler eşliğinde çok sayıda araştırmacı en azından ikinci bir katın varlığını onaylamaktadır (Keith Beebe 1968:52; Wright 1978:151; Braemer 1982:99, dipnot 102, Stager 1985a: 15-16).

Bölgede sabit merdiven kullanımı yaygındır.

Merdivenler daha çok evin dışında yer alır. Horvat Ritma'da A evi (Meshel 1977:114) ve Tel Masos'da 314 no.lu evde (Kempinski 1977:152) görüldüğü üzere, evin içinde inşa edilmiş olan merdivenlere de rastlanır. Aglomeratik yerleşmelerde birden fazla konutun tek bir merdivenden yararlandığı olmuştur. Bunun en iyi örneklerinden birine Tell Beit Mirsim'de SE 51/5 ve SE 50/3 evlerinde tanık olmaktadır (Levha 62a).

Braemer (1982:135) ilginç saptama olarak, kerpiç evlerde merdiven izine rastlanmamış olduğunu belirtir. Ancak, Ashdod'da 1 no.lu evde (Dothan 1971:89) ve Tel Sera'da 149 no.lu evde (Avi Yonah 1978: 1064), araştırmacıların merdiven boşluğu olarak yorumladığı mekanlar vardır.

Kerpiç evlerde buluntu eksikliğinin daha ziyade merdiven yapımında kullanılan malzemeyle ilintili olduğu akla gelebileceği gibi, tümüyle kerpiçten yapılmış yapıların ikinci bir kat taşıyamayacağı, bu nedenle de sabit merdiven inşa edilmediği düşünülebilir. Bu yapılarda dama çıkmak için el merdivenleri kullanılmış olmalıdır.

Merdiven inşasında yararlanılan malzeme genelde taştır. Basamaklar monolit ya da ufak döşeme taşlarıyla yapılmış ve çoğunlukla bir platforma oturtulmuştur ve taş dolguludur. Tell Beit Mirsim'de 13/16, 23/5 ve 33/10

no.lu evlerdeki gibi, platformu var olup, basamak izi bulunmayan örneklerde ahşap malzeme kullanıldığı düşünülebilir.

Merdiven buluntusunun konutlarda ikinci katın varlığını desteklediğini belirtmiştik; fakat, merdivenin konumu ile üst katın biçimini saptamak pek olanaklı değildir. Kat, alt yapının tümünün ya da sadece belli bir bölümünün üstüne inşa edilmiş olabilir. İkinci durumda, önde bir teras bulunabilir ve bu terasın konumu da alt katta avlu bulunup bulunmamasına bağlı olarak farklılık gösterebilir (Levha 63a-c).

Kata ya da dama çıkan merdivenlerin yanı sıra sokakla ev arasında giriş çıkışı sağlayan az basamaklı merdivenler de vardır. Tell el Farah'da 436 no.lu evde (Chambon 1984:31) bunun örneğine rastlıyoruz.

KAPI VE PENCERELER: Demir Çağ Levant konutlarında gerek ana giriş kapılarına, gerek iç kapılara ait veriler konuya ilişkin temel bilgiler edinmemize yetecek düzeydedir. Pencereleer konusunda ise durum bunun tersidir.

Verilen planlara göre, evlerin ana girişi genellikle kısa kenar üzerindedir. Ama, Tel Esdar'da 90 ve Tel Masos'da 167 no.lu evlerde olduğu gibi, girişi uzun kenar üzerinde olan evler de vardır.

İç kapılar ev içi dolanımı olabildiğince kolaylaştıracak şekilde yerleştirilmiştir. Bu kapılar kimi zaman duvarın bir köşesine, kimi zaman da ortasına yakındır. Tell Qiri'de iç kapıların tümü duvarın bir köşesine yakın konumdadır (Ben-Tor 1979:111).

Ana kapıların genişliği 0.60-1.10 m. arasında değişir, iç kapılarsa biraz daha dardır. Kapıların yükseklikleri, 1.10-1.30 m. arasında olup (Braemer 1982:131) yan pervazlar ve lentolar çoğunlukla taştır (Levha 62a,64a). Atar Haro'a'da II no.lu evde 15 ve 16 no.lu mekanlar arasındaki kapıda yerden 1.30 m. yükseklikte yer alan taş lento belirgin bir şekilde korunagelmıştır (Levha 64a). Tell en Nasbeh'de de benzer bir buluntu söz konusudur (McCown 1947:213).

Kapılarda eşik kullanımı, sistematik olmamakla birlikte, yaygındır. Eşiklerin büyük çoğunluğu taştır; tek parça yassı bir taştan olabildikleri gibi ufak taşlarla da yapılmış olabilirler. Eşik örneklerine hemen her yerde rastlamak mümkündür.

Arkeolojik veriler kapıların dörtgen formlu olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber, kemerli kapılara ilişkin veriler de vardır. Tell en Nasbeh (Levha 64b) ve Ai'de (Levha 64c) bunun örnekleri ortaya çıkarılmıştır.

Demir Çağ Levant konutlarında kapıların açma-kapama sistemlerine ilişkin sorun oldukça ilginçtir. Birkaç örnek dışında [Beit Mirsim'de (Albright 1943:52) Beth Shemesh'de (Grant 1934:harita 1) Tell en Nasbeh'de (McCown 1947:217)] Levant evlerinde mil taşına rastlanmamıştır. Buradan hareketle Albright (1943:52) yaşama mekanlarının üst katta olması bakımından alt katların kapalı tutulmasının fazla gerekli olmadığını, bu katların ahır ve erzak deposu olarak kullanılmış olabileceği düşünür. Ancak, insanın mal varlığını koruma konusundaki duyarlılığı göz önüne alınırsa bu görüşü paylaşmak mümkün olmayacaktır. Bugün ne şekilde olduğunu bilmemekle birlikte, kapıların gerektiğinde kapalı tutulabildiğini düşünmek yerinde olur. Braemer (1982:133)'a göre Levant'ta ahşap söve kullanılmış olabileceği gibi, sorun toprağa açılan basit bir delikle de çözümlenmiş olabilir. Ayrıca, Ain Gazal'da kapıya ait olduğu sanılan bazı demir çengel ve ortası delikli yuvarlak plaka buluntuları ele geçmiştir (Blake 1967:67).

Çok sayıda yapıda ana kapılar bir çıkmaz sokağa ya da bir ön avluya açılmaktadır. Kapıların böyle nispeten kapalı alanlara açılması, evlerin olabildiğince gözden uzak tutulması dileği olarak yorumlanabilir (Braemer 1982:32).

Pencere açıklıklarına gelince, taş duvarlar bile pencereyi kapsayacak yükseklikte korunamamış oldukları

için Levant evlerinde, Tevrat'ın sıkça sözünü ettiği (örn.II.Krallar 9.30;13.17) pencere açıklıklarına ilişkin arkeolojik verilerden yoksunuz. Avlulu yapılarda, avluya açılan kapılar iç dolanım kadar, aydınlatma-havalandırma amacına da hizmet eder. Ancak, üstü tamamen örtülü yapılarda bu sorunun bir şekilde çözülmüş olması kaçınılmazdır. Böyle durumlarda olağan pencere açıklıkları veya tavan pencereleri kullanılmış olabileceği gibi, sergenli çatı yapılarından da (Lamon 1939:37,fig.43; Aharoni 1973:27, fig.2) yararlanılmış olabilir.

ÇATI YAPISI: Evlerin çatı yapısı konusunda varılan sonuçlar, çoğu kez analogik değerlendirmelerden öteye gitmez. Arkeolojik veriler, ne yazık ki, bu konuda fazla değildir. Günümüzde tüm Yakın Doğu için genel kabul gören çatı tipi düz toprak damdır. Fazla teknik beceri ya da özel bir malzeme gerektirmeyen bu tipin, geçmişte de bölge genelinde yaygın olduğunu düşünmek, sanırız yanlış olmaz.

Tell Beit Mirsim (Albright 1943: 52) ve Hazor (Yadin 1958:lev.CLXXIV) gibi yerleşmelerdeki log taşı buluntuları düz toprak dam için dolaylı da olsa, önemli bir ipucudur.

Düz toprak damın artı bir yaşama/çalışma mekanı olarak kullanıldığını belirtmiştik. Günümüz örneklerinden başka, Tevrat'taki bazı anlatımlar da bu yaklaşımı destekler:

"...Fakat kadın onları dama çıkartmıştı ve dam üzerine dizdiği keten sapları ile onu gizlemişti." (Yeşu 23.6)

Tevrat (Yeremya 19.13; 32.29)'a göre, dam sadece günlük işler için değil, dini törenler için de kullanılmaktaydı. Bu işlevleri nedeniyle, düz damların etrafının bir çeşit korkuluk ile çevrelendiğini yine Tevrat anlatımlarından öğreniyoruz (Tesniye 22.8).

Ai'de yapılan incelemeler tek katlı yapılardaki çatı düzeyi hakkında bir fikir vermektedir (Callaway 1970:17). Burada yerden 1.60 m. yükseklikte bir giriş yuvası tespit edilmiştir. Girişlerin ortalama 0.25 m., çatı örtüsünün de 0.20-0.30 m. kalınlıkta olduğu düşünüülerek tüm yapının 2.00-2.10 m. yüksekliğinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Düz toprak damın yanı sıra eğimli çatı tipinin de inşa edildiği yolunda ipuçları vardır. Ai, Tell Beit Mirsim ve Tell Ta'anek evlerinden bazılarında görülen ve çatıdan başlayarak sarnıçlara/akaçlara kadar uzanan kanalizasyon sistemi bu yapılarda çatıların suyu belli bir noktaya yönlendirecek bir eğime sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Braemer 1982:137). Ayrıca, Kalkolitik Çağa ait gömüt için kullanılan ev modellerinin çatıları da eğimlidir (Albright 1956: 68-69; Mellaart 1966: fig. 7, Wright 1985: 30-31). Kaldı ki, günümüz bölge evlerinde görülen çatı yapısı çeşitliliğinin (El-Khoury 1975:2,4,16)

tekniklerindeki sadelik nedeniyle, Demir Çağında da bulunmuş olması mümkündür.

ZEMİN YAPISI VE İÇ DÖŞEM: Levant'ta toprak ve taş döşeli zeminler olağandır. Birçok örnekte taş döşeme evin sadece bir bölümünü kapsar. Bu bölüm Tel Esdar'da 38 no.lu evdeki gibi avlu (Kochavi 1969:17), Tell Abu Hawam'da 13 no.lu evdeki gibi kapalı bir mekan (Braemer 1982: 164) olabilir.

Toprak zemin çoğunlukla çakıl dolgu üzerine oturtulmuş olup toprağın çamurlaşmasını önlemek amacıyla zaman zaman kül katkı kullanılmıştır (Haines 1971:7). Taş zeminler ise, irice moloz parçalarıyla (örn. Hazor 2a Evi) ya da çakıl taşlarıyla (örn. Beer Sheba'da 75 no.lu ev) döşenmiştir. Buluntular sınırlı olmakla beraber birçok örnekte zeminin kireç sıvalı olması mümkündür. Bu noktada Ashdod (Dothan 1971:89) ve Tell en Nasbeh (McCown 1947:249)'de bazı somut verilere rastlanmıştır.

Levant'ta ender bir uygulama olarak kerpiç döşeli zeminler de vardır. Tell Deir Alla (Franken 1969:27) Khirbet Raddana (Callaway 1971:13) ve Tel Zeror (Wright 1985: 440)'da bu ilginç zemin tipinin örnekleri bulunmuştur.

Üst kat zemin yapısında ise, hafif olması bakımından

sadece toprak döşem kullanılmış olsa gerektir. Bu konuda elimizdeki tek arkeolojik veri Shechem'den gelir. Burada üst kat zemininin saman katkılı sıkıştırılmış topraktan olduğu sanılıyor (Braemer 1982:285).

Görülüyor ki Levant Demir Çağı konutlarında zeminler çoğunlukla bir emek, bir teknik uygulanarak döşenmiştir, fakat, Giloh'da (Mazar 1981a:8) ve Tell en Nasbeh'de (McCown 1947:219) olduğu gibi doğal kaya zeminin döşenmeden kullanıldığı örnekler de vardır.

Evlerin iç döşemlerine gelince, bu alanda elimizdeki veriler, ne yazık ki, son derece sınırlıdır. Bu nedenle, hangi mekanın hangi amaçla kullanıldığını belirlemek pek olanaklı değildir. Diğer bölge evlerinde olduğu gibi Levant evlerinde de iç döşemi yorumlarken çoğu kez ocak, fırın, degirmentası, seki ve çanak çömlek buluntularıyla yetinmek durumunda kalınıyor. Ancak, evlerde ele geçen ağırsaklardan [örn. Hazor'da 1 no.lu ev (Yadin 1958:18)] ve teknelerden [örn. Tell el Farah'da 442 no.lu ev (Chambon 1984:37)] bazı evlerin bir bölümünün atölye olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu konuda örnek olarak, Ein el-Ghuweir evi (Bar Adon 1989: 6) gösterilebilir. Tell el Farah'da 410 no.lu ev olduğu gibi, avlusunda yemlik bulunan örneklerden de (Chambon 1984: 37, 161, lev. 14), bazı evlerde hayvanlara ayrılmış mekanların varlığını öğreniyoruz.

2- KONUT PLANLARI

İncelediğimiz Levant evlerinin büyük çoğunluğu bir avlu etrafına yerleştirilmiş oda veya odalardan oluşan basit yapılardır. Bir kısmının en azından ikinci bir katı vardır. Bu evlerin büyük bir kısmında avlunun varlığı, araştırmacıların çoğunluğu tarafından onay görse de (Keith Beebe 1968: 49-55; Mazar 1981: 8; 1985: 66; Shiloh 1978: 278; Wright 1978: 151; Baramki 1961: 102), bu görüşe karşı çıkanlar da yok değildir (Braemer 1982: 147-149, 153). Bu çalışmadaki yaklaşım açısından, burada Braemer (1982: 97)'in değindiği bir noktayı vurgulamakta yarar vardır: "Söz konusu evlerde hiç avlu bulunmamış olduğunu söylemek ne derece anlamsız ise, daima bulunduğunu söylemek de o derece anlamsız olur."

Zemin kat planları ve ölçüleri doğrultusunda yapılan sınıflamada bazı örnekler (?) ile işaretlenmiştir -ki burada şüpheli olan durum çoğunlukla avlunun varlığıdır. Avlusu kesin olmayan örneklerin yine de avlulu tiplerle birlikte ele alınmasındaki etken, bölgenin günümüzdeki konutlarında avlunun yaygın bir birim olması (El-Khoury 1975: 4, 6, 13) ve bu durumun genelleme yapılabilmesi bakımından bir destek oluşturmaktadır.

Bazı örneklerin ise "avlusuz" diye tanımlanmasında özellikle üç önemli etken göz önüne alınmıştır. Bunlardan

ilki, söz konusu örneklerin, konuyla ilgili ayrıntılı bir inceleme yapmış olan Frank Braemer'in "avlusuz" olduklarını belirttiği ve IB1, IB2 ve IIB3 olarak adlandırdığı gruplara girmesi (Braemer 1982: 153) ve diğer araştırmacıların bu tipler için farklı bir görüş ileri sürmemiş olmasıdır. Braemer'in yine "avlusuz" diye sınıfladığı (örn. III1, III4), fakat diğer araştırmacılar tarafından veya doğrudan kazı raporlarında "avlulu" olarak tanımlanan tipler ise burada "avlulu" grubunda ele alınmıştır.

İkinci etken ise, bu örneklerle ilişkin kazı raporlarında avluya ait bir ipucu verilmemiş olmasıdır. Ayrıca, mekanın işlevinin anlaşılması bakımından yararlı olabilecek iç döşem buluntularının saptanamamış olması ya da raporlarda bunlardan yeterli derecede söz edilmemiş olmasıdır.

Üçüncü etken de teknik bakımdan yapının üzerinin tümüyle kapalı olmasının olanaklı olmasıdır.

Konut planları başlığı altında şu tartışmaya değinmekte yarar görülmüştür. Levant konut mimarlığı araştırmacıları arasındaki tartışmaların başında, Shiloh tarafından "Dört odalı ev" olarak adlandırılan, burada ise "avlunun üç kenarı üzerinde mekan olanlar" grubuna giren yapıların tipik İsrail evi olup olmadığı yolundaki

tartışma gelir (Finkelstein 1988: 254-259). 1950'lerde ortaya atılmış olan (Avi Yonah 1955: 94; Amiran 1958: 31) bu varsayımın daha sonraki yıllarda en büyük savunucusu Shiloh (1970; 1971; 1978; 1987) olmuştur. Gelişkin formu ile 12. - 11. yüzyıllarda karşımıza çıkan ve 7. - 6. yüzyıllarda ortadan kaybolan bu ev tipinin kökenine ilişkin birbirinden farklı yaklaşımlar hala gündemdedir. Örneğin, Wright (1978: 154)'e göre bu tip Fenike evlerinden esinlenerek inşa edilmiş olmalıdır; Vaux bunu Son Bronz Çağına tarihlenen bir prototipe [Tell el Farah, Tapınak (489 no.lu Yapı)] bağlar, Fritz ve Kempinski (Fritz 1983:34-38)'e göre ise, çadırdan gelişen bir tiptir (krş. Stager 1985a: 17; Herzog 1984: 75). Braemer (1982: 105) da, Shiloh'un yaklaşımına, özellikle "Dört odalı ev"'in Filistinlilere ait yerleşmelerde de kullanılmış olması nedeniyle, fazla olumlu bakmamaktadır (krş. Ahlström 1984: 171; Wright 1985: 296). Bu plan tipinin bir örneği de Mısır'da (Thebes) bulunmuştur (Bietak 1992). Braemer (1982: 70, 87-88) ayrıca Shiloh'un bu ev tipine ilişkin sıraladığı özellikleri de tartışmaktadır.

Bu yapılarda tartışma konusu olan bir başka olgu da avlunun varlığıdır. Çok sayıda araştırmacı tarafından (örn. Keith Beebe 1968: 52; Fritz 1977: 41-45; Shiloh 1978: 278; Wright 1978: 151; 1985: 72, 86, 134-136, 144; Mazar 1981a: 8; 1985: 66; Herzog 1984: 75-77) evlerin avlulu olduğu savunulurken Braemer (1982: 147-149) ve

Stager (1985a: 15) bundan kuşkuludurlar. Buradaki çalışmamızda ise söz konusu yapılar, genel kabule uyularak "avlulu" diye sınıflandırılmıştır.

"Dört odalı ev" in köken tartışmaları kesin kanıt eksikliği nedeniyle sürüp gitmektedir. Ancak, elimizdeki veriler, kesinlikle standart bir planlamanın ürünü olan bu ev tipinin öncelikle dağlık iç bölgede, ardından dağlık orta bölgede yaygın olduğunu, kıyı şeridinde de örneklerinin bulunduğunu göstermektedir. Standart planlamaların tarih boyunca daha çok dini ya da resmi yapılarda uygulanmış olduğunu göz önüne alırsak, "Dört odalı" olarak adlandırılan bu plan tipinin de, halk arasında yaygınlaşmadan önce, tapınak ya da resmi nitelikli bir yapı tipi olduğunu düşünebiliriz.

Konu kapsamına giren bölgeler arasında en fazla kazı Levant'ın İsrail kesiminde yapılmış ve kazıların tüme yakını da ayrıntılı olarak yayınlanmıştır. Dolayısı ile bölgedeki konut veriler, diğer bölgelere oranla sayıca fazladır. Yine de yakın zamanlarda kazılan ve henüz yayınları yetersiz olan örnekler de vardır. Bunlar arasında Horvat Rosh Zayit (Gal 1992: 84) ve Tel Akko (Dothan 1992: 85-86) sayılabilir. Kuzey Suriye'de ise, Al Mina'da bazı ev kalıntıları ortaya çıkarılmışsa da, bunların planları anlaşılamamaktadır (Woolley 1938: 153-154; Boardman 1980: 39; Braemer 1982: 170). Kronolojik bakımdan konu kapsamına

giren tabakalar bulunan Ras el Bassit (Courbin 1986: 187-194) ve Ras Ibn Hani (Lagarce 1983: 280-290) gibi bazı Kuzey Suriye merkezlerinde de konut kalıntısı yoktur.

Çöl ile deniz arasında ilginç bir coğrafi konuma sahip olan Levant, üç alt bölgeye ayrılarak incelenmiştir; kıyı bölgesi, dağlık orta bölge ve dağlık iç bölge. Bu nedenle mimari verilere geçmeden önce, Levant'ın coğrafi yapısına kısaca değinmek gerekir. Kıyı bölgesi olarak tanımlanan bölge kuzeyde Suriye kıyılarını, orta kesiminde Karmel dağları ile ayrılan Akko ve Şaron ovalarını ve Güney Filistin ovasını kapsamaktadır. Dağlık Orta bölge ise, kuzeyden güneye doğru Galile dağları, Cezrel vadisi, Efraim dağları ve Sephelah tepelerinin bulunduğu bölgedir. Dağlık iç bölgeye gelince, yer yer vadilerle bölünmüş olan bu bölgenin kuzeyinde Galile'nin doğu kısmı, ortasında Samaria dağları, güneyinde ise, Yuda dağları yer almaktadır. Konumuz kapsamına giren alanın sınırını Ürdün (Şeria) nehri oluşturur.

Incelediğimiz diğer bölgelerden farklı olarak, Levant'ın böyle bir ayrımla ele alınmasının en önemli nedeni, söz konusu bölgeler arasında konut mimarlığını etkileyecek nitelikte ekolojik farklılıklar olmasıdır. Bir diğer neden de, kıyı ve dağlık kesimlerde siyasi/kültürel anlamda baskın olan halkların farklı etnik yapıya sahip olmasıdır.

a- I. EVRE (M.Ö. 1200-1000)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TİPLER

TEK MEKANLILAR

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ:

Tell Abu Hawam, 27 no.lu Ev, III. Tabaka, 11. yy.

(Levha 65a)

İki odalı olan bu yapının boyutları yaklaşık 7.80 x 6.80 m. dir. Moloz taş duvarları, bölme duvarının büyük bir bölümü hariç, iki sıralıdır. Odalar arasında geçit izine rastlanmamıştır. Eve olasılıkla, batı ucundaki bir kapı ile buradaki çıkmaz sokaktan giriliyordu. Yapının doğu kenarı, üzerindeki inşaat nedeniyle harap olmuştur (Hamilton 1934: 5-6 Plan III).

Diger örnekler:

Tell Abu Hawam, 36 no.lu Ev, IV. Tabaka, 12.-11.yy.lar (Hamilton 1934: 8-11, 66, Plan IV).

DAGLIK ORTA BÖLGE:

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK İÇ BÖLGE:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLESTİRİLMİŞ OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ:

Tell Abu Hawam, 13 no.lu Ev, III. tabaka, 11. yy.
(Levha 65b)

5.20 x 5.00 m. boyutlarında olan bu taş yapının iki odası vardır; 13 (2.00 x 5.00 m.) ve 14 (2.50 x 5.00 m.). Odalar doğu uçta yer alan taş eşikli bir kapı ile birbirine bağlanmaktadır. Monolit bir dikme kapının yan pervazını oluşturur. Her iki odanın da zemininde yer yer taş döşeme izine rastlanmıştır (Hamilton 1934: 5-6 Plan III; Braemer 1982: 164).

Diger örnekler:

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK ORTA BÖLGE:

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK İÇ BÖLGE:

Ai, 17 no.lu Ev, Demir Çağı Tabakası, 12.-11.yy.lar
(Levha 65c)

İki odalı (17: 5.80 x 3.20-2.20 m. 67: 4.00 x 1.50 m.) olan bu evin toplam boyutu 9.00 x 4.00-2.20 m.dir. Shiloh'un (1971: 277) evin doğu ve batı yönünde başka odaları bulunduğu yolundaki görüşüne karşın, Braemer (1982: 166) evin tümüyle kazıldığı kanısındadır. Kalınlığı 0.40 ile 1.10 m. arasında değişen duvarlar taştır (Marquet-Crause 1949: plate XCVII; Braemer 1982: 166).

Diğer örnekler:

Ai, 152 no.lu Ev, Demir Çağı Tabakası, 12.-11.yy.lar
(Marquet-Crause 1949: plate XCVII; Braemer 1982: 167).

Ai, 207 no.lu Ev, Demir Çağı Tabakası, 12.-11.yy.lar
(Marquet-Crause 1949: plate XCVII; Braemer 1982: 167-168).

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ:

Tell Abu Hawam, 44 no.lu Ev, IV. Tabaka, 12.-11. yy.lar (Hamilton 1934: 8-11, 66, Plan IV).

(Levha 66a)

Arası dolgulu iki sıra taşla örülmüş olan duvarlar yaklaşık 1.00 m. kalınlığındadır. Ev toplam yaklaşık olarak 6.20 x 5.60 m. boyutlarındadır. 1 ve 2 no.lu mekanlar arasında 0.60 m. genişliğinde taş eşikli bir kapı bulunmaktadır. 3. mekanın girişi saptanamamıştır. Ana

girişin ise, yıkık durumda ele geçen kuzeydoğu duvarı üzerinde bulunmuş olması mümkündür (Hamilton 1934: 8-11, 66, Plan IV; Braemer 1982: 162).

Diger örnekler:

Tel Abu Hawam, 3 no.lu Ev, III. Tabaka, 11. yy.
(Hamilton 1934: 5-6 Plan III)

Tell Abu Hawam, 41 no.lu Ev, IV. Tabaka, 12.-11. yy.lar (Hamilton 1934: 10, 66, Plan IV).

Tell Abu Hawam, 45 no.lu Ev, IV. Tabaka, 12.-11. yy.lar (Hamilton 1934: 10, 66, Plan IV).

DAGLIK ORTA BÖLGE:

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK İÇ BÖLGE:

Beth Shemesh, 24 no.lu Ev, III. Tabaka, 12.-11.yy.lar
(Levha 66b)

Duvarları tek sıra taşla inşa edilmiş olan ev, 8.80-7.00 x 6.00 m. boyutlarındadır. Aralarında kapı bulunan iki odası (24: 6.50 x 3.00 m. 2: 7.00 x 3.00 m.) vardır. Ayrıca, evin güneydoğusunda yapı ile bağlantısı saptanamamış bir mekan daha yer almaktadır (Grant 1934: plate XXV; Braemer 1982: 198-199).

Diger örnekler:

Tell Beit Mirsim, SE 12/3 Evi, B2 tabakası, 11.yy.
(Greenberg 1987: 57; Braemer 1982: 181-182)

AVLULU TİPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Sukas, 5 no.lu Kompleks, H Evresi 1 .Evre, 11.yy.- 9.yy.lar [Tarihleme yapı içinde ele geçen Cypro-Geometrik I ve II'ye ait keramik buluntulara dayanılarak yapılmıştır (Lund 1986: 41).]

(Levha 67a)

Yaklaşık 3 x 7.50 m. boyutlarındaki avlunun batısında yanyana iki oda yer almaktadır. İnşaatta kuru duvar tekniği uygulanmıştır. Yapının çok tahrip görmüş olması nedeniyle, iki oda arasında ele geçen pervaz dışında kapılara ilişkin bir ipucu yoktur. 1 no.lu odanın doğu kesiminde zemin, çakıl taşı döşelidir (Lund 1986: 24-28).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK ORTA BÖLGE

Beer Sheba, 1665 no.lu Yapı , VIII. Tabaka, 11.yy

(Levha 67b)

Korunagelen temel kalıntıları yardımıyla rekonstrüksiyonu yapılabilen bu yapı 6.40 x 12.30 m. boyutlarındadır. İki sıra halinde yerleştirilen moloz taşlarla inşa edilen duvarlar 0.60-0.70m. genişliğindedir. Avlunun güneyinde yer alan oda oldukça dardır (2.00 x 6.40 m.). Kapı aralıklarına ilişkin orijinal veri mevcut

olmamakla birlikte, araştırmacılar avlu ve oda kapısının kuzey duvarları ortasında ve aynı eksen üzerinde olabileceğini belirtiyorlar (Herzog 1984: 12)

Diger örnekler:

Beer Sheba, 1305 no.lu Yapı, VII. Tabaka, 11.yy.
(Herzog 1984: 27-28, fig.6)

DAGLIK İÇ BÖLGE

Tel Masos, 34 no.lu Ev, III. tabaka, 13.-12.yy.lar
(Levha 68a)

Evin güneyinde yer alan avlunun kuzey kenarına ince uzun bir oda (34: 9.60 x 1.10 m.) yerleştirilmiştir. Avlu ile oda arasında herhangi bir geçit saptanamamıştır. Evin boyutu 9.20 x 7.00 m.dir (Kempinski 1977: 142).

Diger örnekler:

Tel Masos, 167 no.lu Ev, II. tabaka, 11.yy. (Aharoni 1975: 104-104; Kempinski 1977: 138, fig. 2; Braemer 1982: 152, 254)

Beth Shemesh, 28 no.lu Ev, III. tabaka, 12.-11.yy.lar
(Grant 1939: 51-55, fig. 6; Braemer 1982: 199)

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Tell Qasile, 225 no.lu Ev, X. tabaka, 11-10. yy.lar
(Levha 68b)

Evin boyutu yaklaşık 12.00 x 7.50 m.dir. 7.00 x 3.70

m.lik avlunun dogusunda iki oda (3 ve 4), kuzeyinde ise avludan dikmelerle ayrılmış yarı kapalı iki mekan (2, 2a) yer almaktadır. Bu dikmelere ait taş kaideler ele geçmiştir. 3 ve 4 no.lu odalarda küpler, yine 3'de silo ve yalak bulunmustur. Kerpiç malzeme ile inşa edilmiş olan yapıda duvar kalınlığı 0.70 m.dir (Mazar 1975: 86; 1980: 74-75; Braemer 1982: 273-274).

Diger Örnekler:

Tell Qasile, K Evi, X. tabaka, 11.-10.yy.lar (Mazar 1980: 74; Braemer 1982: 274-275)

Tell Qasile, J Evi, XA. tabakası, 11.-10.yy.lar (Maisler 1950: 130; Mazar 1980: 74; Braemer 1982: 274)

Tell Abu Hawam, 19 no.lu Ev (?) III. tabaka, 11.yy. (Hamilton 1934: plan III; Braemer 1982: 164)

DAĞLIK ORTA BÖLGE

Tell el Farah, 198 no.lu Ev, VIIa Tabakası, 12-11.yy.lar

(Levha 68c)

Ana girişin bulunduğu güney duvarı dışında tüm duvarlar tek sıra taş kalınlığındadır. Evin batı duvarı ev 161 ile ortaktır. 4.40 x 4.70 m. boyutlarındaki avlunun kuzey ve dogusunda birer ince uzun mekan yer alır. Bu yapı Chambon tarafından atölye olarak değerlendirilmekteyse de, yapının aynı zamanda konut olarak kullanılmış olma olasılığı da vardır. Yapı, bu tipin bölgede bilinen tek örneğidir (Chambon 1984: 22).

Diger örnekler:

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK İÇ BÖLGE

Tell Esdar, 90 no.lu Ev, III. Tabaka, 11. yy.

(Levha 69a)

11.00-9.70 x 5.20 m. boyutlarındaki evde avlu oldukça geniş bir yer tutar: 8.80 x 2.60 m. Evin girişi uzun kenar üzerindedir. İki sıra halinde yerleştirilen taşlarla inşa edilen duvarların kalınlığı 0.60 m.dir. Temel yoktur. Avlunun batı kenarında dikmeli bir bölme yer alır. Bu dikmelerden bazılarının arası duvarla birleştirilmiştir. Araştırmacılar, 90 no.lu mekanın (2.10 x 1.70 m.) mutfak, 93 ve 97 (1.40 x 1.20, 1.40 x 0.90 m.) no.lu mekanların ise hayvan barınağı olarak kullanılmış olabileceğini düşünmektedirler (Kochavi 1969: 3, fig.11; Braemer 1982: 209-210).

Diger örnekler:

Tell Ta'anek, 12.yy Evi (Lapp 1969: 34-38; Braemer 1982: 286)

Tell Ta'anek, "Kanallı Yapılar", 12.yy. (Lapp 1969: 34-36; Braemer 1982: 287)

Bethel, 38 no.lu Ev, Demir Çağı Tabakası 2. Evre, 12.yy (Albright 1968: 32vd.; Braemer 1982: 202)

Ai, B Bölgesi/V,VI,X,XI aşması, 12.-11.yy.lar (Braemer 1982: 169)

Tel Masos, 74 no.lu Ev, III. Tabaka, 12.yy.

(Kempinski 1977: 142; Braemer 1982: 251)

Tel Masos, 1065 no.lu Ev, II. tabaka, 12.-11.yy.lar
(Aharoni 1975:104-105; Braemer 1982: 254)

Tel Masos, 60 no.lu Ev, II. tabaka, 12.-11.yy.lar
(Kempinski 1977: 140, fig. 2; Braemer 1982: 252-253)

Shiloh, 335 no.lu Ev, Demir Çağı I Tabakası, 12.-
11.yy.lar (Finkelstein 1985: 133-138, 165; 1988: 222)

Khirbet Raddana, XIV no.lu Yapı, Demir Çağı I, 12.-
11.yy.lar (Stager 1985a: 19, fig. 9B)

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI
MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Tell Qasile, Q Evi, X. tabaka, 11-10. yy.lar
(Levha 69b)

5.20 x 3.30 m. boyutlarındaki avlunun güney ve doğusu
iki dar oda ile çevrelenmiştir. Avlunun batısında ise,
yapının diğer birimleri ile doğrudan bağlantısı bulunmayan
başka bir mekan yer almaktadır. Evin ana girişi avlunun
kuzeyindedir (Braemer 1982:275).

Diğer Örnekler:

Tell Qasile, 33N Evi, X. tabaka, 11-10. yy.lar
(Braemer 1982:274)

Tell Qasile, O Evi, X. tabaka, 11-10. yy.lar (Mazar
1980: 75, fig. 6)

Tell Qasile, U Evi, X. tabaka, 11-10. yy.lar (Mazar
1980: (R Evi) 75, fig. 6; Braemer 1982:275)

Tell Qasile, W Evi, X. tabaka, 11-10. yy.lar (Mazar 1980: 74, fig. 6)

Tell Qasile, J Evi 2. Evre, XB. tabakası, 11. yy.
(Braemer 1982:274)

DAGLIK ORTA BÖLGE

Izbet Sartah, 112 no.lu Ev (109b), II. tabaka, 11.yy.
(Levha 70a)

Oldukça geniş olan yapının toplam boyutu 14.00 x 9.00 m. dir. Araştırmacısı tarafından "dört odalı tip" olarak tanımlanan yapının avlusuna (112) paralel olarak uzanan iki yan mekan vardır. Bu mekanlar üçer dikmeden oluşan iki dikme dizisi ile birbirinden ayrılmıştır. Yapının güney kenarının tümünü kaplayan 2.30 m. genişliğinde bir oda vardır. Ana giriş evin güneybatı köşesine yerleştirilmiştir (Kochavi 1977: 2-3, fig. 2; Braemer 1982: 238-239; Finkelstein 1986: 14-18; 1988: 75-78).

Diger Örnekler:

Gezer, Kuzeydoğu Evi (Northeast House), VI no.lu alan 5C-5B tabakaları, 12.yy. (Dever 1986: 88-98, fig.15-16)

Gezer, Kuzeybatı Evi (Northwest House), VI no.lu alan 5C-5B tabakaları, 12.yy. (Dever 1986: 98-107, fig.18-19)

Izbet Sartah, 916 no.lu Ev, II. tabaka, 11.yy.
(Finkelstein 1986: 22-23)

Izbet Sartah, 301 no.lu Ev, II. tabaka, 11.yy.
(Finkelstein 1986: 21)

Beer Sheba, 2524 no.lu Yapı, VII. tabaka, 11.yy.

(Herzog 1984: 15-18, fig. 7)

Beer Sheba, 2060 no.lu Yapı, VII. tabaka, 11.yy.

(Herzog 1984: 18-20, fig. 8)

Beer Sheba, 2309 no.lu Yapı, VII. tabaka, 11.yy.

(Herzog 1984: 20-22, fig. 9)

Beer Sheba, 2358 no.lu Yapı, VII. tabaka, 11.yy.

(Herzog 1984: 22-24, fig. 10)

Beer Sheba, 2356 no.lu Yapı, VII. tabaka, 11.yy.

(Herzog 1984: 24-25, fig. 11)

DAĞLIK İÇ BÖLGE

Horvat Ritma, C Yapısı, III. tabaka, 11-10.yy.lar

(Levha 70b)

Taş malzeme ile inşa edilmiş yapı hafif yamuk planlıdır. Toplam boyutu 8.60-8.20 x 6.40 m.dir. Avlunun (205: 6.30 x 2.40), kuzey ve doğusundaki mekanlar, dikme dizisi ile avludan ayrılmaktadır. Dikmelerin aralarının duvarla örülü olup olmadığı bilinmiyor. Kayalık olan zemin düzeltilerek aynen kullanılmıştır. Yapıda ayrıca biri kayalardan yontularak hazırlanmış, diğeri de taşla inşa edilmiş iki seki vardır. Yapının ana girişi güneyde yer alır, oda girişleri ise saptanamamıştır (Meshel 1977: 116-119; Braemer 1982: 237).

Diğer Örnekler:

Tel Masos, 2 no.lu Ev, II. tabaka, 12-11. yy.lar

(Aharoni 1975: 101; Braemer 1982: 251-252)

Tel Masos, 88 no.lu Ev, II. tabaka, 12-11.yy.lar

(Aharoni 1975: 102; Braemer 1982: 252)

Tel Masos, 42 no.lu Ev, II. tabaka, 12-11.yy.lar

(Aharoni 1975: 101)

Tel Batash, 408 no.lu Yapı, V. tabaka, 12-11.yy.lar

(Kelm 1982: 15-19, fig. 17)

Horvat Ritma, A Yapısı, III. tabaka, 11-10.yy.lar

(Meshel 1977: 113-116; Braemer 1982: 236-237)

Refed, 1 no.lu Ev, Demir Çağı tabakası, 11-10. y.lar

(Meshel 1980: 78-79; Braemer 1982: 279-280)

Giloh, 8 no.lu Yapı, Demir Çağı I tabakası, 12.yy.

(Mazar 1981: 6-11)

Kh. ed-Dawwar, 131 no.lu Ev, 11-10.yy.lar

(Finkelstein 1988: 79; 1990: 169)

Kh. ed-Dawwar, 103 no.lu Ev, 11-10.yy.lar

(Finkelstein 1988: 79; 1990: 170)

Kh. ed-Dawwar, 118 no.lu Ev, 11-10.yy.lar

(Finkelstein 1988: 79; 1990: 170,172)

Ai, 189 no.lu Ev, Demir Çağı I tabakası, 12-11.yy.lar

(Marquet-Crause 1949: Plate XCVII; Braemer 1982: 167-168)

AVLUNUN DÜRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI
KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK ORTA BÖLGE

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK İÇ BÖLGE

Tel Masos, 480 no.lu Ev, IIA tabakası, 11-10.yy.lar
(Levha 71a)

13.00 x 14.00-13.00 m. boyutlarındaki bu büyük yapıda avlunun (480) dört tarafı toplam dokuz adet oda ile çevrelenmiştir. Odaların boyut ve plan bakımından yaşama mekanı olarak kullanılmaya pek elverişli olmadıkları göz önüne alınırsa ikinci katın varlığını düşünmek gerekir. Diğer yandan, duvarların kalınlığı da (1.00 m.den fazla) ikinci kata kanıt olarak ileri sürülebilir. Yerleşimde bir başka benzeri olmayan bu yapının sıradan bir aileye ait olduğu söylenemez (Kempinski 1977: 150).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

b- II. EVRE (M.Ö. 1000-800)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ

OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ:

Tell Keisan, 506 no.lu Ev, 8b ve 8c tabakaları,
10.yy.

(Levha 71b)

8.20 x 4.50 m. boyutlarındaki evin iç kapıları ve ana girişi saptanamamıştır. 506 no.lu mekanda üst yapıyı taşıma ve belki de aynı zamanda mekanı bölme amacına yönelik iki (ahşap ?) dikmeye ait taş kaideler ele geçmiştir. Aynı mekanda bir de fırın vardır (Briend 1980: 190, 193; Braemer 1982:246).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamamıştır.

DAĞLIK ORTA BÖLGE

Megiddo, 1725 no.lu Yapı, V. tabaka, 10.yy. [Bu tabaka Lamon ve Shipton tarafından (Lamon 1939: xxvii)

Demir Çağı I sonuna tarihlenmişse de, daha sonraki yayınlarda (Albright 1943: 2; Aharoni 1958: 171; Kenyon 1964: 148; Herzog 1984: 67) Demir Çağı II olarak tarihlenmiştir.]

(Levha 72a)

Yapının boyutları yaklaşık olarak 5.20 x 3.00-3.20 m.dir. Enlemesine yerleştirilmiş iki odası bulunan evin batı odasında bazı taş düzenlemeler görülmekte ise de yayında bu yapıya ilişkin özel bir bilgi verilmemiştir.

Diğer örnekler:

Beer Sheba, 2099 no.lu Yapı, VI. tabaka, 10.yy.

(Herzog 1984: 34-35, fig. 16)

DAGLIK İÇ BÖLGE:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ:

Tell Keisan, 507 no.lu Ev, 7. tabaka, 10-9.yy.lar

(Levha 72b)

Bu dört odalı evin toplam boyutu 9.00 x 5.00 m.dir. Odalar birbirine paralel ikişerli sıralar halinde yerleştirilmiştir. Evin dış duvarları 1.00 m., iç duvarları ise 0.60 m. kalınlıktadır (Briend 1980: 186;

Braemer 1982: 247)

Diger örnekler:

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK ORTA BÖLGE

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK İÇ BÖLGE:

Hazor, 3197 no.lu Yapı, VIII. tabaka, 9.yy.

(Levha 73a)

Yaklaşık 65 m².lik bir alanı kaplayan yapının ana girişi doğudadır. 0.90 m. genişliğindeki bu giriş dar bir koridora açılır. Koridorun batı ucunda iki oda yer alır: 3241, 3211. Koridorun kuzeyine de L (3197) biçimli bir oda yerleştirilmiştir. Bu oda ile koridor arasında 1.50 x 1.50 m.lik, ufak bir hücre vardır. Kalınlığı yaklaşık 1.00 m. olan duvarların inşasında moloz taş, köşe taşları ve kapı pervazlarında ise işlenmiş taş kullanılmıştır (Yadin 1989: 95, Plan XX; Geva 1989: 40, fig.10).

Diger örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLULU TİPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Tell Keisan, 618 no.lu Ev, 8a tabakası, 10.yy.

(Levha 73b)

5.50 x 5.00 m.lik avlunun dogusunda en az üçer metre uzunlugunda iki oda vardır. Yapıda herhangi bir kapı yeri saptanamamıştır (Briend 1980: 190; Braemer 1982: 246)

Diger örnekler:

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK ORTA BÖLGE

Tell el Farah, 180 no.lu Ev, VIIb tabakası, 10. yy.

(Levha 74a)

Evin kuzeyinde yer alan ana kapı doğrudan avluya açılmaktadır. 7.00 x 5.50 m. boyutlarındaki bu avlunun güney kenarı üzerinde ince uzun bir oda olan 186 (6.00 x 2.20 m.) uzanır. Tamamen taş malzemeyle inşa edilen evin toplam boyutu 9.80 x 6.00-5.00 m.dir. Bu ev doğu duvarında yer alan basamaklı bir geçitle komşu yapıya (ev 176) bağlanmaktadır (Chambon 1984: 33-34; Braemer 1982: 213-214).

Diger örnekler:

Tell el Farah, 149B Evi, VIIb tabakası, 10. yy.

(Chambon 1984: 34, fig.3, Plan III)

Megiddo, 1719 no.lu Ev, V. tabaka, 10.yy. (Lamon 1939: fig.5; Braemer 1982: 258)

Beer Sheba, 2029 no.lu Yapı, VI. tabaka, 10.yy.

(Herzog 1984: 33, fig. 15)

DAGLIK İÇ BÖLGE

Tell Esdar, 38 no.lu Ev, II. tabaka, 10. yy

(Levha 74b)

İlginc bir plana sahip olan evin avlusu (38: 7.90 x 1.50 m.) birbirine bitişik 40 ve 42 no.lu odaların önünde uzanır. Evin ana girişi doğrudan avluya açılmamakla birlikte, kapı 40 no.lu mekanın avluya en yakın köşesine yerleştirilmiştir. Duvarlar iki sıra halinde dizilmiş moloz taşlarla inşa edilmiştir. Zemin boydan boya taş döşenmiş olan avlunun kuzeybatı duvarında toprak bir seki yer alır. Her iki oda da silolar vardır. Evin ocağı 42 no.lu odanın batısındadır (Kochavi 1969: 2, fig.3; Braemer 1982: 211).

Diger örnekler:

Hazor, 170 no.lu Ev, VII. tabaka, 9. yy. (Yadin 1960: 15, Plan CCI; Braemer 1982: 225; Geva 1989: 44-45, fig.3:19a)

Ein el-Ghuweir, 10.-9. yy. Evi (Bar Adon 1989:6,34 fig.2)

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Tell Keisan, 501 no.lu Ev, 9A tabakası, 10. yy.

(Levha 75a)

8.40 x 4.80 m. boyutlarındaki ev, taş temel üzerine kerpikle inşa edilmiştir. Üzeri açık olma

olasılığı yüksek olan 512 no.lu mekanın (4.80 x 1.50 m.) batı kenarına iki adet (501 ve 502), doğu kenarı üzerinde de dikmelerle sınırlandırılmış, yarı açık bir mekan (503: 4.80 x 2 m.) yerleştirilmiştir. 501 ve 512 no.lu mekanların zemini taş döşelidir. Ayrıca, 501'de 0.20 m. yüksekliğinde bir seki, 503'de ise, bir yalak bulunmuştur (Briend 1980: 197-200, fig. 7; Braemer 1982: 146, ş.k. 40a, 245)

Diger Örnekler:

Tell Keisan, 647 no.lu Ev, 6. tabaka, 9. yy. (Briend 1980: 181, fig. 47; Braemer 1982: 247-248)

DAGLIK ORTA BÖLGE

Gezer, "Filistin Evi", 9.-8. yy.lar

(Levha 75b)

Toplam boyutu 12.60 x 10.00 m. olan bu evin önemli bir aileye ait olduğu tahmin edilmektedir. Avlunun (1: 12.60 x 3.80 m.) kuzey ve güneyinde dörder oda yer alır. Odaların boyutları birbirine yakındır. Güneydeki odalardan biri enlemesine bir duvarla ikiye bölünerek iki ufak mekan (3 ve 4) elde edilmiştir. Bunların depo odası ya da merdiven yuvası olduğu düşünülmektedir (Dever 1971a: 427; 1971b: 129 ; Braemer 1982: 219-220).

Diger Örnekler:

Tell el Farah, 440 no.lu Ev, VIIb tabakası, 10. yy. (Chambon 1984: 158, Planche 11)

Megiddo, 1700 no.lu Ev, V. tabaka, 10.yy. (Braemer

1982: 258)

Beer Sheba, 2072 no.lu Yapı, VI. tabaka, 10.yy.
(Herzog 1984: 31-33, fig. 15)

Beer Sheba, 1689 no.lu Yapı (?), VI. tabaka, 10.yy.
(Herzog 1984: 33-34, fig. 15)

DAGLIK BÖLGE

Hazor, 200d Evi, XB tabakası, 10. yy.

(Levha 76a)

Üç küçük oda ve "L" biçimli bir avludan oluşan ev, taş malzeme ile inşa edilmiştir. Duvarlar ortalama 0.60 m. kalınlığındadır. Evin yaşama mekanı ve avlunun 221d no.lu kesimini içeren bölümü, yaklaşık 7.00 x 5.50 m. boyutlarındadır. Avlunun 213d no.lu güney kısmı ise yaklaşık 6.00 m. uzunluğunda ve en az 2.00 m. genişliğindedir. Evde saptanabilen tek kapı avlu ile 200d no.lu oda arasında 0.55 m. genişliğindeki kapıdır (Yadin 1989: 32, Plan VIII)

Diger Örnekler:

Hazor, 200c Evi, XA tabakası, 10. yy. (Yadin 1989: 33, Plan IX)

Tel Sera, Güney Evi (?) VII. tabaka, 10.-9.yy.lar
(Oren 1982: 161-162; Braemer 1982: 283)

Hazor, 3100c no.lu Yapı, VIII. tabaka, 9. yy. (Yadin 1989: 92-93, Plan XX; Geva 1989: 37-38, fig.3:6)

Hazor, 3235 no.lu Yapı, VIII. tabaka, 9. yy. (Yadin 1989: 93, Plan XX; Geva 1989: 35-36, fig.3:6)

Beth Shemesh, 252 no.lu Ev (1. evre) (?), II. tabaka, 10.-7.yy.lar (Grant 1939: 68; Braemer 1982: 200)

Beth Shemesh, 252 no.lu Ev (2. evre) (?), II. tabaka, 10.-7.yy.lar (Grant 1939: 68; Braemer 1982: 200)

Tel Masos, 350b Evi, I. tabaka, 10.yy (Kempinski 1977: 151-152; Braemer 1982: 256)

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Tell Qasile, J Evi, IX. tabaka, 10. yy.

(Levha 76b)

Taş temel üzerine kerpiçle inşa edilmiş olan duvarlar 0.40-0.50 m. genişliğindedir. 6.00 x 2.80 m. boyutlarında olan avlunun (8) üç tarafı ince uzun odalarla çevrilidir. Evin ana kapısı, koridor olarak nitelendirebileceğimiz kuzey odasına açılmaktadır. Yapının bir sonraki evresinde (IXB) 7 no.lu oda ile avlu arasındaki duvar yerini bir dikme dizisine bırakmış, böylece olasılıkla yarı açık bir mekan elde edilmiştir. Dikmeler de duvarlar gibi, taş temel üzerine kerpiçle inşa edilmiştir. Avluda fırın, ocak ve bir şarap presi yer almaktadır. Evin toplam boyutu 10.20 x 9.20/8.40 m.dir (Maisler 1950: 137; Braemer 1982: 276).

Diğer Örnekler:

Ashdod, 1 no.lu Ev, D alanı 3a-b tabakası, 10.-8. yy.lar (Dothan 1971:24, 89, Plan XXXIV:3; Braemer 1982:

174-175)

DAĞLIK ORTA BÖLGE

Tell el Farah, 442 no.lu Ev, VIIb tabakası, 10. yy.

(Levha 77a)

Tek sıra halinde yerleştirilen moloz taşlarla inşa edilen duvarlar 0.40 m. kalınlığındadır. Evin güney duvarı üzerinde bulunan ana giriş, avluya (442: yaklaşık 8.00 x 3.00 m.) açılmaktadır. Avlunun iki yanına yarı açık mekanlar yerleştirilmiştir. Bu mekanları avludan ayıran dikmeler yassı taş parçalarından yığma suretiyle inşa edilmiştir. Batıdaki mekanın zemini taş döşelidir. Doğudakinde ise iki adet fırın yer almaktadır. Evin kuzeyinde de dört oda bulunmaktadır. Evin iç döşemindeki en ilginç buluntu, 443 no.lu odadaki, 1.00 x 0.60 m. boyutlarında ve etrafı alçak bir taş duvarla sınırlandırılmış olan bir çukurdur. İçi sıvalı olan bu çukurda, biri toprağa dikine gömülü olmak üzere iki kap ele geçmiştir (Chambon 1984: 37, planche 49.9 ve 54.11). Araştırmacısı, bu odanın sıvı bir maddenin yapımında kullanılan bir atölye olduğu kanısındadır (Chambon 1984: 33).

Diger Örnekler:

Tell el Farah, 410/410A Evi, VIIb tabakası, 10.yy.

(Chambon 1984: 34, Planche 14; Braemer 1982: 215)

Tell el Farah, 436 no.lu Ev, VIIb tabakası, 10.yy.

(Chambon 1984: 34, Planche 12; Braemer 1982: 216)

Tell el Farah, 176 no.lu Ev, VIIb tabakası, 10.yy.
(Chambon 1984: 33, Planche 15; Braemer 1982:212-214)

Tell el Farah, 161 no.lu Ev, VIIb tabakası, 10.yy.
(Chambon 1984: 33-35, Planche 16; Braemer 1982: 212)

Megiddo, 1A Evi (?), V. tabaka, 10.yy. (Lamon 1939: 3, fig. 6: Braemer 1982: 257-258)

Izbet Sartah, 109a Evi, I. tabaka, 10.yy.
(Finkelstein 1986: 24-27)

Beer Sheba, 1651 no.lu Yapı, VI. tabaka, 10.yy.
(Herzog 1984: 34, fig. 16)

Tell el Farah, 327 no.lu Ev, VIId tabakası, 9.-8. yy.lar (Chambon 1984: 39, 43,46, planche 21; Braemer 1982: 217).

Tell el Farah, 328 no.lu Ev, VIId tabakası, 9.-8. yy.lar (Chambon 1984: 39, 43,46-47, planche 22; Braemer 1982: 217-218)

Tell el Farah, 362 no.lu Ev, VIId tabakası, 9.-8. yy.lar (Chambon 1984: 39, 43, planche 23; Braemer 1982: 217-218)

DAGLIK İÇ BÖLGE

Horvat Haluqim, 2 no.lu Ev, 2. tabaka, 10. yy.

(Levha 77b)

Toplam 8.00 x 8.50 m. boyutlarında olan yapı, tek sıra taşla inşa edilmiştir. Merkezi konumdaki avlu evin doğusuna yerleştirilmiş olup iki yanında, boyutları hemen hemen avluya eşit iki oda (5.00-5.50 m. x 2.20 m.) uzanır.

Bu üç paralel mekan birbirinden üçer dikmeden oluşan iki dikme dizisi ile ayrılmıştır. Dikmeler kuru duvar tekniğiyle inşa edilmişlerdir. Evin batısında ise, 7.40 x 1.30 m. boyutlarında üçüncü bir oda vardır. Evin ana girişi doğudadır. Doğrudan avluya açılan ve taş eşikli olan bu kapı 0.75 m. genişliğindedir. Zemin, avludaki taş döşemeli kesim dışında, sıkıştırılmış topraktır. Avluda öğütme taşı yanı sıra bir de taş bir tekne ele geçmiştir (Cohen 1976: 36-37; Braemer 1982: 234).

Diger Örnekler:

Horvat Haluqim, 5 no.lu Ev, 2. tabaka, 10.yy. (Cohen 1976: 38-39; Braemer 1982: 236)

Horvat Haluqim, 3 no.lu Ev, 2. tabaka, 10.yy. (Cohen 1976: 37-38; Braemer 1982: 235)

Tel Masos, 454 no.lu Ev, I. tabaka, 10.yy. (Aharoni 1975: 107; Braemer 1982: 255)

Tel Masos, 314 no.lu Ev, I. tabaka, 10.yy. (Kempinski 1977: 151; Braemer 1982: 255-256)

Tel Sera, 149 no.lu Ev, VII. tabaka, 10.-9. yy.lar (Avi Yonah 1978: 1062-1064; Oren 1982: 161-162; Braemer 1982: 282-283)

Hazor, 200b Evi, IXB tabakası, 10.-9. yy.lar (Yadin 1989: 33, Plan IX)

Hazor, 200a Evi, IXA tabakası, 10.-9. yy.lar (Yadin 1989: 36, Plan X)

Hazor, 3208 no.lu Yapı, VIII. tabaka, 9.yy. (Yadin 1989: 94-95, Plan XX; Geva 1989: 40, fig.3: 10)

AVLUNUN DÖRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK ORTA BÖLGE

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK İÇ BÖLGE

Atar Haro'a, II no.lu Yapı, 10. yy.

(Levha 78a)

Merkezi bir konuma sahip olan avlunun (16: 6.00 x 3.00 m.) kuzey ve güneyinde, avludan dikmelerle ayrılmış, boyutları birbirine eşit (6.00 x 1.60 m.) iki yarı kapalı mekan yer almaktadır. Dikmeler yığma tekniginde inşa edilmiştir. Avlunun doğu ve batısında da birer oda bulunmaktadır; 19: 6.90 x 1.60 m., 15: 6.60 x 2.00 m. Duvarlar tek sıra moloz taşla inşa edilmiş olup, yer yer 0.10 m. derinliğinde bir temel üzerine oturtulmuştur. Eve koridor benzeri bir odadan (15) girilmektedir. Bu giriş odası ile avlu arasında da bir kapı bulunmaktadır. Evin toplam boyutu yaklaşık 11.00 x 7.00 m. dir (Cohen 1970: 2, fig.6, plate II.2, III.2; Braemer 1982: 175-176).

Diğer Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

c- III. EVRE (M.Ö. 800-700)

OVAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

APSIDAL PLANLILAR

Veri saptanamamıştır.

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TIPLER

TEK MEKANLILAR

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA YERLEŞTİRİLMİŞ
OLANLAR:

Veri saptanamamıştır.

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI ENLEMESİNE YERLEŞTİRİLMİŞ
OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ:

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK ORTA BÖLGE

Megiddo, 1334 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7. yy.lar
(Levha 78b)

Yaklaşık 5.40 x 5.00 m. boyutlarında olan yapı
birbirine paralel iki odadan oluşur. 0.70 m.

kalınlığındaki duvarlar iki sıra halinde yerleştirilen taşlarla inşa edilmiştir. Odalar arasındaki kapı yeri saptanmıştır. (Lamon 1939: fig. 72)

Diger örnekler:

Megiddo, 1338 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7.yy.lar
(Lamon 1939: fig. 72)

Megiddo, 1504 no.lu Ev, II. tabaka, 8.-7.yy.lar
(Lamon 1939: fig. 73)

Megiddo, 1004 no.lu Ev, II. tabaka, 8.-7.yy.lar
(Lamon 1939: fig. 73)

DAGLIK İÇ BÖLGE:

Tell Beit Mirsim, NW 31/1 Evi, A tabakası, 8.-7.
yy.lar)

(Levha 78c)

Güneyindeki sokaktan basamaklı bir kapı ile girilen evin, birbirine paralel olarak yerleştirilmiş üç odası vardır. Kapı, evin 31/1 no.lu orta odasına açılır. Evin doğusunda yer alan odanın (21/5), orta oda ile ilişkisi tam olarak saptanamamıştır. Oda 21/5 ile birlikte evin toplam boyutu, yaklaşık 8/9 x 4/5 m.dir (Albright 1943: Plate 6; Braemer 1982:188-189).

Diger örnekler:

Tel Hadar, I. tabaka Evi, 8. yy. (Kochavi 1989: 10-11, fig. 4).

AVLUSUZ TİP/MEKANLARI UZUNLAMASINA VE ENLEMESİNE

YERLEŞTİRİLMİŞ OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ:

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK ORTA BÖLGE

Megiddo, 1616 no.lu Yapı, III. tabaka, 8.-7. yy.lar

(Levha 79a)

10.00 x 12.50 m. boyutlarındaki bu yapının dört odası vardır. Birbirine paralel olarak yerleştirilen üç mekandan ortadaki uzunlamasına ikiye bölünerek dördüncü oda elde edilmiştir. Bu odalardan doğu tarafındakinde (1638) oda ortasına yerleştirilmiş dikdörtgen taş bir kütle yer alıyor (Lamon 1939: fig. 80). Ne amaca hizmet ettiği saptanamamış olan bu kütle için bir benzerine IVB tabakası sarayında rastlanmıştır (Lamon 1939: 68-69, fig. 72).

Diğer Örnekler:

Megiddo, 1493 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7.yy.lar

(Lamon 1939: fig. 72; Braemer 1982: 260).

Megiddo, 1492 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7.yy.lar

(Lamon 1939: fig. 72)

Megiddo, 1513 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7. yy.lar

(Lamon 1939: fig. 72; Braemer 1982: 260)

DAĞLIK İÇ BÖLGE

Hazor, 3197 no.lu Yapı, VI. tabaka, 8. yy.

(Levha 73a)

Yapı 9. yüzyıla tarihlenen VIII. tabakadaki planını bu evrede de aynen korumuştur (Yadin 1989: 95,100, Plan XXII; Geva 1989: 40, fig.3:11)

Diger örnekler:

Veri saptanamamıştır.

AVLULU TIPLER

AVLUNUN TEK KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Tell Zeror, A Bölgesi Evi, VIIb tabakası, 8. yy.

(Levha 79b)

Yapı 6.20 x 2.50-4.00 m. boyutlarındaki avlunun batı kenarına inşa edilen iki küçük odadan oluşur. Odalardan kuzeybatı köşesinde olan 1.80 x 2.50 m., güneybatıda köşesindeki ise 1.50 x 2.40 m. ölçülerindedir. Odaların tabanında taş döşeme ait izler saptanmıştır (Ohata 1967: 36; Braemer 1982: 290-291)

Diger örnekler:

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK ORTA BÖLGE

Megiddo, 1427 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7. yy.lar

(Levha 80a)

Bir sıra dikme ile ikiye bölünmüş olan avlunun (1423 ve 1427) hangi yarısının çatılı olduğu kesin olarak saptanamamıştır. Bu nedenle, evin tipolojik

sınıflamadaki yeride itirazsız degildir. Ancak, kısmen taş döşenmiş olan ve ana girişin açıldığı 1423 no.lu (8.20 x 3.40 m.) batı kesimin açık olma olasılığı, kanımızca daha yüksektir. Evin doğusunda yer alan odaların yağmur, güneş ve benzeri etkenlerden korunması ve varsa ikinci katın inşasında kolaylık sağlaması bakımından 1427 (12.60 x 3 m.)'nin çatılanmış olduğunu ileri sürebiliriz. Evde, 1433 no.lu odadaki ocak dışında iç döşem kalıntısına rastlanmamıştır (Lamon 1939: fig. 72; Braemer 1982: 259).

DİĞER ÖRNEKLER:

Megiddo, 1549 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7. yy.lar (Lamon 1939: fig. 72)

Beer Sheba, 75 no.lu Ev, II. tabaka, 8. yy. (Aharoni 1973: 32-34; Braemer 1982: 177-178)

DAĞLIK İÇ BÖLGE

Hazor, 49 no.lu Ev, VI. tabaka, 8.yy.

(Levha 80b)

Evin batısında yer alan avluya (yaklaşık 5.00 x 6.10 m.) dar bir geçitle ulaşılmaktadır. Avluda ahşap dikmelere ait olduğu sanılan dört adet taş kaide bulunuyor. Bu durum, avlunun kısmen örtülü olabileceğini düşündürmektedir. Evin doğu tarafına yerleştirilmiş olan iki odası vardır. Bu odalara girişi sağlayan kapı, evin ana girişi ile aynı eksen üzerindedir. 49 no.lu odanın zemini kısmen taş döşenmiştir. Taş malzeme ile inşa edilmiş olan yapı yaklaşık 11.00 x 8.00 m. boyutlarındadır

(Yadin 1958: 15; Yadin 1960: Plan CCII; Braemer 1982: 225; Geva 1989: 48-49, fig.3:21a).

Diger örnekler:

Lachish, 1015 no.lu Ev, 3. tabaka, 8. yy. (Tuffnell 1953: plate 115; Braemer 1982: 250)

Tell Beit Mirsim, SE 50/3 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 5; Braemer 1982: 197)

Tell Beit Mirsim, SE 32/1 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 5; Braemer 1982: 195)

Tell en Nasbeh, 60 no.lu Ev, I. tabaka, 8.-7. yy.lar (McCown 1947: 216, fig. 54; Braemer 1982: 268-269)

AVLUNUN İKİ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Tell Keisan, 516 no.lu Ev, 5. tabaka, 8.-7. yy.lar
(Levha 81a)

9.50 x 3.20 m. ölçülerindeki avlunun karşılıklı kenarları üzerine yerleştirilen toplam beş odası vardır. Bunlardan içinde fırın bulunan ve üç adet dikme ile avludan ayrılmış olan 645 no.lu birim, olasılıkla yarı kapalı bir mekandır. Toplam 10.80 x 10.00 m. ölçülerinde olan evin ana girişi güneydedir ve doğrudan avluya açılıyor. Avlunun kuzeybatısında bir seki yer almaktadır (Braemer 1982: 248-249).

Diger Örnekler:

Veri saptanamamıştır.

DAGLIK ORTA BÖLGE

Tell Gat (Tell el Areini), IX. tabaka Evi, 8.-7. yy.lar

(Levha 81b)

Tam olarak kazılıp kazılmadığı şüpheli görünen bu evin, 6.00 x 5.20 m.lik avlusunun en az iki tarafında yaşama mekanları vardır. Girişi avludan olan bu mekanlardan güneydeki 7.60 x 1.80 m., doğudaki 8.00 x 1.80 m. ölçülerindedir. Avluda iki adet taş kaide ele geçmiştir (Ciasca 1962: 36-37, fig. 2; Braemer 1982: 173).

Diğer Örnekler:

Beer Sheba, 430 no.lu Ev, II. tabaka, 8. yy. (Aharoni 1973: 14; Yadin 1976: 5, 17 fig. 9; Herzog 1977: 53-56; Braemer 1982: 179-180;)

Megiddo, 38 no.lu Ev, III. ve II. tabaka, 8.-7. yy.lar (Lamon 1939: fig. 71)

Tell Yoqne'am, 10. tabaka Evi B evresi, 8. yy. (Ben-Tor 1983:37, fig. 5)

DAGLIK İÇ BÖLGE

Hazor, 14a Evi (Makhbiram Evi), VI. tabaka, 8.yy.

(Levha 82a)

Avlu (132: 4.40-4.00 x 2.50 m.) evin orta kısmına enlemesine yerleştirilmiştir. Ana giriş, avlunun güneyinde yer alan 131 no.lu mekana açılıyor. Bu mekan dükkan olarak yorumlanmaktadır. Bu durumda 130'un da dükkana ait bir atölye ya da depo olduğu düşünülebilir. Buradan avluya,

aradaki bölme duvarının doğu köşesine yerleştirilen, tek basamaklı bir kapı ile inilir. Avlunun zemini taştır. Avlunun kuzeyinde arka arkaya yerleştirilmiş iki oda vardır. Bunlardan önde yer alan 3.60-3.40 x 1.60 m. boyutlarındaki 14a'nın oturma odası olarak kullanıldığı sanılıyor. Evin en dip odası olan 44a ise, 3.20-2.00 x 2.20 m. boyutlarında olup, araştırmacılara göre yatak odasıdır. Evin avlusunda bir silo, 14a no.lu odasında da bir fırın ele geçmiştir (Yadin 1960: 20-21, plan CCII; 1970: 180-182; Braemer 1982: 227; Geva 1989: 45-46, fig.3:19b).

Diger Örnekler:

Hazor, 48 no.lu Ev , VI. tabaka, 8.yy. (Yadin 1958: 14-15, plan CCII; Braemer 1982: 225; Geva 1989: 49-50, fig.3:22a)

Hazor, 3100c Yapısı , VI. tabaka, 8.yy. (Yadin 1989: 100-101, plan XXII; Geva 1989: 37-38, fig.3:7)

Hazor, 3235 no.lu Yapı , VI. tabaka, 8.yy. (Yadin 1989: 100-101, plan XXII; Geva 1989: 35-37, fig.3:7)

Hazor, 27 no.lu Ev, V. tabaka, 8.yy. (Yadin 1958: 19, plan CCIII; Braemer 1982: 230-231; Geva 1989: 49, fig.3:21b)

Hazor, 1 no.lu Ev, V. tabaka, 8.yy. (Yadin 1958: 17-18, plan CCIII; Braemer 1982: 229; Geva 1989: 42-44, fig.3:18)

Hazor, 14 no.lu Ev, V. tabaka, 8.yy. (Yadin 1960: 30, plan CCIII; Braemer 1982: 231; Geva 1989: 46, fig.3:19c)

Tel Batash, 743 no.lu Ev, III. tabaka, 8. yy. (Kelm 1982: 27-28, 30, fig. 27; Mazar 1985b: 75-76, fig. 5)

Tell Beit Mirsim, NW 21/11 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 6; Braemer 1982: 186)

Tell Beit Mirsim, NW 31/10 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: 50, Plate 6; Shiloh 1970: 187; Braemer 1982: 150,189)

Tell Beit Mirsim, NW 13/9 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: 53, Plate 7; Shiloh 1970: 187; Braemer 1982: 185)

Tell Beit Mirsim, NW 11/4 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 7; Shiloh 1970: 187; Braemer 1982: 184)

Tell Beit Mirsim, SE 33/10 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 3; Braemer 1982: 195)

Tell Beit Mirsim, SE 4/1 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 3; Braemer 1982: 190)

Tell Beit Mirsim, SE 51/5 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 5; Braemer 1982: 197-198)

Tell Beit Mirsim, SE 13/12 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 3; Braemer 1982: 191)

Tell Beit Mirsim, SE 13/16 Evi (?), A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 3; Braemer 1982: 191-192)

Tell Beit Mirsim, NW 31/8 Evi (?), A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 6; Shiloh 1970: 187; Braemer 1982: 150, 189)

Tell en Nasbeh, 390 no.lu Ev, I. tabaka, 8.-7. yy.lar

(McCown 1947: 213, fig. 53A; Braemer 1982: 270-271)

Tell en Nasbeh, 588 no.lu Ev, I. tabaka, 8.-7. yy.lar
(Braemer 1982: 272)

Tell en Nasbeh, 584 no.lu Ev, I. tabaka, 8.-7. yy.lar
(McCown 1947: fig. 43; Braemer 1982: 272)

AVLUNUN ÜÇ KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI KAPALI
MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK ORTA BÖLGE

Tell Gat, Güneydoğu Evi, VIII. tabaka, 8.-7. yy.lar
(Levha 82b)

Toplam boyutu yaklaşık 11.00 x 9.50 m. olan yapının duvarları kerpiçtir. Duvarlar taş subasman üzerinde oturmaktadır. Avlunun iki yanında avludan dikmelerle ayrılmış benzer boyutlarda birer mekan bulunmaktadır. Evin doğusunda da bir oda vardır (Braemer 1982: 171-172).

Diğer Örnekler:

Tell Yoqne'am, 10. tabaka Evi A evresi, 8. yy.

(Ben-Tor 1983:37, fig. 5)

Tell Gat, Kuzeybatı Evi, VIII. tabaka, 8.-7. yy.lar
(Braemer 1982: 172)

Megiddo, 292 no.lu Ev, III. ve II. tabaka, 8.-7. yy.lar (Lamon 1939: fig. 71; Braemer 1982: 262)

Megiddo, 201 no.lu Ev, III. ve II. tabaka, 8.-7.

yy.lar (Lamon 1939: fig. 71; Braemer 1982: 261-262)

Megiddo, 184 no.lu Ev, III. ve II. tabaka, 8.-7. yy.lar (Lamon 1939: fig. 71)

Megiddo, 1284 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7. yy.lar (Lamon 1939: fig. 72)

Megiddo, 1565 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7. yy.lar (Lamon 1939: fig. 72)

Megiddo, 994 no.lu Ev, III. tabaka, 8.-7. yy.lar (Lamon 1939: fig. 72)

Megiddo, 1279 no.lu Ev, II. tabaka, 8.-7. yy.lar (Lamon 1939: fig. 73; Braemer 1982: 263)

Megiddo, 1308 no.lu Ev, II. tabaka, 8.-7. yy.lar (Lamon 1939: fig. 73)

Beer Sheba, 76 no.lu Ev (?), II. tabaka, 8. yy. (Aharoni 1973: 34-35; Braemer 1982: 178)

DAGLIK İÇ BÖLGE

Hazor, 2a Evi, VI. tabaka, 8. yy.

(Levha 80b)

Ana girişi avluya açılan evin, üç tarafı çeşitli mekanlarla çevrilidir. 9.00 x 8.00 m. boyutlarındaki avlunun etrafında toplam beş oda, bir de yarı açık mekan vardır. Yarı açık olarak yorumlanan 2a (8.20 x 2.60 m.) alanını avludan ayıran dikmelerden kapıya yakın olan ilk ikisinin arası küçük bir duvarla örülerek birleştirilmiştir. Ana kapının güneyinde çatıya ya da ikinci kata çıkan merdivene ait kalıntılar ele geçmiştir.

Toplam 13.40 x 13.20 m. boyutlarında olan ev, iki sıra halinde yerleştirilmiş moloz taşla inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı dış duvarlarda 1 m., bölme duvarlarında 0.80 m.dir (Yadin 1960: Plan CCII; Yadin 1972: 179-181; 1989: 41-44; Braemer 1982: 226-228; Geva 1989: 46-48, fig.3:20)

Diger Örnekler:

Hazor, 3208 no.lu Yapı, VI. tabaka, 8.yy. (Yadin 1989: Plan XXII; Geva 1989: 40, fig.3:11)

Hazor, 10037c Evi, VI. tabaka, 8. yy. (Yadin 1972: 183-184; Braemer 1982: 228-229; Geva 1989: 57-58, fig.3:29)

Hazor, 111 no.lu Ev, VI. tabaka, 8. yy. (Yadin 1960: 19-20, plan CCII; Braemer 1982: 226-227; Geva 1989: 43-44, fig.3:18)

Hazor, 3169 no.lu Yapı, VA. tabakası, 8. yy. (Yadin 1972: 188-190; Braemer 1982: 233-234; Geva 1989: 41, fig.3:13)

Hazor, 3148 no.lu Ev, VA. tabakası, 8. yy. (Yadin 1972: 188-190; Braemer 1982: 233; Geva 1989: 41-42, fig.3:14)

Hazor, 13 no.lu Ev, V. tabaka, 8.yy. (Yadin 1958: 19, 1962: CCIII; Braemer 1982: 230; Geva 1989: 50, fig.3:22b)

Tell Beit Mirsim, NW 31/6 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 6; Shiloh 1970: 187; Braemer 1982: 188-189)

Tell Beit Mirsim, NW 22/5 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 6; Shiloh 1970: 186-187;

Braemer 1982: 187)

Tell Beit Mirsim, NW 21/9 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: 50, Plate 6; Braemer 1982: 185-186)

Tell Beit Mirsim, NW 3/1 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 7; Braemer 1982: 182)

Tell Beit Mirsim, NW 11/2 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 7; Shiloh 1970: 187; Braemer 1982: 183)

Tell Beit Mirsim, NW 32/10 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 6; Braemer 1982: 189-190)

Tell Beit Mirsim, NW 12/3 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 7; Braemer 1982: 184)

Tell Beit Mirsim, SE 33/12 Evi, A tabakası, 8.-7. yy.lar (Albright 1943: Plate 3; Braemer 1982: 196)

Tell en Nasbeh, 430 no.lu Ev, I. tabaka, 8.-7. yy.lar (McCown 1947: fig. 43; Braemer 1982: 271)

Tell en Nasbeh, 379 no.lu Ev, I. tabaka, 8.-7. yy.lar (McCown 1947: 209, fig. 51; Braemer 1982: 269-270)

Tell en Nasbeh, 23 no.lu Ev, I. tabaka, 8.-7. yy.lar (McCown 1947: 211, fig. 52B; Braemer 1982: 268)

Tell en Nasbeh, 226 no.lu Ev, I. tabaka, 8.-7. yy.lar (McCown 1947: 209-210, fig. 52A; Braemer 1982: 269)

Shechem, 1727 no.lu Ev, VII. tabaka, 8. yy. (Toombs 1963: 38-40, sek 15; Wright 1978: 151-152; Braemer 1982: 152, 284-286)

AVLUNUN DÖRT KENARI ÜZERİNDE KAPALI VE/VEYA YARI
KAPALI MEKAN OLANLAR:

KIYI BÖLGESİ

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK ORTA BÖLGE

Veri saptanamamıştır.

DAĞLIK İÇ BÖLGE

Tell Beit Mirsim, SE 22/4 Evi, A tabakası, 8.-7.
yy.lar

(Levha 82c)

16.00 x 8.50-8.00 m. boyutlarındaki ev iki sıra halinde yerleştirilmiş moloz taşla inşa edilmiştir. Duvar kalınlığı 0.70 - 0.80 m. arasında değişir. Evin ana giriş yeri saptanamadığı gibi, avlunun konumu da fazla belirgin değildir. Orta kısmından küçük bir duvar ve bir dizi dikme ile ikiye ayrılmış olan 22/4 (toplam 6.80 x 3.90 m.)'ün, güney yarısının açık olduğu düşünülebilir. Bu konum, evin aydınlatma ve havalandırma çözümleri bakımından uygundur. Evin doğu ve batısında, yapının tüm genişliğince uzanan birer oda vardır. Bunlardan 22/9 odası 7.60 x 2.00 m., 22/3 odası 6.60 x 3.80 m. boyutlarındadır. Son odada iki adet dikme kaidesi ele geçmiştir. Güneyde de girişi avludan olan 22/5 no.lu oda yer almaktadır. Bu odanın boyutları 6.80 x 1.40 m. dir (Albright 1943: Plate 3; Braemer 1982: 193).

Diger Örnekler:

Tell Beit Mirsim, SE 23/13 Evi, A tabakası, 8.-7.
yy.lar (Albright 1943: Plate 3; Braemer 1982: 192)

Tell Beit Mirsim, SE 23/5 Evi, A tabakası, 8.-7.
yy.lar (Albright 1943: Plate 3; Braemer 1982: 194)

TİPOLOJİ DIŞI ÖRNEKLER:

Veri saptanamamıştır.

E- DEGERLENDİRME

OVAL PLANLI KONUTLAR

II. EVRE	-	
III. EVRE	-	
IIII. EVRE	-	
İTOPLAM	-	* G.T. -

* Genel Toplam

APSIDAL PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ

AVLULU

II. EVRE	-	-
III. EVRE	-	-
IIII. EVRE -	-	-
İTOPLAM	-	- G.T. -

DÖRTGEN PLANLILAR

AVLUSUZ TİPLER

	TEK MEKAN	UZUNLAMASINA	ENEMESINE	UZUNLAMASINA ve ENLEMESINE	
İKİYİ	I.EVRE	-	2	1	4
	II.EVRE	-	-	1	1
	III.EVRE	-	-	-	-
İTOPLAM	-	2	2	5	G.T. 9
ORTA	I.EVRE	-	-	-	-
	II.EVRE	-	-	2	-
	III.EVRE	-	-	4	4
İTOPLAM	-	-	6	4	G.T.10
İİÇ	I.EVRE	-	-	3	2
	II.EVRE	-	-	-	1
	III.EVRE	-	-	2	1
İTOPLAM	-	-	5	4	G.T. 9
İGENEL TOPLAM	-	2	13	13	G.T. 28

AVLULU TIPLER

	TEK	İKİ	ÜÇ	DÖRT	
İKİYİ I.EVRE	1	3+1(?)	6	-	
II.EVRE	1	2	2	-	
III.EVRE	1	1	-	-	
İTOPLAM	3	6+1(?)	8	-	G.T. 17+1(?)
ORTA I.EVRE	2	1	10	-	
II.EVRE	4	4+1(?)	10+1(?)	-	
III.EVRE	3	4	11+1(?)	-	
İTOPLAM	9	9+1(?)	31+2(?)	-	G.T. 49+3(?)
İİÇ I.EVRE	3	10	12	1	
II.EVRE	3	5+3(?)	9	1	
III.EVRE	5	19+2(?)	20	3	
İTOPLAM	11	34+5(?)	41	5	G.T. 91+5(?)
GENEL TOPLAM	23	49+7(?)	80+2(?)	5	G.T.157+9(?)

Elimizdeki veriler doğrultusunda hazırlanmış olan bu çizelgeler, elbette ki, çok genel bir fikir vermekten öteye gidemez. Ancak, yine de bölge insanının sosyal ve ekonomik yaşamına ilişkin bilgilerimizle bu çizelge sonuçlarını karşılaştırarak, bazı çıkarımlar elde etmek mümkündür.

Benimsenen tipoloji ile planları okunabilen toplam 194 yapı incelenmiştir. Tümü dörtgen planlı olan bu yapıların 28 tanesi avlusuz, geri kalan 157 tanesi avlulu olarak tanımlanan gruplara aittir. Görüldüğü gibi, apsidal ve oval planlı yapıların Levant'ta örneği saptanamamıştır. Oysa, bu plan tiplerinin bölgede Kalkolitik ve Erken Bronz çağlarında çokça kullanıldığı bilinmektedir (Thompson 1969: 69-74; Yassine 1977-78: 15-17; Best 1978; Zanotti 1983; Braun 1989).

Dörtgen planlı evler arasında da "Tek Mekanlı" tipe ait örnek bulunamamıştır. Beer Sheba'da VII. tabakadaki 1327 no.lu Yapı tek mekanlı ise de (Herzog 1984: 27, fig.6), yapının konut olarak kullanıldığını gösteren bir iz yoktur. Dörtgen planlı avlusuz evlerde "Enlemesine ve/veya Uzunlamasına" yerleştirilmiş odalardan oluşan tipler genel toplamın sadece çok küçük bir bölümünü oluşturur. Bu tiplerin örnekleri, genel görünümleri itibariyle, Anadolu ve Kuzey Suriye Hitit konutlarının bazı örnekleri ile benzerlik gösterir (krş. Naumann 1975:

375,379,385,386,res.490-494,498,509,513; Margueron 1980: 300-301,fig.1-2,4-5; Haines 1971: Plate 30B ve C; Braemer 1982: 54). Bu yapılar arasındaki benzerliği bir köken sorunu ile bağdaştırmak, şu aşamada, verilerin yetersizliği nedeniyle, ancak bir varsayım niteliği taşıyacaktır.

Verilerimizin büyük çoğunluğunu kapsayan grup, 157+9(?) yapı ile, avlulu tiplerdir. Avlulu evlerin dağlık orta, özellikle de dağlık iç bölgede yoğun olarak kullanılmış olması dikkat çekicidir.

Elimizdeki verilere göre, avlunun tek tarafında odası bulunan örneklerde oda sayısı, genellikle ikiyi geçmez. Diğer örneklerde ise, çoğunluk üç-dört odalıdır. Fakat yapıların büyük bir kısmında yaşama mekanları kesin olarak saptanamıyor. Aslında, bir evdeki oda sayısı, ailenin niteliklerini, örneğin nüfusu hakkında pek de sağlam kanıt sayılamaz. Zira, aynı mekanın değişik amaçlarla (gündüzleri oturma, geceleri yatak odası gibi) kullanıldığı örnekleri bugün de her zaman görmek mümkündür. Yine, bugün gecekondü yerleşimlerinde veya köylerde dededen toruna üç kuşağın bir-iki odalı evlerde birlikte yaşadığını biliyoruz. Konumuz olan çağlar için, böyle bir yaşantının kesin olarak örnekleyemsek de, yoğun olduğu kuşkusuzdur. Ancak, Levant konutlarında ikinci katın varlığı genel kabul gördüğüne ve bu kat öncelikle

yaşama mekanı olmak gerektiğine göre, bu evlerde geniş ailelerin, o günün koşulları ve gelenekleri içinde "rahat" yaşayabildiğini söyleyebiliriz.

Edindiğimiz bilgiler, mekanların işlevlerinin saptanabilmesi yönünden de çoğu kez yetersizdir. Alt kat odalarından bazılarının servis mekanı olarak kullanıldığını biliyoruz (krş. Stager 1985a: 11-12). Avlu da bir tür servis mekanıdır. Bu saptamayı hem arkeolojik, hem çağdaş örneklerle desteklemek kolaydır: Bir mekanda görülen ocak, fırın, silo, değirmen taşı ve benzeri buluntular buralardaki besin ve pişirme faaliyetlerinin açık kanıtıdır.

Burada incelenen avlulu evlerin birçoğunda yan mekanların en azından bir bölümü hayvanlara ayrılmış olmalıdır. Stager (1985: 11)'göre, kimi örneklerde dikmelerin ancak 1.10 m. (Tell en Nasbeh, McCown 1947: 213) yüksekliğinde olabildiği yan mekanlar, ortalama 1.55 m. boyundaki bölge insanları için alçak gelir ve bu mekanlar ancak hayvan barınağı olarak kullanılmış olabilirler (krş. Wright 1985: 428 vd.). Buralardaki taş döşeli zeminler de bu konuda diğer bir ipucu olarak değerlendirilmektedir (Stager 1985a: 12).

Burada incelenen evlerde tuvalet ya da banyo varlığına dair somut ve kesin bir veri ele geçmemiştir.

Toprağa açılan basit çukurların tuvalet olarak kullanıldığı düşünülebilir. Tevrat'taki bazı ipuçlarına rağmen (Rut 3.3; Neşideler Neşidesi 5.3), o çağ insanının, belki dinsel amaçlar dışında bedensel temizliğine karşı fazla duyarlı olduğu sanılmamaktadır. Evlerin çok azında su kanallarına ait izler saptanmıştır (Neufeld 1971:44).

Hazor 2a Evinde (Yadin 1989: 41), Tell el Farah 442 no.lu Ev (Chambon 1982: 37) ve Shechem 1727 no.lu Ev (Braemer 1982: 9) örneklerinde olduğu gibi, bazı evlerde atölye olarak kullanılan mekanların varlığı, kimi ailelerde evlerin çok amaçlı kullanımlara hizmet ettiğini gösteriyor. Evlerin bazılarında ise -örneğin Tel Batash Yapı 408 (Kelm 1982: 17)- kült eşyaları ele geçmiştir. Bu buluntular evlerin hiç olmazsa bir köşesinin günlük ibadetler için kullanıldığına işaret eder.

İnşaatta kullanılan malzeme ve teknik ile ailenin ekonomik düzeyi arasında bir paralellik olabileceğine değinilmişti. Bazı Levant merkezlerinde bunun çarpıcı örneklerini yanyana görmek mümkündür. Tell el Farah'ın VIId tabakasında birbirine çok yakın ve hemen hemen aynı planda inşa edilmiş yapılar malzeme ve teknik bakımından büyük farklılıklar gösterir. Yapılardan bazıları, kabaca da olsa işlenmiş taşlarla özenli olarak inşa edilmişken, bazıları toplama molozlarla derme-çatma denecek tarzda yapılmıştır. Chambon (1984: 39, Plan V), bunun ailelerin

ekonomik durumundaki farklılıklardan kaynaklandığını belirtir; araştırmacıya göre, 327 ve 328 no.lu evler üst tabakadan zengin ailelere, 362, 366 ve 336 no.lu evler ise yoksul insanlara aittir. Benzer durum, Hazor (Keith Beebe 1968: 54) ve Shechem (Keith Beebe 1968: 57)'de de vardır.

Yerleşmelerde 9. yy.da belirginleşen bu farklılaşma, Levant'taki ekonomik kökenli sosyal-dinsel kargaşalarla kronolojik paralellik içindedir.

Levant konutlarına ilişkin sayısal sonuçlara baktığımızda avlunun iki, özellikle de üç tarafında mekanlar bulunan tiplerin, 10. yy.dan itibaren diğerlerine oranla çok daha fazla kullanılmış olduğunu görüyoruz. Bu konuda Braemer (1982: 155) şöyle der: "Yerel gruplara eklenmek üzere değişik yerlerden gelen Yahudiler ve "Deniz Kavimleri" gibi farklı halklar tarafından iskan edilmiş olan bu bölgede, plan ve inşaat tekniği bakımından aynı biçimde tasarlanmış yapıların olması şaşırtıcıdır."

Bu yapı tiplerinin yoğun olarak kullanılmış olması, bunların tarımsal yaşama en uygun ilk yapı tipleri olmaları ve dolayısıyla bir tür gelenek haline gelmeleri ile açıklanabilir (Stager 1985a: 17). Ayrıca, Keith Beebe (1968: 56)'nin belirttiği gibi güçlü, merkezi bir siyasi otoritenin varlığı da bir etken sayılabilir.

Levant Demir Çağ konutlarına ilişkin değerlendirmemizi tamamlamadan önce, eklenecek bir kaç nokta daha vardır. Bu konutlarda kronolojiye bağlı tipolojik bir gelişme görülmez. Her bir yapı tipi, tüm Demir Çağı evrelerinde kullanılmıştır. Dolayısı ile, yapı tiplerinin birbirinden bağımsız olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu tiplerin hiç birinde Braemer'in deyişi ile, herhangi bir "altın" sayı ya da sabit oran yoktur. Plan tipleri konusunda önemli bir saptama da, Demir Çağın başından itibaren uygulanan tiplere, şimdiki bilgilerimize göre, daha önceki dönemlerde çok az rastlanmış olmasıdır (Braemer 1982: 103).

İncelediğimiz konutların büyük çoğunluğunda taş subasman vardır. Üst yapı kerpiçtir. Tümüyle taş ya da tümüyle kerpiç malzeme ile inşa edilen konutlar da yok değildir. İnşaatlarda ahşap kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca ele geçen bir yapı modelinde de ahşap çatı hatılları betimlenmiştir (Bretschneider 1991: 216-127, Tafel 58). Teknik bakımdan Levant evlerine özgü diyebileceğimiz tek özellik dikme kullanımıdır. Bu özellik avlulu evlerde belirgindir. Evlerin bazıları olasılıkla iki katlıdır. Bu yapılarda saptanan merdiven izleri bu savın en önemli ipucunu oluşturur. Döneme ait dini yapı modelleri arasında da hem tek katlı hem de iki katlı olan örnekler vardır (Bretschneider 1991: Tafel 46,58,60). Evlerde hemzemin kapı boşlukları kesin olarak tespit

edilmistir. Bunların bazılarının taş pervaz ve lentoları da korunagelmıştır. Pencerelelerin varlığı ise arkeolojik veriler olmasa da, yukarıda sözü edilen yapı modelleri ile belgelenebilmektedir. Yine aynı şekilde, bu modeller düz dam gelenegi de kanıtlar.

(1) Örneğin 15. yy.a tarihlenen İdrimi heykel yazıtı, Menfis'te Amenophis stel yazıtı

I. EVRE (1200-1000)

OVAL PLANLI KONUTLAR

İK.YUNANİSTAN	-		
IEGE ADALARI	-		
IGİRİT	-		
İKİBRİS	-		
İANADOLU	-		
İLEVANT	-		
İTOPLAM	-	* G.T.	-

* Genel Toplam

APSIDAL PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ

AVLULU

İK.YUNANİSTAN	2	-	
IEGE ADALARI	-	-	
IGİRİT	1	-	
İKİBRİS	-	-	
İANADOLU	1	-	
İLEVANT	-	-	
İTOPLAM	4	-	G.T. 4

DÖRTGEN PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ TİPLER

TEK UZUNLAMASINA ENLEMESINE UZUNLAMASINA ve
MEKAN ENLEMESINE

K.YUNANİSTAN	3	1	8	6
EGE ADALARI	-	-	-	-
GİRİT	13+1(?)	1	14+1(?)	10+1(?)
KIBRIS	9	-	10	12
ANADOLU	4	-	4	2
LEVANT (Kıyı)	-	2	1	4
LEVANT (Orta)	-	-	-	-
LEVANT (İç)	-	-	3	2
TOPLAM	29+1(?)	4	40+1(?)	36+1(?)
				G.T.109+3(?)

AVLULU TİPLER

	TEK	İKİ	ÜÇ	DÖRT
K.YUNANİSTAN	-	-	-	-
EGE ADALARI	-	-	-	-
GİRİT	6+1(?)	4+1(?)	1	-
KIBRIS	15	6	4	-
ANADOLU	1	-	-	-
LEVANT (Kıyı)	1	3+1(?)	6	-
LEVANT (Orta)	2	1	10	-
LEVANT (İç)	3	10	12	1
TOPLAM	28+1(?)	24+1(?)	33	1 G.T. 86+3(?)

II. EVRE (1000-800)

OVAL PLANLI KONUTLAR

K.YUNANİSTAN	1	
EGE ADALARI	-	
GİRİT	-	
KIBRIS	-	
ANADOLU	1	
LEVANT	-	
TOPLAM	2	G.T. 2

APSİDAL PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ

AVLULU

K.YUNANİSTAN	3	-
EGE ADALARI	1	-
GİRİT	-	-
KIBRIS	-	-
ANADOLU	-	-
LEVANT	-	-
TOPLAM	4	-
		G.T. 4

DÖRTGEN PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ TİPLER

TEK UZUNLAMASINA ENLEMESINE UZUNLAMASINA ve
MEKAN ENLEMESINE

K.YUNANİSTAN	1	-	1(?)	-
EGE ADALARI	-	-	1	-
GİRİT	-	-	-	-
KIBRIS	-	-	-	-
ANADOLU	-	-	-	1
LEVANT (Kıyı)	-	-	1	1
LEVANT (Orta)	-	-	2	-
LEVANT (İç)	-	-	-	1
TOPLAM	1	-	4+1(?)	3 G.T.8+1(?)

AVLULU TİPLER

TEK İKİ ÜÇ DÖRT

K.YUNANİSTAN	-	-	-	-
EGE ADALARI	-	-	-	-
GİRİT	-	-	-	-
KIBRIS	-	-	-	-
ANADOLU	1	1+1(?)	-	-
LEVANT (Kıyı)	1	2	2	-
LEVANT (Orta)	4	4+1(?)	10+1(?)	-
LEVANT (İç)	3	5+3(?)	9	1
TOPLAM	9	12+5(?)	21+1(?)	1 G.T. 43+6(?)

OVAL PLANLI KONUTLAR

K.YUNANİSTAN	4+9(?)	
EGE ADALARI	-	
GİRİT	-	
KIBRIS	-	
ANADOLU	-	
LEVANT	-	
TOPLAM	4+9(?)	G.T. 4+9(?)

APSİDAL PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ

AVLULU

K.YUNANİSTAN	9+9(?)	1(?)
EGE ADALARI	2	-
GİRİT	-	-
KIBRIS	-	-
ANADOLU	-	-
LEVANT	-	-
TOPLAM	11+9(?)	1(?) G.T. 12+9(?)+1(*)

* 9 yapıda plan tipi, ayrı olarak belirtilen 1 yapıda ise avlunun varlığı tartışmalıdır.

III. EVRE (800-700)

DÖRTGEN PLANLI KONUTLAR

AVLUSUZ TİPLER

	TEK MEKAN	UZUNLAMASINA	ENLEMESİNE	UZUNLAMASINA ve ENLEMESİNE
K.YUNANİSTAN	5	-	2	3
EGE ADALARI	14	-	9	-
GİRİT	4	2	7	5
KIBRIS	-	-	-	-
ANADOLU	1	-	-	-
LEVANT (Kıyı)	-	-	-	-
LEVANT (Orta)	-	-	4	4
LEVANT (İç)	-	-	2	1
TOPLAM	24	2	24	13 G.T. 63

AVLULU TİPLER

	TEK	İKİ	ÜÇ	DÖRT
K.YUNANİSTAN	1	-	-	-
EGE ADALARI	6	7	2	-
GİRİT	1	-	-	-
KIBRIS	-	-	-	-
ANADOLU	-	1	1	-
LEVANT (Kıyı)	1	1	-	-
LEVANT (Orta)	3	4	11+1(?)	-
LEVANT (İç)	5	19+2(?)	20	3
TOPLAM	17	32+2(?)	34+1(?)	3 G.T. 86+3(?)

Ege ve Doğu Akdeniz'de 1200 sonrası meydana gelen etnik yayılmalar, başta keramik olmak üzere "taşınabilir" kültür öğeleri ile belli bir ölçüye kadar izlenebiliyor. Ne var ki, ufak buluntular ait oldukları kavim ya da kavimlerin başka bölgelerdeki "varlıklarına" dair bir ipucu oluştursa da, "sosyal ya da siyasal etkinlikleri" belirlemek bakımından tek başlarına yeterli değildir. Hatta sayıca az olan ufak buluntuları "varlığa" dair ipucu olarak değerlendirmek bile gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Buna verilebilecek en iyi örneklerden biri Lefkandi'de bazı 10. yüzyıl mezarlarında ele geçen Mısır kökenli buluntulardır (Popham 1982: 171).

Ufak buluntuların yerleşim göstergesi olarak değerlendirilebilmesi için iki önemli koşul vardır. Bunlardan ilki, bu buluntuların, aynı kökene sahip olduğu düşünülen gömüt gelenekleri, dini ya da konut mimarlığı gibi "yerleşme" göstergesi olabilecek verilerle paralellik içinde olmasıdır. Örneğin, Girit'te Fenike kökenli ufak buluntuların yanı sıra bir de Fenike tapınağının inşa edilmiş olması (Shaw 1989) 9. yüzyıl sonlarında Fenikelilerin adada bir koloni kurmuş olabileceklerini gösteren sağlam bir kanıttır. İkinci koşul ise, bir bölgede ele geçen yabancı kökenli ufak buluntuların yerel yapım olması ve bunların sayıca az olmamasıdır. Bu iki koşulun eksikliği halinde ufak buluntuların yabancı topraklara göç ya da istila olayları ile değil, ticaret,

takas ya da ganimet gibi bu olaylarla ilintili olmayan bir yolla gelmiş olabileceği fikri kuvvet kazanır.

Şimdi bu yaklaşımı temel alarak, incelememize konu olan bölgelerde ele geçen "yabancı" kökenli ufak buluntuları kronolojik bir sıra içinde kısaca değerlendirelim. Bu değerlendirmede başlıca verimiz, elbette ki, keramiktir.

İlk bölgemiz olan Kıta Yunanistan'da 1200'lerde SHIIIC keramiklerinin yanı sıra "kuzeyli" göçüne/istilasına olası bir kanıt olarak kabul gören (Muhly 1992: 12; krs. Small 1990) Barbarian Ware (El Yapımı Perdahlı Mallar) örnekleri bulunmuştur. Sadece Peloponez'de üçyüzden fazla örneği bulunan bu keramik tipine Attika, Euboia, Doris ve Phokis'de de rastlanmıştır (Lewartowski 1989: fig.21). Tümü yerel yapımdır.

Kiklad ve Doğu Ege Adalarında ise, çok sayıda Kıta Yunanistan kökenli SHIIIC (Miken IIIC) keramikleri saptanmıştır (Desborough 1964: 147-163; 1972: 80-83; Barber 1981: 12-15; Schilardi 1984: 190-200). Buralarda ele geçen bazı keramik gruplarının Lefkandi (Euboia) buluntuları ile benzerliği vurgulanmaktadır (Barber 1981: 12; Schilardi 1984: 200). Keramiklerle birlikte birçok yerde yerleşim izleri de belirlenmiştir. Bunların arasında Koukounaries'teki (Paros) SHIIIC dönemine ait saray

yapısının duvar işçiliği Miken örnekleri ile kıyaslanmaktadır (Schilardi 1984: 190). Adalarda henüz Barbarian Ware buluntusu saptanamamış olmakla birlikte, yine "kuzeyli"lere ait olduğu savlanan bazı bronz silahlar ele geçmiştir. Sayıca çok az olan bu silahların takas ya da ganimet suretiyle buralara gelmiş olması çok mümkündür.

Bu veriler gösteriyor ki Ege adaları, daha önceleri olduğu gibi 1200 sonrasında da Kıta Yunanistan kavimleri (geleneksel adlandırmaya göre Akalar) tarafından iskan edilmiştir. Aynı şeyi "kuzeyliler" için söylemek, verilerin yetersizliği nedeniyle, henüz mümkün değildir.

Girit'te de 12. yüzyıl başlarından itibaren yerel yapım SHIIC tipi keramiklerle karşılaşırız (Desborough 1972: 112). Buluntular burada da yerleşim izleri ile uyum içindedir. Knossos, Vrokastro ve Kaphi gibi yerleşmelerde ele geçen yerel yapım bazı keramik ve figürin tiplerinde Kıbrıs etkisi belirgindir (Desborough 1972:118-119,122; Watrous 1982: 19). Girit'te yerel yapım örnekleri bulunan bir başka yabancı keramik grubu Barbarian Ware'dir (Small 1990: 5; Rutter 1990: 35-36; Pilides 1991: 139; Muhly 1992: 12). Kommos ve Hania'da çok sayıda bulunan bu keramik, adada (en azından buluntu alanlarında) "kuzeyli"lerin varlığı yönünde olumlu bir iz olarak değerlendirilebilir. Ancak 1200'lerde Girit'e gelen yabancı kavimler arasında en sağlam yerleşim verileri Kıta

Yunanistan kavimlerine aittir. Bu kavimler yerli halk (Eteokretler) ve daha önce, Miken hegemonyası sırasında adaya yerleşmiş olan soydaşları ile ortak yerleşmeler kurmuşlardır. Kıbrıs kökenli mallar bu yerleşmelerde Kıbrıs'lı ailelerin de bulunmuş olabileceğini düşündürür.

Arkeolojik veriler Kıbrıs'ta etnik yapının oldukça karışık olduğunu gösterir. Adada çok sayıda yerel yapım SHIIC (Miken IIIC) keramiklerinin yanı sıra Miken mezarları gibi bazı yerleşim izlerinin de bulunması (Karageorghis 1982a: 112; 1982b: 515-516; Burdajewicz 1990: 6-7) bölgede Ege halklarının varlığını ortaya koyar. Buradaki Ege halkları tanımı, Kıta Yunanistan kavimlerini de kapsar. Zira söz konusu dönemde göçlerle birlikte tüm Ege'ye yayılmış olan Kıta Yunanistan kökenli kültür öğelerinin Kıbrıs'a doğrudan sadece Kıta Yunanistan kavimleri ile ulaşmış olabileceğini söylemek, gerçekçi olmaz. Kıbrıs'ta Levant (Ugarit) göçmenlerinin varlığına dair (Mazar 1988: 257) bulunduğu gibi "kuzeylilere" ait Barbarian Ware ve bronz silah örnekleri de bulunmuştur (Muhly 1984: 42; Sanders 1985: 92-93, 157-161; Karageorghis 1992: 81). Kition, Enkomi, Hala Sultan Tekke, Maa-Palaiokastro ve Sinda'da bulunan Barbarian Ware örnekleri yerel yapımdır. Fakat, bunların çok az sayıda olması ve kısa bir süre sonra tümüyle yok olmaları sahiplerinin adaya yerleşmedikleri fikrini güçlendirir. Yine de bu veriler "kuzeyli"lerin Doğu Akdeniz'e ulaşmış

olabileceklerine dair bir ipucu olabilir.

Anadolu kıyılarında ise, 1200'lerdeki etnik yapıyı belirlememize olanak tanıyan arkeolojik veriler sadece Troya bölgesinden gelir (Blegen 1958: 144-145; Özdoğan 1987: 13-17; Bloedow 1988: 36). Troya'daki keramik verileri 1200'lerde bölgeye Kıta Yunanistan üzerinden yabancılar gelmiş olduğunu gösterir. Bu yabancılar Kıta Yunanistan kavimleri (Akalar) ve "kuzeyli"lerdir. SHIIC keramikleri, Barbarian Ware ve Buckelkeramik örneklerinin çoğu yerel yapımdır. Ayrıca, bu keramikler yerleşim kalıntıları ile birlikte bulunmuştur. O halde yabancıların Anadolu'da en azından Troya bölgesine yerleşmiş olduklarını kesin bir dille söyleyebiliriz.

Araştırmamızın son bölgesi olan Levant da 1200'lerde Ege'de ve Kıbrıs'ta meydana gelen etnik ve siyasal dalgalanmalardan geniş ölçüde etkilenmiştir. Bunun en belirgin arkeolojik kanıtı Güney Filistin kıyılarında çok sayıda örneği bulunan yerel yapım SHIIC (Miken IIIC) keramigidir (Mazar 1988: 251-257; Dothan 1989: 3-4). 12. yüzyıl sonlarında yine Güney Filistin'de ortaya çıkan "Filistin Keramigi" de SHIIC keramik geleneğinin izlerini taşır (Sandars 1985: 166-170; Ahlström 1993: 317-320). Bu keramik geleneği Levant kıyılarına doğrudan Ege'li göçmenlerle gelmiş olabileceği gibi, Muhly (1984: 1992: 15)'ye göre Kıbrıs yolu ile de gelmiş olabilir. Nitekim,

bazı Levant ve Kıbrıs yerleşmelerinde ortak özellikler görülür (Mazar 1988: 255; Raban 1988: 272-283; Ahlström 1993: 302). Kıbrıs'tan başka Levant'ta da Barbarian Ware ve "kuzeyli" bronzları bulunmuştur (Burdajewicz 1990: 14-15). Sayıca çok az olan bu veriler, elbette ki yerleşim belirtisi olarak değerlendirilemez ama, "kuzeyli" bazı grupların Kıbrıs'tan sonra Levant kıyılarına da ulaşmış olabileceklerini düşündürür. Levant'a dışardan gelen bir diğer etnik grup ise, Ege göçleri ile doğrudan ilgisi olmayan, ancak, Filistinlerle ilişkileri nedeniyle Ege olaylarından dolayı olarak etkilenen İsraillilerdir.

Genel bir bakışla durumu özetlersek, 12.-11. yüzyıllarda Kıta Yunanistan'dan Doğu Akdeniz'e doğru dalgalar halinde yayılan göç ve/veya istilalar yaşanmış olduğunu ve bu olaylar sırasında Ege'nin, özellikle de Kıta Yunanistan'ın büyük ölçüde terkedilen, Doğu Akdeniz'in ise yerleşilen bölge konumunda bulunmuş olduğunu söyleyebiliriz. Doğu Akdeniz'de sosyal ve kültürel yaşam düzeyinin Ege'ye oranla çok daha yüksek olduğunu görüyoruz.

Bu etnik dalgalanmalar, geleneksel tarih anlayışı ile Ege'de "Dorlar"a, Doğu Akdenizde ise "Deniz Kavimleri"ne maledilmelidir.

10.yy.dan itibaren Ege keramiklerinde Kıta

Yunanistan, özellikle Attika etkisi belirgindir (Desborough 1972: 237-238; Cook 1975: 784; Coldstream 1977: 45; Akurgal 1983: 18-19). Yaşamın nispeten sakinleştiği, ticaretin tekrar önem kazandığı bu evrede keramikteki benzerlikler ticari ilişkilere bağlanabilir. Diğer yandan, dilbilimsel bulgular Kıta Yunanistan kavimlerinin, en azından Anadolu ve Ege adaları ile ticaretten öte ilişkiler, örneğin göç ilişkileri içinde olduğunu ortaya koyar.

9. yüzyıl sonlarına doğru Ege ve Doğu Akdeniz'deki en belirgin gelişme Fenike ile olan ticari ilişkilerdir. Bu ilişkide etkinlik Fenikelilerindir. Kıbrıs ve Girit'te örneklerini gördüğümüz Fenike kolonileri bu dönemde kurulur.

Kısaca özetlenen bu tarihi gelişmelerin bilimsel desteğini, büyük ölçüde ufak buluntular oluşturur. Diğer destekler ise, yazılı belgeler ve mimari kalıntılardır. Döneme ait eldeki yazılı belgeler Tevrat ve Homeros destanları ile sınırlıdır. 1200-700 yılları arasındaki tarihi olaylara göreceli olarak ışık tutan ufak buluntuların ve yazılı belgelerin değeri elbette tartışılmaz, ama riskleri de yok değildir. Kolay taşınabilirlik özelliğine sahip ufak buluntular, yukarıda sözü edilen uygun koşullar içinde bulunmadıkları sürece ticaret, takas ya da ganimet yoluyla yer değiştirmiş olabilirler. Tevrat'ta ve Homeros destanlarında ise

anakronizm riski vardır. Bu risksler nedeniyle, söz konusu yüzyıllara ait mimari veriler daha da önem kazanır.

Bu çalışmanın konusu olan konut mimarlığı gerek malzemesi ve inşa tekniği, gerek iç döşem özellikleri ile toplumların sosyal ve ekonomik yaşamlarına dair bize en yalın ve sağlam kanıtı verir ki, bu da tarihi gelişmeleri daha iyi anlamamıza olanak sağlar. Zira, tarihi gelişmeler sosyal ve ekonomik olaylardan kaynaklanır.

İncelediğimiz döneme ait konut mimarlığını değerlendirmeye geçmeden önce iki sorunu vurgulamak yararlı olacaktır. Bu sorunlardan ilki bölgeler arasında veri dağılımındaki dengesizliktir. Örneğin, Kıta Yunanistan'da 1200-700 yılları arasına tarihlenen toplam 61 konut saptanabilirken bu sayı çok daha küçük bir alanı kaplayan Levant'ta 192'dir. Anadolu kıyılarında ise sadece 20 konut belirlenebilmiştir. Bu durumun olası nedenlerinden biri, yapıların kullanılan basit inşaat malzemesi ve tekniği sonucu yıkılıp yok olmasıdır. Örneğin Kıta Yunanistan'da, bölgede birkaç örneğini bulduğumuz "wattle and daub" tekniği ile inşa edilen yapıların önemli bir kısmının iz bırakmadan yıkılıp gitmiş olması çok mümkündür. Diğer neden kazıların her bölgede aynı yoğunlukta olmamasıdır. Örneğin Anadolu'da konut istatistiği büyük ölçüde Troya ve Bayraklı verilerine dayanmaktadır. Karya bölgesinde ve Mersin ile Tarsus'daki

birkaç örnek dışında güney kıyılarında veri yoktur. Döneme ait keramik buluntusu veren bu bölgelerde yapılacak kazılar, büyük olasılıkla yerleşim izlerini de gün ışığına çıkaracaktır.

İkinci sorun ise, verilerin kronolojik dağılımındaki dengesizliktir. 1200-1000 yıllarını kapsayan I. evrede toplam 197+6(?) veriye karşılık, yine 200 yıllık bir dönemi kapsayan ve 1000-800 arasına tarihlenen II. evrede sadece 57+7(?) veri vardır. 800-700 yıllar arasında, yani III. evrede ise veri sayısı 165+9(?)dur. II. evredeki veri azlığının nedeni olasılıkla, seçilen kazı alanlarının söz konusu yüzyıllara ait tabakalar içermemesi ya da buralarda bu yüzyıllarda yeni inşaatların yapılmamış olmasıdır. Nitekim, II. evre verilerinin büyük çoğunluğu, yoğun kazıların yapıldığı Levant bölgesinden gelmektedir.

Konut tiplerinin kronolojik ve coğrafi dağılımını tipolojideki sıralama doğrultusunda değerlendirmeye çalışalım.

İlk konut tipimiz olan oval planlı konutların I evrede örneği saptanamamıştır. II. evrede ise biri Kıta Yunanistan'da (Atina), diğeri Anadolu'da (Bayraklı) sadece 2 örneği vardır. Bu plan tipinin en fazla örneği III. evreye aittir; tümü Kıta Yunanistan'da, Euboia bölgesinde (Eretria ve Lefkandi) bulunan 4+9(?) örnek gün ışığına

çıkarılmıştır. Bunlardan sadece kavisli kısmı ele geçmiş olan 9 yapının apsidal planlı olma olasılığı da vardır. Oval planlı yapılar tarihöncesi çağlarda hem Ege'de (Rider 1964: 43-44; Sinos 1971: 21, Abb.56; Mazarakis-Ainian 1989), hem Levant'ta (Braun 1989a; 1989b: 15-16; Eisenberg 1989; Ben-Tor 1989: 45-46) vardır, ancak sayıca çok azdır. Geçmişte fazla kullanılmamış olduğu anlaşılan bu tipin, Erken Demir Çağında da yaygın olmaması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Örneklerin tümü taş subasmanlar üzerine olasılıkla kerpiç ile inşa edilmiştir. Demek ki bunların hiçbirisi gelişigüzel yapılmış kulübe ya da çadır değildir. Bazı araştırmacılar oval planlı ya da benzeri yapıların, dörtgen planlı yapı inşa etmekteki teknik güçlükler nedeniyle ortaya çıkmış olabileceğini belirtirler (Mazarakis-Ainian 1989: 285). Bu yaklaşım Atina, Bayraklı oval yapıları ve oval olup olmadığı tartışmalı olan Lefkandi örneği için bir açıklama oluşturabilir. Fakat, aynı şey Eretria yapıları için geçerli olamaz. Zira Eretria'da çok sayıda örneği olan apsidal planlı yapıların düz açılı köşeleri ustaca inşa edilebilmiştir. Bu durumda Eretria'da süregelen mimari bir gelenekten, söz edilebilir.

Aglomeratik yapılaşmaya elvermeyen oval yapı tipi şehirleşme öncesinin yapı tipidir. Bu tipin rüzgarlara dayanıklı olması ya da hayvanların geçişlerini kolaylaştırması gibi işlevsel nedenlerle yeglenmiş olması

da mümkündür (Mazarakis-Ainian 1989: 285).

Az sayıdaki örneklerine farklı coğrafya ve farklı tarihlerde rastlanan oval konut tipinin Erken Demir Çağındaki varlığını herhangi etnik gruba bağlamak mümkün değildir.

Ege'de oval yapı tipine oranla daha fazla örneği olan apsidal planlı yapılar mimarlık tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Oval ve dörtgen formun birleşimi olarak tanımlanabilecek olan apidal plan, ne dairesel form gibi doğadan kopya edilebilecek bir tip, ne de oval form gibi teknik beceri eksikliği sonucu ortaya çıkabilecek bir tiptir. Dörtgen formlar gibi insan zekasının ürettiği yapay bir form olan apsidal plan, dörtgen formlara oranla daha özgündür. Bu nedenle, apsidal planlı yapıların belli etnik grupların somut temsilcisi olup olmadığı çoğu zaman tartışılır. Neolitik dönemde örneği sayılı olan bu plan tipi (Sinos 1971: 21-22; Wright 1985: 284, fig.208) Bronz Çağı başında (yaklaşık M.Ö. 3000'ler) Kıta Yunanistan, Anadolu ve Levant'ta sıklıkla kullanılan bir plan olmuştur (Thompson 1969; Sinos 1971: 36-37, 81-83; Mazarakis-Ainian 1989; Braun 1989a; 1989b; Yakar 1989: 349-350; Seferiades 1985: 120-126). Delos ve Paros'daki örneklerden bu formun Kiklad Adalarında da bilindiğini öğreniyoruz (Sinos 1971: 36, Abb.91-94). Apsidal plan tipinin Ege'deki varlığının, Güneydoğu Avrupa kökenli etnik grupların bölgeye gelişleri

ile ilintili olabileceği belirtilmektedir (Renfrew 1970; Howell 1973: 91-92; Warner 1979; Zanotti 1981). Levant'taki Bronz Çağı örneklerinin de aynı kökenden, Ege yoluyla geldiği savlanmaktadır (Best 1978; Yakar 1989: 349). Erken Demir Çağında apsidal planlı evlere ait toplam 20+9(?) örnek bulunmuştur. 9 örneğin yukarıda da belirttiğimiz gibi, apsidal planlı mı yoksa oval planlı olduğu kesin olarak belirlenememektedir. Birkaç örneği olmakla beraber, Miken Çağında pek kullanılmayan (Sinos 1971: 88-90) apsidal planın Erken Demir Çağında Ege'de tekrar yaygınlaşması, Bronz Çağında olduğu gibi Güneydoğu Avrupa kökenli "kuzeyli"lerin göçü/istilası (1) ile bağlantısı olabilir. Elimizde "kuzeyli" göçlerinin/istilaların etkin olduğu I. evreye ait sadece 4 apsidal ev örneği vardır. Bunlardan ikisi Kıta Yunanistan'da Asine ve Tiryns'de, biri Girit'te Knossos'da, biri de Güney Anadolu'da Tarsus'da ele geçmiştir. "Kuzeyliler" varlığına dair en önemli ipucu olarak değerlendirilen Barbarian Ware ise bu merkezlerden sadece Tiryns'de bulunmuştur. Tiryns'e yakın bir konumda olan Asine'de Barbarian Ware buluntusu olmamakla beraber yakın çevresinde bu keramik örneklerine rastlanmıştır. Ancak, Asine apsidal ev örneğinin Barbarian Ware kullanımının olmadığı 11. yüzyıl sonlarına tarihlendiğini vurgulamak gerekir. Girit ve Anadolu'daki apsidal konutlar ise 12. yüzyıla ait olmakla beraber, bunlar yakın çevrelerinde dahi Barbarian Ware buluntusu olmayan

kesimlerde bulunmuştur.

Durumu özetleyecek olursak, zaten çok az sayıda örnekle tanınan 12. yüzyıl apsidal yapı verileri, Tiryns örneği dışında keramik verilerle paralellik göstermiyor. Dolayısı ile veriler, bu plan tipinin Ege ve Doğu Akdeniz'deki varlığını "kuzeylilerin" gelişlerine bağlayan teoriye şimdilik destek sağlayacak nitelikte değildir.

Bu noktada, Kıta Yunanistan'ın kuzeyinden gelen ve Yunan lehçesi konuşan "Dorlar"ı, Barbarian Ware kullanıcısı "kuzeyliler"den ayrı tutmak gerektiği düşünülebilir. Nitekim, apsidal yapı tipinin Kıta Yunanistan'a ve dolayısı ile Ege'ye "Dorlar"la geldiğini savunan araştırmacılar vardır (krş. Coulson 1990:17). Dilbilimsel izler dışında, Dor kültürünü tanıtan sağlam arkeolojik verilerden yoksunuz (Coulson 1990:14-19). Sparta kral listelerine dayanarak, "Dorlar"ın Peloponez'e ilk kez 12. yüzyıl sonlarında geldiği kabul edilir (Christopoulos 1975: 24). Dilbilimsel verilere göre, "Dorlar" Peloponez'de Messenya, Arkadya ve Argolis bölgelerine yerleşmişlerdir (Christopoulos 1975: 28,31,32). 10. yüzyıl ortalarında itibaren de (950-800) kimi "Dor" grupları başta Girit (Odysse XIX.177), bazı Kiklad adaları, Rodos ve Kos olmak üzere Ege adalarına ve Anadolu'da Karya bölgesine göç etmişlerdir (Christopoulos 1975: 35). Şimdi konumuz dahilindeki apsidal evlerin

cografi ve kronolojik dagılımlarını "Dor" göçleri dogrultusunda gözden geçirelim:

I. evre buluntularından Kıta Yunanistan (Asine ve Tiryns) örnekleri Argolis bölgesinde olmaları bakımından "Dor göçleri" ile uyum gösterir. Aynı şekilde II. evre Kıta Yunanistan buluntularının tümü Peloponez'de "Dorlar"ın yaşadığı kabul edilen bölgelerdedir: Nikhoria (Messenya), Asine ve Argos (Argolis). Göçlerin durulmuş olduğu, ancak bazı ufak iç göçlerin yaşanmış olması muhtemel III. evrede de Asine, Mikenai (Argolis), Nikhoria (Messenya) ve Oikonomos (Paros)'da apsidal yapı kalıntıları vardır.

Elimizdeki apsidal olduğu kesin olan toplam 20 örnekten 10 tanesi "Dorlar"ın yayılım alanı içinde bulunuyor. Bu oran apsidal yapıların "Dor" kökenli olduğu savı için olumlu bir ipucu olabilirdi. Ancak, burada iki önemli sorun vardır. İlki, apsidal planlı yapı örnellerinin "Dorlar"ın gelişinden önceki dönemlerde de varlığıdır (Sinos 1971: 21-22; Mazarakis-Ainian 1989). İkincisi ise, konut verilerinin diğer arkeolojik buluntularla desteklenmediği sürece yani tek başlarına, etnik bir grubun temsilcisi olarak nitelendirilmesi gerçekçi olmaz. Kaldı ki, "Dor" etkisi III. evrede 9 kesin örnekle temsil edilen Eretria apsidal yapıları ve olası Lefkandi örneği için bir açıklama oluşturmaz. Zira bu

yerleşmelerin kurulmuş olduğu Euboia bölgesi "Dorlar"ın olmadığı bir bölgedir. Fakat yine de, biri Erken Bronz diğeri Erken Demir Çağında olmak üzere, tarihte iki kez birbiri ile ilişkili bölgelerde yoğun olarak kullanılmaya başlayan bu özgün plan tipinin, eldeki inşaat malzemelesinden kaynaklanan bir gereğin ya da teknik bilgi eksikliğinin zorlamasıyla ortaya çıktığına (krş. Mazarakis-Ainian 1989: 286) inanmak güçtür. Apsidal plan kullanımı Neolitik Çağdan şehirleşmenin yeniden başladığı Erken Demir Çağı sonuna kadar, kimi zaman azalmış olmakla beraber süreklilik gösterir. Erken Demir Çağında örneklerinin büyük bir kısmı (örn. Nikhoria ve Eretria örnekleri) taş ve kerpiçle inşa edilen apsidal ve oval planlı yapıların kökeni, olasılıkla göçebelerin bitkisel malzemelerle yaptıkları çadır ya da kulübelerdir. Nitekim, Asine'deki 11. yüzyıla ait apsidal yapının duvarlarının çamurla sıvanmış bitkisel malzemedan (wattle and daub) ibaret olduğu tahmin edilmektedir. Farklı malzemelerle inşa edilerek yüzyıllar boyu kullanımda kalan apsidal plan tipinin bir gelenek olduğu açıktır. Ama, ne yazık ki bu gelenegin hangi etnik gruba ya da gruplara ait olduğu sorusunu yanıtlayabilecek nitelikte, yeterli bilimsel veriye henüz sahip değiliz.

Çizelgelerden de anlaşılacağı üzere, konu kapsamına giren konutların büyük çoğunluğunu dörtgen planlılar oluşturmaktadır. Mimarlık tarihinde başlı başına bir buluş

olarak kabul edilmesi gereken dörtgen form, yukarıda da belirttiğimiz gibi, insan zekasının ürettiği yapay bir formdur ve Neolitik çağdan başlayarak günümüze kadar dünyanın hemen her yerinde mimarlığın en temel formunu oluşturur.

Bu grupta incelenen ilk plan tipleri avlusuz olanlardır. Avlusuz evlerin tüm evreler için toplam sayısı $180+4(?)$ 'dir.

Avlusuz evler içinde de en basit tip tek odalı olanlardır. Tek odalı evler I. evrede $29+1(?)$, II. evrede, olasılıkla evre genelinde görülen veri eksikliğine bağlı olarak sadece 1, III. evrede ise 24 örnekle tanınmaktadır. En fazla örneği Girit'te, Kiklad adalarında ve Sakız adasında bulunan tek mekanlı evlerin Levant sınırları içinde örneği saptanamamıştır. Bu basit planlı evlerin yeglemesinde başlıca iki neden öne sürülebilir. İlki yerleşim alanının dar olmasıdır ki, bu neden özellikle Paros ve Siphnos dışındaki ufak Kiklad adalarında, örneğin Donousa'da geçerli olmalıdır. Aynı neden bir ölçüde yüksek dağ yamaçlarında, dar bir alan üzerinde kurulmuş olan ve tam anlamıyla aglomeratik bir dokuya sahip bulunan Girit yerleşmeleri için de ileri sürülebilir. İkinci neden ise, ekonomik olanaksızlıklar olabilir. Bu neden Sakız adasında geniş bir alan üzerinde dağınık düzende inşa edilen Emporio örnekleri için geçerli bir nedendir.

Avlusuz dörtgen planlı evler arasında örneği en az olan tip, mekanları uzunlamasına yerleştirilmiş olan ev tipidir. Bu plan tipinde sadece 6 örnek saptanmıştır. Uzunlamasına bölünme ile oluşan ince-dar mekanlar günlük yaşam açısından işlevsel değildir. Bu nedenle konut olarak örneğinin çok az olması doğaldır.

Mekanları enlemesine yerleştirilmiş avlusuz dörtgen evler ise kısa fakat enli mekanları ile konut olarak son derece kullanışlıdır. Bu tip, avlusuz dörtgen planlı evler arasında toplam 68+2(?) örnek ile en yaygın tiptir. Miken mimarlığının ana ögesi olan "megaron"lar da bu plan tipi içinde incelenmiştir. "Megaron" grup içindeki tek özgün plandır. Bu plan tipi 12. yüzyılda Kıta Yunanistan'da Agios Kosmas (T ve S evleri) ve Tiryns'de (W Megaronu), Anadolu'da Troya'da (771 no.lu Ev) karşımıza çıkar. 12.-11. yüzyıllarda Girit'te Karpfi yerleşiminde de "megaron" benzeri evler (örn. 138-140 no.lu Ev) inşa edilmiştir. Naksos adasındaki Grotta yerleşiminde de 11. yüzyıla tarihlenen "megaron" tipi evler vardır (Snodgrass 1971: 369). 8.-7. yüzyıllarda ise Sakız adasında Emporio'da "megaron" örnekleri vardır. Aynı yüzyıllara tarihlenen Vroulia (Rodos) evleri de Sinos (1971: Abb.275) tarafından "megaron" olarak tanımlanmaktadır. Megaron'un köken sorunu konumuz dışında kalır. Burada önemli olan bu plan tipinin bir Miken geleneği olması, bir başka deyişle Akalar tarafından kullanılmış olmasıdır. Miken Çağında tüm Ege'ye

yayılmış olan ve bölgeyi politik bakımdan elinde tutan Akalar, krallıkların çöküşünden sonra da etkili bir etnik grup olarak varlıklarını korumuşlardır. Dolayısı ile Ege'de "megaron" planlı yapıların olması değil, olmaması şaşırtıcı olurdu. Ancak, burada "megaron"un sıradan Akaların değil, aristokların ev tipi olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu da sayıca fazla olmamalarını bir ölçüde açıklayabilir. İlginç olan nokta, 11. yüzyılda Kıbrıs'ta "Aka" varlığından kaynaklandığına inanılanın bazı Ege kökenli dinsel gelenekler saptanmış olmasına rağmen (Hood 1973; Karageorghis 1982a: 101-106; 1982b: 515-516; Vandenabeele 1987), bu yerde hiç "megaron" bulunmamış olmasıdır (krs. Negbi 1986: 114; Sinos 1986: 526). Levant'ta da, Neolitik ve Bronz Çağında "megaron" benzeri olarak tanımlanan bazı yapılar ele geçmişse de (Wright 1985: 140-142), Erken Demir Çağ konut verileri arasında bu plan tipinde örnek saptanamamıştır.

Tipolojide avlusuz dörtgen evlerin son tipi olan hem enlemesine, hem de uzunlamasına yerleştirilmiş mekanlara sahip evler, toplam 52+1(?) örnekle tanınmaktadır. Bu tip bölünme gösteren evlerin büyük çoğunluğunda 3-4, bazılarında daha fazla sayıda küçük mekanlar oluşturulmuştur. Avlusuz dörtgen evlerin diğer tiplerinde 1 ya da 2 oda çok amaçlı kullanılırken, bu evlerde olasılıkla her biri farklı amaca hizmet eden odalar söz konusudur. Ne yazık ki, evlerin çoğunda ele geçen iç

buluntular hangi odanın hangi amaçla kullanıldığını gösterecek nitelikte değildir.

Konutu boyut, iç düzenleme ve teknik yönünden etkileyen ögeler, ailelerin iç yapısı, sosyal yapısı ve ekonomik durumudur. Hem Ege, hem Levant mimarlığında uzun bir geçmişe sahip olan bu karmaşık plan tipi, en azından içinde yaşayan ailelerin belli sosyal yaşam seviyeleri olduğunu ortaya koyar. Ancak Erken Demir Çağ konutlarında planlara dayanarak ailelerin ekonomik durumu (zenginliği/yoksulluğu) konusunda sağlıklı bir saptama yapmak, pek olanaklı değildir. Zira ne inşaat kalitesi, ne de iç buluntular bu yönde yeterli ipucu verir.

Tipolojide önemli bir yer tutan avlulu evlere gelince, bu tipin bölge genelinde toplam 215+12(?) örneği saptanmıştır. Bu, verisi en fazla olan plan grubudur. Bir konutun planını etkileyen önemli unsurlardan biri ailenin ekonomik yapısıdır. Avlu da, doğrudan doğruya üretim ilişkilerinin, günlük faaliyetler ve yaşam biçiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir mimari birim, bir çözüm yolu sayılmalıdır (krş. Stager 1985a: 17). Örneğin, tarımla ve/veya hayvancılıkla uğraşan bir aile iklim, yerleşim biçimi gibi diğer ögeler de elveriyorsa, avlusu olan bir yapıda oturmayı yegleyecektir. Avlu, hayvanların güvenilirlik içinde barındırılması, ürünlerin işlenip değerlendirilmesi yönünden özel ve rahat bir alan

olusturur.

Avlu, temel gereksinimlerin depolomaya ve aile içinde imaline dayandığı kırsal yaşam biçiminde günümüzde de büyük önem taşıyor. Hele, bina içi sıhhi tesisatın söz konusu edilemeyeceği bir evde su kullanımı için yine avlu en uygun mekandır. Nihayet yalak ve benzeri buluntular avlularda hayvan barınaklarının da yer aldığını göstermektedir. Hayvanlarla insanların aynı çatı altında yaşaması günümüz kırsal yerleşmelerinde bile çokça örneklenebilecek bir olgudur. Bu uygulama, bu canlı mal varlığının bakımını ve güvenliğini sağlama kaygısının yanı sıra kış aylarında ısınma kaygısını da içermektedir. Doğaldır ki bu, aynı ekonomik yapıya sahip her ailenin aynı tip konutlarda oturduğu anlamına gelmez. Gerekli işler için ortak açık alanlardan, düz damlardan yararlanarak avlusuz evlerde oturan çiftçiler/çobanlar, pek tabii ki vardır. Böyle bir seçimde hayvanlar evin altında ya da dışında bir ağılda barındırılırlar. Dolayısıyla, çiftçi-çoban aile ile avlulu ev bağlantısını öngören varsayım çok isabetli olabilir ama mutlak bir genelleme değildir. Zira, ekonomik yapı konutlarda avlu kullanımını belirleyici tek öge değildir. İklim de en az o kadar önemlidir. Özellikle, Akdeniz iklimi gibi ılıman bir ortamda avlu aynı zamanda bir yaşama mekanı da oluşturduğu için bir tüccar da avlulu evde oturmayı yegleyebilir. Ayrıca yerleşim alanının topografyası ve yerleşim biçimi

de avlu kullanımını doğrudan etkileyen fiziksel koşullardır. Bu nedenle, konut planlarından yola çıkılarak, ailelerin ekonomik yapılarına ilişkin kesin bir sınıflama yapmak pek olanaklı değildir. Örneğin Levant'ta balıkçılığın önemli ve ticaretin yoğun olduğunu düşünebileceğimiz kıyı yerleşmelerinde bile, elimizdeki verilere göre avlulu evler avlusuzların iki katıdır. Burada iklim koşullarının baskısını düşünebiliriz. Ancak, kıyı yerleşmelerinin büyük çoğunluğunun kurulmuş olduğu Filistin ovasının tarımı alanında da önemli merkezlerinden biri olduğunu anımsamakta fayda vardır.

Avlulu dörtgen konut verilerinin bölgelere göre dağılımına gelince, avlu kullanımına olanak tanıyacak tüm ekonomik ve fiziksel koşullara sahip olan Kıta Yunanistan'da 1200-700 yılları arasına tarihlenen sadece 1 adet dörtgen avlulu ev örneği saptanabilmiştir. Bu olasılıkla, veri eksikliğine bağlı rastlantısal bir sonuçtur. 8. yüzyıl öncesine ait mimari verileri yok denecek kadar az olan Ege adalarında ise tümü III. evreye ait olan 15 avlulu ev belirlenmiştir. Verilerin tümü Kiklad yerleşmelerinde olup bunların 13 tanesi Andros adasındaki Zagora'da ele geçmiştir. Kikladlar içinde Andros tarıma elverişli ender adalardan biridir ve Zagora ekonomisinin de tarıma dayalı olduğu bilinmektedir (Cambitoglou 1971:10). Zagora düzgün aglomeratik bir yerleşim dokusuna sahiptir.

Girit'teki avlulu evlerin kronolojik dağılımı ise, Ege adalarındaki durumun tersinedir. Burada I. evreye ait 11+2(?) adet avlulu ev örneği saptanmışken, III. evrede sadece 1 örnek vardır. Girit'te inşası II. evreye ait olan ev kalıntısı yoktur. İstatistik sonuçlar Girit yerleşmelerinde hem I., hem de II. evrede avlusuz ev tiplerinin tercih edildiğini ortaya koyar. Girit'te avlulu ev azlığının nedeni, olasılıkla yerleşim alanlarının topografik koşullarıdır. Yerleşmelerin birçoğu fazla geniş olmayan, engebeli araziler üzerine kurulmuştur. Hem bu topografik koşullar, hem güvenlik nedeniyle yeglenen aglomeratik yerleşim düzeni içinde, sadece bir ya da iki yapıya ait özel avlular yerine ortak avlu ya da açık alanlarla yetinilmiş olması akla yatkındır. III. evrede avlulu evlerin oranındaki azalma, bu evreye ait yerleşmelerde sınırlı bir alanın kazılmış olmasından kaynaklanan veri eksikliğine bağlanabilir. Dağlık kesimlerde hayvancılığın, elverişli kesimlerde ise, tarımın önemli geçim kaynaklarını oluşturduğu Girit yerleşmelerinde gerekli olan artı çalışma alanını avlular yerine, düz toprak damların oluşturmuş olması mümkündür.

Kıbrıs'taki ev kalıntılarının tümü I. evreye aittir. Burada saptanan toplam 56 evden 25 tanesi avlulu ev tipine girer. Kıbrıs yerleşmelerinin hem ekonomik ve hem fiziksel koşulları avlu kullanımına uygundur. Dolayısı ile burada

konut planları büyük ölçüde ailenin istekleri ve olanakları doğrultusunda şekillenmiş olmalıdır.

Anadolu'da incelenen 20 konuttan, 6 tanesi dörtgen ve avlulu tip olarak sınıflanmıştır. Anadolu genelinde hem tarihöncesi konutlarda (örn. Naumann 1975: 367; Mellaart 1975: 95; Goldman 1956: 26; Garstang 1953: 134), hem de günümüz kırsal kesim konutlarında (Kademoglu 1974; Sözen 1992: 223,227) avlu kullanım oranı daha yüksektir. Bu nedenle, her ne kadar veriler üç farklı merkezden gelmekteyse de, çizelgedeki oranın, incelenen bölge geneli için geçerli olduğundan kuşku duyulabilir.

Avlulu konut verilerinin büyük çoğunluğu [157+9(?)] Levant yerleşmelerinde ele geçmiştir. Bölgede saptanan avlusuz ev sayısı ise sadece 28'dir. Kıbrıs'ta olduğu gibi, Levant'ta da ekonomik ve fiziksel koşullar avlu kullanımı için uygundur. Avlulu ev tipi, tarım ve hayvancılığın hemen hemen tek geçim kaynağı olduğu orta ve iç dağlık alanlarda temel ev tipini oluşturur. Yukarıda belirttiğimiz gibi, tarımın yanı sıra balıkçılık ve ticaretin de önemli geçim kaynaklarından olması muhtemel kıyı yerleşmelerinde bile avlulu ev sayısı, avlusuzlardan fazladır. Kıyı kesiminde II. ve III. evrelerde avlulu ev sayısındaki azalma, söz konusu dönemlerde bölge genelindeki veri azlığıyla bağlantılı olabilir. Elimizde kıyı yerleşmelerinde ekonomik yapının değiştiğini gösteren

kanıtlar yoktur.

Avlulu dörtgen evler arasında en karmaşık plana sahip bulunan "avlunun dört kenarı üzerinde kapalı ve/veya yarı kapalı mekan olan" tip dışındakilerin tümü, yani bir, iki veya üç kenarı üzerinde kapalı ve/veya yarı kapalı mekan olan tipler bölgeler toplamı olarak hemen hemen eşit kullanım yoğunluğuna sahipse de, Ege ve Kıbrıs yerleşmelerinde 1. ya da 2. tip daha fazla kullanılmıştır. Levant'ta ise, 2. ve 3. tipin örneği ve dolayısıyla kullanımı daha çoktur.

Levant'ta İsraillilerin geleneksel konut tipi olarak tanımlanan "Dört odalı ev" (bkz. Levant, Konut planları bölümü) burada "avlunun üç kenarı üzerinde kapalı ve/veya yarı kapalı mekan olan" tipler arasında incelenmiştir. "Dört odalı ev" tipinin Ege ya da Kıbrıs konut mimarlığı örneği yoktur. "Dört odalı ev"lerin bütün örneklerinde iç mekan düzeni birbirine çok benzer. Dolayısı ile burada sistemli bir uygulama, yani bir gelenek olduğu belirgindir. Ancak, hem Filistin, hem de İsraill yerleşmelerinde uygulaması bulunan bu geleneğin sahibini kesin olarak belirlemek olanaklı değildir.

Diğer avlulu evlerde planın ayrıntılarını belirleyen etkenlerin başında içinde yaşayan ailenin nüfusu ve ekonomik olanakları gelir. Elbette bu koşullar, topografya

ve yerleşim dokusu elverdiği sürece belirleyicidir. Nitekim, çağın yaşam koşullarında "lüks" sayılabilecek "avlunun dört kenarı üzerinde kapalı ve/veya yarı kapalı mekan olan" tipin örneği sadece 5 tanedir.

Konut tipolojisinden yola çıkılarak 12.-11. yüzyıllardaki "kuzeyli"(1) göçlerine ancak olasılık niteliğinde birtakım izler saptanabilmıştır. 10. yüzyıl sonrasında etkin olan, ancak henüz özgün bir mimari geleneğe sahip olmayan Yunanlı kavimlerin (Dor, Ion, Aiol) göçlerine ise mimari kanıt bulunamamıştır.

Konut mimarlığında kullanılan inşaat malzemelerine gelince, taş, kerpiç ve ahşap Ege ve Akdeniz mimarlığının geleneksel malzemeleridir. İnşaatlarda kullanılan taş genellikle moloz türündendir. İşlenmiş taş azdır. Bu üç malzemenin kullanım yoğunluğu bölgeler arasında yerel kaynaklara bağlı olarak farklılık gösterir. Bunun en belirgin örneğini geniş ölçüde kayalıklarla kaplı olan Kiklad adalarında görüyoruz. Buralardaki konutlarda toprak kökenli inşaat malzemesi değil, yoğunlukla taş kullanılmış bulunuyor. İstisnai bir durum olarak, İsrail yerleşmelerinden Beer Sheba'da inşaat için ahşap ticareti yapıldığına dair ipuçları bulunmuştur.

İnşaat tekniğinde de bölgeler arasında önemli farklılıklar yoktur. Teknik beceri genel olarak aynı düzeyde olup teknikler basit, hatta çoğu kez özensizdir.

Çukur temel kullanımı yaygın bir uygulama değildir. Buna karşılık, üst temel olarak da adlandırılan taş subasman her bölgeden birçok evin ortak özelliği niteliğindedir. Taş duvarlarda en sık kullanılan teknik, basit kuru duvar tekniğidir. Bu arada harçlı taş ve kerpiç duvarlar da inşa edilmiştir. Harç malzemesi çamurdur. Yapıların sağlamlığını arttırmak amacıyla subasmanlara yerleştirilen köşetaşı ve bağtaşına hemen her bölgede örnek bulunur.

Duvar inşa teknikleri arasında "wattle and daub" (göz dolgusu) tekniği ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Kıta Yunanistan'da apsidal yapı inşasında sıklıkla kullanılan bu duvar tekniğinin de, yapı tipinin kendisi gibi bir "kuzeyli" geleneği olabileceği ileri sürülmektedir (krş. Coulson 1990: 17-18). Ancak, Avrupa'dan Anadolu'ya ve Mesopotamya'ya kadar birçok yerde, tarihöncesinden günümüze kadar birçok dönemde örneği bulunan (Graham 1960: 329; Aurenche 1977: fig.273; Todorova 1978: 51; Philippides 1982: vol.5,241-264; McDonald 1983: 31, fig2.33; Kubba 1987: 159; Schirmer 1990: 365) bu basit inşa tekniğinin belli bir kavmin ya da bölgenin geleneği olduğunu söylemek gerçekçi olmaz.

Dikme kullanımı Ege ve Kıbrıs evlerinde ancak gerekli hallerde başvurulmuş bir ögedir. Taş kaideleri ele geçen dikmelerin ahşap olduğu tahmin edilmektedir. Levant'ta ise, taş dikme kullanımı Erken Demir Çağ konutlarının en

belirgin özelliğidir.

Ege adaları dışındaki bölgelerde bazı evlerin ikinci katı olduğu düşünülmekteyse de, bu konuda elimizde sağlam bir kanıt yoktur.

Evlerin büyük kısmında hemzemin kapı boşlukları saptanmıştır. Hemzemin kapı boşlukları bulunmayan bazı Karpfi (Girit) konutları için Pendlebury (1937-38: 68,77) çatıdan giriş olabileceğini söyler. Kapılarda eşik kullanımı yaygındır, buna karşılık korunagelmış pervaz örnekleri fazla değildir. Yine de Bazı Kiklad ve Levant evlerinde ele geçen taş pervaz örnekler bunların ustaca şekillendirilip, yerleştirilebildiğini göstermektedir. Kapıların açma-kapama mekanizmaları hakkında fazla bilgi sahibi değiliz. Şu kadar ki, yine bazı evlerde ahşap kapı kanatlarının göstergesi olan pivot deliği saptanmıştır. Pencereler içinse, Zagora'daki olası bir iz dışında (Coldstream 1977: 311) veri yoktur. Ancak ele geçen konut modellerinde pencereler olması, bunun bir veri eksikliği olduğunu düşündürür.

Evlerin çatılama sistemleri bakımından da elimizdeki tek somut veri yine konut modelleridir. Bunlarda düz dam ve beşik çatı uygulamaları görülür. İnşaa tekniğinin daha basit olması nedeniyle düz damın daha yaygın kullanılmış olduğu düşünülebilir. Sakız ve Girit adalarında örnekleri

bulunan küp bacalar, Ege'de (Levha 20b) ve Anadolu'da (Barışta 1991) bugün hala kullanılmaktadır.

Evlerin tabanları sıkıştırılmış toprak olabileceği gibi, taş döşeli de olabilir. Bu konuda güvenilir kanıtlar bulunabilmiştir. Bu arada Kiklad adalarında sıkça görüldüğü üzere, kayalık olarak bırakılan tabanlar da vardır.

Evlerin iç döşem ögeleri, yaşam koşulları gereği basit ama işlevseldir. Ocak ve fırınlar en önemli iç döşem ögeleridir. Ancak veri azlığı nedeniyle, ne ocaklar, ne de fırınlar için tipolojik sınıflama yapmak mümkündür. Bir diğer iç döşem ögesi sekilerdir ki, bunlar sadece Ege adalarındaki konutlar için yaygın bir özellik oluşturuyorlar. Evlerin birçoğunda erzak depolanmak amacıyla kullanılan çukurlara, ambarlara ve küplere ait izler bulunmuştur. Ev içinde ele geçen ufak buluntuların başında çanak çömlek gelir. Evlerde okumacılık yapıldığını gösteren ağırşak ve tezgah ağırlıkları buluntusu da az değildir.

x x x

Bilindiği gibi, Ege'nin Karanlık Çağlar tarihi büyük bir çöküş ve bunu izleyen yavaş bir dirilişin öyküsüdür. Doğu Akdeniz de bu öykünün önemli, ayrılmaz bir parçasıdır. Ama ne yazık ki, öykünün kahramanı olan insan hakkındaki bilgilerimiz henüz doyurucu olmaktan uzaktır.

Örneğin, sadece zemin katın plan ve yapısına ilişkin verilerle yetinmek zorunda kalınarak bu insanın konutunun bütünü ve yaşamı için ortaya konan sonuçlar çoğunlukla olasılıklardan ibarettir ve bu olasılıklar da, metin içinde yer yer değindiğimiz üzere, hemen başka olasılıkları çağrıştırabilmektedir. Elbette ki bu durum bir kısır döngü içinde bulunmak değildir. Kazılar, geniş çaplı araştırmalar ve bunlara dayalı yorumlar giderek bilgilerimize açıklık, ve hatta kesinlik kazandıracaktır.

(1) Burada "kuzeyli" terimi, "Dorlar"ı da kapsamaktadır.

KAYNAKÇA

AHARONI, Yohanan

- 1970 "New Aspects of the Israelite Occupation in the North." J.S. SANDERS (Ed.) Near Eastern Archaeology in the 20th Century, 254-267
New York: Doubleday & Company
- 1973 Beer Sheba I: Excavations at Beer Sheba 1969-1971 Seasons. Tel Aviv: Tel Aviv University Press
- 1975 "Excavations at Tel Masos, 1974." Tel Aviv, 2:97-124
- 1979 The Land of the Bible: A Historical Geography. London: Burns & Oates

AHARONI, Y. ve R. AMIRAN

- 1958 "A New Scheme for the Subdivision of the Iron Age in Palestine."
Israel Exploration Journal, 8: 171-184

AHLSTRÖM, Gosta

- 1982 "Where did the Israelites live?"
Journal of Near Eastern Studies, 42: 133-138
- 1984 "Giloh: A Judahite or Cannanite Settlement."
Israel Exploration Journal, 34: 170-172
- 1993 The History of Ancient Palestine from the Palaeolithic Period to Alexander's Conquest.
Sheffield: Academic Press/JSOT Press

AHLSTRÖM, G. ve D. EDELMAN

- 1985 "Merneptah's Israel."
Journal of Near Eastern Studies, 44: 59-61

AKURGAL, Ekrem

- 1956 "Foça Kazıları ve Kyme Sondajları." Anadolu, 1: 32-42
- 1983 Eski İzmir 1: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- 1988 Anadolu Uygarlıkları. İstanbul: Net Yayınları

ALBRIGHT, William F.

- 1938 Tell Beit Mirsim II: The Bronze Age.
Cambridge MA: American Schools of Oriental Research (Annual of the American Schools of Oriental Research, XVII)
- 1943 Tell Beit Mirsim III: Iron Age.
Cambridge MA: American Schools of Oriental Research (Annual of the American Schools of Oriental Research, XXI-XXII)
- 1956 The Archaeology of Palestine.
Harmondsworth: Penguin Books
- 1968 The Excavations of Bethel 1934-1960.
Cambridge MA: American Schools of Oriental Research (Annual of the American Schools of Oriental Research, XXXIX)

ALEXIOU, Stylianos

- 1955 "Excavations at Katsampas in Crete."
Praktika tes en Athenais Archaialogikes Hetairias, 311-320
- 1991 Minos Uygarlığı. (Çev. Elif Tül Tulunay)
- (1964) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları

ALLEN, Susan H.

- 1991 "Late Bronze Age Grey Wares in Cyprus."
J.BARLOW (Ed.) Cypriot Ceramics: Reading the
Prehistoric Record,
Philadelphia: University Museum, 151-167

AMANDRY, P. ve DİGERLERİ

- 1950 "Chronique des Fouilles en 1949: Delphes."
Bulletin de Correspondance Hellénique, 74:
316-322

AMIRAN, R. ve I. DUNAVEYSKY

- 1958 "The Assyrian Open Court Buildings and its
Palestinian Derivatives."
Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 149: 25-38

AMITAI, Janet (Ed.)

- 1985 Biblical Archaeology Today: Proceedings of the
International Congress on Biblical Archaeology.
Jerusalem: Israel Exploration Society

ANDREYEV, Y.V.

- 1991 "Greece of the Eleventh to Ninth Centuries B.C. in
the Homeric Epics" DIAKONOFF, I.M. (Ed.) Early
Antiquity
Chicago: Chicago University Press, 328-346

ASTRÖM, Paul

- 1972 The Swedish Cyprus Expedition IV/1c: The Late
Cypriote Bronze Age: Architecture and Pottery.
Lund: The Swedish Cyprus Expedition

- 1980 "Cyprus and Troy." Opuscula Atheniensia, XIII:
23-28
- 1985 "The Sea Peoples in the Light of New
Excavations."
Centre d'études Chypriote, Cahier 3: 3-18
- 1986 "Hala Sultan Tekke: An International Harbour Town
of the Late Cypriote Bronze Age."
Opuscula Atheniensia, XVI: 7-17
- 1988 "Relations between Cyprus and the Dodecanese in the
Bronze Age." S.DIETZ ve I.PAPACHRISTODOULOU (Ed.)
Archaeology in the Dodecanese,
Copenhagen: The National Museum of Denmark, 76-79

ASTRÖM, P. ve DİGERLERİ

- 1977 Hala Sultan Tekke 3: Excavations 1972.
Göteborg: Paul Aström Förlag
- 1983 Hala Sultan Tekke 8: Excavations 1971-1979.
Göteborg: Paul Aström Förlag
- 1989 Hala Sultan Tekke 9: Trenches 1972-1987.
Göteborg: Paul Aström Förlag

AURENCHÉ, Olivier

- 1977 Dictionnaire Illustré Multilingue de l'Architecture
du Proche Orient Ancien. Lyon: Maison de l'Orient
- 1981 La Maison Orientale l'Architecture du Proche
Orient Ancien des Origine au Milieu du IVe
Millénaire. Paris: P. Geuther

AURENCHÉ, O. ve P. DESFARGES

- 1983 "Travaux d'Ethnoarchéologie en Syrie et en

Jordanie." Syria, 60: 147-185

AUSTIN, M.M. ve P. VIDAL-NAQUET

1977 Economic and Social History of Ancient Greece: An Introduction. London: Batsford

AUTENRIETH, George

1984 Homeric Dictionary. London: Duckworth

AVI YONAH, Michael (Ed.)

1978 Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land IV. Jerusalem: Massada Press

AVI YONAH, M. ve S. YEIVIN

1955 The Antiquities of Israel. Tel Aviv

AYALON, Etan

1985 "Trial Excavation of Two Iron Age Strata at Tel Eton." Tel Aviv, 12: 54-62

BALY, Denis

1967 The Geography of the Bible.
London: Lutterworth Press

BAR-ADON, Pesach

1989 "Excavations in the Judean Desert."
Atiqot, IX: 1-91, 1*-8*

BARAMKI, Dimitri

1961 Phoenicia and the Phoenicians. Beirut: Khayats

BARBER, R.L.N.

1981 "The Late Cycladic Period: A Review."
Annual, British School at Athens, 76: 1-21

BARCELO, Pedro

1993 Basileia, Monarchia, Tyrannis.

Stuttgart: Franz Steiner

BARISTA, Örcün

- 1991 "Düz Damlı Konya Evlerinde Görülen Küp Bacalar."
Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri, Konya.
 Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 35-44

BARROIS, A.G.

- 1939 Manuel d'Archéologie Biblique I.
 Paris: Editions A. Picard

BASS, George

- 1963 "Mycenaean and Protogeometric Tombs in the
 Halicarnassus Peninsula."
American Journal of Archaeology, 67: 353-361

BAURAIN, Claude

- 1984 Chypre et la Méditerranée Orientale au Bronze
Récant: Synthèse Historique. Paris: Boccard

BEAN, George E.

- 1966 Aegean Turkey: An Archaeological Guide.
 London: Ernest Benn
- 1968 Turkey's Southern Shore: An Archaeological Guide.
 London: Ernest Benn
- 1978 Lycian Turkey: An Archaeological Guide.
 • London: Ernest Benn
- 1989 Turkey beyond Maeander. London: John Murray

BEEK, Gus van

- 1955 "The Date of Tell Abou Huwam."
Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 138: 34-38

- 1987 "Arches and Vaults in the Ancient Near East."
Scientific American, 257: 78-85

BEEK, O. ve G. van BEEK

- 1981 "Canaanite-Phoenician Architecture: The
 Development and Distribution of Two Styles."
Eretz Israel 15: Y.AHARONI Memorial Volume, 70-77

BEN-TOR, Amnon

- 1976 "Tel Qiri." Israel Exploration Journal, 26: 200-201
 1979 "Tell Qiri: A Look at Village Life."
Biblical Archaeologist, 42: 105-113

BEN-TOR, A. ve DİGERLERİ

- 1983 "The Third and Fourth Seasons of Excavations
 at Tel Yoqne'am, 1979 and 1981."
Israel Exploration Journal, 33: 30-54

BENZI, Mario

- 1988a "Rhodes in the LHIIIC Period." E. FRENCH ve
 K.A. WARDLE (Ed.) Problems in Greek Prehistory,
 Bristol: Bristol Classical Press, 253-262
 1988b "Mycenaean Rhodes: A Summary."
 S.DIETZ ve I.PAPACHRISTODOULOU (Ed.)
Archaeology in the Dodecanese,
 Copenhagen: The National Museum of Denmark, 59-72

BEST, J. ve Y. YADIN

- 1973 The Arrival of the Greeks. Amsterdam: Hakkert
 1978 "The Foreign Relations of the Apsis-House Culture
 in Palestine" Pulpudeva: Semaines
Philippolitaines de l'Histoire et de la Culture

Thrace.

Sofia: Editions de l'Academie Bulgare, 205-209

BIETAK, M.

- 1992 "An Iron Age Four-Room House in Ramesside Egypt"
Eretz-Israel, 23: 10-12

BIKAI, Patricia

- 1989 "Cyprus and Phoenicians."
Biblical Archaeologist, 52: 203-209
- 1990 "The Phoenicians: Rich and Glorious Traders of
the Levant." Archaeology, 43/2: 22-26, 28, 30

BINTLIFF, John L.

- 1977a "New Approaches to Human Geography Prehistoric
Greece: A Case Study."
F. CARTER (Ed.) An Historical Geography
of the Balkans, London: Academic Press, 59-114
- 1977b Natural Environment and Human Settlement in
Prehistoric Greece.
Oxford: British Archaeological Reports

BINTLIFF, J.L. ve W. van ZEIST (Ed.)

- 1982 Palaeoclimates, Palaeoenvironments and Human
Communities in the Eastern Mediterranean Region
in the Later Prehistory.
Oxford: British Archaeological Reports

BINTLIFF, J.L. ve A. SNODGRASS

- 1985 "Cambridge/Bradford Boeotian Expedition"
Journal of Field Archaeology, 12: 123-160

BLAKE, Ian

1967 "Dead Sea Sites of The Utter Wilderness."

Illustrated London News, March 4: 27-29

BLEGEN, Carl W.

1963 Troy and the Trojans.

London: Thames & Hudson

BLEGEN, C.W. ve DİGERLERİ

1950 Troy I: General Introduction, The First and Second Settlements.

Princeton: Princeton University Press

1951 Troy II: The Third, Fourth and Fifth Settlements.

Princeton: Princeton University Press

1958 Troy IV: Settlements VIIa, VIIb and VIII.

Princeton: Princeton University Press

BLISS, Frederick J.

1898 A Mound of Many Cities - or Tell el Hesi Excavated.

London: Palestine Exploration Fund

BLITZER, Harriet

1990 "Pastoral Life in the Mountains of Crete."

Expedition 32/3: 34-41

BLOEDOW, Edmund F.

1985 "Handware Burnished Ware or Barbarian Pottery and
Troy VIIb."

Parola del Popolo, 222: 161-199

1988 "The Trojan War and Late Helladic IIIC."

Præhistorische Zeitschrift 63/1: 23-52

BOARDMAN, John

- 1965 "Tarsus, Al Mina and Greek Chronology."
Journal of Hellenic Studies, 85: 5-15
- 1967 Excavations in Chios 1952-1955: Greek Emporio.
London: Thames & Hudson
- 1980 The Greeks Overseas: Their Early Colonies and Trade. London: Thames & Hudson

BOARDMAN, J. ve C.E. VAPHOPOULOU-RICHARDSON (Ed.)

- 1986 Chios: A Conference at the Homereion.
Oxford: Clarendon Press

BOARDMAN, J. ve DİGERLERİ

- 1982 The Cambridge Ancient History III/1: The Prehistory of the Balkans, and the Middle East, and the Aegean World, 10th - 8th Centuries B.C.
Cambridge: Cambridge University Press

BOSANQUET, R.C.

- 1901-2 "Excavations at Praesos."
Annual, British School at Athens, 8: 231-270

BOURAS, Charalambos

- 1984 Greek Traditional Architecture: Chios.
Athens: Melissa Publishing House

BOUZEK, Jan

- 1969a Homerisches Griechenland.
Prag: Universita Karlova
- 1969b "The Beginnings of the Protogeometric Pottery
and the Dorian Ware."

Opuscula Atheniensia, IX: 41-57

- 1975 "The Sea Peoples and the Types of Objects of
Ultimately European Origin in Cyprus."
Report of the Department of Antiquities Cyprus,
54-57

BOYD, Harriet A.

- 1901 "Kavousi."
American Journal of Archaeology, 05: 137-143

BOYSAL, Yusuf

- 1969 Katalog der Vasen im Museum in Bodrum 1: Mykenisch-
Protogeomerisch. Ankara: Türk Tarih Kurumu

BRAEMER, Frank

- 1982 L'Architecture Domestique du Levant a l'Age du Fer.
Paris: édition Recherche sur les Civilisation

BRANIGAN, Keith

- 1966 "The Four Room Building of Tell en Nasbeh."
Israel Exploration Journal, 16: 206-208
- 1970 The Foundations of Palatial Crete: A Survey of
Crete in the Early Bronze Age.
London: Routledge & Kegan

BRANN, Eva, T.H.

- 1962 The Athenian Agora VIII: Late Geometric and
Protoattic Pottery.
Princeton: American School of Classical Studies at
Athens

BRAUN, Eliot

- 1989a "The Problem of the Apsidal House: A New Aspects of

Early Bronze Age I Domestic Architecture in
Israel, Jordan, Lebanon."

Palestine Exploration Quarterly, 121: 1-43

- 1989b "The Transition from the Chalcolithic to the Early
Bronze Age in Northern Israel and Jordan. Is there
a Missing Line?"

P. MIROSCHEJ (Ed.) L'Urbanisation de la
Palestine à l'âge du Bronze Ancien.

Oxford: British Archaeological Reports, 7-27

BRETSCHNEIDER, Joachim

- 1991 Architekturmodelle in Vorderasien und der östlichen
Ägäis vom Neolithikum bis in das 1. Jahrtausend.
Neukirchen-Vluyn: Neukirchen Verlag

BRIEND, J. ve DIERLERI

- 1980 Tell Keisan (1971-1976): Une Cité Phénicienne
en Galilée. Paris: Gabalda

BROCK, J.K.

- 1949 "Excavations in Siphnos."
Annual, British School at Athens, 44: 1-92

BROSHI, M. ve I. FINKELSTEIN

- 1992 "The Population of Palestine in Iron Age II"
Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 287: 47-60

BROWN, John Pairman

- 1969 The Lebanon and Phoenicia: Ancient Texts I:
The Physical Setting and the Forest.
Beirut: Centennial Publications

BRUCE, Frederick F.

1963 Israel and the Nations.

London: Eerdmans

BRUG, John F.

1985 A Literary and Archaeological Study of the Philistines.

Oxford: British Archaeological Reports

BRYCE, Trevor R.

1974 "The Lukka Problem and a Possible Solution."

Journal of Near Eastern Studies, 33: 395-404

1986 The Lycians 1: The Lycians in Literary and Epigraphic Sources.

Copenhagen: Museum Tusculanum Press

1989 "Ahhiyawa and Mycenaeans: An Anatolian Viewpoint."

Oxford Journal of Archaeology, 8: 297-310

1991 "The Trojan War in its Near Eastern Context."

Journal of Ancient Civilizations, 6: 1-21

BUCHHOLZ, H.-G.

1973 "Grey Ware in Cyprus and North Syria."

R.A. CROSSLAND ve A. BIRCHALL (Ed.)

Bronze Age Migrations in the Aegean,

London: Duckworth, 179-187

BULL, Robert J.

1965 "The Fifth Campaign at Balatah (Shechem)."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 180: 4-41

BURDAJEWICZ, Mariusz

- 1990 The Aegean Sea Peoples and Religious Architecture in the Eastern Mediterranean at the Close of the Late Bronze Age.

Oxford: British Archaeological Reports

BURR, D.

- 1933 "A Geometric House and a Votive Deposit."

Hesperia, 2: 542-640

BURY, J.B ve R. MEIGGS

- 1975 A History of Greece.

London: MacMillan Press

CALLAWAY, Joseph A.

- 1965 "The 1964 Ai (et Tell) Excavations."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 178: 13-40

- 1969 "The 1966 Ai (et Tell) Excavations."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 196: 2-16

- 1970 "The 1968-1969 Ai (et Tell) Excavations."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 198: 7-31

- 1976 "Excavating Ai (et Tell): 1964-72."

Biblical Archaeologist, 39: 18-30

CALLAWAY, J.A. ve R.E. COOLEY

- 1971 "A Salvage Excavation at Raddana, in Bireh."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 201: 9-18

CALLOT, Olivier

- 1983 Une Maison à Ugarit: étude d'Architecture Domestique.
Paris: édition Recherche sur les Civilisation

CAMBITOGLU, Alexander

- 1972 "Excavations at Zagora, Andros 1971."
Praktika tes en Athenais Archaialogikes Hetairias, 251-273
- 1981 Archaeological Museum of Andros.
Athens: B. & E. Goulandris

CAMBITOGLU, A. ve DİGERLERİ

- 1971 Zagora 1: Excavation Season 1967; Study Season 1968-9.
Sydney: Sydney University Press
- 1988 Zagora 2: Excavation of a Geometric Town.
Athens: Archaeological Society

CAMPBELL, J.K.

- 1964 Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community. Oxford: Clarendon Press

CARPENTER, Rhys

- 1968 Discontinuity in Greek Civilization.
New York: Norton & Company

CARY, M.

- 1949 The Geographic Background of Greek and Roman History. Oxford: Clarendon Press

CATLING, Hector W.

- 1961 "A New Bronze Sword from Cyprus."
Antiquity, 35: 115-122
- 1963 "Patterns of Settlement in Bronze Age Cyprus."
Opuscula Atheniensia, IV: 129-169
- 1973 "The Achaean Settlement of Cyprus."
V. KARAGEORGHIS (Ed.) The Mycenaeans in the Eastern Mediterranean,
Nicosia: Department of Antiquities, 34-39
- 1975 "Cyprus in the Late Bronze Age."
EDWARDS, I.E.S ve DİGERLERİ
The Cambridge Ancient History II/2: History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000.
Cambridge: Cambridge University Press, 188-216
- 1980 "Archaeology in Greece 1979-80: Naxos."
Archaeological Reports, 26: 45
- 1981 "Archaeology in Greece 1980-81: Chania."
Archaeological Reports, 27: 47
- 1982 "Archaeology in Greece 1981-82: Ayios Andreas, Naxos." Archaeological Reports, 28: 45,46
- 1984 "Archaeology in Greece 1983-84: Tiryns."
Archaeological Reports, 30: 22-25
- 1988 "Archaeology in Greece 1987-88: Lesbos."
Archaeological Reports, 34: 61

CAUVIN, Jacques

- 1978 Le Premiers Villages de Syrie-Palestine du IXème au VIIème Millénaire avant J.C.

Lyon: Maison de l'Orient

CISACA, A.

1962 "Tell Gat." Oriens Antiquus, 1: 23-39

CHADWICK, John

1976a "Who were the Dorians?"

Parola del Passato, 31: 103-117

1976b The Mycenaean World.

Cambridge: Cambridge University Press

1976c "The Mycenaean Dorians."

Bulletin of the Institute of Classical Studies,
23: 115-116

CHAMBON, Alain

1984 Tell el Far'ah 1: L'Age du Fer.

Paris: édition Recherche sur les Civilisation

CHERRY, John F.

1984 "The Emergence of the State in the Prehistoric
Aegean."

Proceedings of the Cambridge Philological Society
210: 18-48

CHRISTODOULOU, Demetris

1959 The Evolution of the Rural Land Use Pattern in
Cyprus.

Cornwall: Geographical Publications Limited

CHRISTOPOULOS, G. ve DİGERLERİ

1974 History of the Hellenic World 1: Prehistory and
Protohistory.

Athens: Ekdotike Athenon

1975 History of the Hellenic World 2: Archaic Period.

London: Heinemann

COHEN, Rudolph

1970 "Atar Haro'a." Atiqot, VI: 6-24

1976 "Excavations at Horvat Haluqim."

Atiqot, XI: 34-50

COLDSTREAM, Nicolas J.

1968 Greek Geometric Pottery.

London: Methuen

1977 Geometric Greece.

London: Ernest Benn

1982 "Greeks and Phoenicians in the Aegean."

H.G. NIEMEYER (Ed.) Phönizier in Westen., 261-275

1985 "Archaeology in Cyprus 1960-1985: The Geometric and
Archaic Periods." V.KARAGEORGHIS (Ed.) Archaeology
in Cyprus 1960-1985,

Nicosia: Leventis Foundation, 47-59

1989a "Status Symbols in Cyprus in the 11th century B.C."

E. PELTENBURG, (Ed.) Early Society in Cyprus

Edinburgh: Edinburgh University Press, 325-335

1989b "Early Greek Visitors to Cyprus and the Eastern

Mediterranean." V. TATTON-BROWN, (Ed.) Cyprus and
the East Mediterranean in the Bronze Age,

London: British Museum, 90-96

COLLEDGE, S.

1989 "Prehistoric Food Plants."

E. PELTENBURG, (Ed.) Early Society in Cyprus,

Edinburgh: Edinburgh University Press, 60-61

CONDOLEON, N.M.

1951 "Anaskafe en Naxo."

Praktika tes en Athenais Archaialogikes Hetairias,
214-223

COOK, James M.

1955 "The Halicarnassus Peninsula."

Annual, British School at Athens, 50: 85-171

1958-1959 "Old Smyrna 1948-1951."

Annual, British School at Athens, 53-54: 1-34

1960 "Greek Archaeology in Western Asia."

Archaeological Reports, 6: 27-57

1962 The Greeks in Ionia and the East.

London: Thames & Hudson

1973 The Troad: An Archaeological and Topographical Study. Oxford: Clarendon Press

1975 "Greek Settlement in the Eastern Aegean and Asia Minor."

EDWARDS, I.E.S ve DİGERLERİ

The Cambridge Ancient History II/2: History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000.

Cambridge: Cambridge University Press, 773-804

COOK, Valerie

1988 "Cyprus and Outside World during the Transition from the Bronze Age to the Iron Age."

Opuscula Atheniensia, XVII: 13-32

COULSON, William

- 1990 The Greek Dark Ages: A Review of the Evidence
and Suggestions for Future Research.
Athens: W.D.E. Coulson

COULTON, Jim J.

- 1988 "Post Holes and Post Bases in Early Greek
Architecture."
Mediterranean Archaeology, 1: 58-65

COURBIN, Paul

- 1966 La Ceramique Géométrique de Argolide.
Paris: Boccard
- 1986 "Bassit" Syria, 63: 175-255
- 1986-1987 "Rapport sur la Xème et Dernière Campagne a Ras el
Bassit" Annales Archéologiques Arabes Syriennes:
36-37: 107-120

CRAIK, Elizabeth

- 1979 "Cyprus and Aegean Islands: Links in Myth."
Report of the Department of Antiquities Cyprus,
177-180

CROSSLAND, R.A. ve A. BIRCHALL (Ed.)

- 1973 Bronze Age Migrations in the Aegean.
London: Duckworth

CROWN, Alan D.

- 1971 "Some Factors Relating to Settlement and
Urbanization in Ancient Canaan in the 2nd and
1st Millennia B.C." Abr-Nahrain, 11: 22-41

CURRID, John D.

- 1984 "The Deforestation of the Foothills of Palestine."
Palestine Exploration Quarterly, 116: 1-11

DAKORONIA, Fanouria

- 1993 "Homeric Towns in East Lokris: Problems of
Identification" Hesperia, 62: 115-127

DALMAN, Gustaf

- 1987 Arbeit und Sitte in Palästina VII: Das Haus.
Hildesheim: Georg Olms Verlag

DANIEL, J. Franklin

- 1938 "Excavations at Kourion."
American Journal of Archaeology 42: 261-275

DAUX, Georges

- 1963 "Chronique des Fouilles 1962: Mycène."
Bulletin de Correspondance Hellénique, 87:
742-746

DAVARAS, Costis

- 1972 "The Oval House at Chamaizi Reconsidered."
Athens Annals of Archaeology, 5: 283-288

DAVIS, J. ve J.F. CHERRY (Ed.)

- 1979 Papers in Cycladic Prehistory.
Los Angeles: University of California Press

DAY, L.P. ve DIGERLERI

- 1986 "Kavousi 1983-1984: The Settlement at Vronda."
Hesperia, 55: 355-387

DEMARGNE, Pierre

- 1937 "Recherches à Dreros."

Bulletin de Correspondance Hellénique, 61: 5-32

DEMETRIOU, A.

- 1977 "Cypriot and Aegean Relations in the Iron Age."
Bulletin of the Institute of Classical Studies,
 24: 145-146

DESBOROUGH, Vincent R.

- 1952 Protogeometric Pottery.
 Oxford: Clarendon Press
- 1962 "The End of Mycenaean Civilization and the Dark
 Age." Cambridge Ancient History, II/36, (Ayrıbasım)
 Cambridge: Cambridge University Press
- 1964 The Last Mycenaeans and Their Successors: An
 Archaeological Survey. Oxford: Clarendon Press
- 1972 The Greek Dark Ages. London: Ernest Benn
- 1973a "Mycenaeans in Cyprus in the 11th Century B.C."
 V. KARAGEORGHIS (Ed.) The Mycenaeans in the
 Eastern Mediterranean,
 Nicosia: Department of Antiquities, 79-87
- 1973b "Crete in the First Half of the 12th Century B.C."
Proceedings of the 3rd International Cretelological
 Congress (Ayrıbasım)
- 1975 "The End of Mycenaean Civilization and the Dark
 Age." EDWARDS, I.E.S ve DİGERLERİ
The Cambridge Ancient History II/2: History of the
 Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000.
 Cambridge: Cambridge University Press, 658-712

DEVER, William G.

1971a "Gezer. Chronique Archéologique."

Revue Biblique, 78: 427

1992 "The Chronology of Syria-Palestine: Current

Issues." Bulletin of the American Schools of

Oriental Research, 288: 1-25

DEVER, William G. (Ed.)

1986 Gezer IV: The 1969-1971 Seasons in Field VI, The
Acropolis.

(Annual of the Nelson Glueck School of Biblical
Archaeology, IV)

DEVER, W. ve DİGERLERİ

1971b "Further Excavations at Gezer 1967-1971."

Biblical Archaeologist, 34: 94-132

DIAKONOFF, I.M.

1991 "Syria, Phoenicia and Palestine in the Third and
Second Millennia B.C."

DIAKONOFF, I.M. (Ed.) Early Antiquity

Chicago: Chicago University Press, 286-327

DIAPOULIS, C.

1980 "Prehistoric Plants of the Aegean."

C. DOUMAS (Ed.) Thera and the Aegean World II,

London: Thera and the Aegean World, 129-140

DIETZ, Soren

1982 Asine II/1: General Stratigraphical Analysis
and Architectural Remains.

Stockholm: Paul Aström Förlag

DIETZ, S. ve I. PAPACHRISTODOULOU (Ed.)

1988 Archaeology in the Dodecanese.

Copenhagen: The National Museum of Denmark

DIKAIOS, Porphyrios

1969a Enkomi: Excavations 1948-1958 I: The Architectural Remains, The Tombs.

Mainz: Zabern

1969b Enkomi: Excavations 1948-1958 IIb: Plans.

Mainz: Zabern

1971 Enkomi: Excavations 1948-1958 II: Chronology, Summary and Conclusions, Catalogue, Appedices.

Mainz: Zabern

DIKAIOS, P. ve J. STEWART

1962 Swedish Cyprus Expedition IV/IA: The Stone Age and the Early Bronze Age in Cyprus.

Lund: Swedish Cyprus Expedition

DONLAN, W.

1985 "The Social Groups of Dark Age Greece."

Classical Philology, 80: 293-308

DOTHAN, Moshe

1955 "The Excavations at Afula."

Atiqot, I: 19-70

1971 "Ashdod II-III: The Second and Third Seasons of Excavations 1963, 1965."

Atiqot, IX-X: 1-222

1983 "Some Aspects of the Appearance of the Sea Peoples and Philistines in Canaan."

S. DEGER-JALKOTZY (Ed.) Griechenland, die
Ägäis und die Levante während der "Dark Ages".
Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften,
99-120

1985 "Terminology for the Archaeology of the Biblical
Periods."

J. AMITAI (Ed.) Biblical Archaeology Today,
Jerusalem: Israel Exploration Society, 136-141

1989 "The Arrival of the Sea Peoples."
Annual of the American Schools of Oriental
Research, 49: 1-14

DOTHAN, M. ve D.N. FREEDMAN

1967 "Ashdod I: The First Season of Excavation 1962."
Atiqot, VII: 1-171

DOTHAN, M. ve Y. PORATH

1982 "Ashdod IV: Excavation of Area M."
Atiqot, XV: 1-175

DOTHAN, M. ve A. RABAN

1992 "Tel Akko - 1989."
Excavations and Surveys in Israel, 10: 85-86

DOTHAN, Trude

1985 "The Philistines Reconsidered."

J. AMITAI (Ed.) Biblical Archaeology Today,
Jerusalem: Israel Exploration Society, 165-176

1990b "Ekron of the Philistines 1: Where they came from,
How they settled down and the place they worshiped
in?" Biblical Archaeology Review, 16/1: 26-36

DOTHAN, T. ve S. GITIN

- 1990a "Ekron of the Philistines: How they lived, worked and worshiped for five hundred years."

Biblical Archaeology Review, 16/1: 20-25

DOUMANIS, O. ve P. OLIVER

- 1974 Shelter in Greece.

Athens: Architecture in Greece Press

DRERUP, Heinrich

- 1964 "Griechische Architektur zur Zeit Homers."

Archäologischer Anzeiger, 79: 180-219

- 1969 Griechische Baukunst in Geometrischer Zeit.

Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht

DREWS, Robert

- 1983 Basileus: The Evidence for Kingship of Dark Age Greece. New Haven: Yale University Press

- 1988 The Coming of the Greeks: Indo-European Conquest in the Aegean and the Near East.

Princeton: Princeton University Press

EASTON, D.F.

- 1984 "Hittite History and the Trojan War."

L. FOXHALL ve J.K. DAVIES (Ed.) The Trojan War: Its Historicity and Context,

Bristol: Classical Press, 23-44

EDWARDS, I.E.S ve DİGERLERİ

- 1975 The Cambridge Ancient History II/2: History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000.

Cambridge: Cambridge University Press

EKSCHMITT, Werner

- 1986 Kunst und Kultur der Kykladen II: Geometrische und Archaische Zeit.
Mainz am Rhein: Zabern

EL-KHOURY, Fouad

- 1975 Domestic Architecture in the Lebanon.
London: AARP

ERKANAL, Armağan

- 1993a "Panaztepe Nekropolü."
1992 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları
Ankara: Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 129-140
- 1993b "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları."
XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,
Ankara: Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 495-502

ERLENMEYER, M. ve H. ERLENMEYER

- 1960 "Über Philister und Kreter." Orientalia, 29: 121-150

ERZEN, Afif

- 1976 "İlkçağ Tarihinde Kıbrıs." Belleken 157: 93-115

FAGERSTRÖM, Kare

- 1988a Greek Iron Age Architecture: Developments through Changing Times.
Göteborg: Paul Aström Förlag
- 1988b "Finds, Function and Plan: A Contribution to the Interpretation of Iron Age Nichoria, Messenia."
Opuscula Atheniensia, XVII: 33-50

FINKELSTEIN, Israel

- 1985 "Excavations at Shiloh 1981-1984."

Tel Aviv, 12: 123-180

- 1986 Izbet Sartah: An Early Iron Age Site near Rosh Ha'ayin, Israel.

Oxford: British Archaeological Reports

- 1988a The Archaeology of the Israelite Settlement.

Jerusalem: Israel Exploration Society

- 1988b "Kh. ed-Dawwar, 1985-1986."

Israel Exploration Journal, 38: 79-80

- 1990 "Excavations at Khirbet ed-Dawwara: An Iron Age Site Northwest of Jerusalem."

Tel Aviv, 17: 163-208

FINLEY, Moses I.

- 1964 "The Trojan War."

Journal of Hellenic Studies, 84: 1-9

- 1981 Early Greece: The Bronze and Archaic Ages.

London: Chatto & Windus

FITZGERALD, Gérald M.

- 1932 "Excavations at Beth Shan in 1931."

Palestine Exploration Fund Quarterly Statements,

64: 138-148

FORREST, W.G.

- 1960 "The Tribal Organization of Chios."

Annual, British School at Athens, 55: 172-189

FRANKEN, H.J.

- 1969 Excavations at Tell Deir Alla I:

A Stratigraphical and Analytical Study of the Early Iron Age Pottery.

Leiden: Brill

FRANKFORT, Henry

1952 "The Origin of the Bit-Hilani."

Iraq, 14: 120-131

FREE, Joseph P.

1956 "The Fourth Season at Dothan."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 143: 11-17

1959 "The Sixth Season at Dothan."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 156: 22-29

1960 "The Seventh Season at Dothan."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 160: 6-15

FRENCH, Elizabeth

1978 "Who were the Mycenaeans in Anatolia?"

Proceedings of the Xth International Congress of Classical Studies.

Ankara: Türk Tarih Kurumu, 165-170

1989 "Possible Northern Intrusions at Mycenaean."

J. BEST, ve N. DE VRIES (Ed.) Ihracian and Mycenaeans, Leiden: Brill, 39-51

1990 "Archaeology in Greece 1989-90: Lesbos."

Archaeological Reports, 36: 64-66

1991 "Archaeology in Greece 1990-91: Minoa."

Archaeological Reports, 37: 65

1993 "Archaeology in Greece 1992-93: Andros"

Archaeological Reports, 39: 66

FRENCH, E. ve J.B. RUTTER

- 1977 "The Handmade Burnished Ware of the Late Helladic
IIIC Period: Its Modern Historical Context."
American Journal of Archaeology, 81: 111-112

FRENCH, E. ve K.A. WARDLE (Ed.)

- 1988 Problems in Greek Prehistory.
Bristol: Bristol Classical Press

FRICKENHAUS, August

- 1976 Tiryns I/1: Die Hera von Tiryns.
(1912) Mainz am Rhein: Zabern

FRITZ, Volkmar

- 1987 "Conquest or Settlement: Early Iron Age in
Palestine." Biblical Archaeologist, 50: 84-100

FRITZ, V. ve A. KEMPINSKI

- 1983 Ergebnisse der Ausgrabungen auf der Hirbet
el Msas (Tel Masos).
Wiesbaden: Harrassowitz

FRIZELL, Barbro S.

- 1986 Asine II/3: The Late and Final Mycenaean Periods.
Stockholm: Paul Aström Förlag

FRÖDIN, O. ve A. PERSSON

- 1938 Asine: Results of the Swedish Excavations 1922-
1930. Stockholm: Gla Förlag

FURUMARK, Arne

- 1965 "The Excavations at Sinda: Some Historical
Results." Opuscula Atheniensia, VI: 99-116

GAL, Zvi

- 1979 "An Early Iron Age Site Near Tel Menorah in
the Beth-Shan Valley." Tel Aviv, 6:138-145
- 1982 "The Settlement of Issachar: Some New
Observations." Tel Aviv, 9: 79-86
- 1992 "Horvat Rosh Zayit 1990"
Excavations and Surveys in Israel, 10: 84

GARSTANG, John

- 1953 Prehistoric Mersin: Yümük Tepe in Southern Turkey.
Oxford: Clarendon Press

GERCKE, P. ve DİGERLERİ

- 1971 Tiryns: Forschungen und Berichte, V.
Mainz am Rhein: Zabern

GERSTENBLITH, Patty

- 1983 The Levant at the Beginning of the Middle Bronze
Age.
Cambridge: American Schools of Oriental Research

GESELL, G.C. ve DİGERLERİ

- 1983 "Excavations and Surveys at Kavousi 1978-1981."
Hesperia, 52: 389-420
- 1985 "Kavousi 1982-1983: The Kastro."
Hesperia, 54: 327-355
- 1988 "Excavations at Kavousi, Crete 1987."
Hesperia, 57: 279-301
- 1990 "Tombs and Burial Practices in Early Iron Age
Crete." Expedition, 32/3: 22-30
- 1991 "Excavations at Kavousi, Crete 1988."

Hesperia, 60: 145-177

GEUS, de Cornelius

1986 "The Profile of an Israelite City."

Biblical Archaeologist, 49: 224-227

GEVA, Shulamit

1989 Hazor, Israel: An Urban Community of the 8th Century

B.C. Oxford: British Archaeological Reports

GITIN, Seymour

1990 "Ekron of the Philistines 2: Olive-Oil Suppliers to
the World." Biblical Archaeology Review, 16:

32-42, 59

1992 "Last days of the Philistines."

Archaeology, 45: 26-31

GITIN, S. ve T. DOTAN

1987 "The Rise and Fall of Ekron of the Philistines"

Biblical Archaeologist, 50: 197-222

GJERSTAD, Einar

1944 "The Colonization of Cyprus in Greek Legend."

Opuscula Atheniensia III: 107-123

1948 Swedish Cyprus Expedition IV/2: The Cypro-Geometric,
Cypro-Achaic and Cypro-Classical Periods.

Stockholm: Swedish Cyprus Expedition

1977 Greek Geometric and Achaic Pottery found in Cyprus.

Stockholm: Paul Aström Förlag

1979 "The Phoenician Colonization and Expansion in

Cyprus." Report of the Department of Antiquities
Cyprus, 230-254

GJERSTAD, E. ve DİGERLERİ

- 1935 The Swedish Cyprus Expedition II: Finds and Results of the Excavations in Cyprus 1927-1931, Text.
Lund: The Swedish Cyprus Expedition

GOETZE, Albrecht

- 1962 "Cilicians." Journal of Cuneiform Studies, 16: 48-58

GOLDMAN, Hetty

- 1956 Excavations at Gözlü Kule, Tarsus II: From Neolithic through the Bronze Age.
Princeton: Princeton University Press
- 1963 Excavations at Gözlü Kule, Tarsus III: The Iron Age.
Princeton: Princeton University Press

GONDICAS, Daphne

- 1988 Recherches sur la Crete Occidentale: De l'époque Géométrique à la Conquête Romaine.
Amsterdam: Hakkert

GOTTWALD, Norman K.

- 1979 The Tribes of Yahweh: A Sociology of the Religion of Liberated Israel 1250-1050 B.C.
New York: Orbis
- 1985 "The Israelite Settlement as a Social Revolutionary Movement."
J. AMITAI (Ed.) Biblical Archaeology Today.
Jerusalem: Israel Exploration Society, 34-46

GRAEVE, Volkmar von

- 1973-1974 "Milet 1963." Istanbuler Mitteilungen 23-24: 63-115

GRAHAM, A.J

1982 "The Colonial Expansion of Greece."

J. BOARDMAN VE N. HAMMOND (Ed.)

The Cambridge Ancient History III/3: The Expansion
of the Greek World, Eight to Sixth Centuries B.C.

Cambridge: Cambridge University Press, 83-162

GRAHAM, Walter

1960 "Windows, Reccesses and Piano Nobile in the Minoan
Palaces."

American Journal of Archaeology, 64: 329-333

GRANT, Elihu

1934 Rumeilah being Ain Shems Excavations III.

Haverford: Haverford College

GRANT, E. ve G.E. WRIGHT

1939 Rumeilah being Ain Shems Excavations V.

Haverford: Haverford College

GRANT, Michael

1988 The Ancient Mediterranean. New York: Meridian

GREENBERG, Raphael

1987 "New Light on the Early Iron Age at Tell Beit
Mirsim." Bulletin of the American Schools of
Oriental Research, 265: 55-80

GRIEBEL, C. ve M.C. NELSON

1993 "Post Mycenaean Occupation at the Palace of
Nestor."

American Journal of Archaeology, 97: 331

GUEST-PAPAMANOLI, Anne

- 1978 "L'Emploi de la Brique Crue dans la domaine égée à l'époque Néolithique et à l'Age du Bronze."
Bulletin de Correspondance Hellénique, 102: 3-24

GUNTER, Ann C.

- 1991 Gordion Excavations Final Reports 3: The Bronze Age. Philadelphia: University Museum

GÜTERBOCK, Hans G.

- 1983 "The Hittites and the Aegean World, Part 1: The Ahhiyawa Problem Reconsidered."
American Journal of Archaeology, 87: 133-138
- 1986 "Troy in the Hittite Texts? Wilusa, Ahhiyawa and Hittite History."
M. MELLINK (Ed.) Troy and the Trojan War,
Bryn Mawr: Bryn Mawr College, 33-44

HADJIANASTASIOU, Olga

- 1989 "Some Hints of Naxian External Connections in the Earlier Late Bronze Age."
Annual, British School at Athens, 84: 205-215

HAGG, Robin (Ed.)

- 1983 The Greek Renaissance of the Eighth Century B.C.: Tradition and Innovation.
Stockholm: Swedish Institute in Athens

HAGG, Robin

- 1990 "The Cretan Hut Models."
Opuscula Atheniensia XVIII: 95-107

HAGG, R. ve I. HAGG (Ed.)

- 1973 Excavations in the Barbouna Area at Asine,1.
Uppsala: Uppsala University Press
- 1980 Excavations in the Barbouna Area at Asine,4.
Uppsala: Uppsala University Press

HAGGIS, D. ve K. NOWICKI

- 1993 "Khalasmeno and Katalimata: Two Early Iron Age
Settlement in Monastiraki, East Crete."
Hesperia, 62: 303-337

HAINES, Richard

- 1971 Excavations in the Plain Antioch II: The
Structural Remains of the Later Phases.
Chicago: The University of Chicago

HALL, Edith

- 1914 Excavations in Eastern Crete: Vrokastro.
Philadelphia: The University Museum

HALLAGER, E. ve Y. TZEDAKIS

- 1986 "The Greek-Swedish Excavations at Kastelli, Khania
1987." Athens Annals of Archaeology, 19: 11-26

HAMILTON, R.W.

- 1934 "Excavations at Tell Abu Hawam."
Quarterly of the Department of Antiquities in
Palestine, IV/1-2: 1-69

HAMMOND, Nicholas G.L.

- 1972 A History of Macedonia 1: Historical Geography
and Prehistory. Oxford: Clarendon Press
- 1976 Migrations and Invasions in Greece and Adjacent

Areas. New Jersey: Noyes Press

HAMPE, R. ve S. ERIKA

1981 The Birth of Greek Art.

Oxford: Oxford University Press

HARDEN, Donald

1962 The Phoenicians. London: Thames & Hudson

HARRISON, J.E.

1906 Primitive Athens as Described by Thucydides.

Cambridge

HASOL, Dogan

1979 Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü.

Istanbul: Yapı Endüstri Merkezi

HAYDEN, Barbara

1981 The Development of Cretan Architecture from the LM IIIA through Geometric Periods.

Philadelphia: University of Pennsylvania

1983a "Work Continues at Vrokastro, Crete 1910-1912, 1979-1982: A New Plan and Description of the Early Iron Age Settlement." Expedition, 25/3: 12-20

1983b "New Plan and Description of the Early Iron Age Settlement of Vrokastro." Hesperia, 52: 367-387

1984 "Late Bronze Age Tylissos: House Plans and Cult Center." Expedition, 26: 37-46

1987 "Crete in Transition: LM IIIA-IIIB Architecture, A Preliminary Study."

Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, 26: 199-234

- 1988 "Fortifications of Postpalatial and Early Iron Age
Crete." Archäologischer Anzeiger, 103: 1-21

HAYDEN, B. ve J. MOODY

- 1990b "The Vrokastro Survey Project: Providing a Context
for an Early Iron Age Site."
Expedition, 32/3: 42-53

HAYDEN, B. ve DİGERLERİ

- 1990a "The Cultural Heritage of Crete: Introduction."
Expedition, 32/3: 2-5

HEFFNER, Edward

- 1931 "Archaeological Discussions, 1930."
American Journal of Archaeology, 35: 170-201

HELTZER, M. ve E. LIPINSKI (Ed.)

- 1988 Society and Economy in the Eastern Mediterranean
(c. 1500-1000 B.C.).
Leuven: Orientalia Lovaniensia Analecta

HERR, Larry G.

- 1988 "Tripartite Pillared Building and the Market
Place in Iron Age Palestine."
Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 272: 47-67

HERRMANN, Siegfried

- 1985 "Basic Factors of Israelite Settlement in Canaan."
J. AMITAI (Ed.) Biblical Archaeology Today,
Jerusalem: Israel Exploration Society, 47-53

HERZOG, Ze'ev

- 1977 "The Stratigraphy at Beer Sheba and the Location of

the Sanctuary."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 225: 49-58

- 1978 "Israelite City Planning: Seen in the Light of the Beer Sheba and Arad Excavations."

Expedition, 20/4: 38-43

- 1980 "A Functional Interpretation of the Broadroom and Longroom House Types." Tel Aviv, 7: 82-89

- 1984 Beer Sheba II: The Early Iron Age Settlements.

Tel Aviv: Tel Aviv University

HIESEL, Gerhard

- 1990 Späthelladische Hauserarchitektur.

Mainz am Rhein: Zabern

HILLER, Stefan

- 1990 "È Esistita una Cultura Dorica nella Tarda Eta del Bronzo? Il Problema delle Testimonianze Archeologiche."

D. MUSTI (Ed.) Le Origini dei Greci: Dori e Mondo Egeo. Roma: Editori Laterza, 135-171

HOMSKY, M. ve S. MOSHKOWITZ

- 1976 "The Distribution of Different Wood Species of the Iron Age II at Tel Beer Sheba."

Tel Aviv, 3: 42-48

- 1977 "Cypress Wood Excavation in Eretz Israel."

Tel Aviv, 4: 71-77

HOOD, Sinclair

- 1958 Archaeological Survey of the Knossos Area.

London: British School at Athens

- 1971 The Minoans: Crete in the Bronze Age.

London: Thames & Hudson

- 1973 "Mycenaean Settlement in Cyprus and the Coming of the Greeks." V. KARAGEORGHIS (Ed.)

The Mycenaeans in the Eastern Mediterranean. 40-50

Nicosia: Department of Antiquities, 34-39

- 1981a Excavations in Chios 1938-1955: Prehistoric Emporio and Ayio Gala I. London: Thames & Hudson

- 1982 Excavations in Chios 1938-1955: Prehistoric Emporio and Ayio Gala II. London: Thames & Hudson

- 1986 "Mycenaeans in Chios" J. BOARDMAN (Ed.)

Chios: A Conference at the Homereion.

Oxford: Clarendon Press, 169-180

HOOD, S. ve D. SMYTH

- 1981b Archaeological Survey of the Knossos Area.

London: British School at Athens / Thames & Hudson

HOPKINS, David, C.

- 1985 The Highlands of Canaan: Agricultural Life in the Early Iron Age. Sheffield: JSOT Press

HOUWINK TEN CATE, P.H.

- 1984-1984 "Sidelights on the Ahhiyawa Question from Hittite Vassal and Royal Correspondance."

Jaarbericht Ex-Oriente Lux, 28: 33-79

HOWELL, R.J.

- 1973 "The Origins of the Middle Helladic Culture."

R.A. CROSSLAND ve A. BIRCHALL (Ed.)

Bronze Age Migrations in the Aegean,

London: Duckworth, 73-106

HULT, Gunnel

1978 Hala Sultan Tekke 4: Excavations in Area 8 in 1974 and 1975. Göteborg: Paul Aström Förlag

1981 Hala Sultan Tekke 7: Excavations in Area 8 in 1977. Göteborg: Paul Aström Förlag

1983 Bronze Age Ashlar Masonry in the Eastern Mediterranean: Cyprus, Ugarit, and Neighbouring Regions. Göteborg: Paul Aström Förlag

HUNT, David (Ed.)

1982 Footprints in Cyprus. London: Trigraph

HUTCHINSON, Richard W.

1968 Prehistoric Crete. Harmondsworth: Penguin Books

HUXLEY, G.L.

1960 Achaeans and Hittites. Oxford: Vincent-Baxter Press

IACOVOU, Maria

1988 The Pictorial Pottery of 11th Century B.C. Cyprus. Göteborg: Paul Aström Förlag

1989 "Society and Settlement in Late Cypriot III."
E. PELTENBURG (Ed.) Early Society in Cyprus,
Edinburgh: Edinburgh University Press, 52-59

JAMES, Frances W.

1966 The Iron Age at Beth-Shan.
Philadelphia: The University Museum

JAMES, Peter

1987 Studies in Ancient Chronology 1: Bronze to Iron

Age in the Old World. London: University College

1991 Centuries of Darkness. London: Jonathan Cape

JONES, DONALD W.

1993 "Phoenician Unguent Factories in Dark Age Greece:
Social Approaches to Evaluating the Archaeological
Evidence" Oxford Journal Archaeology, 12: 293-303

KADEMOGLU, O.

1974 "Güneybatı Anadolu'da Açık Sofalı Evler."
Mimarlık, 127: 30-33

KAHIL, Lilly

1981 "Eretrie à L'époque Géométrique."
Annuario, Scuola Archeologica di Atene, 59:
161-172, 343-345

KAMP, Kathryn A.

1987 "Affluence and Image: Ethnoarchaeology in a
Syrian Village."
Journal of Field Archaeology, 14: 283-296

KANTA, Athanasia

1980 The Late Minoan III Period in Crete: A Survey of
Sites Pottery and their Distrubition.
Göteborg: Paul Aström Förlag

KARAGEORGHIS, Vasos

1962 "Notes on some Mycenaean Survivals in Cyprus during
the 1st Millenium B.C." Kadmos, 1: 71-77

1973 "Kition: Mycenaean and Phoenician."
Proceedings of the British Academy, 59: 1-27

1977 The Goddess with Uplifted Arms in Cyprus.

Lund: Royal Society of Letters

1982a Cyprus from the Stone Age to the Romans.

London: Thames & Hudson

1982b "Cyprus." J. BOARDMAN ve DİGERLERİ

The Cambridge Ancient History III/1: The Perhistory of the Balkans, and the Middle East, and the Aegean World, 10th - 8th Centuries B.C.

Cambridge: Cambridge University Press, 511-533

1982c "Metallurgy in Cyprus during the 11th Century B.C."

J.D.MUHLY ve DİGERLERİ (Ed.)

Early Metallurgy in Cyprus 4000-500 B.C.,

Nicosia: Pierides Foundation, 297-301

1984b "New Light on Late Bronze Age Cyprus."

V. KARAGEORGHIS ve J.D. MUHLY (Ed.)

Cyprus at the Close of the Late Bronze Age,

Nicosia: Leventis Foundation, 19-22

1986a "Barbarian Ware in Cyprus" V. KARAGEORGHIS (Ed.)

Cyprus between Orient and the Occident.

Nicosia: Department of Antiquities, 246-264

1987 "Western Cyprus at the Close of the Bronze Age."

D.W. RUPP (Ed.) Western Cyprus: Connections,

Göteborg: Paul Aström Förlag, 115-119

1990 The End of the Late Bronze Age in Cyprus.

Nicosia: Pierides Foundation

1992 "The Crisis Years: Cyprus."

W.A. WARD ve M. SHARP-JOUKOWSKY (Ed.)

The Crisis Years: The 12th Century B.C. Beyond the

Danube to the Tigris,

Dubuque: Kendall/Hunt Publishing Company, 79-86

KARAGEORGHIS, Vasos (Ed.)

1973 The Mycenaeans in the Eastern Mediterranean.

Nicosia: Department of Antiquities

1979 The Relations between Cyprus and Crete,

ca. 2000-500 B.C.

Nicosia: Department of Antiquities

1985 Archaeology in Cyprus 196-1985.

Nicosia: Leventis Foundation

1986b Cyprus between Orient and the Occident.

Nicosia: Department of Antiquities

KARAGEORGHIS, V. ve J.D. MUHLY (Ed.)

1984a Cyprus at the Close of the Late Bronze Age.

Nicosia: Leventis Foundation

KARAGEORGHIS, V. ve M. DEMAS

1985b Excavations at Kition V: The Pre-Phoenician

Levels, 1. Nicosia: Department of Antiquities

1988 Excavations at Maa-Palaekastro 1979-1986.

Nicosia: Department of Antiquities

KEITH BEEBE, H.

1968 "Ancient Palestinian Dwellings."

Biblical Archaeologist, 31: 38-58

KELLER, D.R. ve D.W. RUPP (Ed.)

1983 Archaeological Survey in the Mediterranean Area.

Oxford: British Archaeological Reports

KELM, G. ve A. MAZAR

- 1982 "Three Seasons of Excavations at Tel Batash."
Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 248: 1-36

KEMPINSKI, A. ve V. FRITZ

- 1977 "Excavations at Tel Masos." Tel Aviv, 4: 136-158

KENYON, Kathleen

- 1964 "Megiddo, Hazor, Samaria and Chronology."
Bulletin of the Institute of Archaeology, London,
 4: 143-156

- 1970 Archaeology in the Holy Land. London: Ernest Benn

KESWANI, Priscilla S.

- 1989 "Dimensions of a Social Hierarchy in Late Bronze
 Age Cyprus: An Analysis of the Mortuary Data from
 Enkomi."
Journal of Mediterranean Archaeology, 2/1: 49-86

KILIAN, Klaus

- 1978 "Ausgrabungen in Tiryns 1976."
Archäologischer Anzeiger, 449-470
- 1979 "Ausgrabungen in Tiryns 1977."
Archäologischer Anzeiger, 379-411
- 1981 "Ausgrabungen in Tiryns 1978, 1979."
Archäologischer Anzeiger, 149-194
- 1982 "Ausgrabungen in Tiryns 1980."
Archäologischer Anzeiger, 391-430
- 1983 "Ausgrabungen in Tiryns 1981."
Archäologischer Anzeiger, 277-328

1988 "Ausgrabungen in Tiryns 1982-1983."

Archäologischer Anzeiger, 105-151

KINCH, Karl, F.

1914 Fouilles de Vroulia (Rhodes). Berlin: G. Reimer

KIRK, G.S.

1962 The Songs of Homer. Cambridge: Cambridge University

KLEINE, Jürgen

1979 "Milet." Istanbuler Mitteilungen 29: 109-159

KLEINER, G. ve DİGERLERİ

1967 Panionion und Melie. Berlin: Walter de Gruyter

KLING, B.

1989 Mycenaean IIIC:1b and Related Pottery in Cyprus.

Göteborg: Paul Aström Förlag

KLIPPEL, W.E. ve L.M. SNYDER

1991 "Dark Age Fauna from Kavousi, Crete: The
Vertebrates from the 1987 and 1988 Excavations."
Hesperia, 60: 179-186

KNAPP, Bernard

1985 "Alashiya, Caphtor/Keftiu and Eastern Mediterranean
Trade: Recent Studied in Cypriote Archaeology and
History." Journal of Field Archaeology,
12: 231-250

KNOX, Mary O.

1971 "Huts and Farm Building in Homer."
Classical Quarterly, 21: 27-31

KOCHAVI, Moshe

1969 "Excavations at Tel Esdar." Atiqot, V: 14-48, 2*-5*

- 1977 "An Ostrakon of the Period of the Judges from
Izbet Sartah." Tel Aviv, 4: 1-13
- 1985 "The Israelite Settlement in Canaan in the Light of
Archaeological Surveys."
J. AMITAI (Ed.) Biblical Archaeology Today,
Jerusalem: Israel Exploration Society, 54-60
- 1989 "The Land of Geshur Project: Regional Archaeology
of the Southern Golan."
Israel Exploration Journal, 39:1-17

KORFMAN, Manfred

- 1986 "Troy: Topography and Navigation."
M. MELLINK (Ed.) Troy and the Trojan War,
Bryn Mawr: Bryn Mawr College, 1-28

KOURLIOTIS, K. ve I. TRAVLOS

- 1937 "Anakafai én Eleusini."
Praktika tes en Athenais Archaialogikes
Hetairias, 42-52

KRAUSE, Clemens

- 1983 "Remarques sur la Structure et l'évolution de
l'Espace Urbain d'étrurie." P. GROS (Ed.)
Architecture et Société de Archaisme Grec à la
Fin de la République Romaine, 63-73

KURTZ, D. ve J. BOARDMAN

- 1971 Greek Burial Customs. London: Thames & Hudson

LAGARCE, J. ve DIERLERI

- 1983 "Fouilles à Ras Ibn Hani"
Comptes Rendus de l'Académie des Inscriptions

(CRAI), 249-290

LAMB, W.

1931-32 "Antissa."

Annual, British School at Athens, 32: 41-67

LAMON, R.S. ve G.M. SHIPTON

1939 Megiddo I: Seasons of 1925-34, Strata I-V.

Chicago: The University of Chicago

LAPP, Paul W.

1969 "The 1968 Excavations at Tell Ta'anek."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 195: 2-49

LAUTER, Hans

1985a Lathuresa: Beiträge zur Architektur und Siedlungsgeschichte in Spätgeometrischer Zeit.
Mainz am Rhein: Zabern

1985b Der Kultplatz auf dem Turkovuni.
Berlin Gebr. Mann Verlag

LAWRENCE, A. Walter

1957 Greek Architecture. Harmondsworth: Penguin Books

1979 Greek Aims in Fortification. Oxford: Clarendon

LEAF, Walter

1923 Strabo on the Irood.

Cambridge: Cambridge University

LEEKLEY, D. ve R. NOYES

1975 Archaeological Excavations in the Greek Islands.
New Jersey: Noyes Press

LEEKLEY, D. ve N. EFSTRATIOU

- 1976 Archaeological Excavations in Southern Greece.
New Jersey: Noyes Press

LEMAIRE, A. ve B. OTZEN (Ed.)

- 1993 History and Traditions of Early Israel, Studies presented to Eduard Nielsen. Leiden: Brill

LERAT, L.

- 1938 "Fouilles de Delphes (1934-1935): Rapport Préliminaire." Revue Archéologique, 11-12: 183-227
- 1961 "Fouilles à Delphes à l'Est du Grand Sanctuaire 1950-57." Bulletin de Correspondance Hellénique, 85: 316-366

LEVI, Doro

- 1927-29 "Arkades: Una Città Cretese all'Alba della Civiltà Ellenica." Annuario, Scuola Archeologica di Atene, 10-12: 15-723
- 1955-56 "Gli Scavi del 1954 sull'Acropoli di Gortina." Annuario, Scuola Archeologica di Atene, 17-18: 207-288
- 1957-58 "Gli Scavi a Festos nel 1956 e 1957." Annuario, Scuola Archeologica di Atene, 19-20: 193-361
- 1960 "Gli Scavi della Scuola Archeologica Italiana di Atene a Festos nel 1960." Fasti Archeologici, 15: 123-124, No. 1882
- 1961-62 "Gli Scavi a Festos negli anni 1958-1960." Annuario, Scuola Archeologica di Atene, 23-24:

377-504

1964 The Recent Excavations at Phaistos.

Lund: Paul Aström Förlag

LEWARTOWSKI, Kazimierz

1989 The Decline of the Mycenaean Civilization: An

Archaeological Study of Events in the Greek

Mainland. Warsaw: Polska Akademia Nauk

LIPHSCHITZ, N. ve DİGERLERİ

1987 "The Dominance of Quercus Calliprinos (Kermes

Oak) in the Central Coastal Plain in Antiquity."

Israel Exploration Journal, 37: 43-50

LUCKENBILL, Daniel D.

1927 Ancient Records of Assyria and Babylonia II:

Historical Records of Assyria.

Chicago: Chicago University Press

LUND, John

1986 Sukas VIII: The Habitation Quarter.

Copenhagen: The Royal Danish Academy

MACQUEEN, J.G.

1968 "Geography and History in Western Asia Minor in the

Second Millenium B.C."

Anatolian Studies, 18: 169-185

MAIER, F.-G.

1986 "Kinyras and Agapenor." V. KARAGEORGHIS (Ed.)

Cyprus between Orient and the Occident.,

Nicosia: Department of Antiquities, 311-318

MAIER, F.-G. ve V. KARAGEORGHIS

1984 Paphos: History and Archaeology.

Nicosia: Leventis Foundation

MAISLER, B.

1950 "The Excavations at Tell Qasile."

Israel Exploration Journal, 1: 61-76, 125-140,
194-218

1951 "The Stratification of Tell Abu Hawam of the
Bay of Acre."

Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 124: 21-25

MALLWITZ, Alfred

1981a "Osservazioni sull'Architettura nella Grece dei
Secoli VIII-VII a.C."

Annuario, Scuola Archeologica di Atene, 59:
81-96

1981b "Architektur Griechenlands."

Archäologischer Anzeiger, 599-642

MANNING, S. ve B. WENINGER

1992 "A Light in the Dark: Archaeological Wiggle
Matching and the Absolute Chronology of the Close
of the Aegean Late Bronze Age."

Antiquity, 66 (252): 636-659

MARANGOÜ, Lila

1988 "Fortified Settlements of the Geometric Period."

Praktika tes en Athenais Archaialogikes
Hetairias, 93-94

MARGUERON, Jean

- 1980 "Emar: Un Exemple d'Implantation Hittite en Terre Syrienne." ,
J. MARGUERON (Ed.) Moyen Euphrate, Leiden:
Université de Science Humaines de Strasbourg,
285-312

MARKMAN, Sidney

- 1951 "Building Models and the Architecture of the Geometric Period." G. MYLONAS (Ed.)
Studies Presented to Moore Robinson 1,
St.Louis: Washington University Press, 259-271

MARQUET-CRAUSE, J.

- 1949 Les Fouilles de Ay (et Tell) 1932-1935. Paris

MAZAR, Amihai

- 1975 "Excavations at Tell Qasile 1973-1974."
Israel Exploration Journal, 25: 77-88
- 1980 Excavations at Tell Qasile 1: The Philistine Sanctuary: Architecture and Cult Objects.
Jerusalem: Hebrew University
- 1981a "Giloh: An Early Israelite Settlement Site near Jerusalem." Israel Exploration Journal, 31:1-36
- 1985a "The Israelite Settlement in Canaan in the Light of Archaeological Excavations."
J. AMITAI (Ed.) Biblical Archaeology Today,
Jerusalem: Israel Exploration Society, 61-71
- 1985b "Between Judah and Philistia: Timnah (Tel Batash in the Iron Age." Eretz Israel, 18: 300-325

- 1985c "The Emergence of the Philistine Material Culture"
Israel Exploration Journal, 35: 95-107
- 1988 "Some Aspects of the Sea Peoples Settlement."
 M. HELTZER ve E. LIPINSKI (Ed.) Society and Economy
 in the Eastern Mediterranean (c. 1500-1000 B.C.).
 Leuven: Orientalia Lovaniensia Analecta, 251-260

MAZAR, Benjamin

- 1969 "The Historical Background of the Book of Genesis."
Journal of Near Eastern Studies, 28: 73-83
- 1981b "The Early Israelite Settlement in the Hill
 Country." Bulletin of the American Schools of
 Oriental Research, 241: 76-80

MAZAR, B. ve DİGERLERİ

- 1964a "Ein Gev: Excavations in 1961."
Israel Exploration Journal, 14: 1-49

MAZAR, B. ve I. DUNAYEVSKY

- 1964b "En Gedi: Third Season of Excavations."
Israel Exploration Journal, 14:121-130

MAZARAKIS-AINIAN, Alexandre

- 1985 "Contribution à l'étude de l'Architecture
 Religieuse Grecque des Ages Obscurs."
Antiquité Classique, 54: 5-48
- 1987 "Geometric Eretria." Antike Kunst, 30: 3-24
- 1989 "Late Bronze Age Apical and Oval Buildings in
 Greece and Adjacent Areas."
Annual, British School at Athens, 84: 269-288
- 1992 "Nichoria in the South-Western Peloponnese: Units

IV-1 and IV-5 Reconsidered."

Opuscula Atheniensia, XIX: 75-84

McCLELLAN, T.K.

- 1977 "Social Organization and Patterns in the Material
Culture of Tell Beit Mirsim."

Social World of Ancient Israel Group of the
American Academy of Religion and the Society
of Biblical Literature, Annual Meeting,
Bowie: Bowie State College

- 1984 "Town Planning at Tell en Nasbeh."
Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins,
100: 53-69

McCOWN, Chester C.

- 1947 Tell en Nasbeh I: Archaeological and Historical
Results.

Berkeley/New Haven: The Palestine Institute

McDONALD, William A.

- 1972 "Excavations at Nichoria in Messenia, 1969-71."
Hesperia, 41: 218-273

- 1975 "Excavations at Nichoria in Messenia, 1972-73."
Hesperia, 44: 69-141

McDONALD, W.A. ve DİGERLERİ

- 1983 Excavations at Nichoria in Southwest Greece
III: Dark Age and Byzantine Occupation.
Minneapolis: University of Minnesota Press

McENROE, John

- 1982 "A Typology of Minoan Neopalatial Houses."

American Journal of Archaeology, 86: 3-17

MEE, Christopher

- 1978 "Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the
Second Millenium B.C."

Anatolian Studies, 28: 121-156

- 1982 Rhodes in the Bronze Age: An Archaeologica Survey.
Warminster: Aris & Phillips

MELANDER, Torben

- 1988 "Vroulia: Town Plan and Gate."

S.DIETZ ve I.PAPACHRISTODOULOU (Ed.)

Archaeology in the Dodecanese,

Copenhagen: The National Museum of Denmark, 82-87

MELLAART, James

- 1966 The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the
Near East and Anatolia. Beirut: Khayats

- 1967 Catal Höyük: A Neolithic Town in Anatolia.
London: Thames & Hudson

- 1975 The Neolithic of the Near East.
London: Thames & Hudson

- 1982 "The Political Geography of Western Anatolia during
the Late Bronze Age: Who Lived There?"

28. Rencontre Assyriologique Internationale in
Wien, Horn: Verlag Ferdinand Berger, 372-376

MELLINK, Machteld (Ed.)

- 1986a Troy and the Trojan War.

Bryn Mawr: Bryn Mawr College

MELLINK, Machteld

- 1983 "The Hittite and the Aegean World, Part 2:
Ahhiyawa-Achaians in Western Anatolia."
American Journal of Archaeology, 87: 138-143

- 1986b "Postscript."
M. MELLINK (Ed.) Troy and the Trojan War,
Bryn Mawr: Bryn Mawr College, 93-101

MERRILLEES, Robert S.

- 1978a Introduction to the Bronze Age Archaeology of
Cyprus. Göteborg: Paul Aström Förlag
- 1978b "The Relations between Cyprus and Crete ca. 2000-
500." Report of the Department of Antiquities
Cyprus, 216-221

MERSEREAU, Rebecca

- 1993 "Cretan Cylindrical Models."
American Journal of Archaeology, 97: 1-47

MESHEL, Zeev

- 1977 "Horvat Ritma: An Iron Age Fortress in the
Negev Highlands." Tel Aviv, 4: 110-135

MESHEL, Z. ve R. COHEN

- 1980 "Refed and Hatira: Two Iron Age Fortresses
in the Northern Negev." Tel Aviv, 7: 70-81

MICHELL, H.

- 1940 The Economics of Ancient Greece.
Cambridge: Cambridge University

MILLER, J. ve DİGERLERİ

- 1976 England in Literature. Glenview: Scott Foresman

MICHELL, H.

- 1940 The Economics of Ancient Greece.
Cambridge: Cambridge University Press

MORRICONE, L.

- 1950 "Scavi e Ricerche a Coa 1935-1943."
Bollettino d'Arte, 35: 316-330

MORRIS, Ian

- 1987 Burial of Ancient Society. The Rise of the
Greek State. Cambridge: Cambridge University
- 1991 "The Early Polis as City and State."
J. RICH ve A. WALLACE-HADRILL (Eds.)
City and Country in the Ancient World.
London: Routledge, 24-57

MOSCATI, Sabatino

- 1968 The World of the Phoenicians.
London: Weidenfeld & Nicolson

MUHL, James D.

- 1970 "Homer and the Phoenicians: The Relations between
Greece and the Near East in the Late Bronze and
Early Iron Ages." Berytos, 19: 19-64
- 1974 "Hittites and Achaeans: Ahhijawa Redomitus."
Historia, 23: 129-145
- 1984 "The Role of the Sea Peoples in Cyprus during the
LCIII Period." V. KARAGEORGHIS ve J.D. MUHL (Ed.)
Cyprus at the Close of the Late Bronze Age.
Nicosia: Leventis Foundation, 39-55
- 1985 "Phoenicia and the Phoenicians."

J. AMITAI (Ed.) Biblical Archaeology Today,
Jerusalem: Israel Exploration Society, 177-191

1992 "The Crisis Years in the Mediterranean World:
Transition or Cultural Disintegration.

W.A. WARD ve M. SHARP-JOUKOWSKY (Ed.)

The Crisis Years: The 12th Century B.C. Beyond the
Danube to the Tigris,

Dubuque: Kendall/Hunt Publishing Company, 10-26

MUHLI, J.D. ve DİGERLERİ (Ed.)

1982 Early Metallurgy in Cyprus, 4000-500 B.C.
Nicosia: Pierides Foundation

MUSSCHE, H.F.

1974 Thorikos: A Guide to the Excavations,
Bruxelles: Comité des Fouilles Belges en Grèce

MUSSCHE, H.F. ve DİGERLERİ

1967a Thorikos II, 1964,
Bruxelles: Comité des Fouilles Belges en Grèce

1967b Thorikos III, 1965,
Bruxelles: Comité des Fouilles Belges en Grèce

1969 Thorikos IV, 1966-1967,
Bruxelles: Comité des Fouilles Belges en Grèce

MÜLLER, K. ve DİGERLERİ

1975 Tiryns: Forschungen und Berichte, VIII,
Mainz am Rhein: Zabern

MYLONAS, George E.

1959 Agios Kosmas: An Early Bronze Age Settlement
and Cemetery in Attica.

Princeton: Princeton University Press

1961 Eleusis and the Eleusinian Mysteries.

Princeton: Princeton University Press

MYLONAS-SHEAR, I.

1968 Mycenaeen Domestic Architecture.

Ann Arbor: University Microfilms

NAUMANN, Rudolf

1975 Eski Anadolu Mimarlığı.

(1971) Ankara: Türk Tarih Kurumu

NAVEH, J.

1962 "The Excavations at Mesad Hashavyahu.

Israel Exploration Journal, 12: 89-113

NEGBI, Ora

1982 "Evidence for Early Phoenician Communities on the
Eastern Mediterranean Islands."

Levant, 14: 179-182

1986 "The Climax of Urban Development in Bronze Age

Cyprus." Report of the Department of Antiquities
Cyprus, 97-121

1991 "Were There Sea Peoples in the Central Jordan

Valley at the Transition from the Bronze Age to
the Iron Age?" Iel Aviv, 18: 205-243

NEUFELD, Edward

1971 "Hygiene Conditions in Ancient Israel (Iron Age)."

Biblical Archaeologist, 34: 42-66

NIBBI, Alexander

1985 Wenamun and Alashiya Reconsidered.

Oxford: DE Publications

NICHOLLS, R.V.

- 1958-1959 "Old Smyrna: The Iron Age Fortifications and
Associated Remains on the City Perimeter."
Annual, British School at Athens, 53-54: 35-137

NICOLAOU, K.

- 1973 "The First Mycenaeans in Cyprus."
V. KARAGEORGHIS (Ed.)
The Mycenaeans in the Eastern Mediterranean.
Nicosia: Department of Antiquities, 51-61

NOWICKI, Krzysztof

- 1987 "The History and Setting of the Town at Karphi."
Studi Micenei ed Egeo-Anatolici, 26: 235-279
- 1990 "The West Siteia Mountains at the Turn of the
Bronze and Iron Ages." Aegaeum, 6: 161-180
- 1992 "Fortifications in Dark Age Krete."
S. van de MAELE ve J.M. FOSSEY (Ed.)
Fortificationes Antiquae.
Amsterdam: J.C. Gieben, 53-76

OHATA, K.

- 1967 Tel Zeror II: Preliminary Report of the Excavation,
Second Season 1965.
Tokyo: Society for Near Eastern Studies

OREN, Eliezer

- 1982 "Ziglag: A Biblical City on the Edge of the Negev."
Biblical Archaeologist, 45: 155-166

ORME, Bryony

1981 Anthropology for Archaeologists. London: Duckworth

ORNI, E. ve E. EFRAT

1971 Geography of Israel.

Jerusalem: Israel Universities Press

OWENS, E.J.

1991 The City in the Greek and Roman World.

London: Routledge

ÖBRINK, Ulla

1979 Hala Sultan Tekke 5: Excavations in Area 22, 1971-1973 and 1975-1978. Göteborg: Paul Aström Förlag

ÖZDOĞAN, Mehmet

1987 "Taşlıcabayır: A Late Bronze Age Burial Mound in Eastern Thrace." Anatolica, 14: 5-39

ÖZGÜNEL, Coşkun

1983 "Batı Anadolu ve İçlerinde Miken Etkinlikleri." Belleten, 47: 697-743

PAGE, Denys L.

1959 History and the Homeric Iliad.

Berkeley: University of California Press

PAUL, S.M. ve W.C. DEVER

1973 Biblical Archaeology. Jerusalem

PELTENBURG, Edgar (Ed.)

1989 Early Society in Cyprus.

Edinburgh: Edinburgh University Press

PENDLEBURY, J.D.S.

1939 The Archaeology of Crete: An Introduction.

London: Methuen

PENDLEBURY, J.D.S. ve M.B. MONEY-COUTTS

1937-38 "Excavations in the Plain of Lasithi III: Karphi:
A City of Refuge of the Early Iron Age in Crete."
Annual, British School at Athens, 38: 57-141

PESANDO, Fabrizio

1989 La Casa dei Greci. Milano: Longanesi

PHILIPPAKI, Barbara

1973 "The Acropolis of St. Andrew in Siphnos."
Athens Annals of Archaeology, 6: 93-103

PHILIPPIDES, Dimitries

1982 Greek Traditional Architecture.
Athens: Melissa

PILIDES, Despo

1991 "Handmade Burnished Wares of the Late Bronze Age:
Toward a Clearer Classification System."
J. BARLOW (Ed.)
Cypriot Ceramics: Reading the Prehistoric Record,
Philadelphia: University Museum, 139-150

POLUNIN, Oleg

1980 Flowers of Greece and the Balkans: A Field Guide.
Oxford: Oxford University Press

POMEROY, Sarah, B.

1976 Goddesses, Whores, Wives and Slaves: Women in
Classical Antiquity.
New York: Schocken Books

POPHAM, Mervyn R.

- 1991 "Pylos: Reflections on the Date of Its Destruction
and on Its Iron Age Occupation."

Oxford Journal of Archaeology, 10: 315-324

POPHAM, M.R. ve L.H. SACKETT

- 1968 Excavations at Lefkandi, Euboea 1964-1966.

London: British School at Athens - Thames & Hudson

- 1980 Lefkandi I: The Iron Age: The Settlement, the
Cemeteries. London: Thames & Hudson

POPHAM, M.R. ve DIGERLERI

- 1982 "The Hero of Lefkandi." Antiquity, 218: 169-180

PRITCHARD, James B.

- 1955 Ancient Near Eastern Texts.

Princeton: Princeton University Press

- 1965 "A Cosmopolitan Culturec of the Late Bronze Age."
Expedition, 7/4: 26-33

- 1968 "New Evidence on the Role of the Sea Peoples in
Canaan at the Beginning of the Iron Age."
W. WARD (Ed.) The Role of the Phoenicians in the
Interaction of Mediterranean Civilization.
Beirut: American University, 99-112

QUEZEL, P. ve M. BARBERO

- 1985 Carte de la Végétation Potentielle de la Région
Méditerranéenne. Paris: CNRS

RABAN, Avner

- 1988 "The Constructive Maritime Role of the Sea Peoples
in the Levant." M. HELTZER ve E. LIPINSKI (Ed.)

Society and Economy in the Eastern Mediterranean
(c. 1500-1000 B.C.).

Leuven: Orientalia Lovaniensia Analecta, 261-294

RAPOPORT, Amos

1969 House Form and Culture. New Jersey: Prentice-Hall

RAPP, G. ve S. SCHENBRENNER (Ed.)

1978 Excavations at Nichoria in Southwest Greece I:
Site, Environs, and Techniques.

Minneapolis: University of Minnesota Press

RENARD, Liesbeth

1967 "Notes d'Architecture Proto-Géométrique et
Géométrique en Crète." Antiquité Classique, 36:
566-595

RENFREW, Colin

1970 "The Burnt House at Sitagroi."
Antiquity, 44: 131-134

1972 The Emergence of Civilisation: The Cyclades and the
Aegean in the Third Millennium B.C.

London: Methuen

RIDER, Bertha C.

1964 Ancient Greek House. Their History and Development
from the Neolithic Period to the Hellenistic Age.
Chicago: Argonaut, Inc.

RISS, P.J.

1970 Sukas I: The North-East Sanctuary and the First
Settling of Greeks in Syria and Palestine.

Copenhagen: The Royal Danish Academy

ROBERTSON, Noel (Ed.)

- 1975 The Archaeology of Cyprus: Recent Developments.
New Jersey: Noyes Press

ROCCHETTI, Luigi

- 1974-75 "La Ceramica dell'Abitato Geometrico di Festos a
Occidente del Palazzo Minoico."
Annuario, Scuola Archeologica di Atene, 36-37:
169-300

ROEBUCK, C.

- 1984 Economy and Society in the Early Greek World.
Chicago: Aris

ROYEN, R. ve B. ISAAC

- 1979 The Arrival of the Greeks: The Evidence of the
Settlements. Amsterdam: B.R. Grüner

ROLLIG, W.

- 1983 "On the Origin of the Phoenicians."
Berytus, 31: 79-93

RUBY, Pascal

- 1993 "Les siècles obscurs Manquent-ils de style?"
Topoi, 3/1 259-264

RUNNELS, C. ve T.H. van ANDEL

- 1987 "The Evolution of Settlement in the Southern
Argolid, Greece." Hesperia, 56: 303-334
- 1988 "Trade and the Origin of Agriculture in the
Eastern Mediterranean."
Journal of Mediterranean Archaeology, 1: 83-109

RUPP, David W.

- 1987b "Vive le roi: The Emergence of the State in Iron Age Cyprus."

D.W. RUPP, (Ed.) Western Cyprus: Connections,
Göteborg: Paul Aström Förlag, 147-168

- 1989 "Puttin' on the Ritz: Manifestations of High Status in Iron Age Cyprus."

E. PELTENBURG (Ed.) Early Society in Cyprus.
Edinburgh: Edinburgh University Press, 336-362

RUPP, David W. (Ed.)

- 1987a Western Cyprus: Connections.
Göteborg: Paul Aström Förlag

RUPP, D.W. ve R. KING

- 1983 "Canadian Palaipaphos Survey." D.R. KELLER ve
D.W. RUPP (Ed.) Archaeological Survey in the
Mediterranean Area,
Oxford: British Archaeological Reports, 323-327

RUTTER, Jeremy B.

- 1975 "Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the Late Helladic IIIC Period." American Journal of Archaeology, 79: 17-32
- 1976 "Non-Mycenaean Pottery: A Reply to Gisela Walberg." American Journal of Archaeology, 80: 187-188
- 1990 "Some Comments on Interpreting the Dark Surfaced Handmade Pottery of the 13th and 12th Century B.C. Aegean."

- Journal of Mediterranean Archaeology, 3: 29-49
- 1992 "Cultural Novelties in the Post-Palatial Aegean World: Indices of Vitality or Decline?"
W.A. WARD ve M. SHARP-JOUKOWSKY (Ed.)
The Crisis Years: The 12th Century B.C. Beyond the Danube to the Tigris,
Dubuque: Kendall/Hunt Publishing Company, 61-78
- SACKETT, L.H. ve M.R. POPHAM,
- 1965 "Excavations at Palaikastro VI."
Annual, British School at Athens, 60: 248-315
- SAKELLARIOU, Michel
- 1981 "Interventi."
Annuario, Scuola Archeologica di Atene, 59: 343
- SAMS, Kenneth G.
- 1988 "The Early Phrygian Period at Gordion: Toward a Cultural Identity." Source, VII/3-4: 9-15
- 1992 "Observations on Western Anatolia."
W.A. WARD ve M. SHARP-JOUKOWSKY (Ed.)
The Crisis Years: The 12th Century B.C. Beyond the Danube to the Tigris,
Dubuque: Kendall/Hunt Publishing Company, 56-60
- SANDARS, Nancy
- 1983 "North and South at the End of Mycenaean Age."
Oxford Journal of Archaeology, 2: 43-68
- 1985 The Sea Peoples: The Warriors of the Ancient Mediterranean, 1250-1150. London: Thames & Hudson

SCHATTNER, Thomas

- 1990 Griechische Hausmodelle: Untersuchungen zur frühgriechischen Architektur.
Berlin: Gebr. Mann Verlag

SCHIERING, Wolfgang

- 1989 "Pyrrha auf Lesbos."
Archäologischer Anzeiger, 339-377

SCHILARDI, Demetrius U.

- 1973 "Fortified Acropolis on the Dikonomos Island of Paros."
Athens Annals of Archaeology, 6: 260-265
- 1979 "The Destruction of the LHIIIB Citadel of Koukounaries on Paros." J. DAVIS ve J.F. CHERRY (Ed.) Papers in Cycladic Prehistory,
Los Angeles: University of California, 158-179
- 1983 "The Decline of the Geometric Settlement of Koukounaries at Paros." R. HAGG (Ed.)
The Greek Renaissance of the Eighth Century B.C.: Tradition and Innovation,
Stockholm: Swedish Institute in Athens, 173-183
- 1984 "The LHIIIC Period at the Koukounaries Acropolis, Paros." J.A. MACGILLIVRAY (Ed.)
The Prehistoric Cyclades,
Edinburgh: Edinburgh University Press, 184-206

SCHIRMER, Wulf

- 1990 "Some Aspects of Building at the Aceramic-Neolithic Settlement of Çayönü Tepesi."

World Archaeology, 21: 361-387

SEFERIADES, Michel

1985 Troie I: Matériaux pour l'étude des Sociétés du Nord-Est égéen du début du Bronze Ancien.

Paris: Edition Recherche sur la Civilisation

SETON-WILLIAMS, M.V.

1967 "The Excavations at Tell Rifa'at 1964."

Iraq, XXIX: 16-33

SHAFFER, Gary D.

1993 "An Archaeomagnetic Study of a Wattle and Daub Building Collapse."

Journal of Field Archaeology, 20: 59-75

SHARON, Ilan

1987 "Phoenicians and Greek Ashlar Construction Techniques at Tel Dor, Israel."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 267: 21-42

SHAW, Joseph W.

1971 "Minoan Architecture: Materials and Techniques."

Annuario, Scuola Archeologica di Atene, 49: 7-256

1986 "Excavations at Kommos (Crete) during 1984-1985."

Hesperia, 55: 219-269

1989 "Phoenicians in Southern Crete."

American Journal of Archaeology, 93: 165-183

SHILOH, Yadin

1970 "The Four Room House: Its Situation and Function in the Israelite City."

- Israel Exploration Journal, 20: 180-190
- 1971 "The Four Room House. The Israelite Type House?"
Eretz Israel, 11: 277-285
- 1978 "Elements in the Development of Town Planning
in the Israelite City."
Israel Exploration Journal, 28: 36-51
- 1980 "The Population of Iron Age Palestine in the
Light of Sample Analysis of the Urban Plan
Areas and Population Density."
Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 239: 25-35
- 1987 "The Casemate Wall, the Four Room House and
Early Planning in the Israelite City."
Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 268: 3-15
- SILBERMAN, Neil A.
- 1992 "Who were the Israelites ?" Archaeology, 45: 22-30
- SIMPSON, Hope R.
- 1965 A Gazetteer and Atlas of Mycenaean Sites.
London: University of London
- SIMPSON, H.R. ve J.F. LAZENBY
- 1962 "Notes from the Dodecanese."
Annual, British School at Athens, 57: 154-175
- SINGER, Itamar
- 1983 "Western Anatolia in the Thirteenth Century B.C.
According to the Hittite Sources."
Anatolian Studies, 33: 205-217

- 1985 "The Beginning of Philistine Settlements in Canaan and the Northern Boundary of Philistine." Tel Aviv, 12: 109-122
- 1988 "The Origin of the Sea Peoples and their Settlement on the Coast of Canaan."
M. HELTZER ve E. LIPINSKI (Ed.) Society and Economy in the Eastern Mediterranean (c. 1500-1000 B.C.),
Leuven: Orientalia Lovaniensia Analecta, 239-250
- SINOS, Stefan
- 1971 Die Vorklassischen Hausformen in der Ägäis.
Mainz am Rhein: Zabern
- 1986 "Types of Rural Dwellings in Cyprus."
V. KARAGEORGHIS (Ed.)
Cyprus between Orient and the Occident,
Nicosia: Department of Antiquities, 520-531
- SMALL, David
- 1990 "Handmade Burnished Ware and Prehistoric Aegean Economics: An Argument for Indigenous Appearance."
Journal of Mediterranean Archaeology, 3: 3-25
- SMITH, Arnold C.
- 1962 The Architecture of Chios. London: Alec Tiranti
- SMITH, Baldwin E.
- 1942 "The Megaron and its Roof."
American Journal of Archaeology, 46: 99-118
- SMITH, George A.
- 1974 The Historical Geography of the Holy Land.
London: Fontana Library

SNODGRASS, Anthony M.

1971 The Dark Age of Greece.

Edinburgh: Edinburgh University Press

1972 "Cyprus and the Beginning of Iron Technology in the
Eastern Mediterranean."

J.D. MUHLY ve DİGERLERİ (Ed.) Early Metallurgy in
Cyprus, Nicosia: Pierides Foundation, 285- 294

1980 Archaic Greece. London: J.M. Bent & Sons

1991 "Archaeology and the Study of the Greek City."

J. RICH ve A. WALLACE-HADRILL (Eds.)
City and Country in the Ancient World.
London: Routledge, 1-23

SOESBERGEN, Peter G. van

1981 "The Coming of the Dorians." Kadmos, 20: 38-51

SORENSEN, L. ve J. LUND

1989 "Cypric Finds in Greece and Greek Finds in
Cyprus, ca. 950-700." E. PELTENBURG (Ed.)

Early Society in Cyprus.

Edinburgh: Edinburgh University Press, 294-296

SOURVINOU-INWOOD, Christiane

1973 "Movements of Populations in Attica at the End of
the Mycenaean Period"

R.A. CROSSLAND ve A. BIRCHALL (Ed.)

Bronze Age Migrations in the Aegean,

London: Duckworth, 215-225

SÖZEN, M. ve C. ERUZUN

1992 Anatolian Vernacular Houses.

Istanbul: Creative Yayıncılık

STAGER, Lawrence E.

1985a "The Archaeology of the Family in Ancient Israel."

Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 260: 1-35

1985b "Merenptah, Israel and Sea Peoples, New Light on an Old Relief." Eretz Israel, 18: 56-64

STARR, Chester G.

1962 The Origins of Greek Civilization, 1100-650.

London: Jonathan Cape

1977 The Economic and Social Growth of Early Greece

800-500 B.C. Oxford: Oxford University Press

STAVROPOULOU, P.

1958 "Anasphe Archaías Akademias."

Praktika tes en Athenais Archaialogikes Hetairias, 5-13

STERN, Ephraim

1968 "The Dating of Stratum II at Tell Abu Hawam."

Israel Exploration Journal, 18: 213-219

1982 Material Culture of the Land of the Bible in the Persian Period, 538-382 B.C.

Warminster: Aris & Phillips

STIEBING, William H.

1970 "Another Look at the Origin of the Philistin Tombs at Tell el Farah(s)."

American Journal of Archaeology, 74: 139-143

1980 "The End of the Mycenaean Age."

Biblical Archaeologist, 43: 7-21

STIEGLITZ, Robert

1990 "Early Iron Age Geopolitics." Archaeology, 43: 27

STRANGE, John

1980 Caphtor/Keftiu: A New Investigation.

Leiden: Brill

STUBBINGS, Frank H.

1975 "Expansion of the Mycenaean Civilization."

EDWARDS, I.E.S ve DINGERLERI

The Cambridge Ancient History II/2: History of the
Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000.

Cambridge: Cambridge University Press, 165-187

SVORONOS-HADJIMICHALIS, Vanna

1956 "L'évacuation de la fumée dans les maisons grecques
des Ve et IVe siècles."

Bulletin de Correspondance Hellénique, 80: 483-506

SYRIOPOULOS, C. Th.

1983-4 Oi Metabatikoi Chronoi: Apo tes Mykenaiques
eis ten Archaiken Periodon 1200-700 p.Ch.

Athens: The Archaeological Society

TATTON-BROWN, Veronica (Ed.)

1989 Cyprus and the East Mediterranean in the Iron Age.

London: British Museum

TAYLOR, W.

1983 The Mycenaeans. London: Thames & Hudson

TEBER, Serol

1985 İlk Toplumların Değişimleri.

Istanbul: Say Kitap Pazarlama

TEIXIDOR, Javier

- 1975 "Early Phoenician Presence in Cyprus: Analysis of
Epigraphical Material." N. ROBERTSON (Ed.)
The Archaeology of Cyprus: Recent Developments.
New Jersey: Noyes Press, 121-128

THEMELIS, Petros G.

- 1976 Frühgriechische Grabbauten. Mainz am Rhein: Zabern

THIRGOOD, J.V.

- 1981 Man and the Mediterranean Forest: A History
of Resource Depletion. London: Academic Press

THOMAS, Carol G.

- 1978 "Found: The Dorians." Expedition, 20/3: 21-25

THOMAS, Carol G. (Ed.)

- 1970 Homer's History: Mycenaean or Dark Age?
New York

THOMPSON, George

- 1983 Tarihöncesi Ege I. (çev. Celal Üster)
(1961) Istanbul: Payel Yayınevi
1985 Tarihöncesi Ege II. (çev. Celal Üster)
(1961) Istanbul: Payel Yayınevi

THOMPSON, Henry

- 1969 "Apse Construction in the Ancient Near East."
Palestine Exploration Quarterly, 101: 69-84

THOMSON, H.C.

- 1960 "A Row of Cedar Beams."
Palestine Exploration Quarterly, 92: 57-63

TODOROVA, Henrieta

- 1978 The Eneolithic Period in Bulgaria in the Fifth
Millenium B.C.
Oxford: British Archaeological Reports

TOOMBS, Lawrence

- 1976 "The Stratification of Tell Balatah (Shechem)."
Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 223: 57-59

TOOMBS, L. ve E. WRIGHT

- 1963 "The Fifth Campaign at Balatah (Shechem)."
Bulletin of the American Schools of Oriental
Research, 169: 1-60

TREUIL, R. ve D'GERLERI

- 1989 Les Civilisations égéennes du Néolithique et de
l'Age du Bronze.
Paris: Presses Universitaires de France

TUBB, Jonathan N.

- 1988 "Tell es Sa'idiyeh: Preliminary Report on the
First Three Seasons of Renewed Excavations."
Levant, 20: 23-88
- 1990 "Preliminary Report on the Fourth Season of
Excavations at Tell es Sa'idiyeh."
Levant, 22: 21-42

TUFNELL, Olga

- 1953 Lachish III: The Iron Age.
Oxford: Oxford University Press

USSISHKIN, David

1983 "Excavations at Tel Lachish 1978-1983."

Tel Aviv, 10: 97-177

VANDENABEELE, Frieda

1987 "L'Influence Egeenne dans le Costumes Funeraires
Cypristes." Aegaeum, 1: 227-234

VAUX, R. de

1952 "La Quatrieme Campagne de Fouilles à Tell el
Far'ah." Revue Biblique, 59: 551-583

1957 "Les Fouilles de Tell el Far'ah, Sixieme
Campagne." Revue Biblique, 64: 552-580

1971 Histoire Ancienne de Israel I: Des Origines à
l'Installation en Canaan.
Paris: Librairie Lecoffre

VERDELIS, Nikolaos

1962 "Excavations at Mycenae."
Praktika tes en Athenais Archaialogikes Hetairias,
67-89

1963 "Excavations at Mycenae."
Praktika tes en Athenais Archaialogikes Hetairias,
105-113

VOCOTOPOULOU, J.

1973 "Archaeological News from Epirus."
Athens Annals of Archaeology, 6: 215-229

VOYATSIZ, M.E.

1985 "Arcadia and Cyprus: Aspects of their
Interrelationship between the 12th and 8th

Centuries B.C." Report of the Department of Antiquities Cyprus, 155-163

WACE, A. ve F. STUBBINGS

1962 A Companion to Homer. London: MacMillan Press

WACE, A. ve M. THOMPSON

1972 The Nomads of the Balkans. London: Methuen

WAGNER, Norman E.

1972 "Early Bronze Age Houses at Ai (et Tell)." Palestine Exploration Quarterly, 104: 5-25

WAGSTAFF, J.M.

1975 "A Note on Settlement Numbers in Ancient Greece."

Journal of Hellenic Studies, 95: 163-168

WAINWRIGHT, G.A.

1939 "Some Sea Peoples and Others in the Hittite

Archives." Journal of Egyptian Archaeology, 25: 148-153

1954 "Keftiu and Karamania (Asia Minor)."

Anatolian Studies, 4: 33-48

WALBERG, Gisela

1976 "Northern Intruders in Mycenaean IIIC?"

American Journal of Archaeology, 80: 186-187

WALDBAUM, Jane

1966 "Philistine Tombs at Tell el Farah and their Aegean Prototypes."

American Journal of Archaeology, 70: 331-340

WARD, W.A. ve M. SHARP-JOUKOWSKY (Ed.)

1992 The Crisis Years: The 12th Century B.C. Beyond the

Danube to the Tigris.

Dubuque: Kendall/Hunt Publishing Company

WARNER, J.

- 1979 "The Megaron and Apsidal House in Early Bronze Age Western Anatolia."

American Journal of Archaeology, 83: 133-147 .

WARREN, Peter

- 1972 Myrtos: An Early Bronze Age Settlement in Crete.
London: Thames & Hudson

- 1983 "Knossos: Stratigraphical Museum Excavation 1978-82, Part II." Archaeological Reports, 29: 63-87

WATERHOUSE, Helen

- 1983 "Middle Minoan Houses."
O. KRZYSZKOWSKA ve L. NIXON (Ed.) Minoan Society,
Bristol: Classical Press, 311-321

WATROUS, Livingston

- 1980 "J.D.S. Pendlebury's Excavations in the Plain of Lasithi: The Iron Age Sites."

Annual, British School at Athens, 75: 269-283

- 1982 Lasithi: A History of Settlement on a Highland Plain in Crete.

Princeton: American Schools, Classical Studies,
Athens

- 1993 "A Survey of the Western Mesara Plain in Crete."
Hesperia, 62: 191-248

WEBSTER, T.B.L.

- 1958 From Mycenae to Homer. London: Methuen

WEICKERT, Carl

- 1957 "Die Ausgrabung am Athena-Tempel in Milet 1955."
Istanbuler Mitteilungen, 7: 102-132

WEINBERG, Saul S.

- 1983 Bamboula at Kourion: The Architecture.
Philadelphia: The University Museum

WEIPPERT, H. ve M. WEIPPERT

- 1976 "Jericho in der Eisenzeit." Zeitschrift des
Deutschen Palästina-Vereins, 92: 105-145

WELLS, Berit

- 1983 Asine II/4: The Protogeometric Period 2: An
Analysis of the Settlement.
Stockholm: Paul Aström Förlag

WHITEHOUSE, Ruth D. (Ed.)

- 1983 The MacMillan Dictionary of Archaeology.
London: MacMillan Press

WHITLEY, James

- 1991a "Social Diversity in Dark Age Greece."
Annual, British School at Athens, 86: 341-365
- 1991b Style and Society in Dark Age Greece: The Changing
Face of Pre-Literate Society 1100-700.
Cambridge: Cambridge University Press

WIEGAND, Theodor

- 1925 Milet I/8: Kalabaktepe, Athenatempel und Umgebung.
Berlin: Verlag von Schoetz und Parrhysius

WIGHTMAN, G.J.

- 1985 "Megiddo VIA-III: Associated Structures and

Chronology." Levant, 17: 117-129

1990 "The Date of Bethshemesh Stratum II."

Abr-Nahrain, 28: 96-126

WILLETTS, R.F.

1965 Ancient Crete: A Social History.

London: Routledge & Kegan Paul

1969 Everyday Life in Ancient Crete. London: Batsford

1977 The Civilization of Ancient Crete. London: Batsford

WINTER, Frederick A.

1971 Greek Fortifications. London: Routledge & Kegan P.

1977 "An Historical Derived Model for the Dorian

Invasion." E. DAVIS (Ed.) Symposium on the Dark Ages in Greece, 60-71

WISEMAN, D.J.

1973 Peoples of Old Testament Times.

London: Clarendon Press

WOOD, Michael

1985 In Search of the Trojan War.

London: British Broadcasting Corporation

WOOLLEY, Leonard

1938 "Excavations at Al Mina."

Journal of Hellenic Studies, 58: 1-30, 138-170

WRIGHT, Ernest

1978 "A Characteristic North Israelite House."

P.R.S. MOOREY ve P.J. PARR (Ed.) Archaeology in Levant. Essays for K. Kenyon.

Warminster: Aris & Phillips, 149-154

1985 Ancient Building in South Syria and Palestine.

Leiden: Brill

1992 Ancient Building of Cyprus. Leiden: Brill

WRIGHT, J.C. ve DİGERLERİ

1990 "The Nemea Valley Archaeological Project: A Preliminary Report." Hesperia, 59: 579-659

YADIN, Yigael

1958 Hazor I: An Account of the First Season of Excavations, 1955.

Jerusalem: The Hebrew University Press

1960 Hazor II: An Account of the Second Season of Excavations, 1956.

Jerusalem: The Hebrew University Press

1972 Hazor: The Head of All Kingdoms.

London: British Academy

1989 Hazor III-IV: An Account of the Third and Fourth Season, 1957-1958.

Jerusalem: The Hebrew University Press

YAKAR, Jak

1989 "The So-Called Anatolian Elements in the Late Chalcolithic and Early Bronze Age Cultures of Palestine: A Question of Ethnocultural Origins."

P. MIROSCHEJJI (Ed.) L'Urbanisation de la Palestine à l'âge du Bronze Ancien.

Oxford: British Archaeological Reports, 341-354

YASSINE, Khair

1977-1978 "Pre-Second Millennium Dwellings in Palestine."

Annual of the Department of Antiquities, Jordan,
XXII: 14-19

YOUNG, Gerard

- 1937 "Archaeology in Greece."
Journal of Hellenic Studies, 57: 119-146

ZANGGER, E.

- 1991 "Tiryns Unterstadt."
E. PERNIKA ve G. WAGNER (Ed.) Archaeometry '90,
Basel: Birkhäuser Verlag

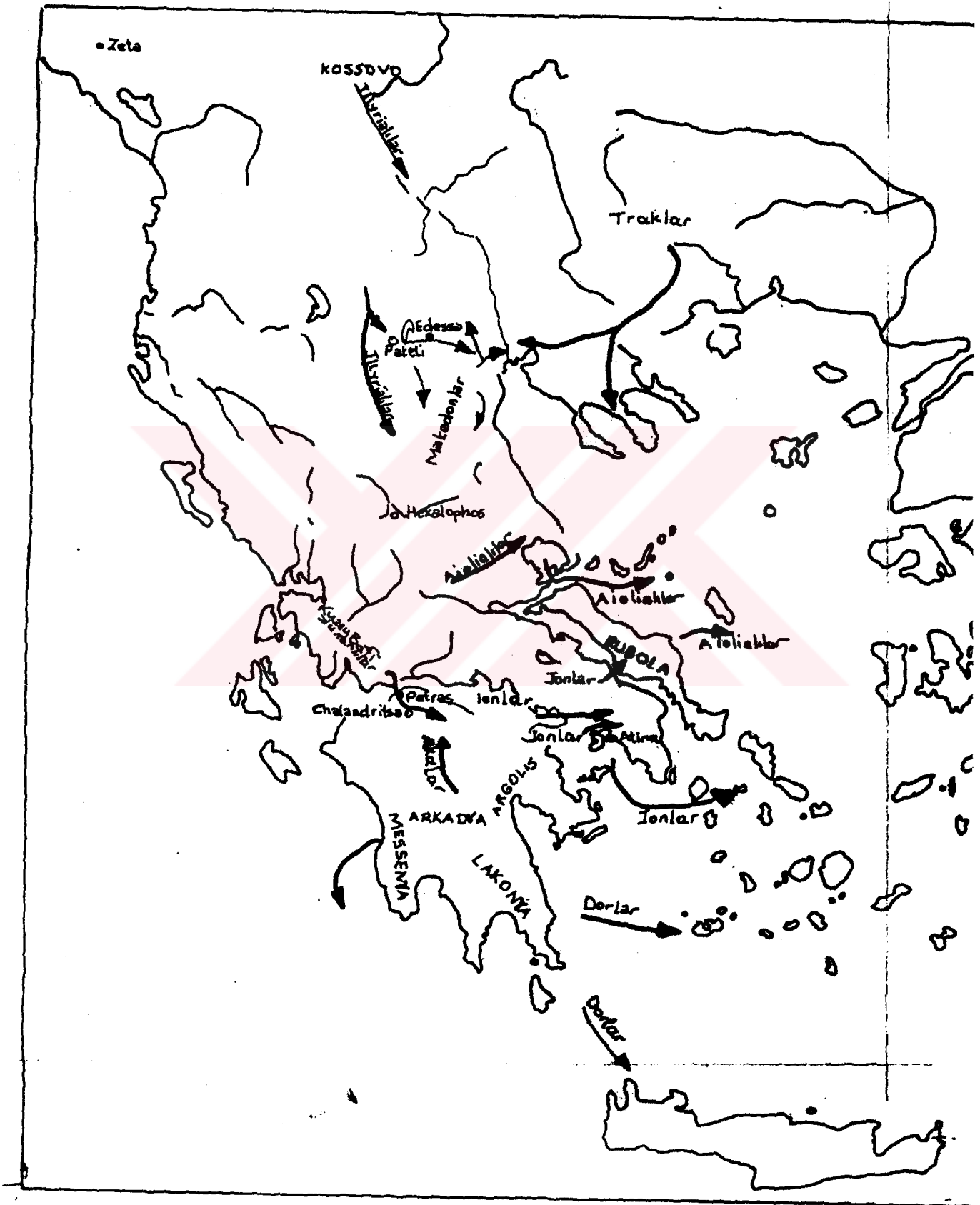
ZANOTTI, David

- 1981 "The Effect of Kurgan Wave II on the Eastern
Mediterranean."
Journal of Indo-European Studies, 9: 275-302
- 1983 "Apsidal Structures: Evidence of Contact between
Southeast Europe and the Levant at the End of the
4th Millennium B.C."
American Journal of Archaeology, 87: 270

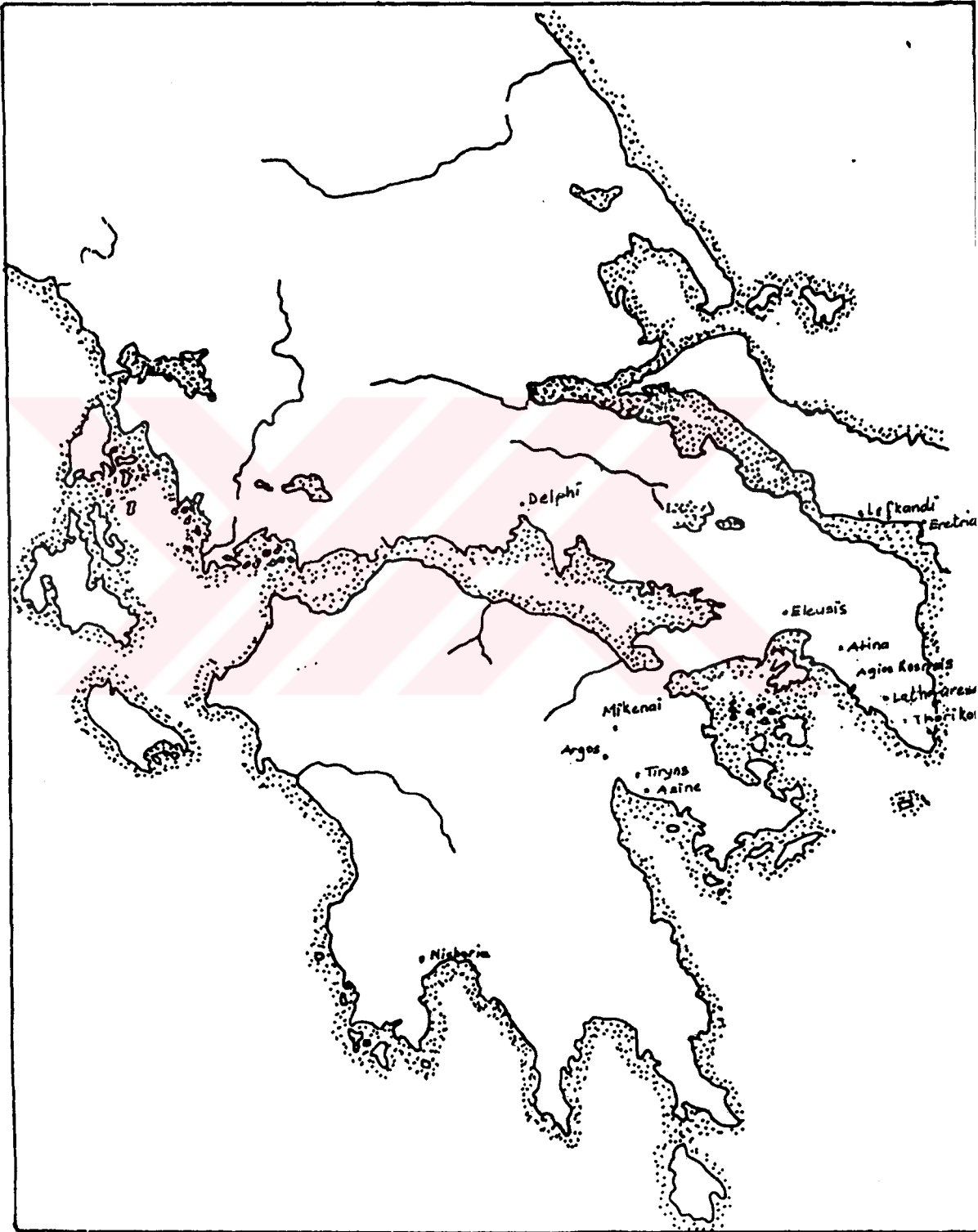
ZAPHEIROPOULOU, Phillip

- 1966 "Tsikkalarío." Arkhaiologikon Deltion, 21:
390-396
- 1969 "A Prehistoric House Model from Melos."
Athens Annals of Archaeology, 406-408
- 1970 "Donousa." Arkhaiologikon Deltion, 25: 426-428
- 1971 "Geometric Fortification in Cyclades."
Athens Annals of Archaeology, 210-216
- 1973 "Donousa." Arkhaiologikon Deltion, 28: 544-547

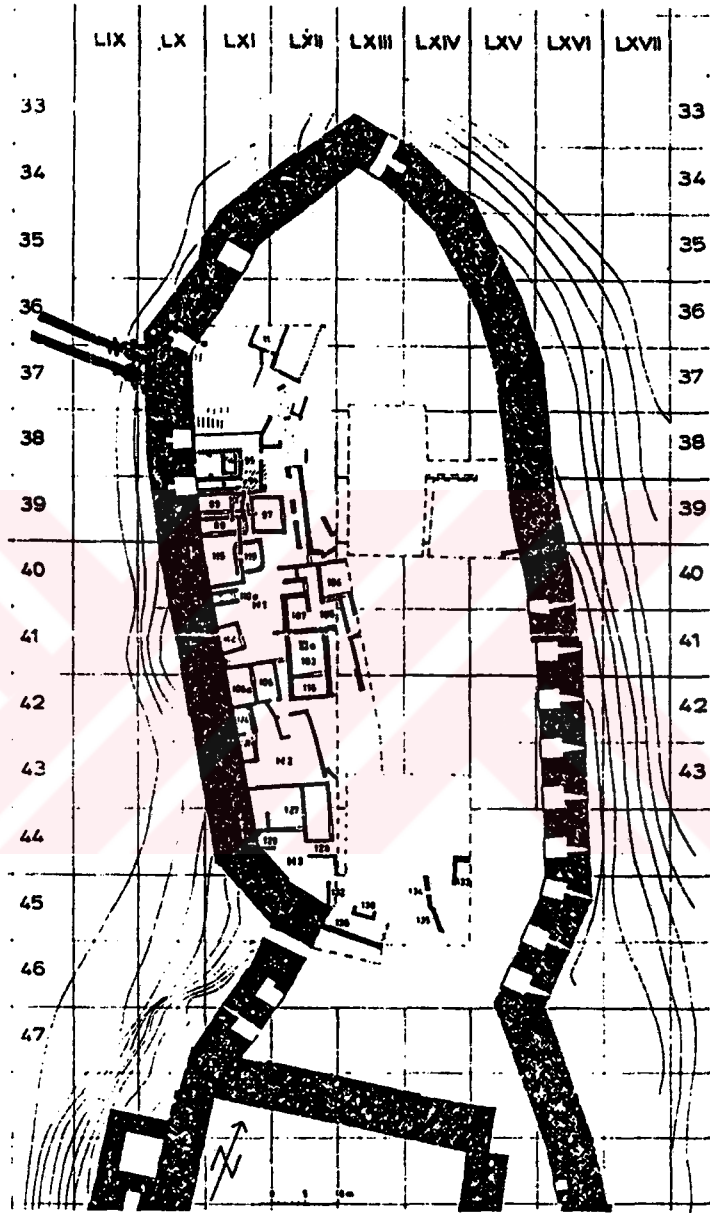

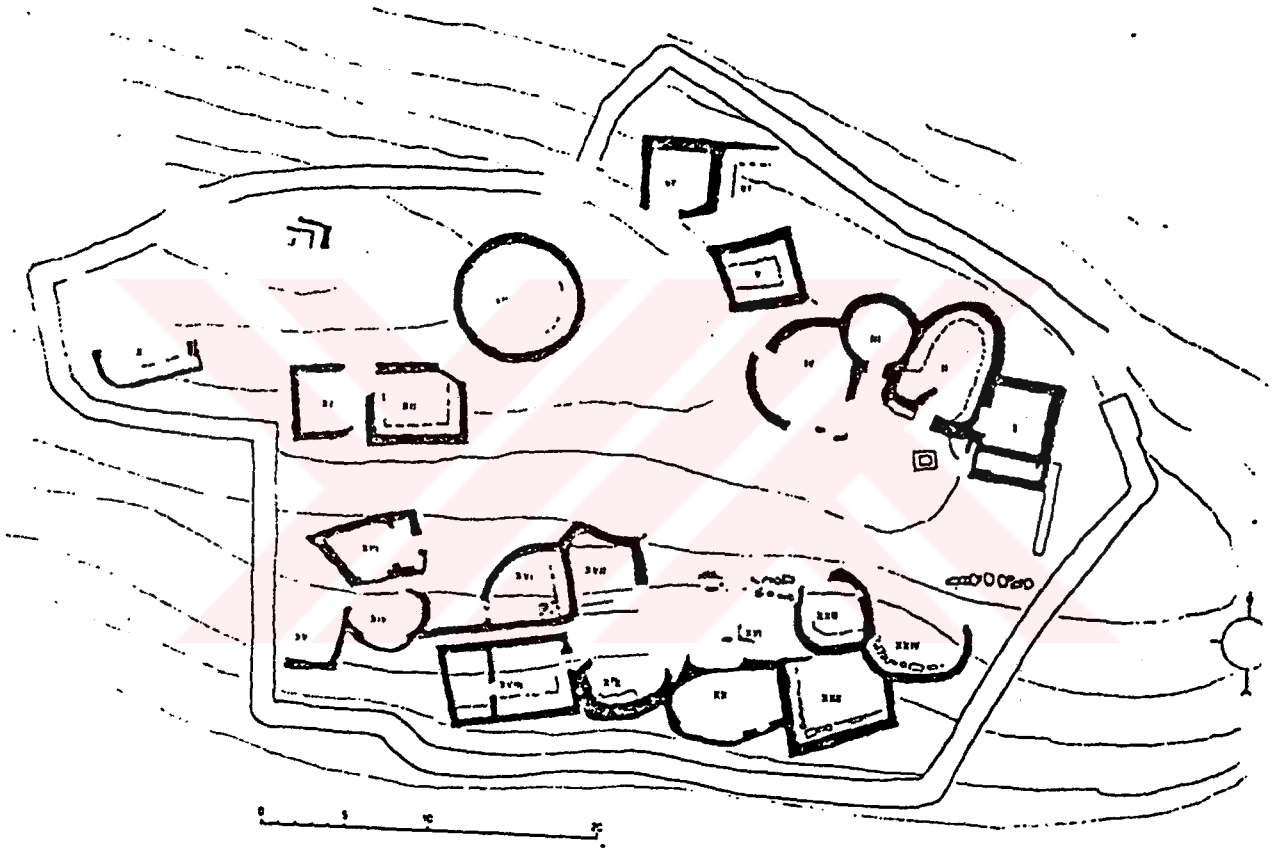
Erken Demir Çağı Ege Göçleri

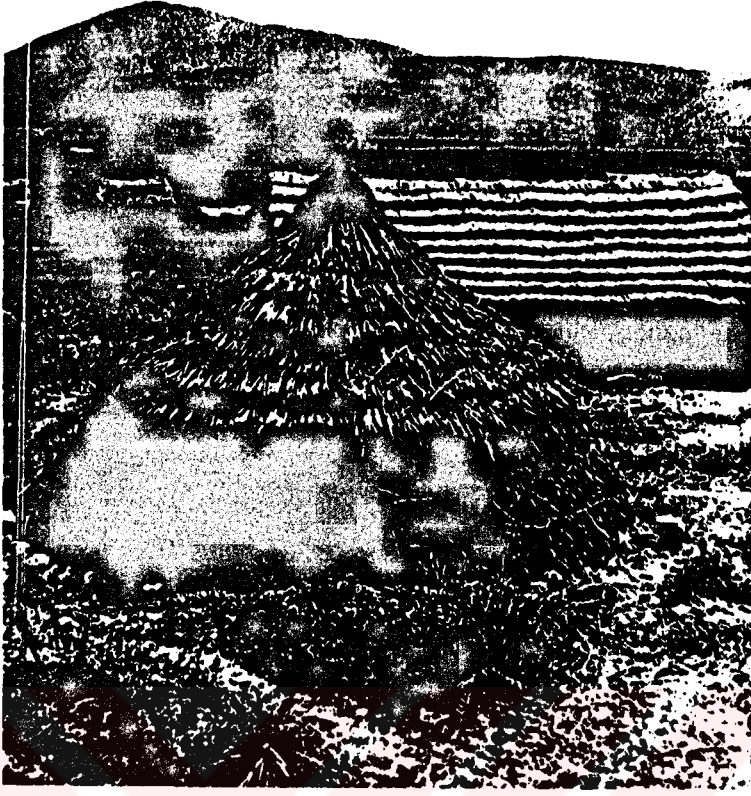
Kıta Yunanistan, Yerleşim Haritası

Tiryys Aşağı Kale yerleşim planı

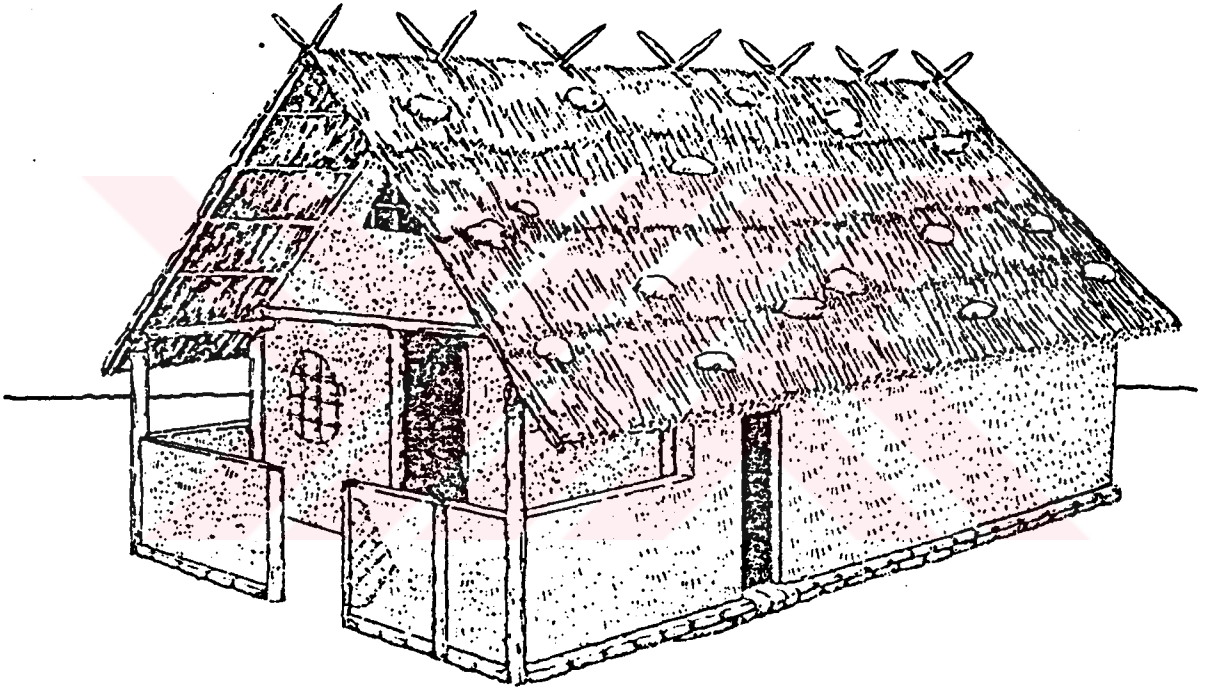
Lathouresa yerleşim planı

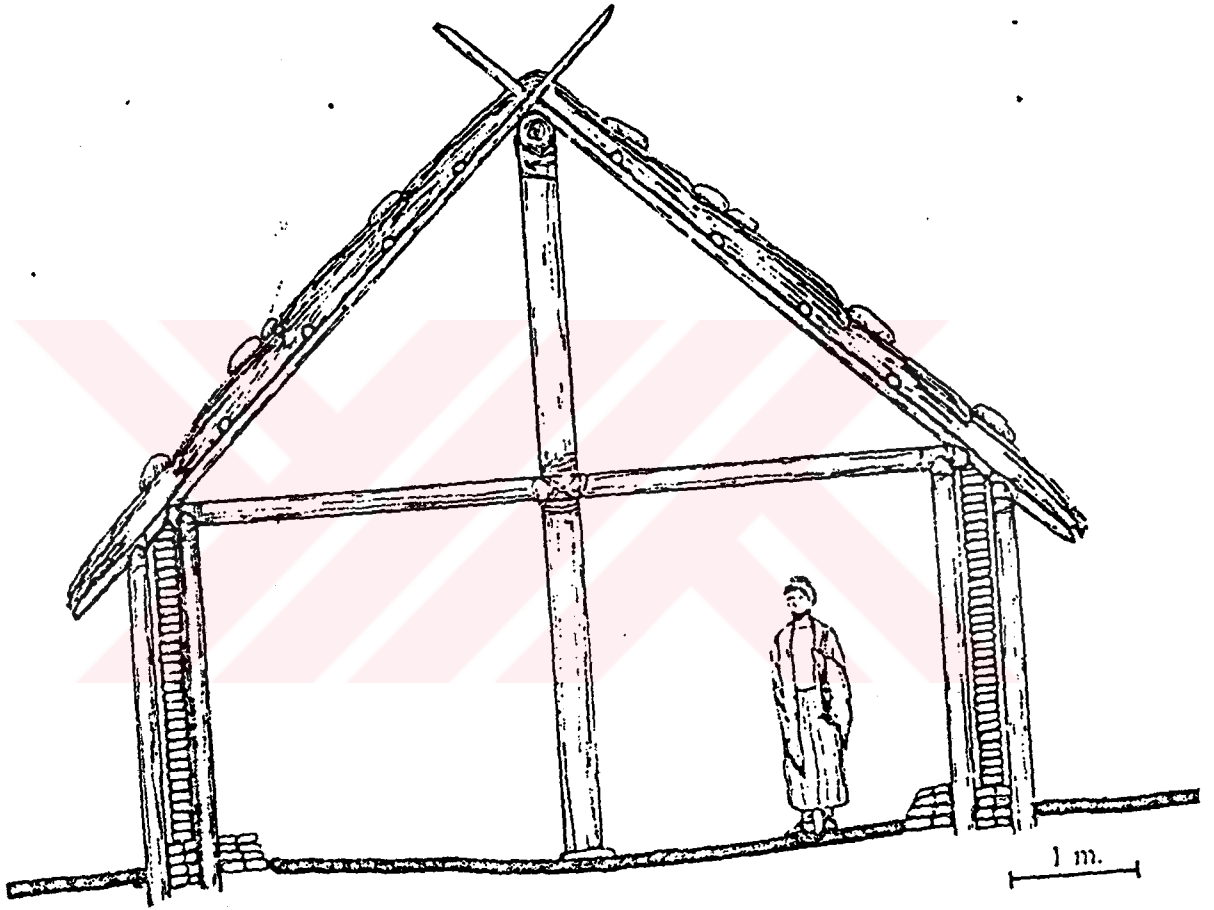
a- Bitkisel Malzeme ile İnşa Edilmiş Çağdaş Kulübe

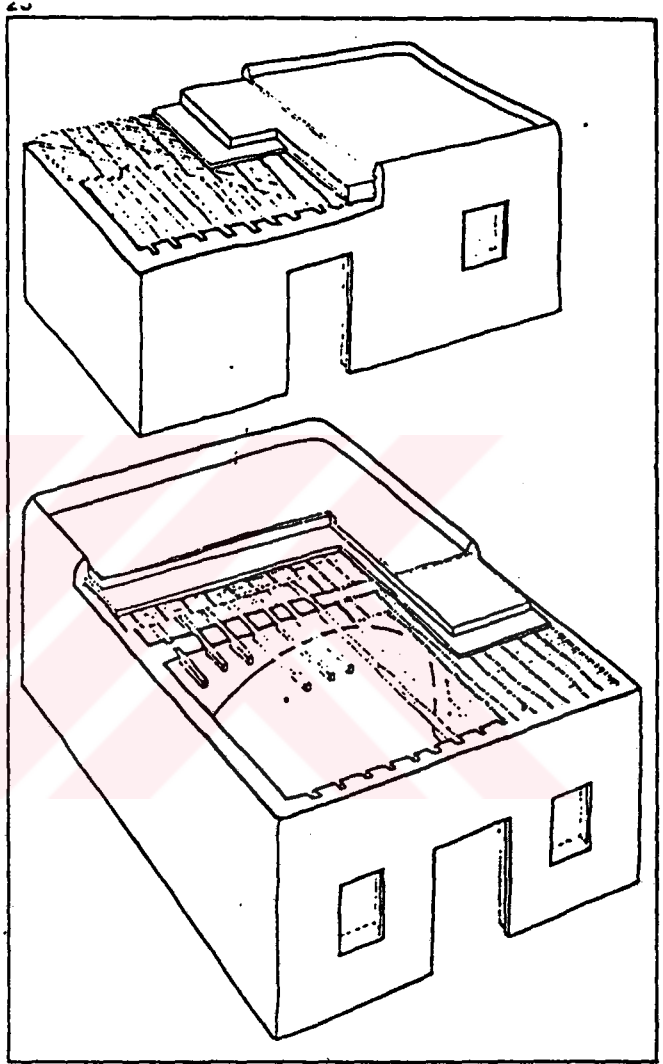
b- Çağdaş "wattle and daub" duvar örneği

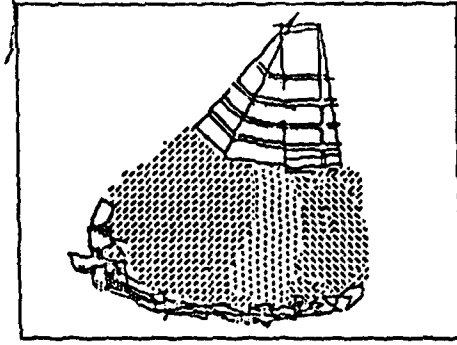
Nikhorıa, IV-1 Birimi 1. Evre, Rekonstrüksüyon

Nikhorla, IV-1 Birimi 2. Evre, Rekonstrüksüyon

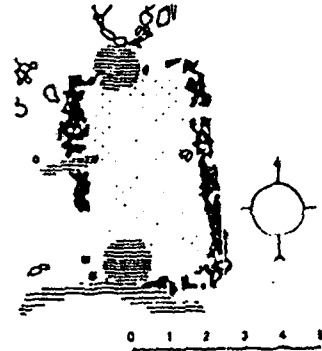
Düz Dam İnşaat Teknigi

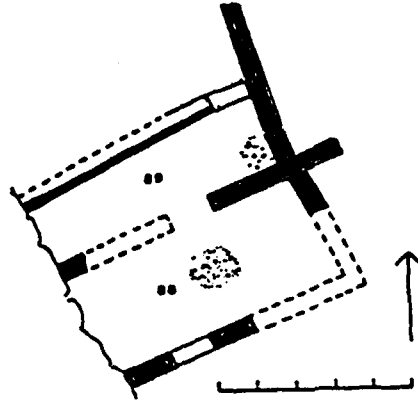
a- Nikhoria, III-1 Birimi, Rekonstrüksüyon

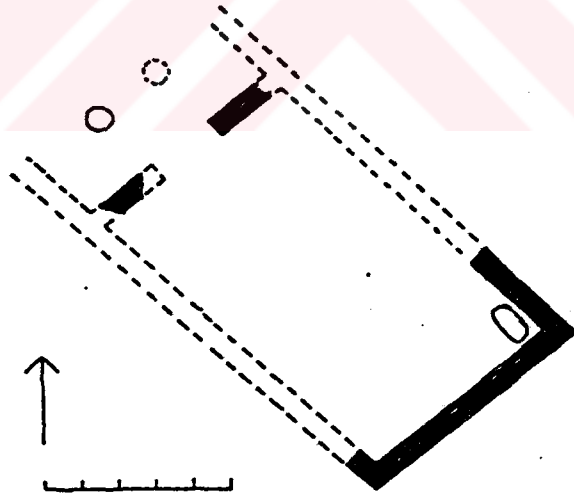
b- Asine Apsidal Ev 70L/74L

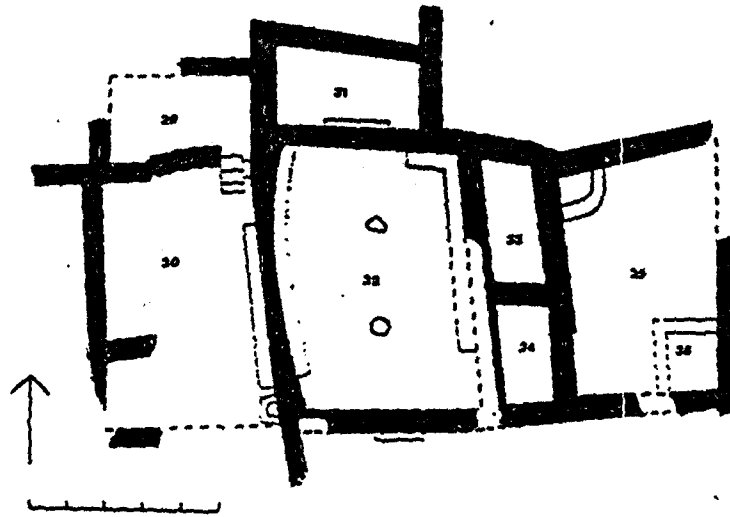
c- Asine Dörtgen Dikos

a- Tiryns Aşağı Kale R 88,89

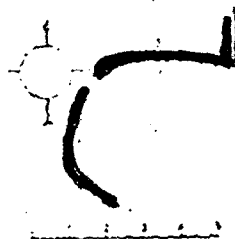
b- Agios Kosmas, S Evi

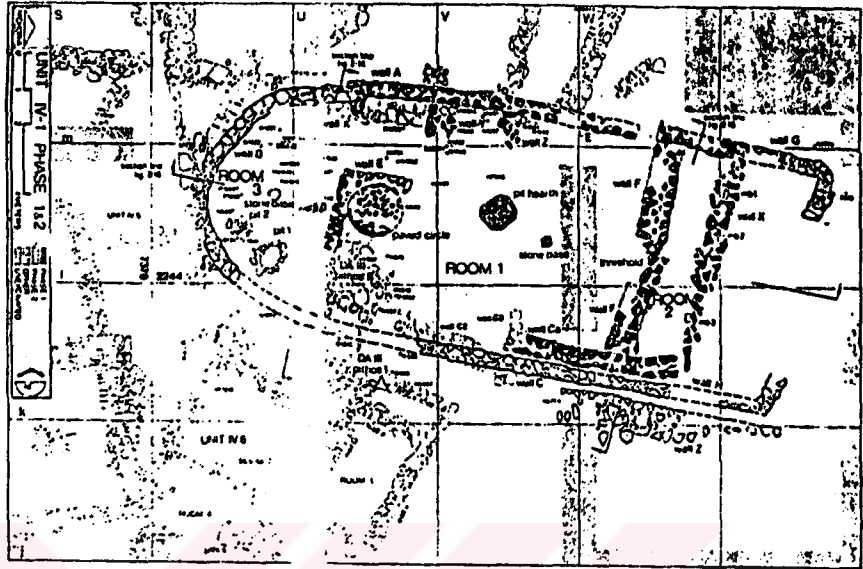
a- Asine G Evi

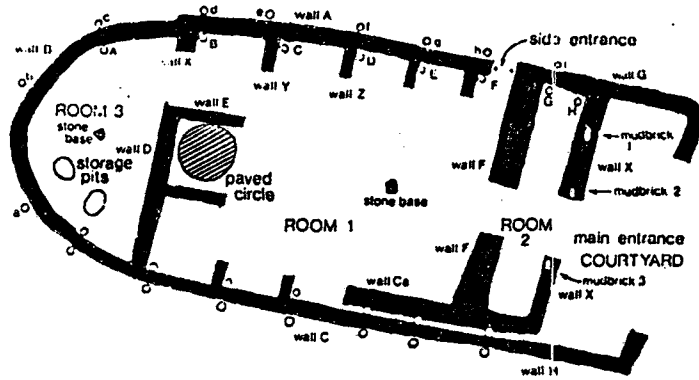
b- Atina Oval Ev

c- Nikhoria, III-1 Eirimi

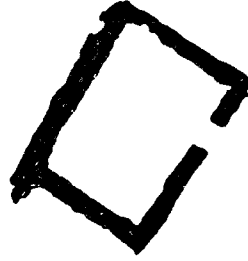
a- Nikhoria, IV-1 Birimi 1 ve 2. evre

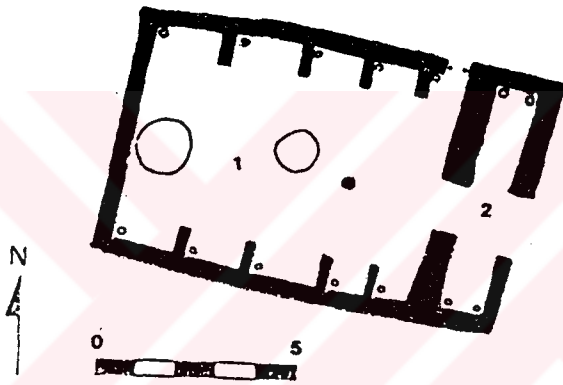
UNIT IV-1 RECONSTRUCTED PLAN PHASE 2

Figure 2.22

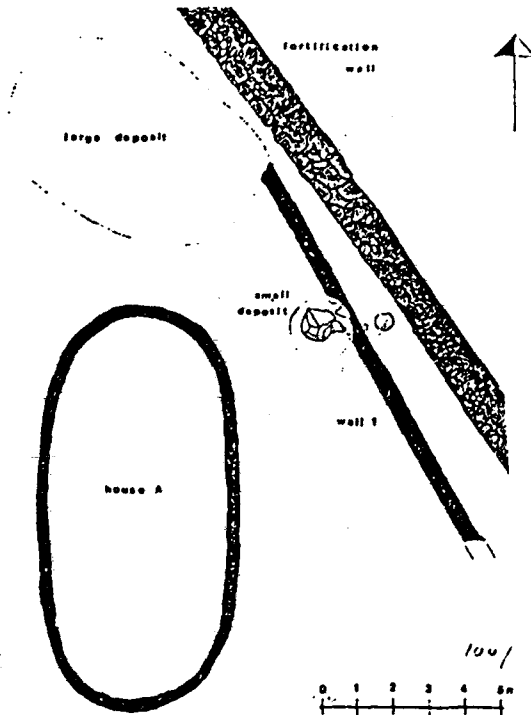
b- Nikhoria, IV-I Birimi 2. evre (Rekonstrüksüyon)

a- Asine Geometrik Teras Evi

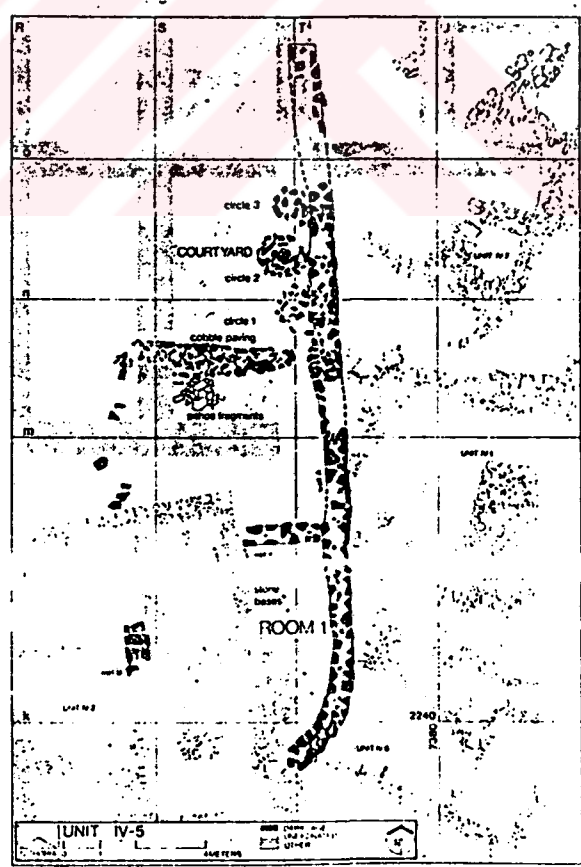
b- Nikhoria, IV-I Birimi 1. evre (Rekonstrüksiyon)

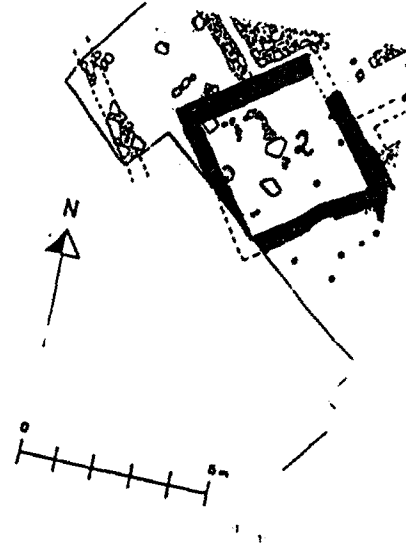
c- Eretria A Evi (Rekonstrüksiyon)

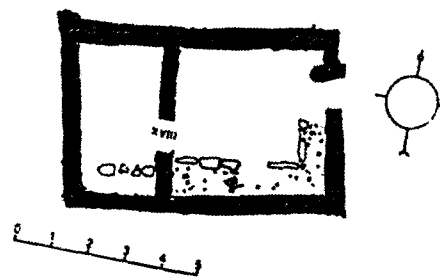
a- Asine Apsidal Yapı 70H/70G/74I

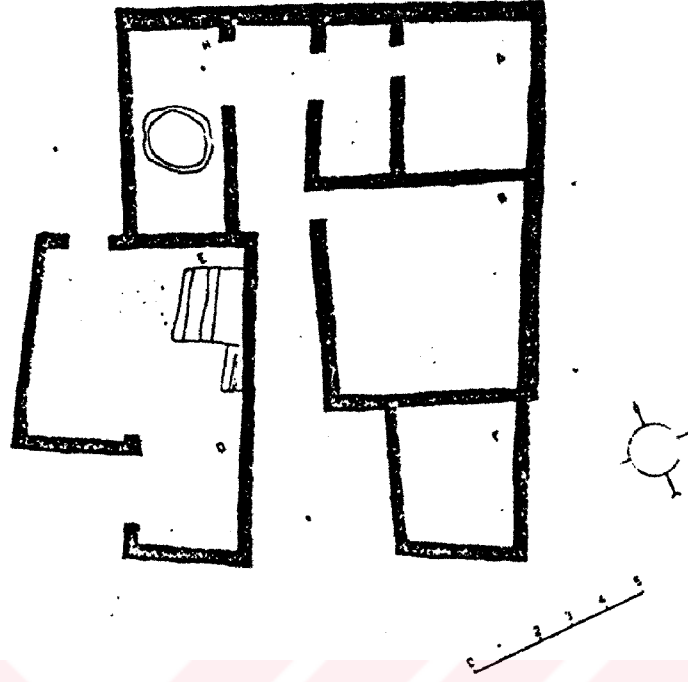
b- Nixhorla, IV-5 Birimi

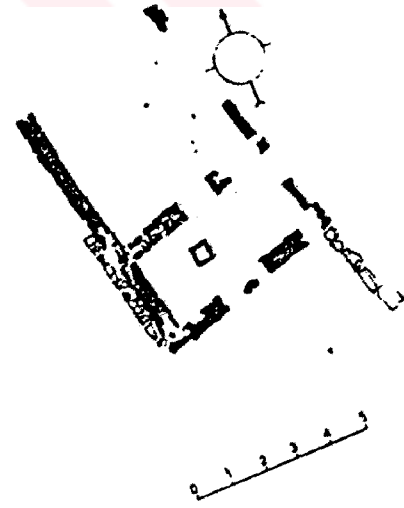
a- Eretria Dörtgen Yapı 2

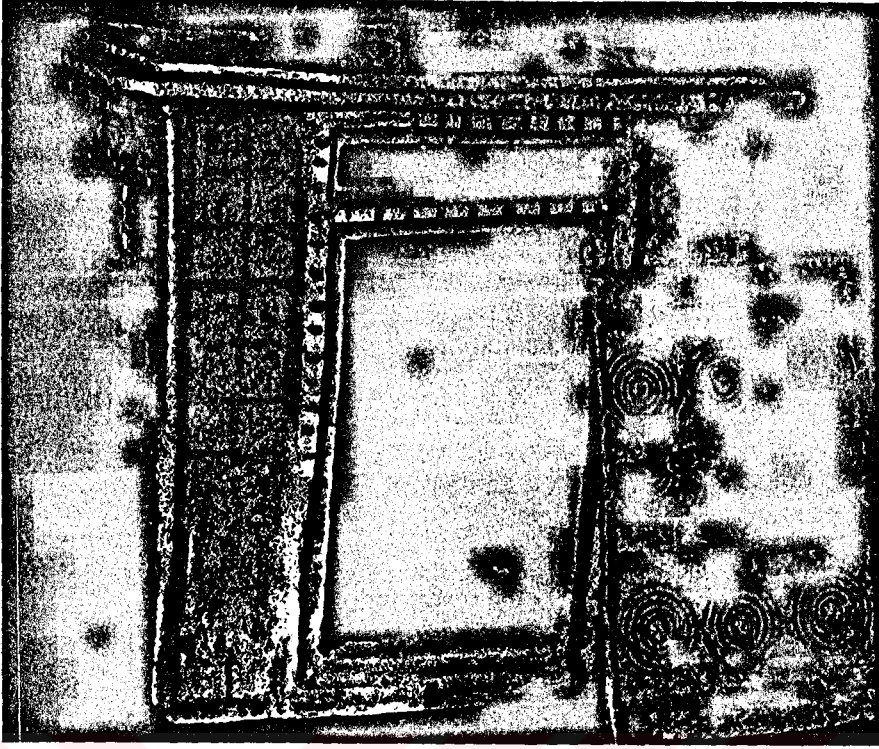
b- Lathouresa XVIII no.1u Ev

a- Atina Geometrik Ev

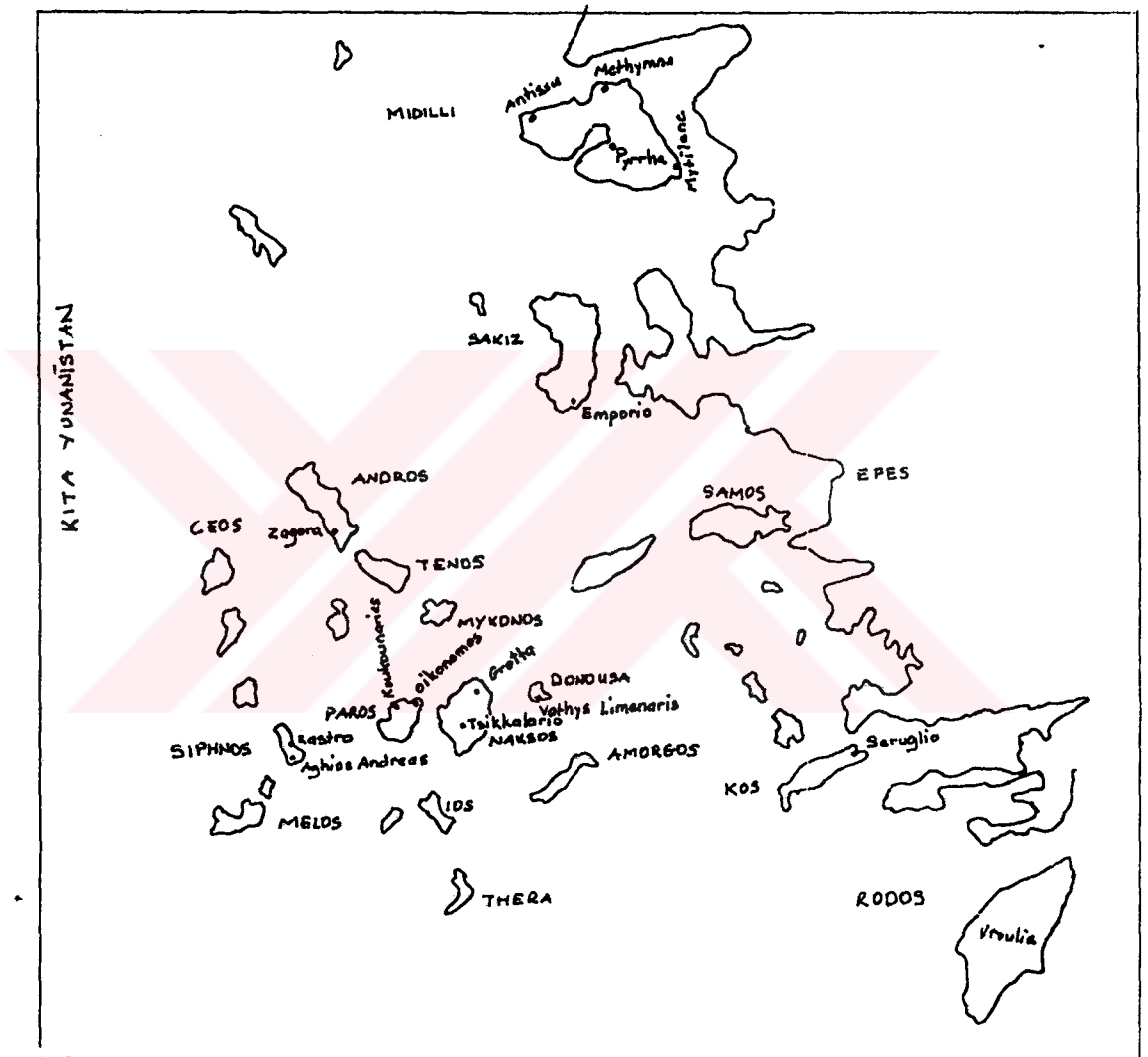
b- Thorikos Batı Nekropol III, XXVI, XXVII Ev

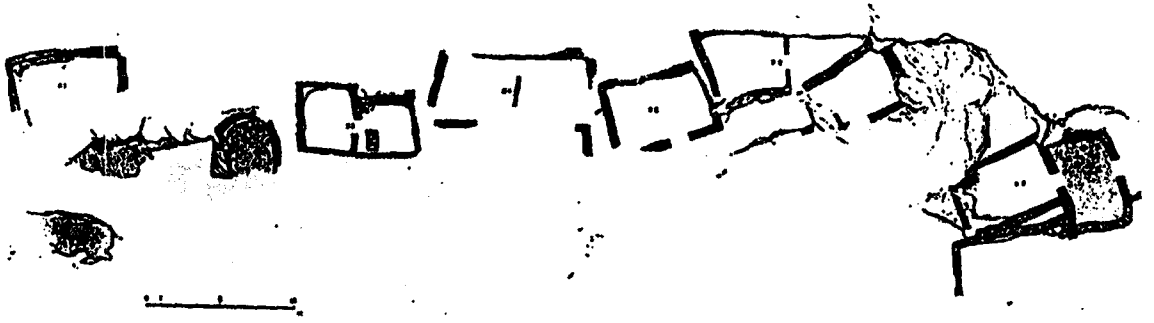
a- Kaniale Tekke Ev Modeli

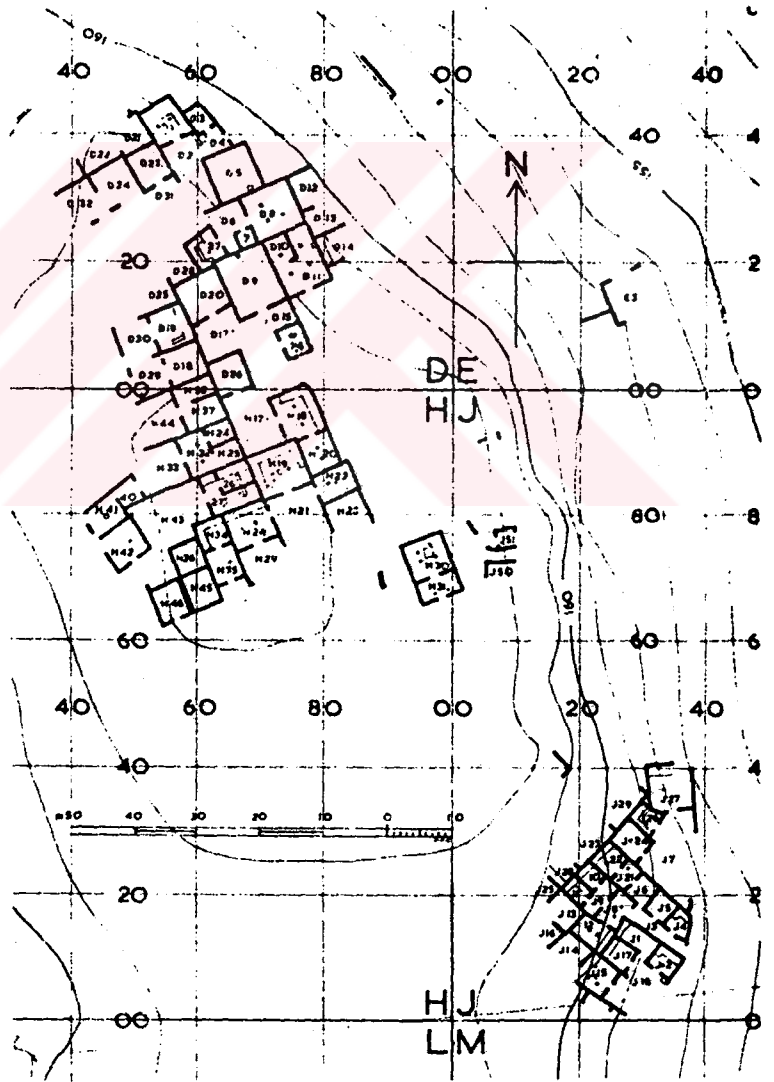
b- Samos Ev Modeli

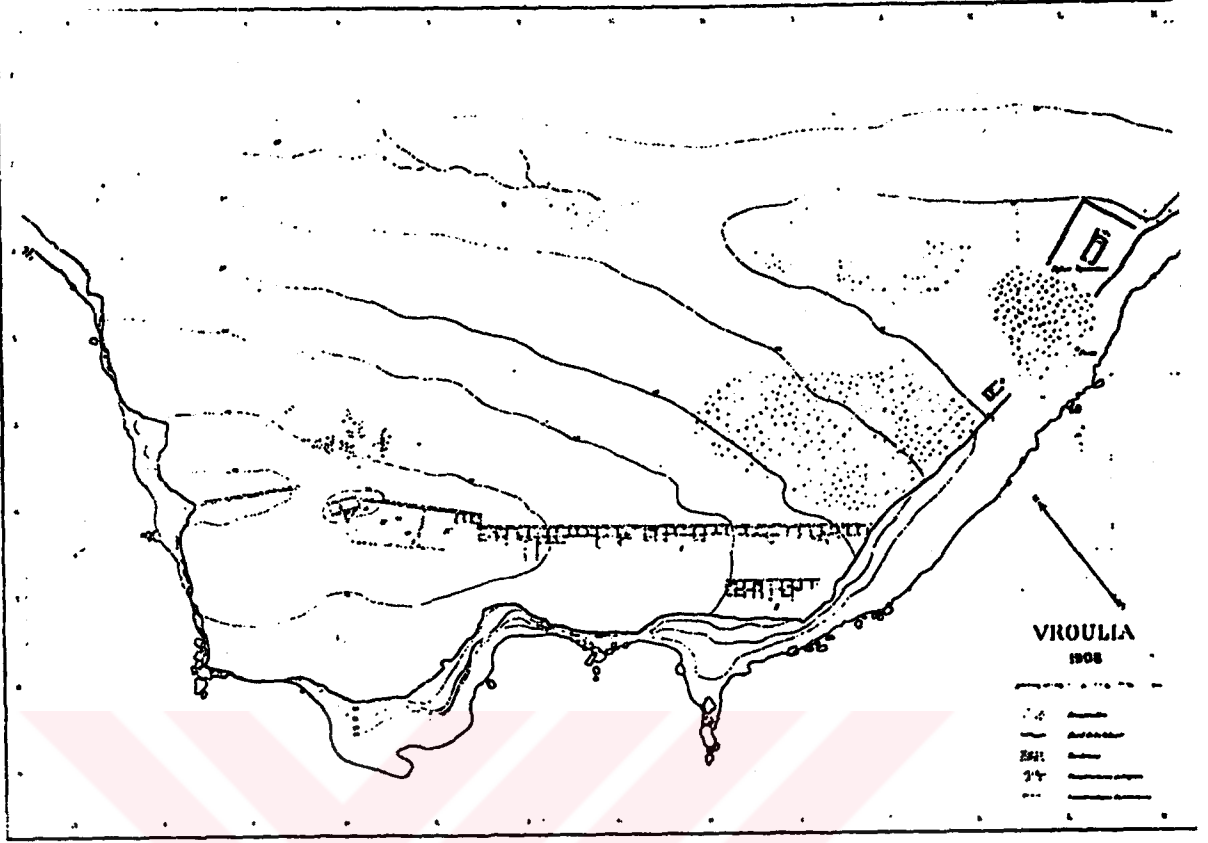
Ege Adaları, Yarı Adalar ve Kırsal Alanlar

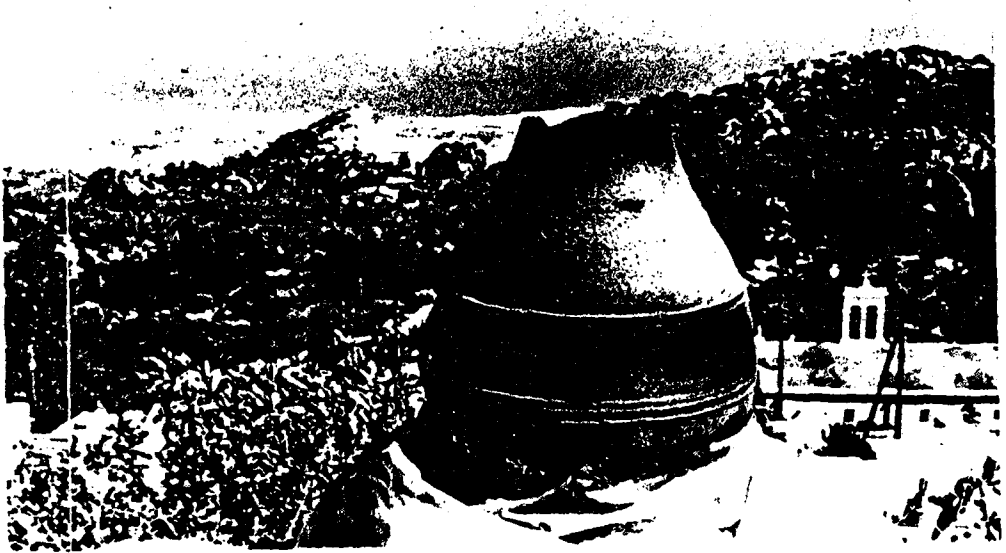
a- Vathys Limenaris (Donousa) Yerleşim Planı.

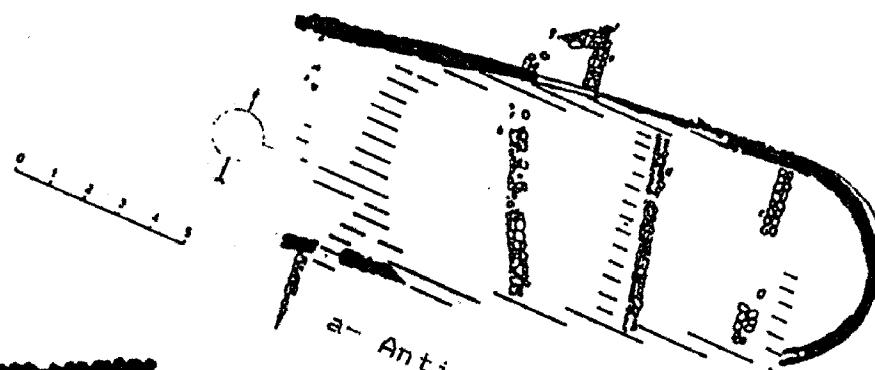
b- Zagora (Andros) Yerleşim Planı

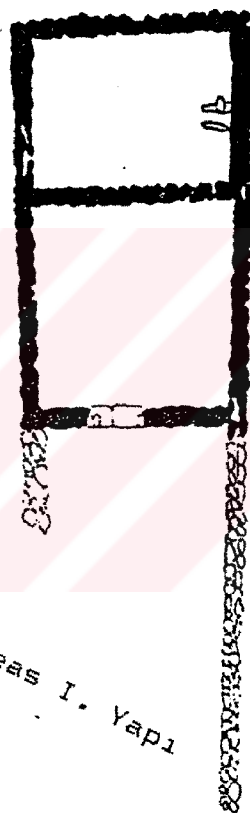
a- Vroulia (Rodos) Yerleşim Planı

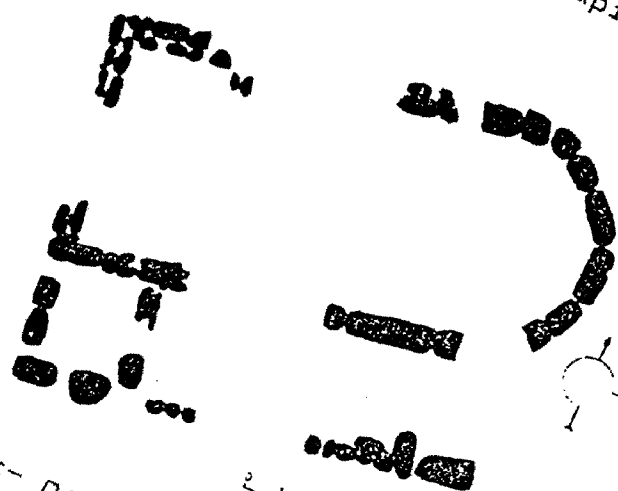
b- Pişmiş toprak laca, Girit-Anatoli Köyü

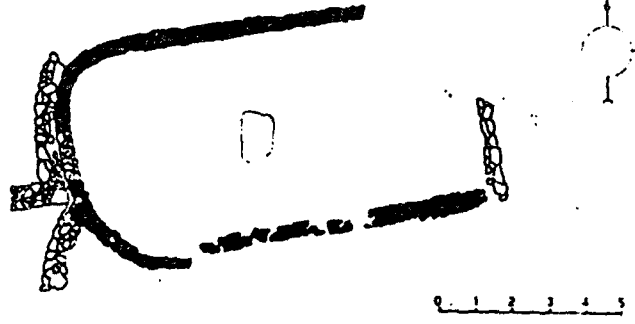
a- Antissa Erken Apsidal Yapı

b- Aghios Andreas I. Yapı

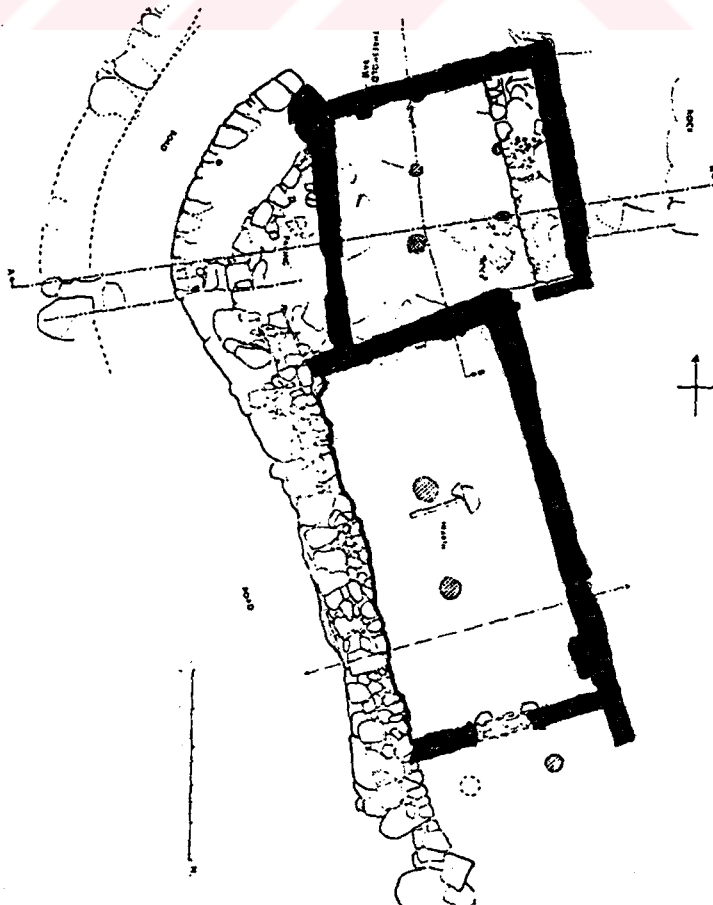
c- Oikonomos Apsidal Yapı

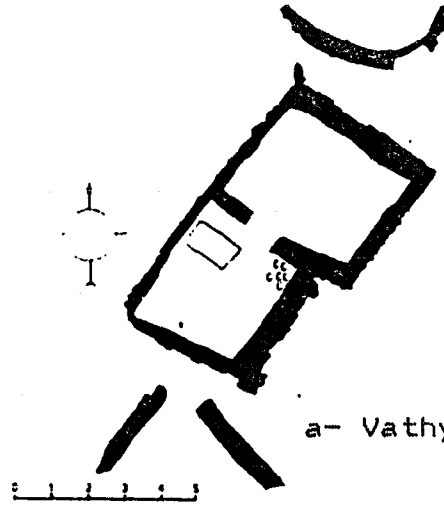
a- Antissa Geç Apsidal Yapı

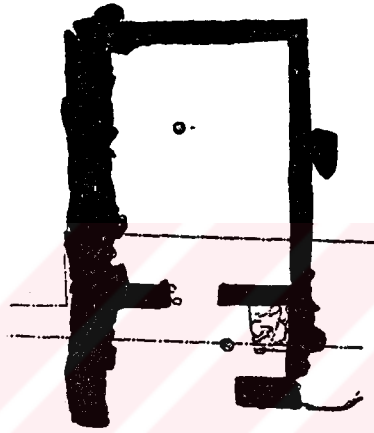
b- Vathys Limenaris
Gamma Yapısı

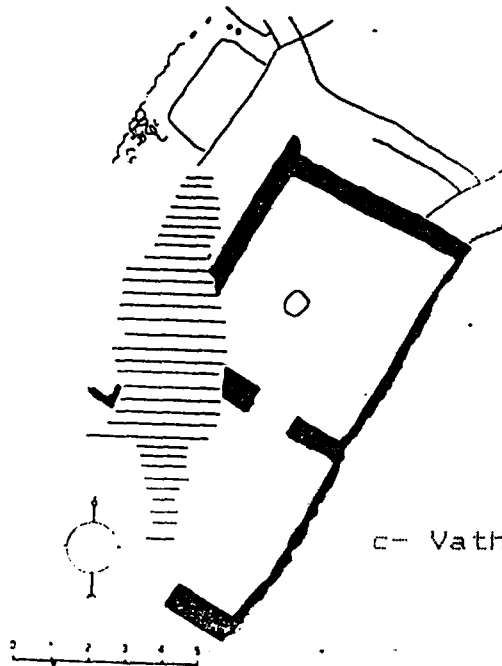
c- Emporio A Ev
ve Aşağı Megaron

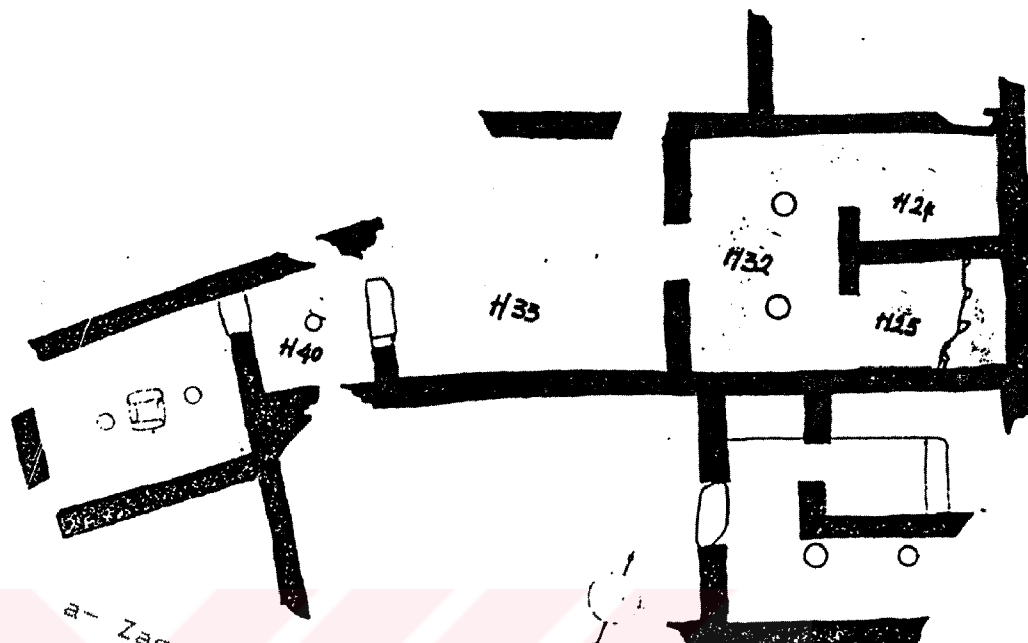
a- Vathys Limenaris X3 Yapı

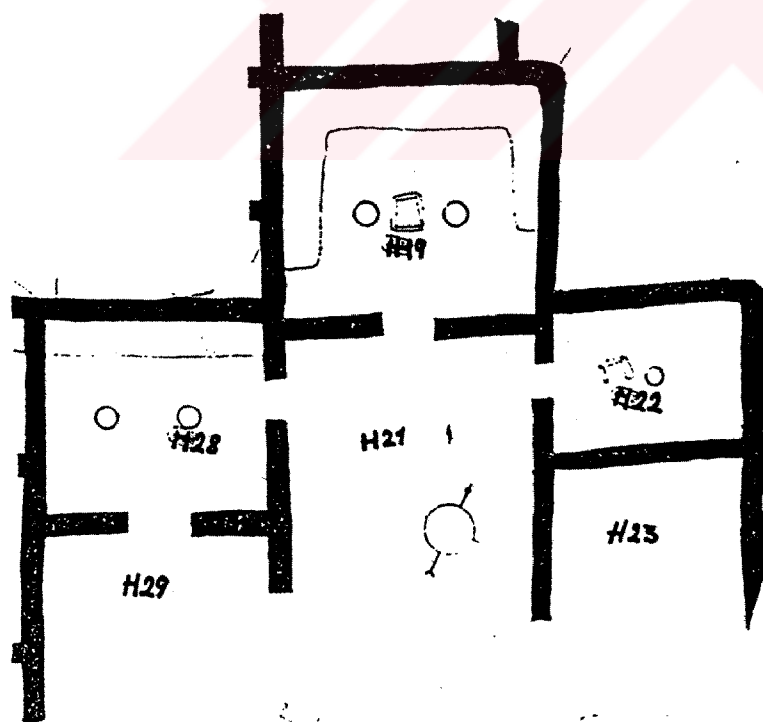
b- Emporio I Evi

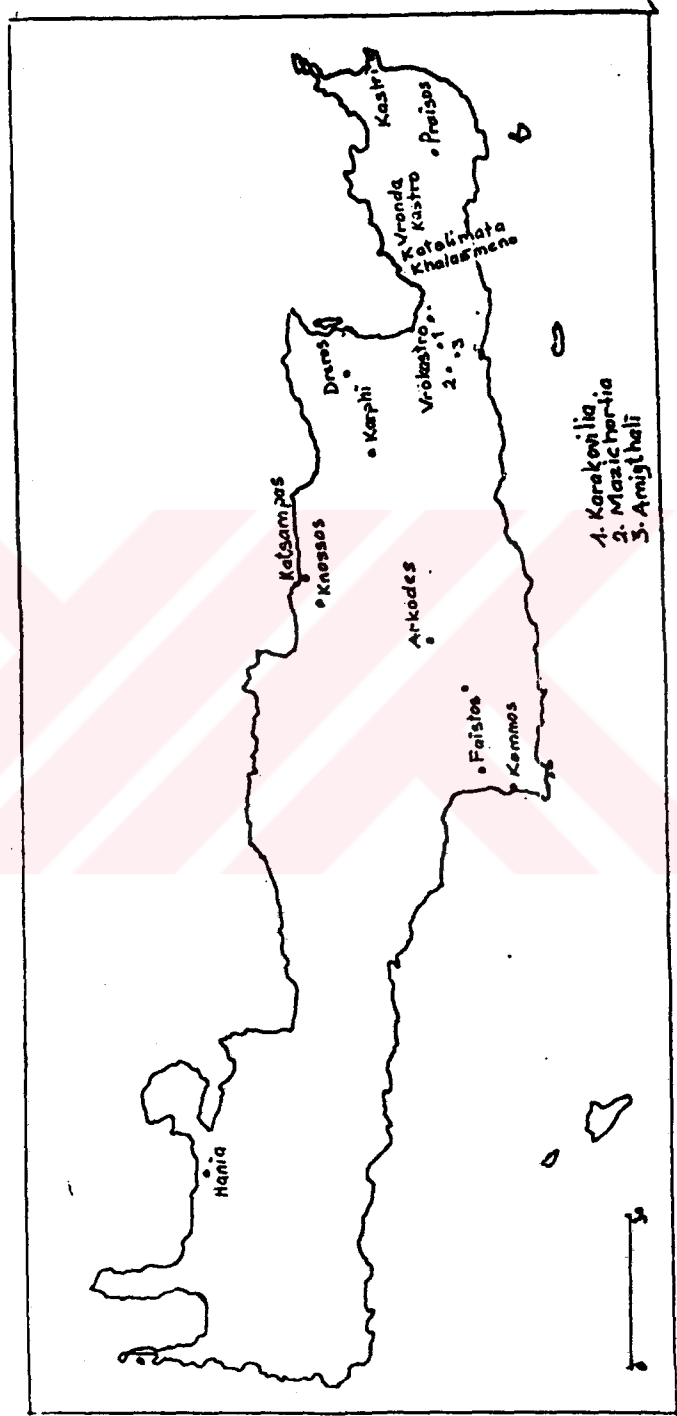
c- Vathys Limenaris Beta Yapısı

a- Zagora H24, H25, H32, H33, H40, H41 Birimi

b- Zagora H19, H21-23, H28, H29 Birimi

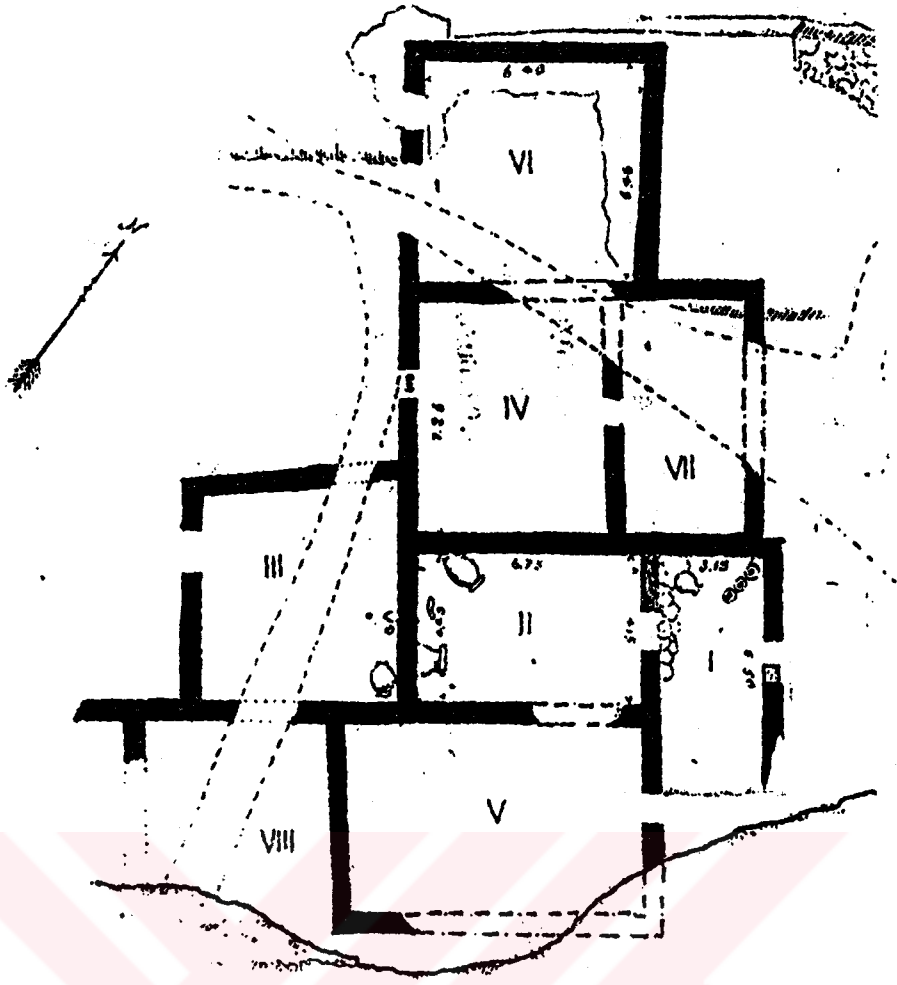
Girit Yerleşim Haritası

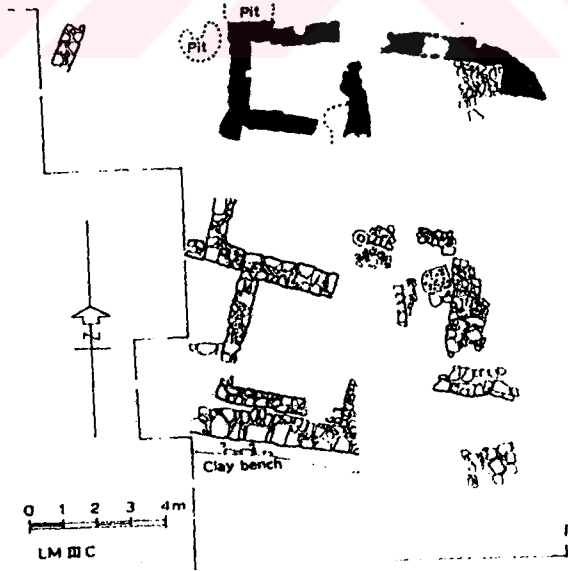
a- Karpfi Yerleşim Planı

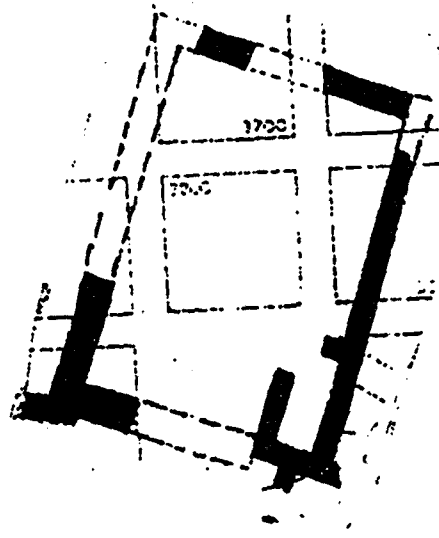
b- Kastro Yerleşim Planı

a- Arkades Yerleşim Planı

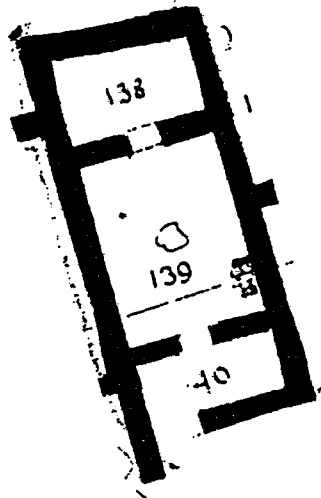
b- Knossos Apsidal Yapı

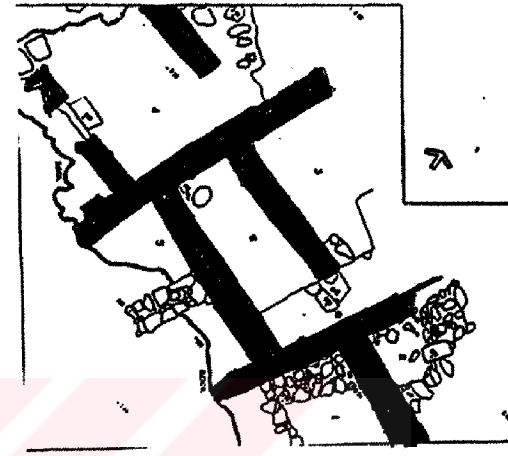
a- Vronda A Yapısı

b- Karphi 96-97,100 no.lu Odalar

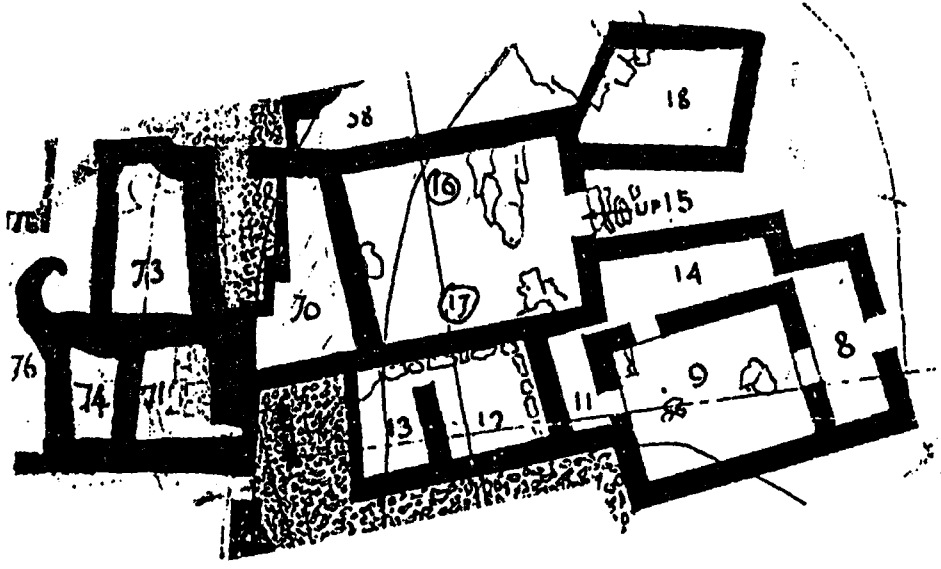
c- Karphi 138-140 no.lu Odalar

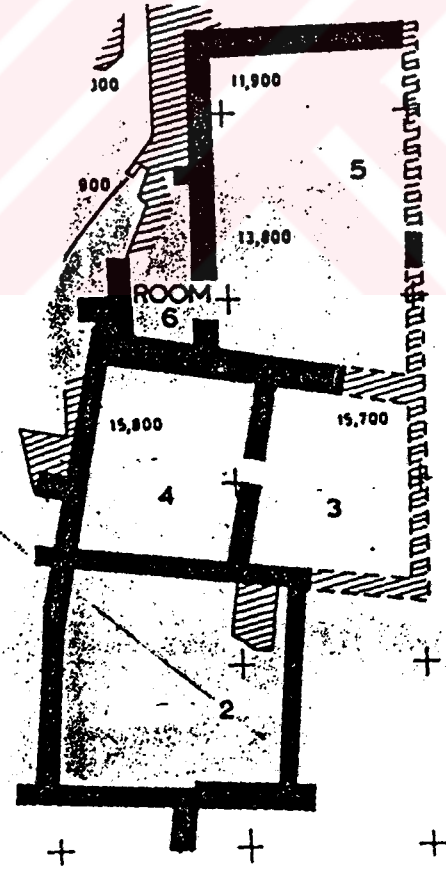
a- Kestri K Evi

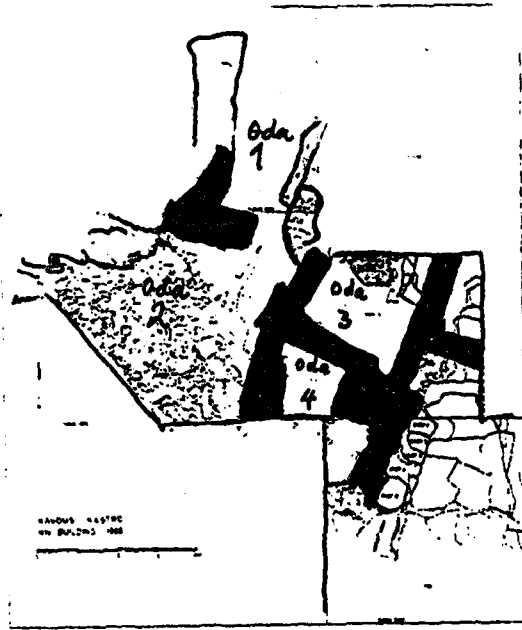
b- Vronda D Yapisi

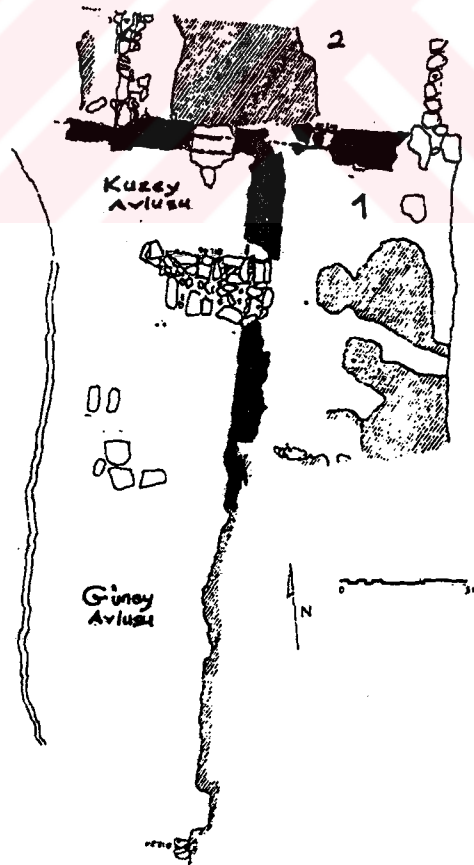
a- Karphi Büyük Ev ve Fırıncının Evi

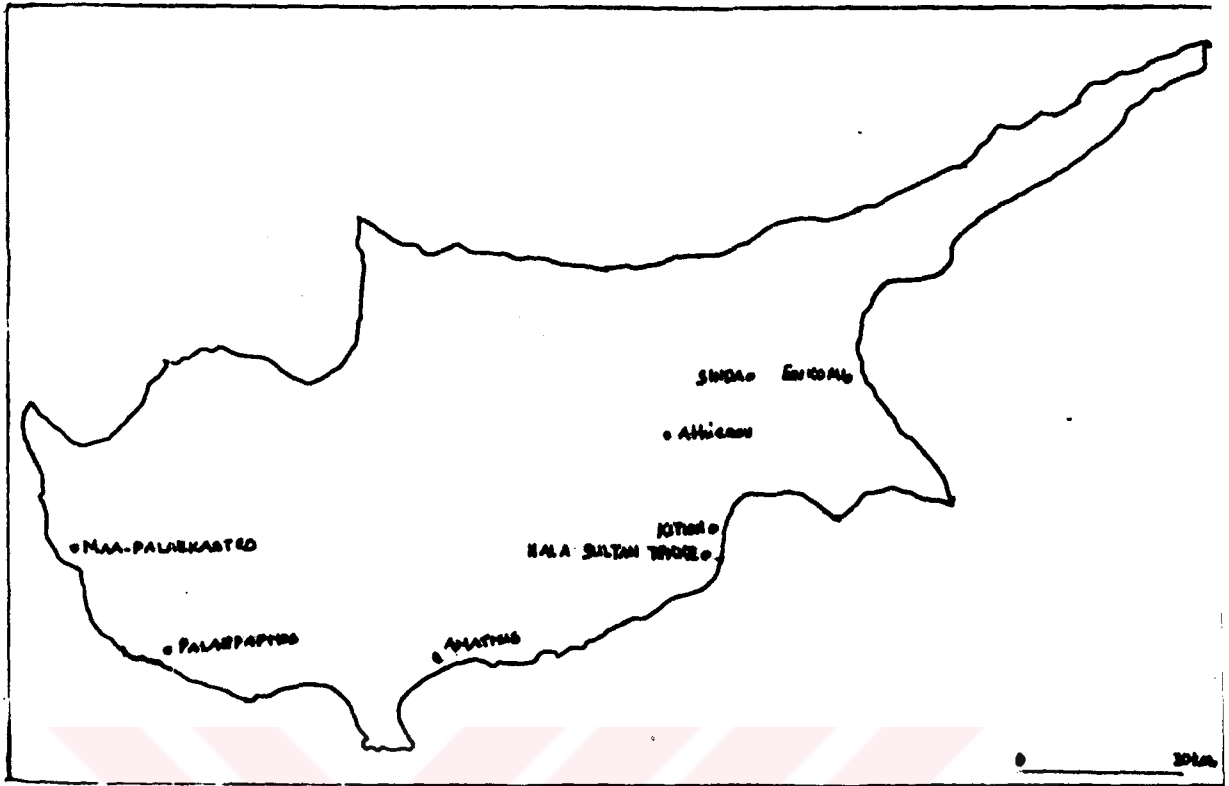
b- Kastro 2 no.lu Oda, 5-6 ve 3-4 no.lu Odalar

a- Kastro Kuzeybatı Yapısı

b- Kastro 1 no.lu Oda

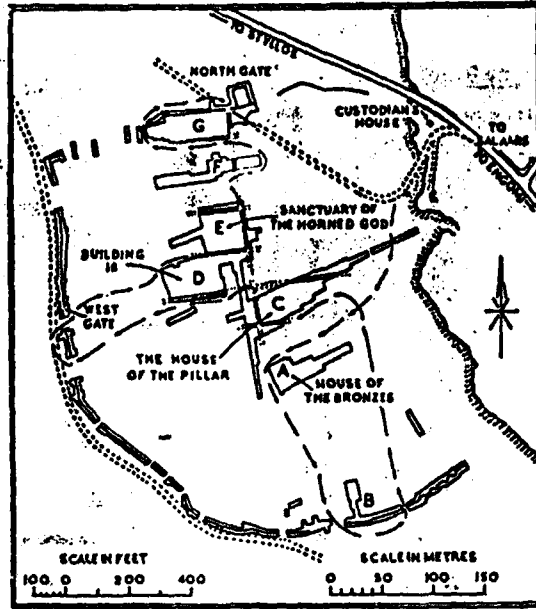
a- Kibris Yerleşim Haritası

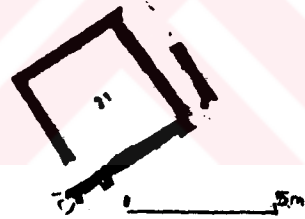
b- Maa-Palaiokastro Yerleşim Planı

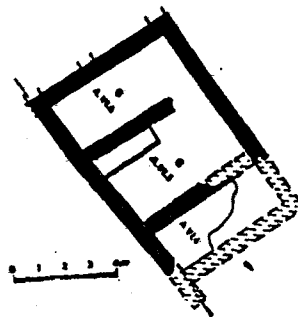
Hala Sultan Tekke Verleşim Planı

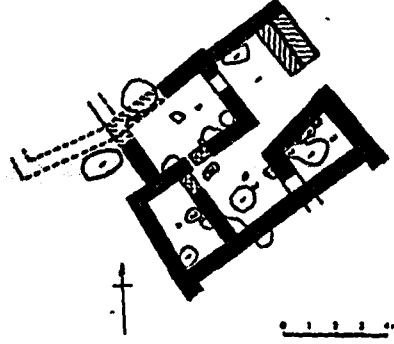
a- Enkomi Yerleşim Planı

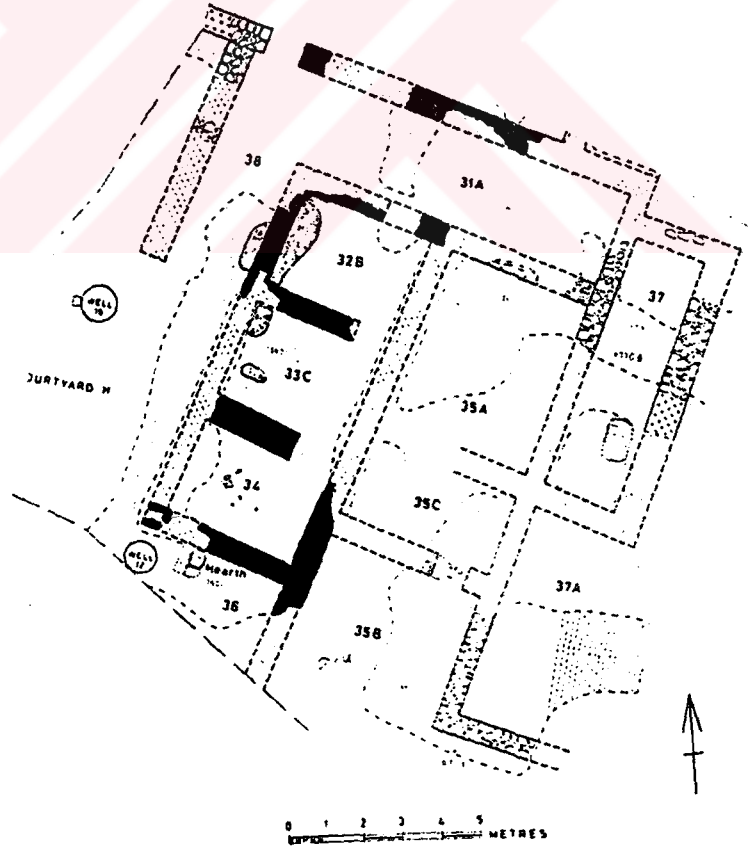
b- Maa-Palaiokastro 21 no.lu Mekan

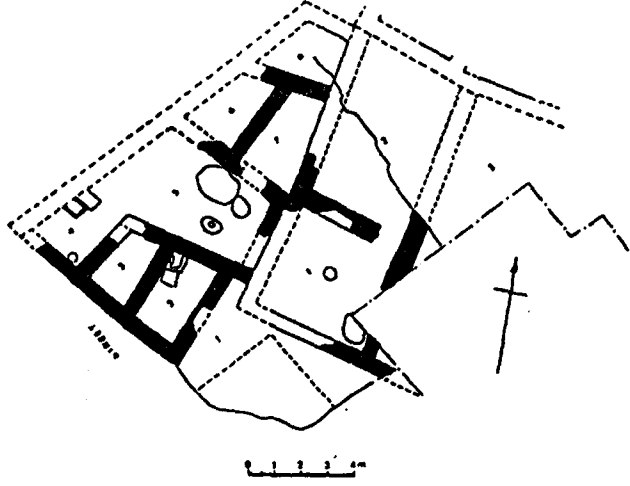
c- Bamboula Kourion A.VI Evi

a- Bamboula Kourion A.V Evi

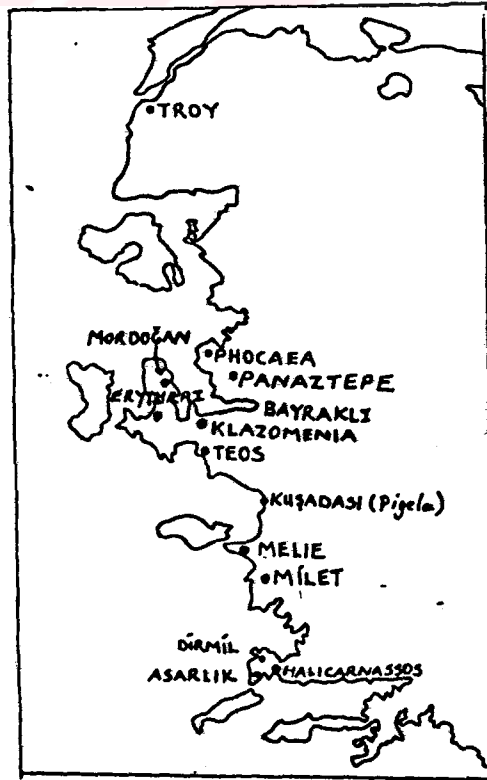
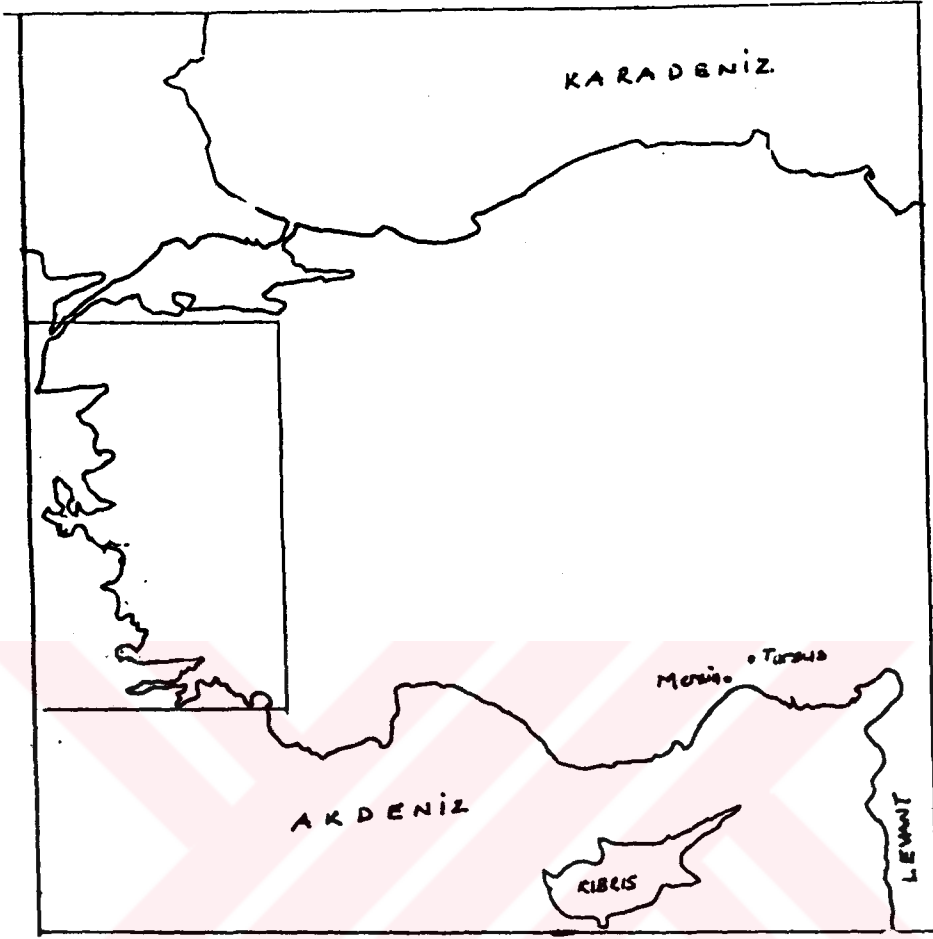
b- Kition 32B,33C,34,31A no.lu Mekanlar

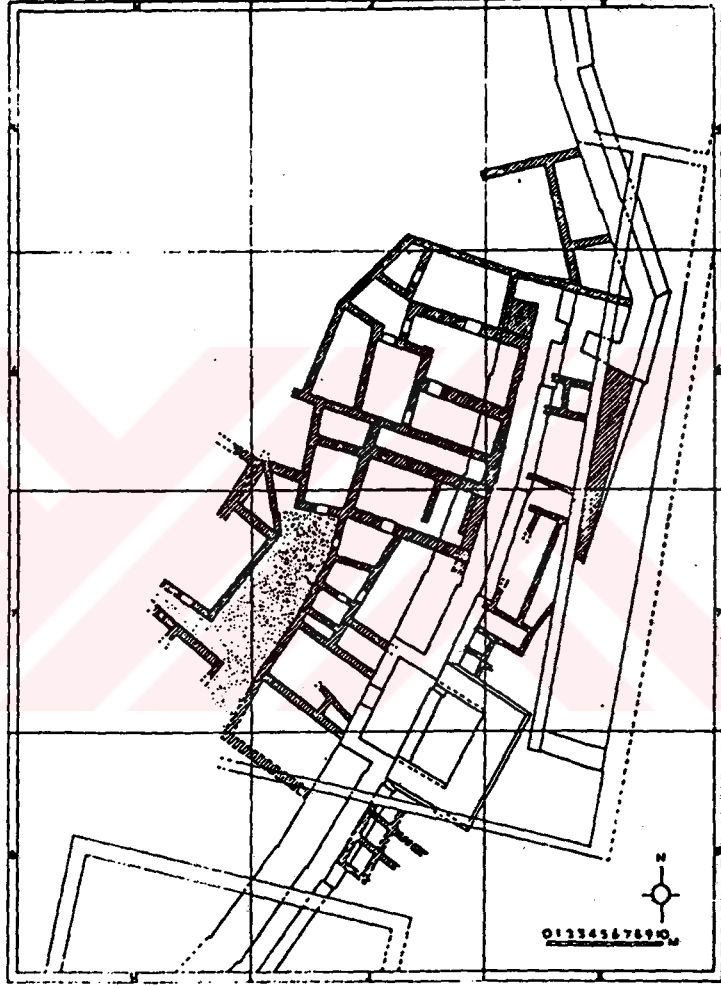
a- Bamboula Kourion E.VI Evi

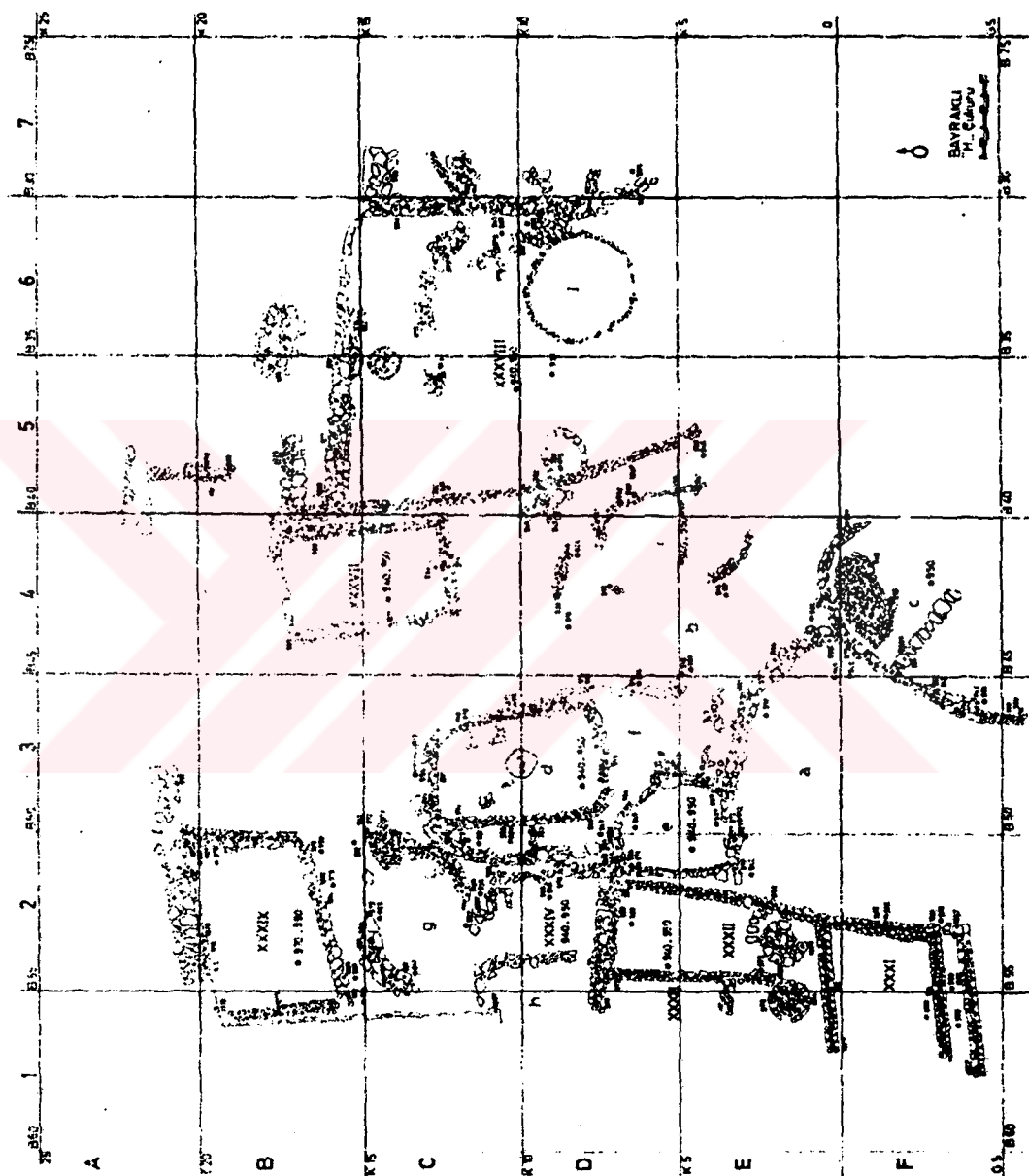
b- Hala Sultan Tekke C Yapısı

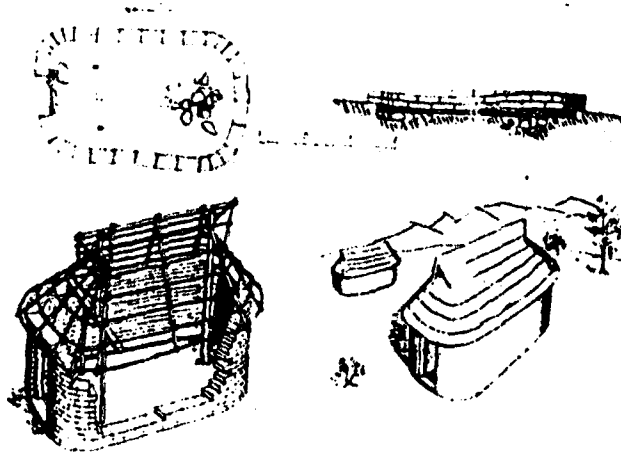
Anadolu Yerleşim Haritası

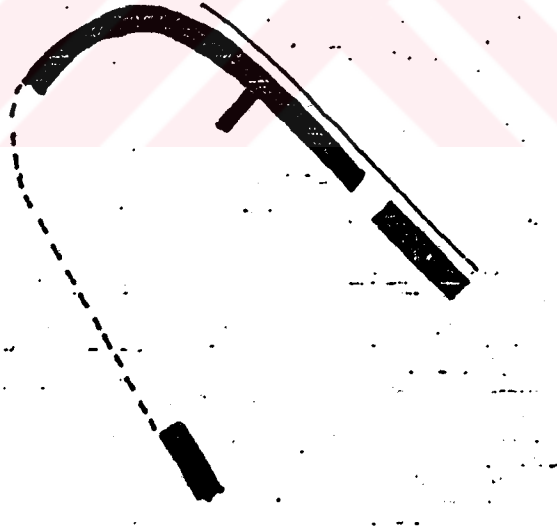
Troya VIIb Yerleşim Planı, Doğu Kesimi

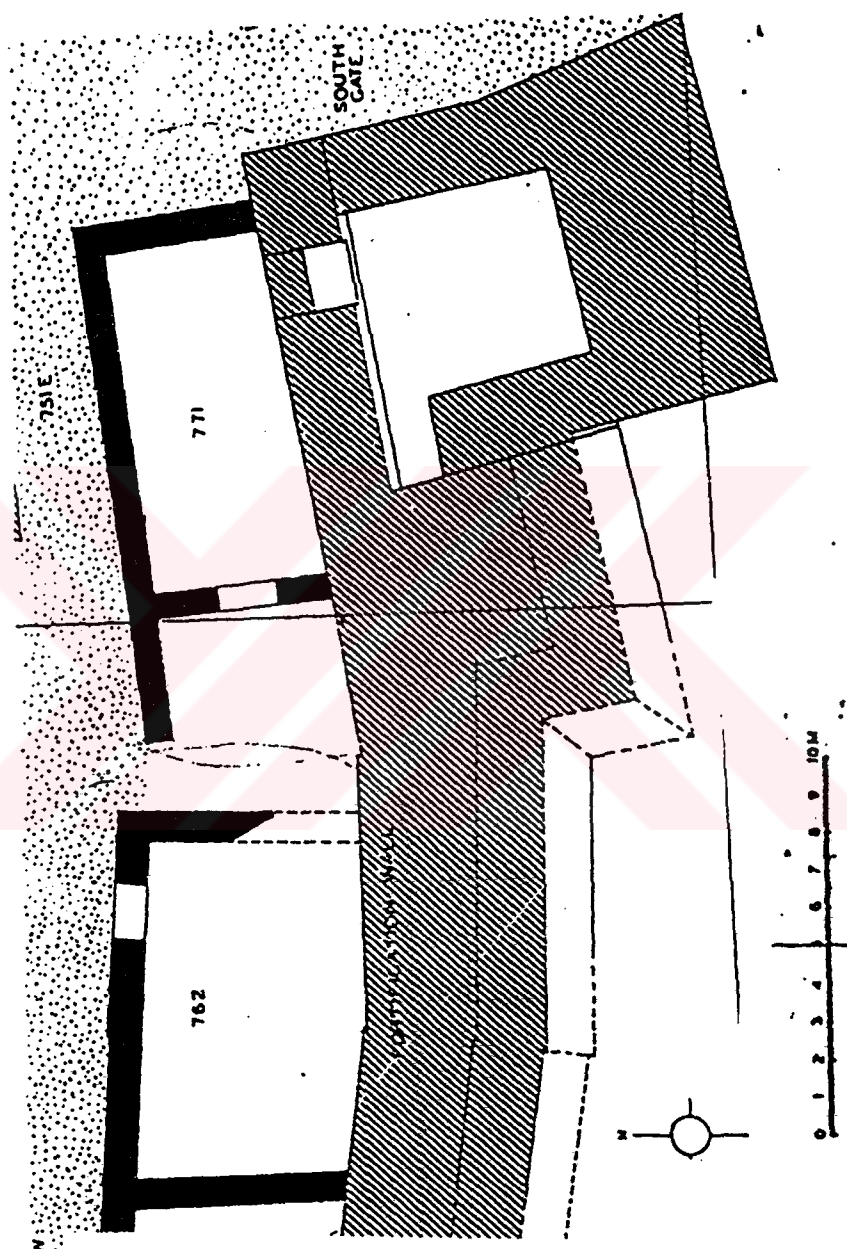
Bayraklı Geç Geometrik Dönem 2. evre Yerleşim Planı

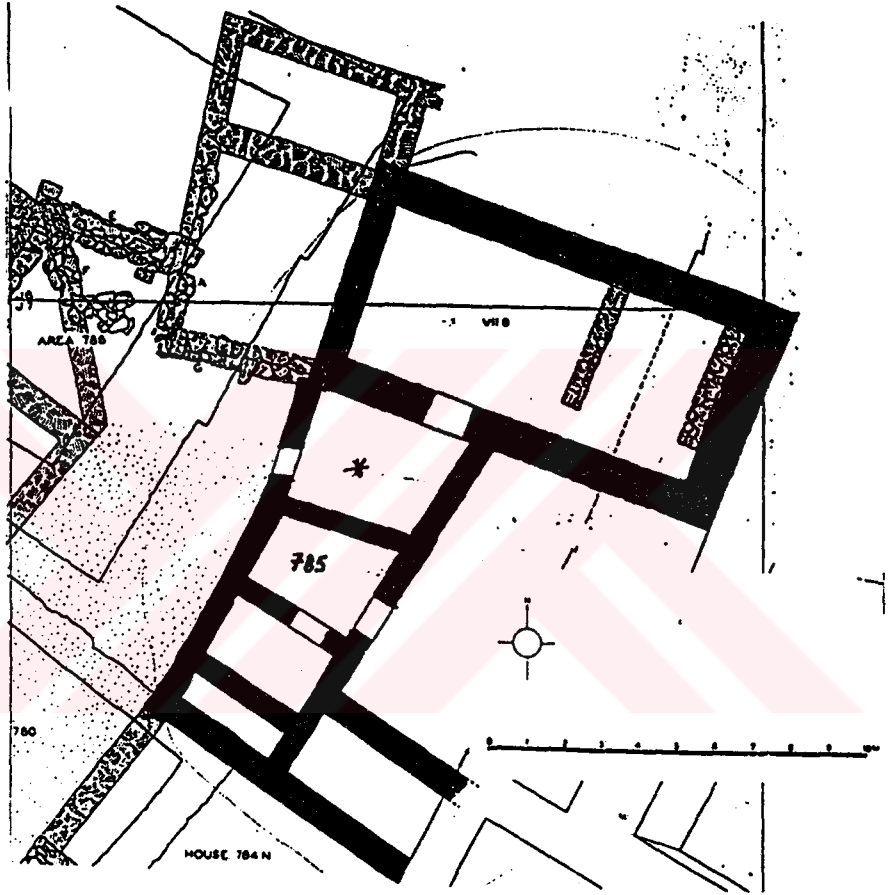
a- Bayraklı, Oval Ev, Rekonstrüksiyon

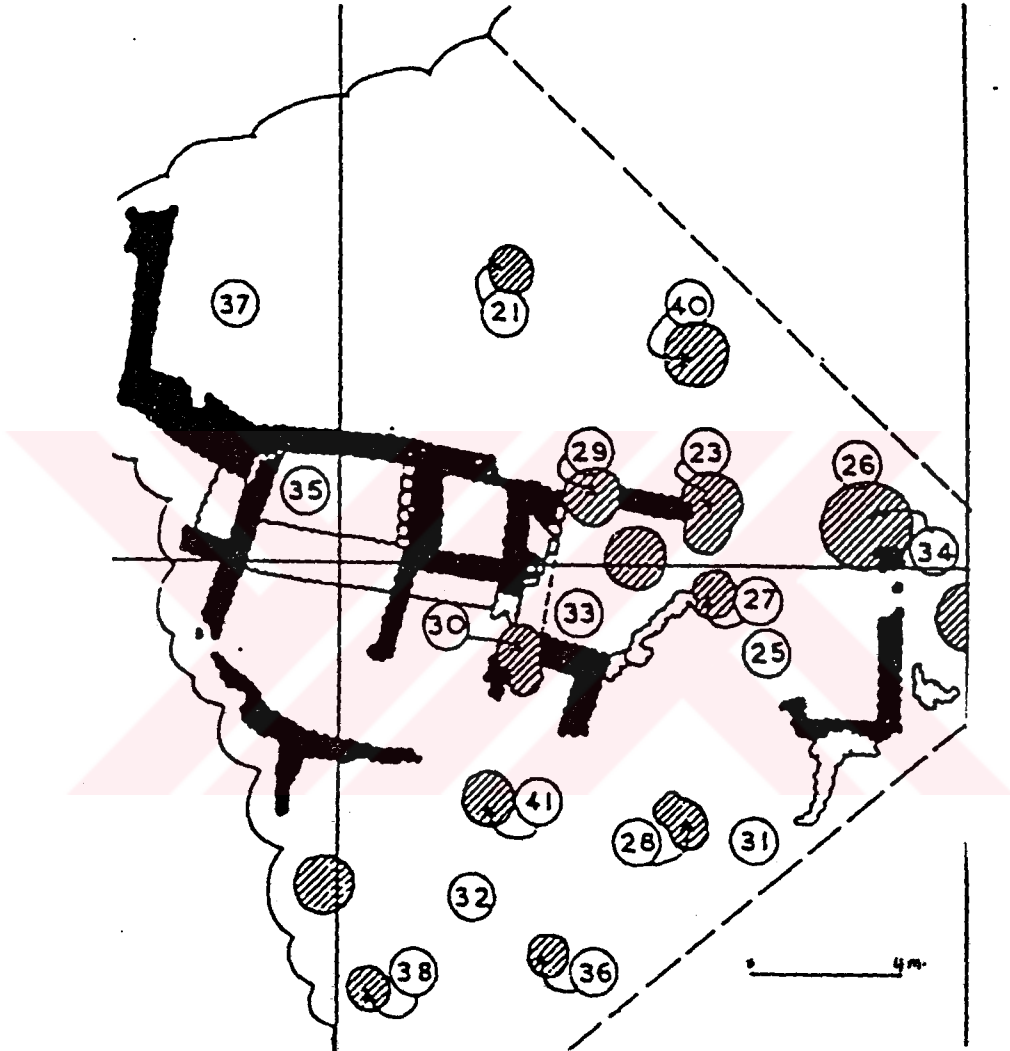
b- Tarsus, U Birimi (Apsidal Yapı)

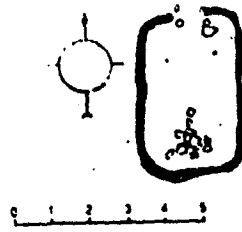
Troya, 762 no.lu Ev ve 771 no.lu Ev

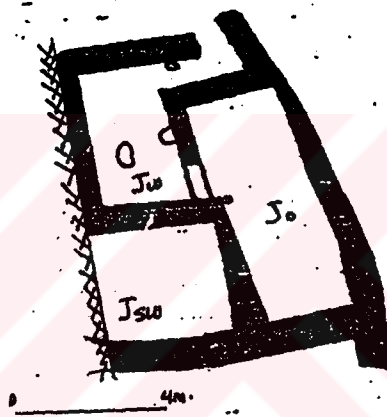
Troya, 785 no.lu Ev ve VIIθ Evi

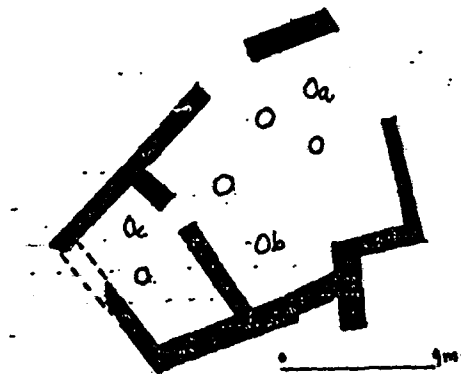
Mersin IV. Tabaka Evi

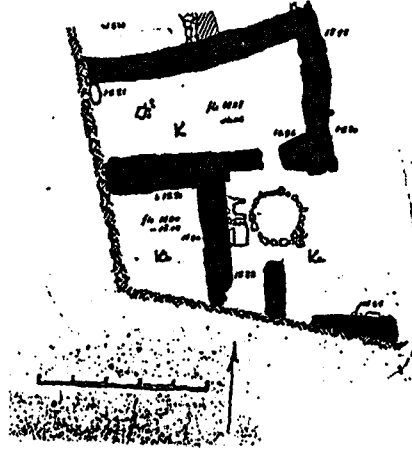
a- Bayraklı, Oval Ev

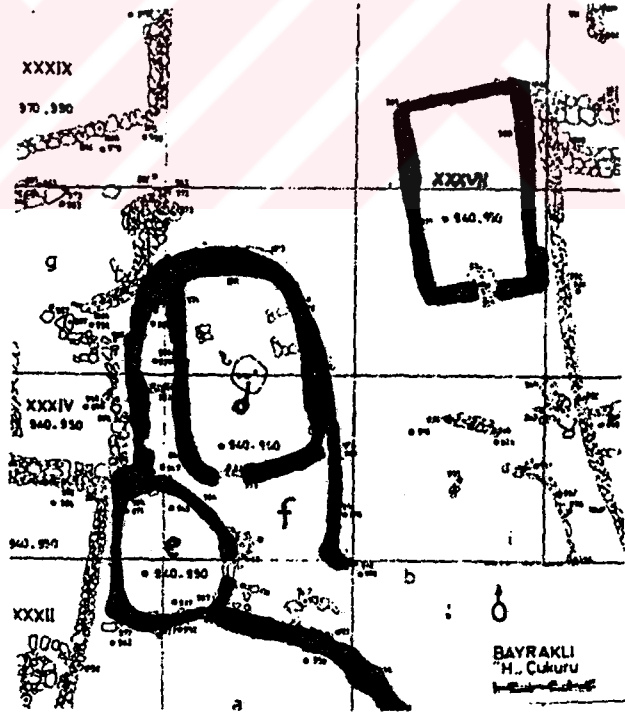
b- Tarsus, J Birimi (

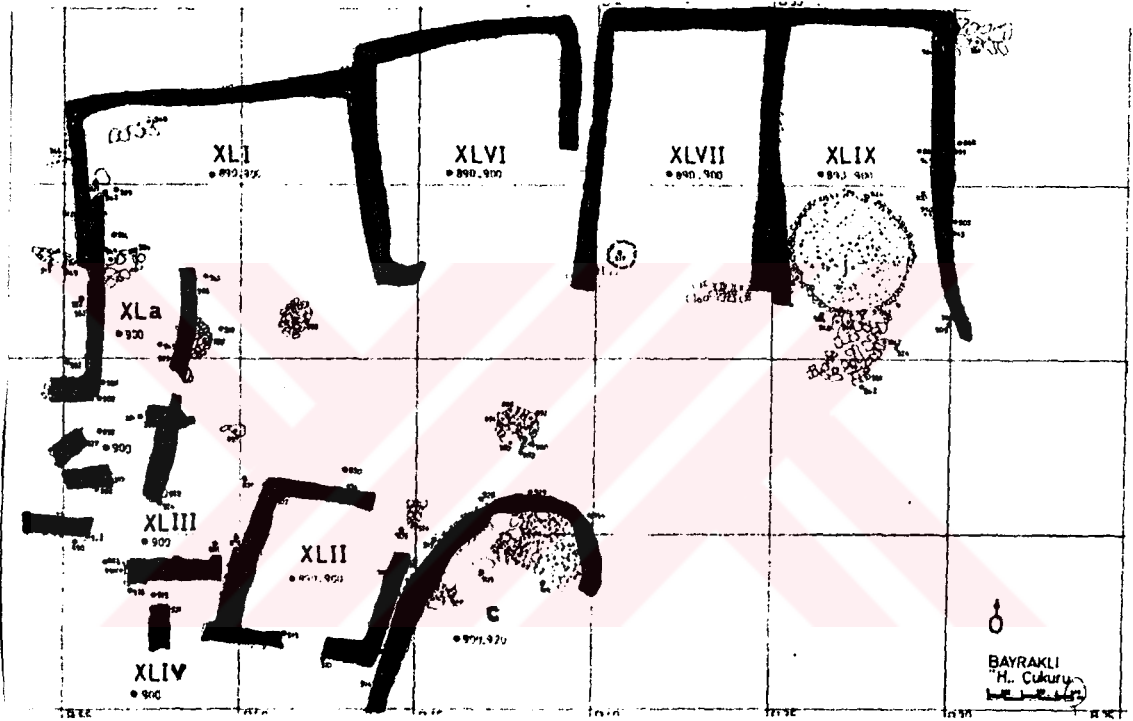
c- Tarsus, O Birimi

a- Tarsus, K Birimi

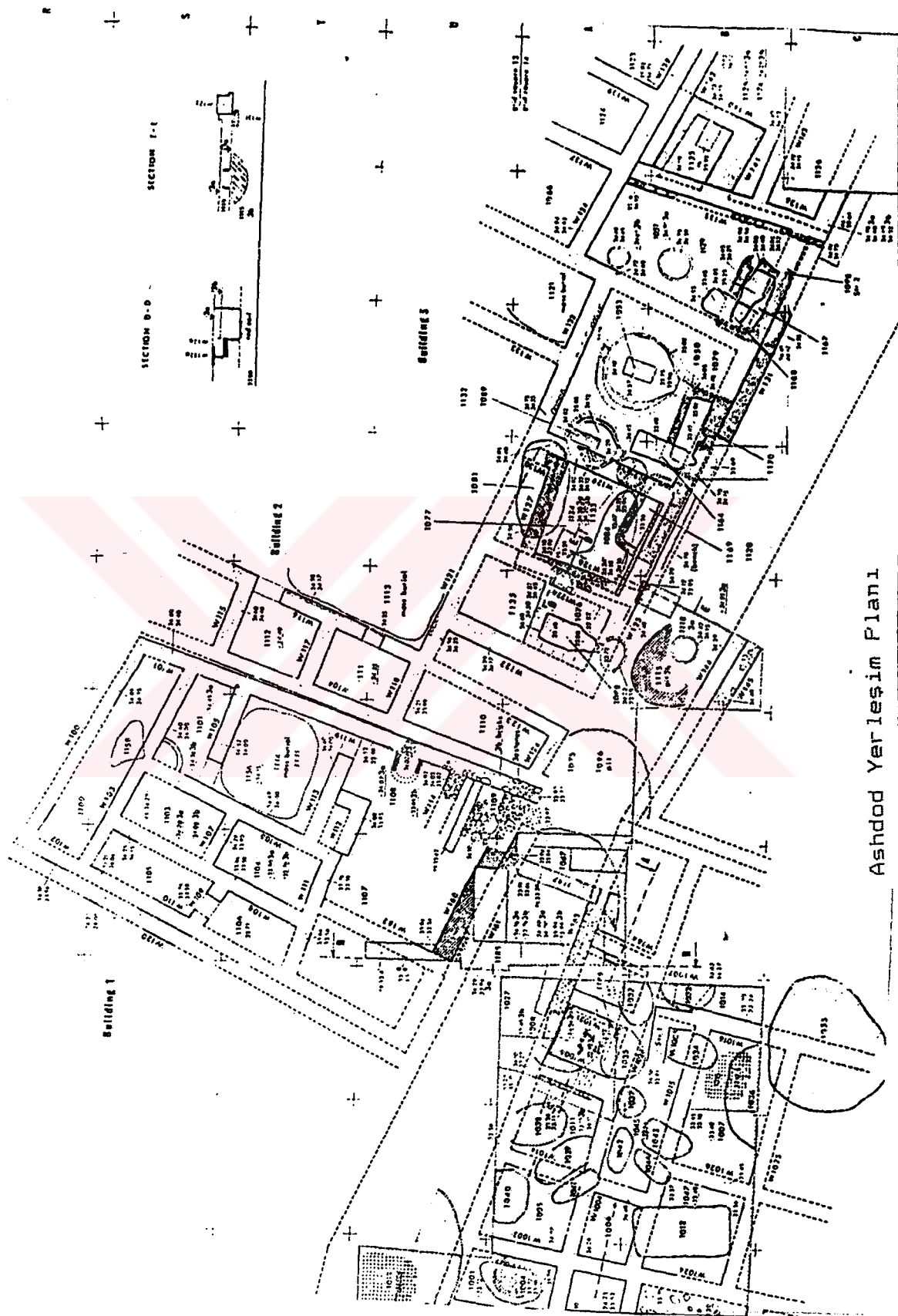
b- Bayraklı, XXXVII sayılı Oda ve 2 Odalı Avlulu Ev

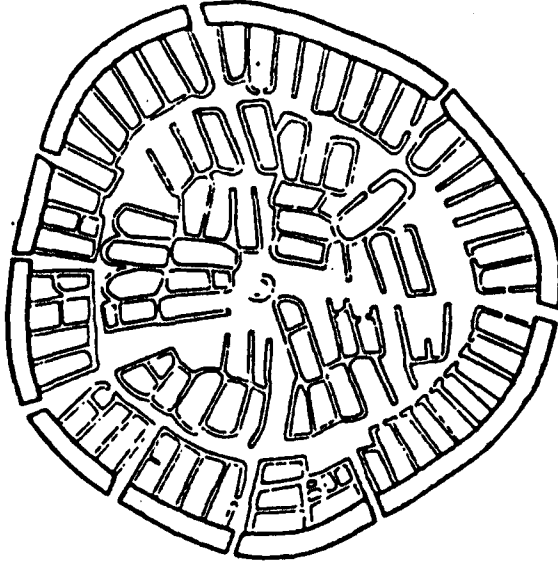

Bayraklı, Ortası Avlulu Yapı Topluluğu

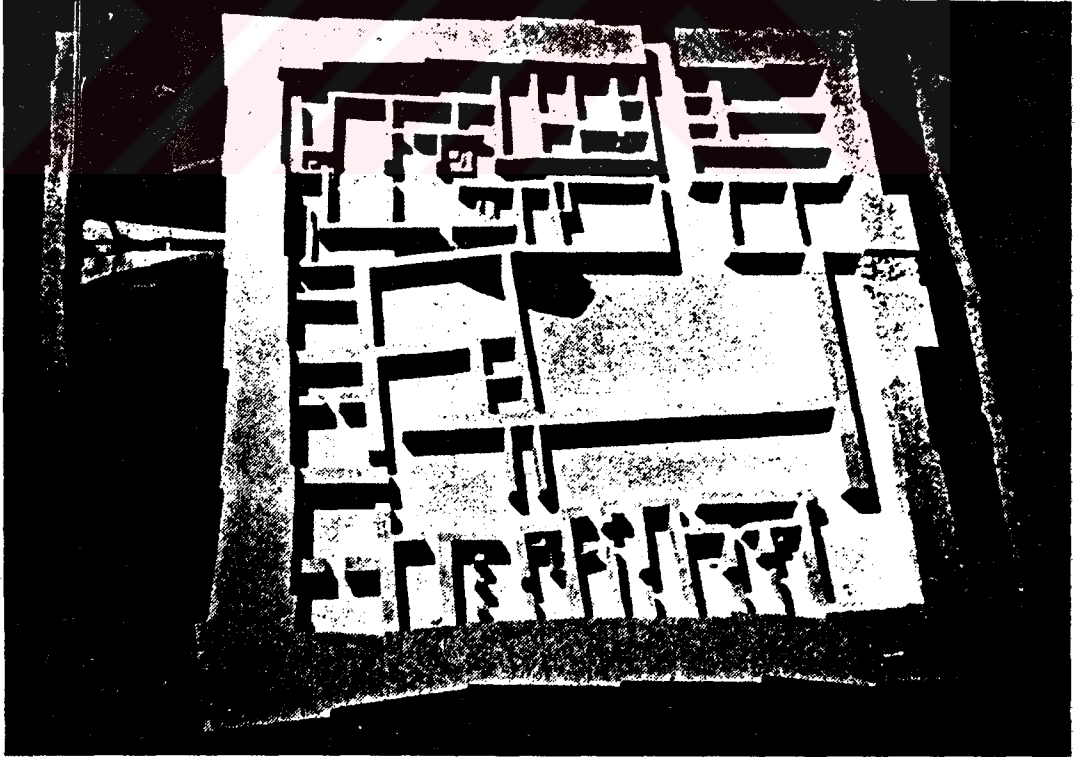

Levant Coğrafi Harita

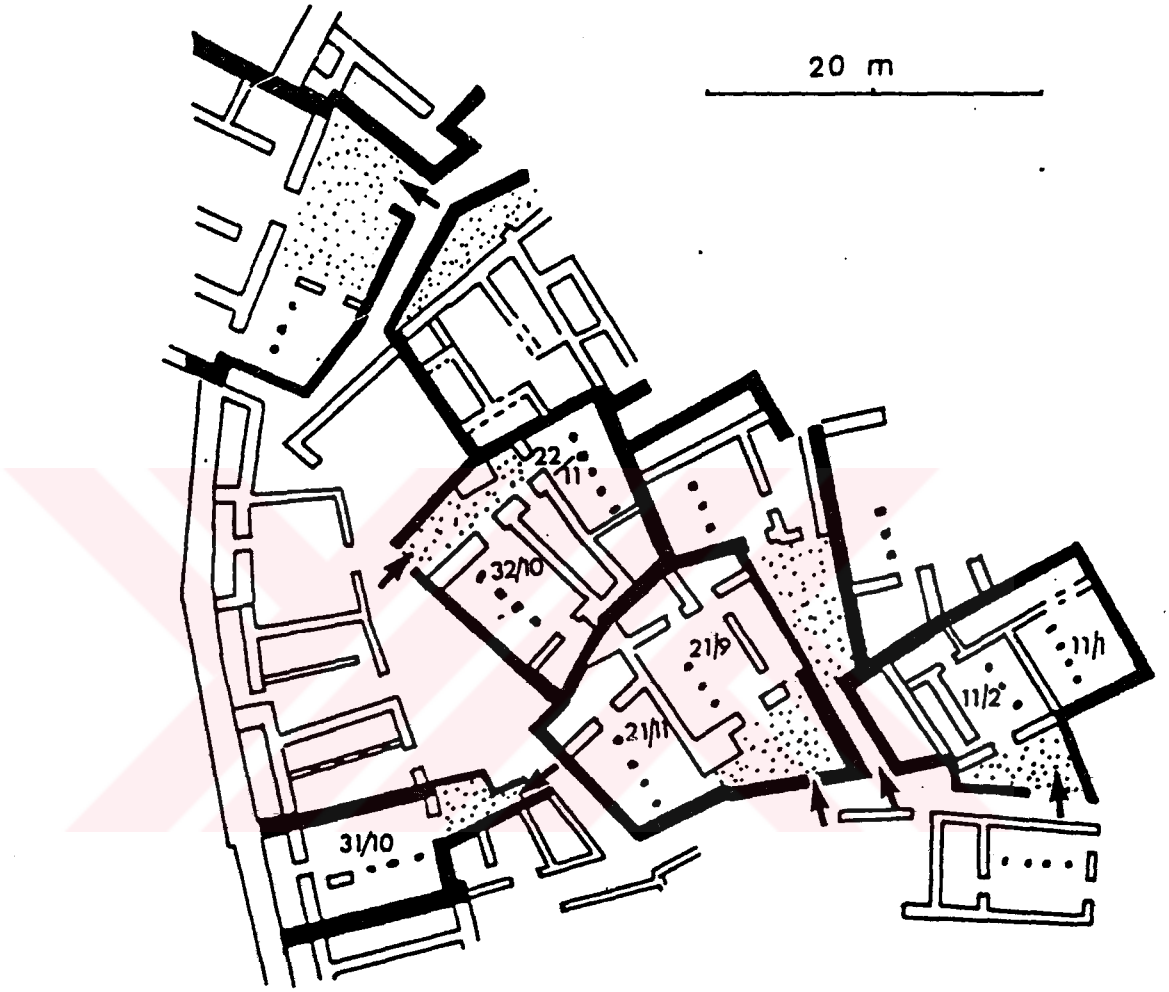
a- Şematik Yerleşim Planı

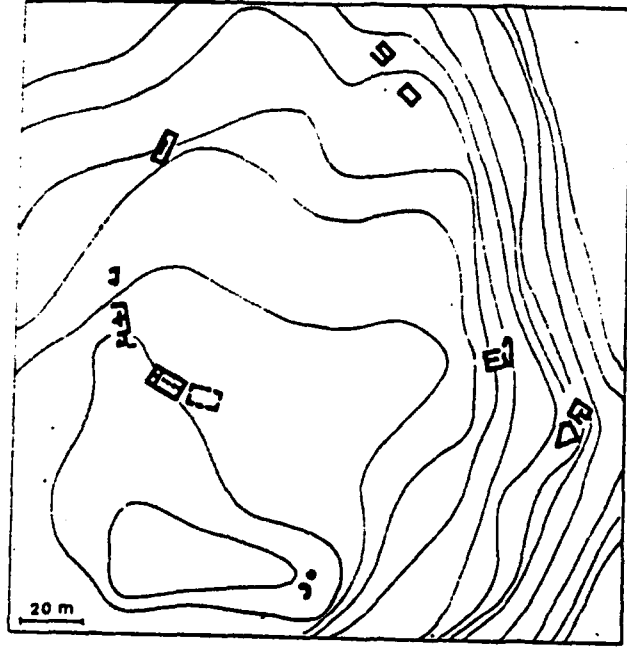
b- Arad Kalesi

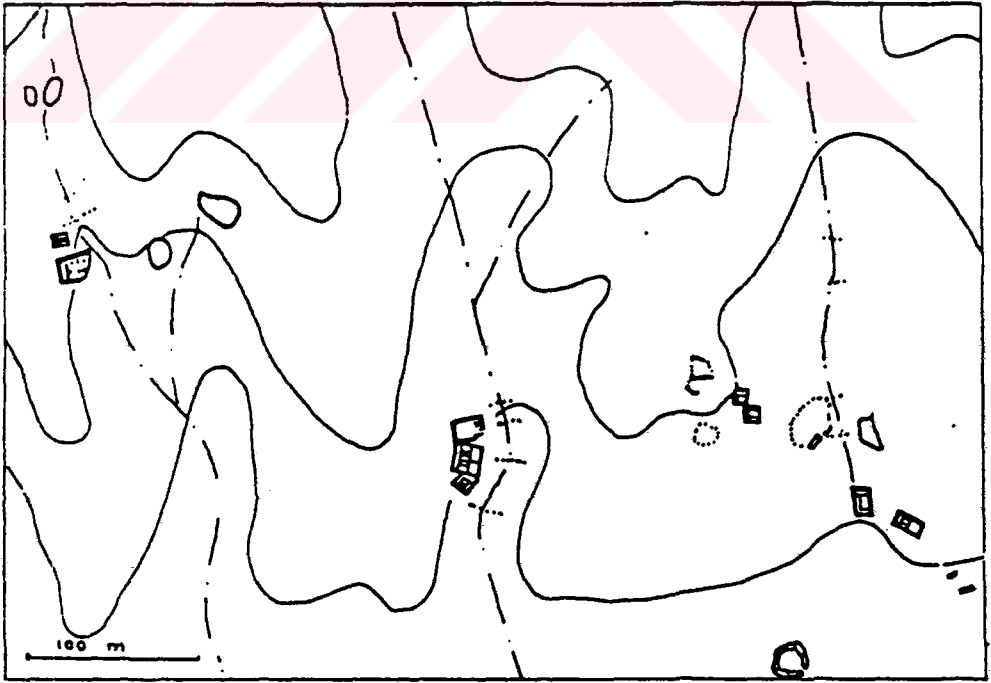
Beth Shemesh, III.-II.tabaka Yerleşim Planı

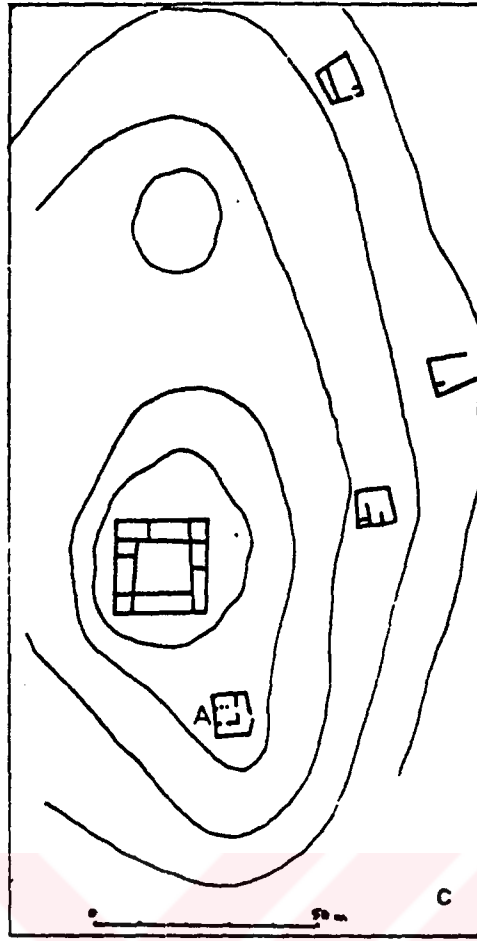
Tell Beit Mirsim, NW Alanı Yerleşim Planı

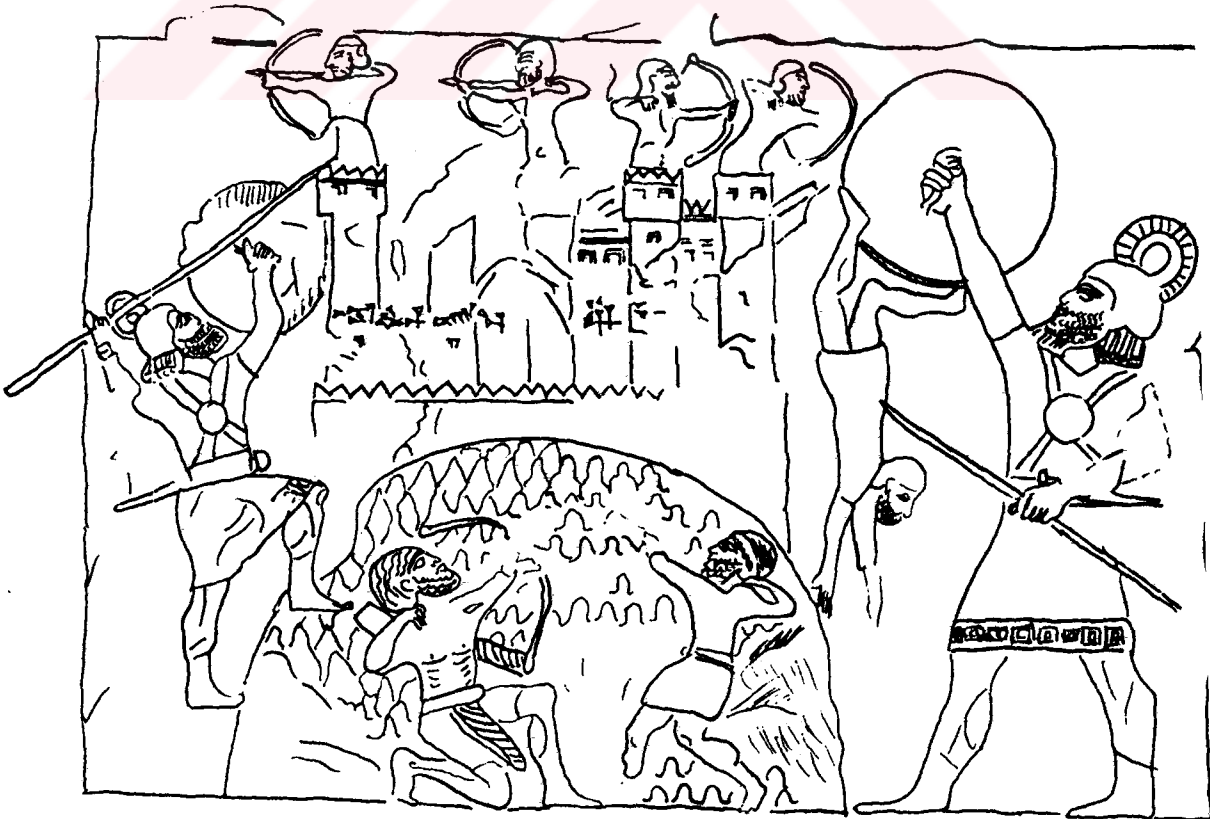
a- Tel Esdar Yerleşim Planı

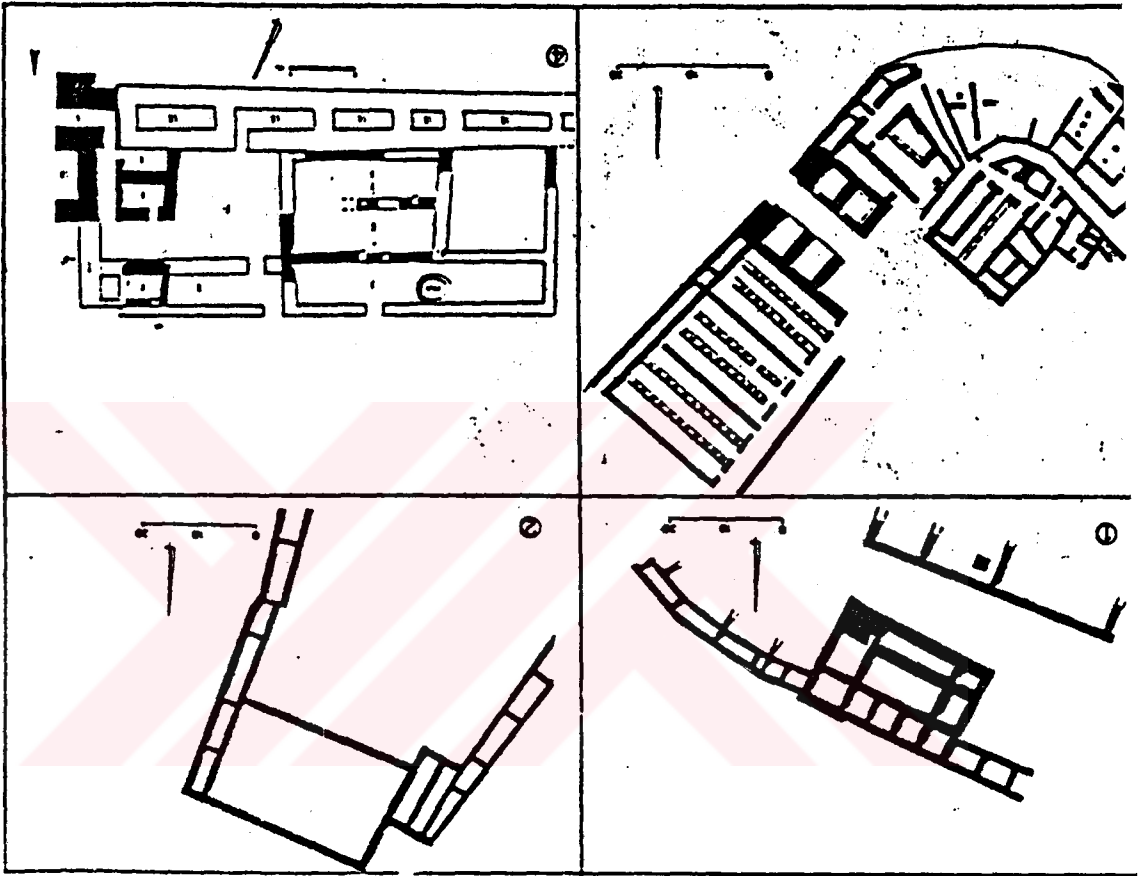
b- Horvat Haluqim Yerleşim Planı

a- Horvat Ritma Yerlesim Planı

b- Asur kabartmasında Tel Miqne surları

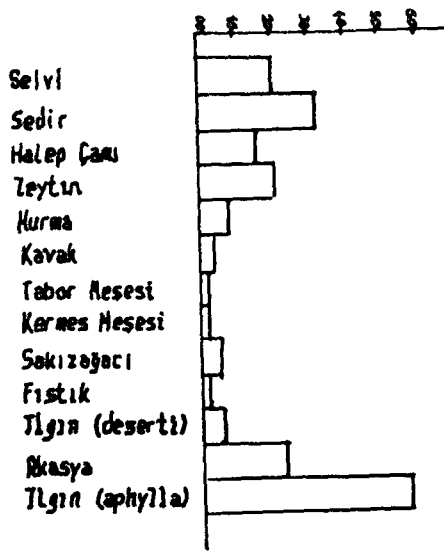
Kazamatlı Surlar: 1- Megiddo, VA-IVB tabakası
 2- Hazor, X. tabaka 3- Beer Sheba II. tabaka
 4- Gezer

Tabaka II	Standart Boy: 65/67 x 37 x 8 cms.
	Büyük Boy: 95 x 37 x 8 cms.
Tabaka III	42 x 25 x 8 cms.
	72 x 32 x 8 cms.
Tabaka IV	
Tabaka V	62 x 16 8-10 cms.
	92 x 16 10 cms.
Tabaka VIA	Standart Boy: 32 x 16 x 8 cms.
	Diğerleri: 32 x 22 x 9 cms.
	38 x 12 x 8 cms.

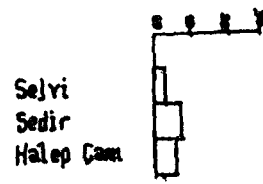
a- Kerpic boyutları, Catal Höyük (Anadolu)

: 'Afula, niveau VIII	: 55 x 39 x 12	:
:	: 55 x 32 x 12	:
:	: 58 x 34 x 11	: (Dothan, 1956, p. 30)
: Al Mina, niveau III	: 40 x 30 x 14	:
: niveau IV	: 40 x 20 x 12	: (Woolley, 1938, p. 11)
: Ashdod, niveau 3, zone D	: 50/60 x 24 x 10/12	:
:	: 60 x 30 x 15	: (Dothan, 1971, p. 89)
: Beer Sheba, niveau II - III	: 50 x 25 x 13	: (Aharoni et alii, 1973, p.
: Beth Shemesh, niveau III	: 50 x 24 x 10	: (Grant et Wright, 1939, p.
: Tell Beit Mirsim	: 45 x 30 x 15	:
:	: 52 x 28 x 18,5	: (Albright, 1943, p. 51)
: Tell Keisan	: 52 x 36 x 12	: (Briend, 1977, p. 410)
: Tell Qasile, niveau X	: 62 x 35 x 12	: (Maisler, 1950 - 1951, p. 1
: Tell Qiri	: 60 x 60 x 15	:
:	: 60 x 40 x 15	:
:	: 40 x 30 x 15	: (Ben Tor, 1979, p. 111)
: Sichem, niveau VII	: 37 x 32 x 12	: (Wright, 1965, p. 161)
:	:	:

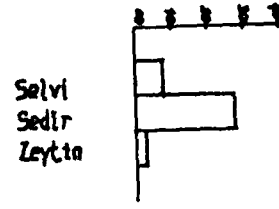
b- Kerpic boyutları, Levant örnekleri

a- Beer Sheba

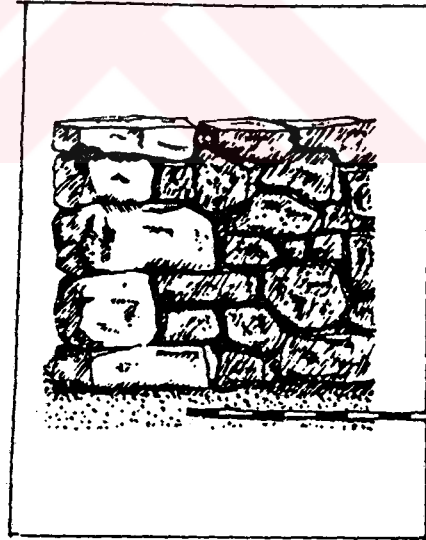
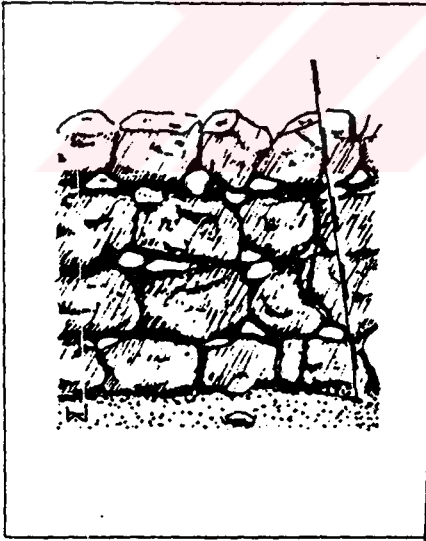

b- Tel Arad

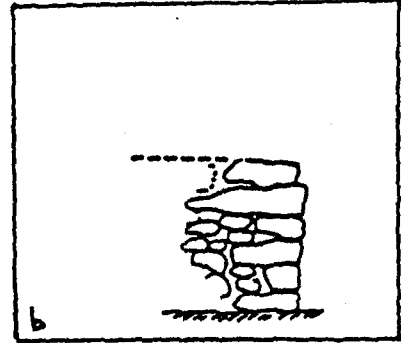
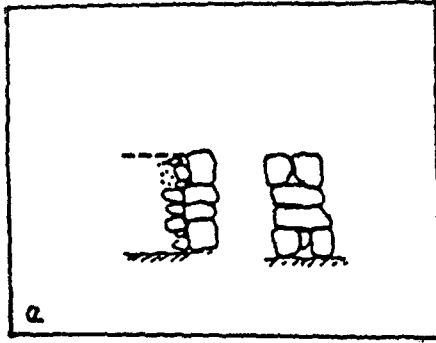

c- Tel Masos

a- Ahsap çeşitleri ve kullanım oranları

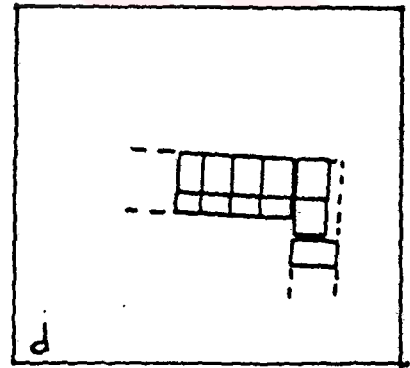
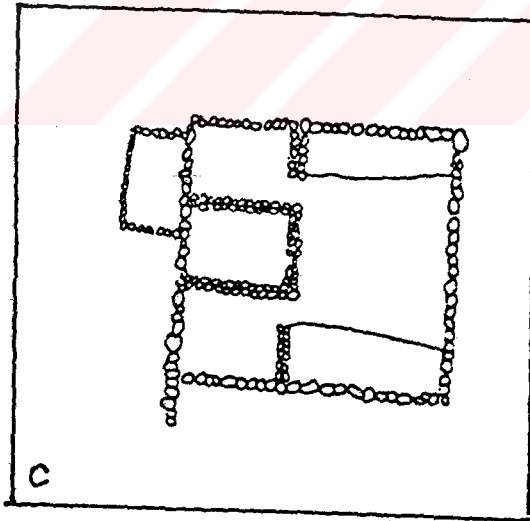

b- Tell el Farah, VIIb tabakası, Duvar Detayı

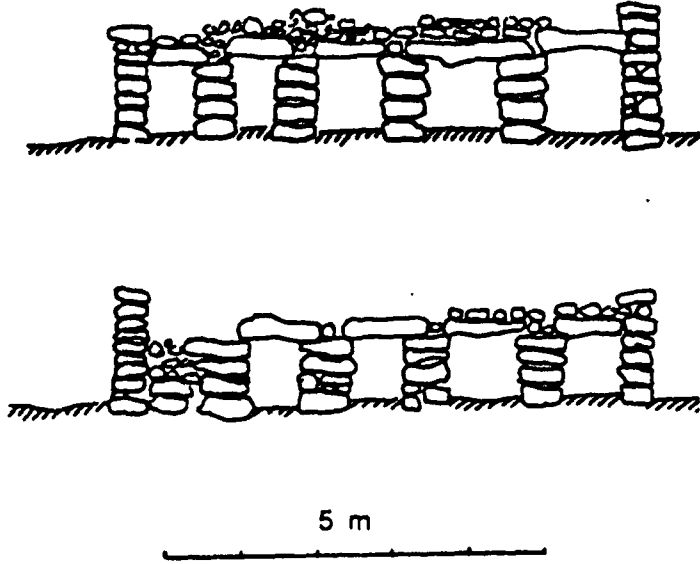
a- Hazor, 2a no.lu Evin 39 no.lu mekanın kapısı,
profilden ve cepheden görünüş

b- Hazor, 14 no.lu Evin , 44 no.lu mekanın doğu
duvarı

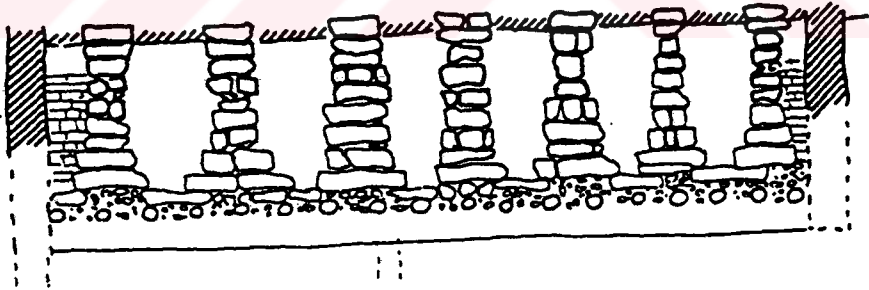

c- Tel Masos 32 no.lu Ev

d- Afula, XXVIII no.lu Mekan, Kuzedogu Duvarı

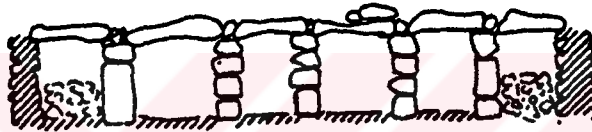
a- Atar Haro'a, II no.lu Ev, Güney ve Kuzey Dikmeler

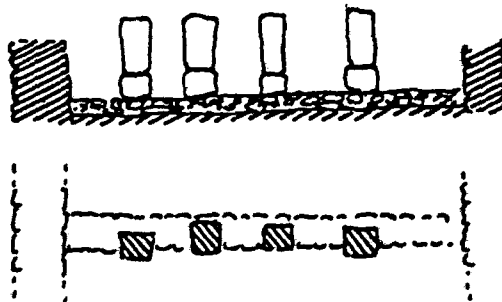
b- Tel Masos, 167 no.lu Ev, Yığma Dikmeler

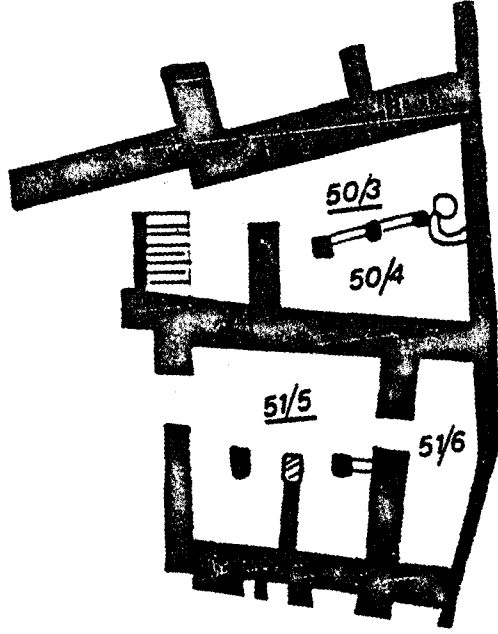
a- Tell Beit Mirsim, NW 31/10 Evi, Yığma Dikmeler

b- Tell en Nasbeh, 390 no.lu Ev, Yığma Dikmeler

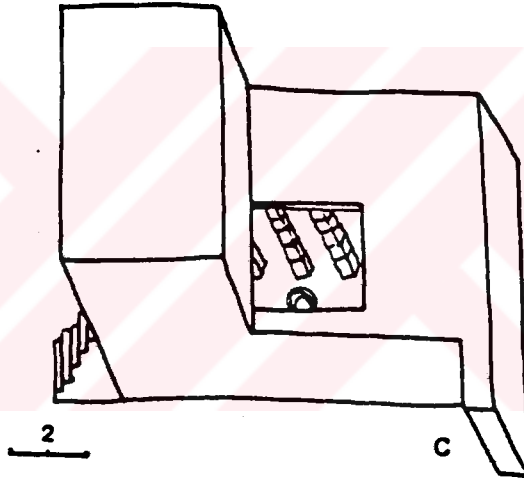
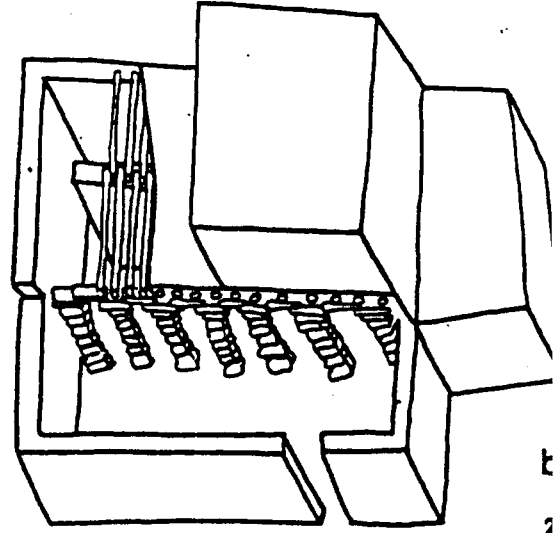
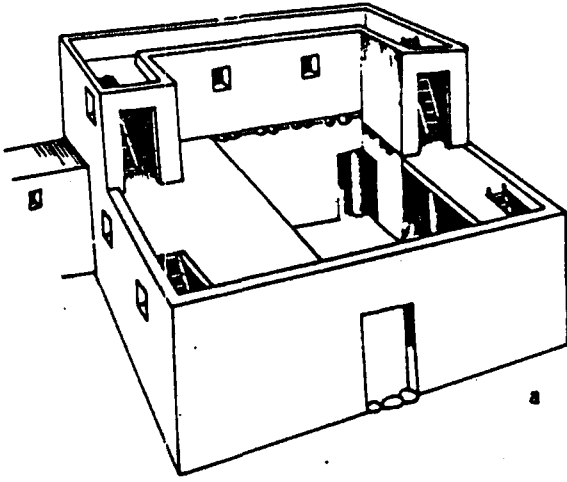
c- Hazor, 10037 no.lu Ev, alçak bir duvar üzerinde dikmeler

a- Tell Beit Mirsim, SE 50/3 ve 51/5 Evleri
Ortak Merdiven Kullanımı

b- Bethel, Tas Kapı Pervazları
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KÜLTÜR VE
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

a- Shechem, 1727 no.lu Ev, Rekonstrüksiyon

b- Tel Masos, 167 no.lu Ev, Rekonstrüksiyon

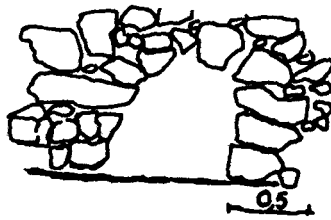
c- Tell Beit Mirsim, NW 13/9 Evi, Rekonstrüksiyon

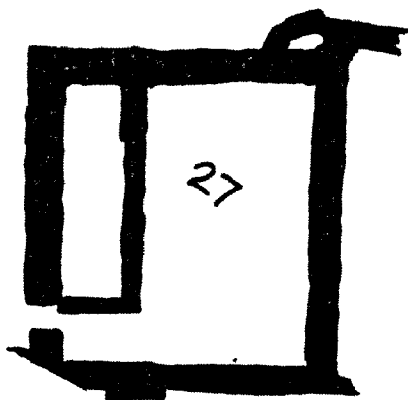
a- Atar Haro'a II, Kapı Lentosu

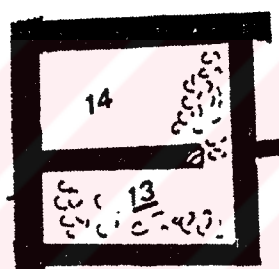
b- Tell en Nasbeh, Kemerli Kapı

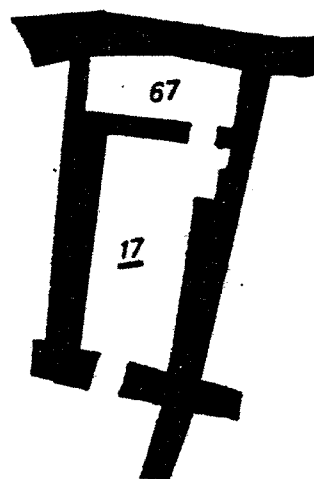
c- Ai, BXV evi, Kemerli Kapı

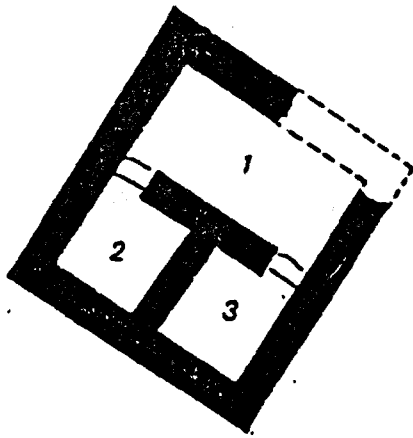
a- Tell Abu Hawam, 27 no.1u Ev

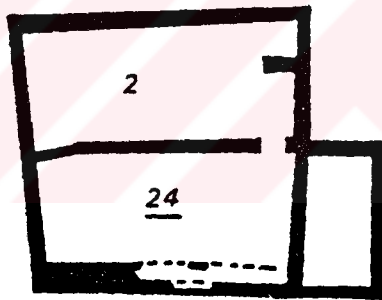
b- Tell Abu Hawam, 13 no.1u Ev

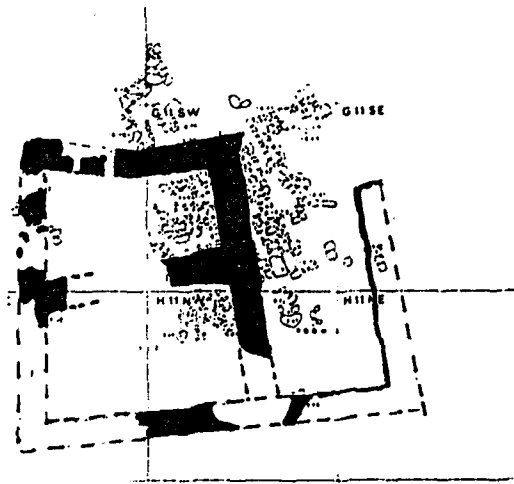
c- Ai 17 no.1u Ev

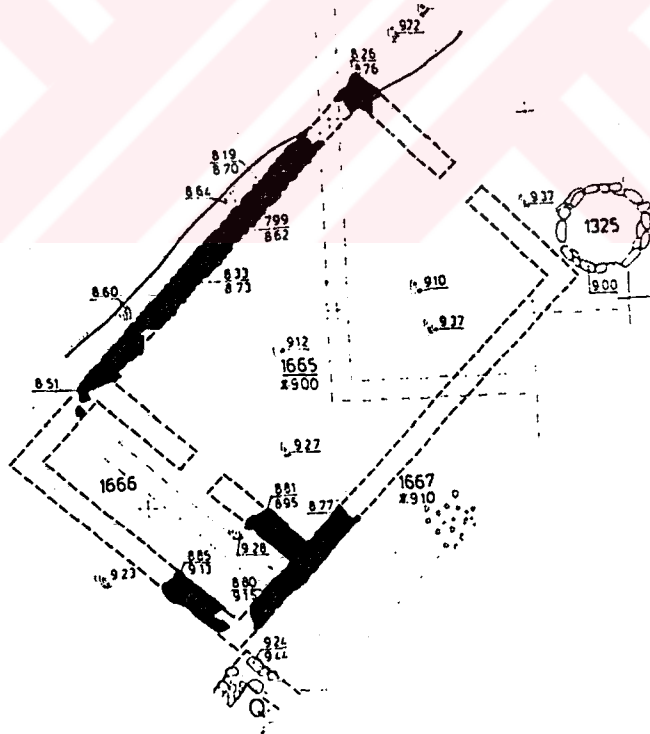
a- Tell Abu Hawam, 44 no.1u Ev

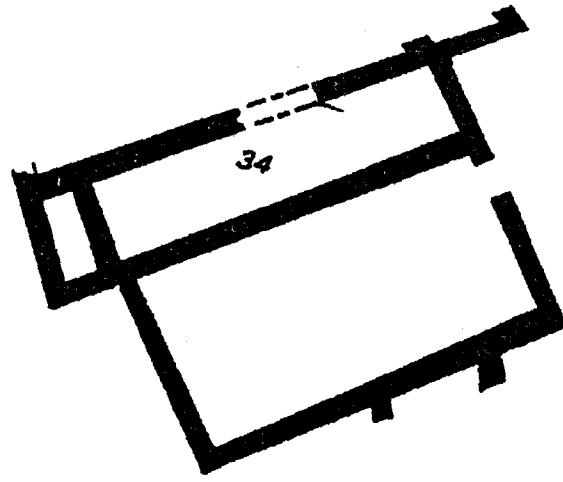
b- Beth Shemesh, 24 no.1u Ev

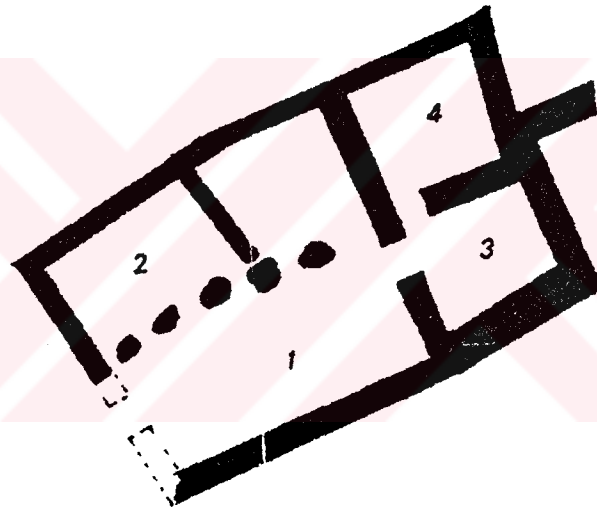
a- Sukas 5 no.lu Kompleks

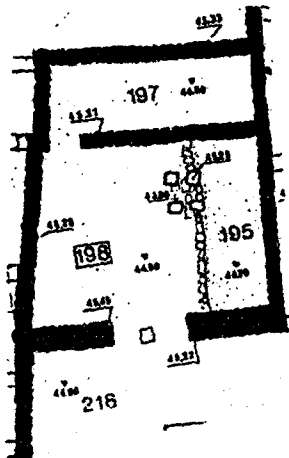
b- Beer Sheba 1665 no.lu Yapı

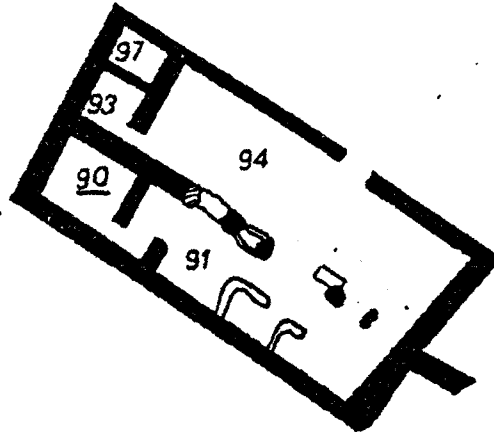
a- Tel Masos, 34 no.lu Ev

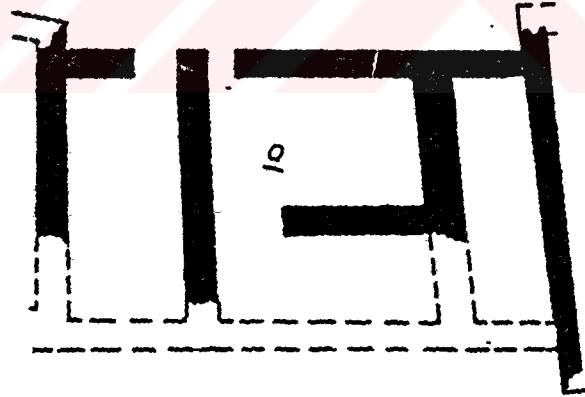
b- Tell Qasile, 225 no.lu Ev

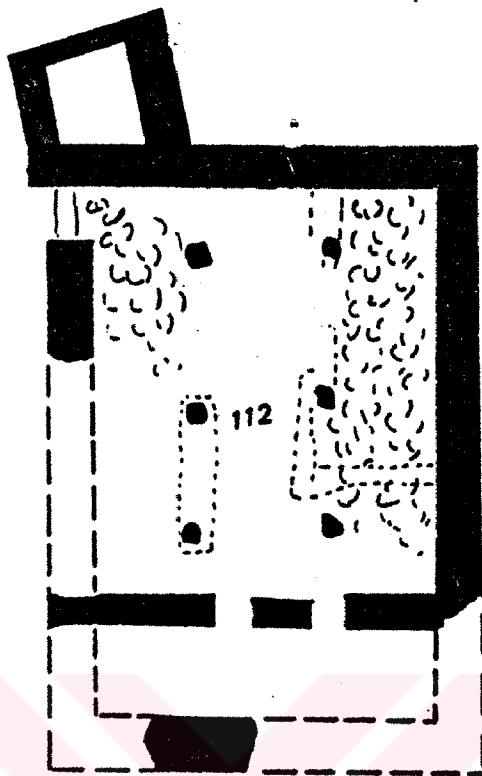
c- Tell el Farah, 198 no.lu Yapı

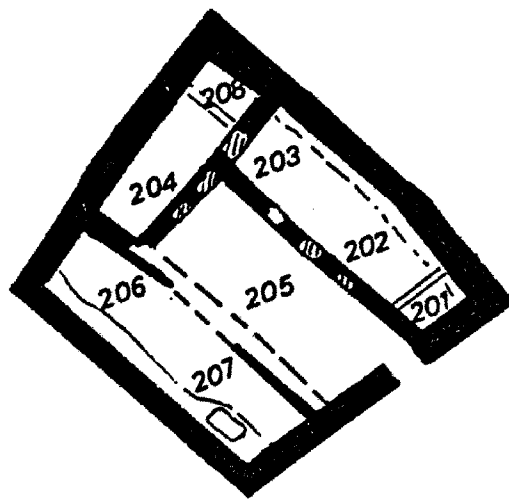
a- Tell Esdar, 90 no.lu Ev

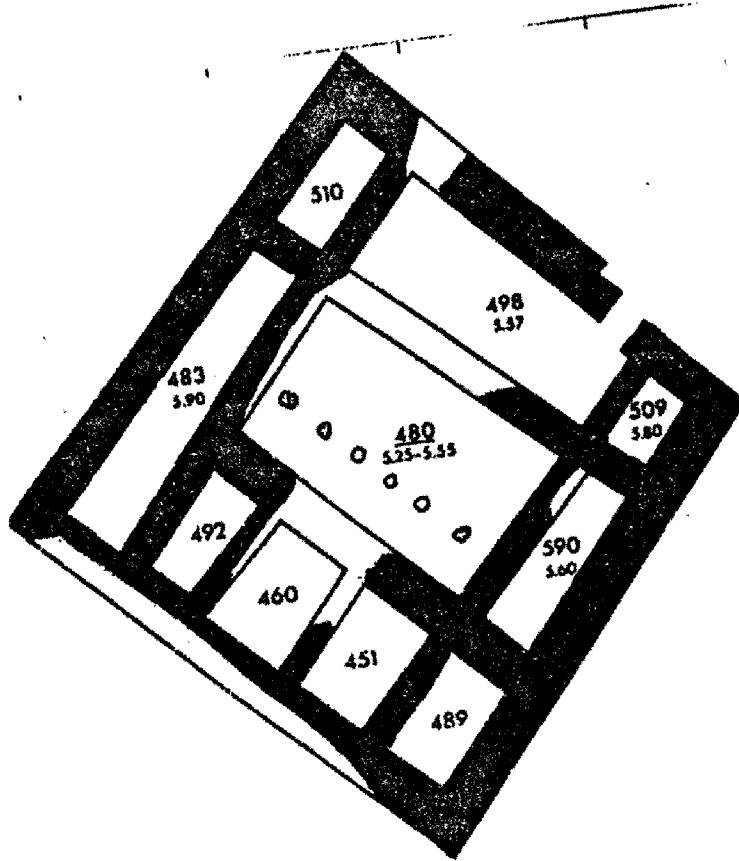
b- Tell Qasile, Q Evi

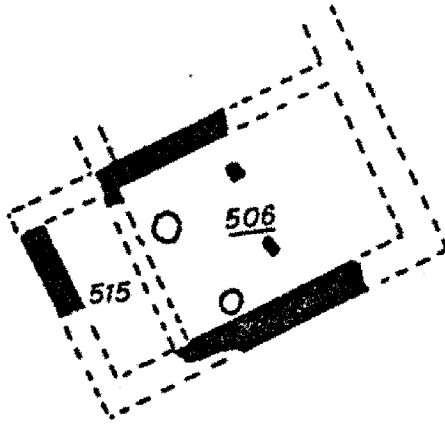
a- Izbet Sartah, 112 no.lu Ev

b- Horvat Ritma, C Evi

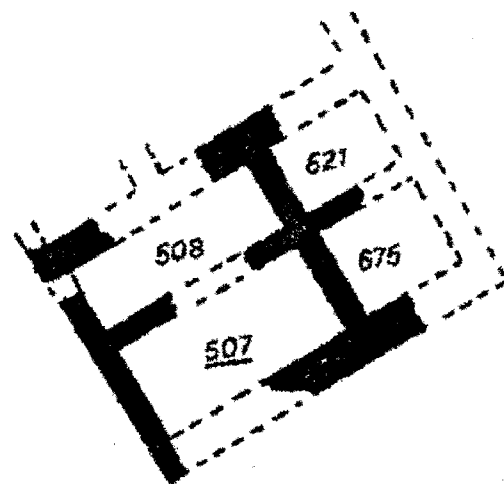
a- Tel Masos, 480 no.lu Ev

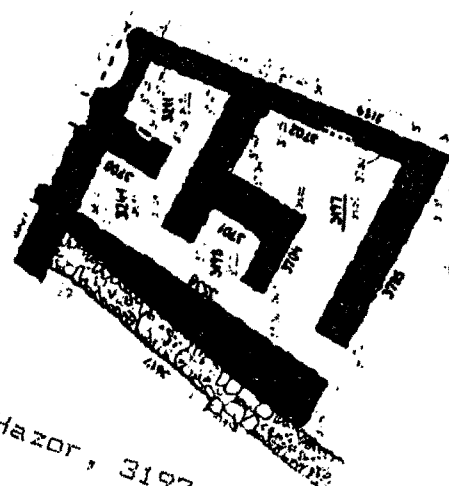
b- Tell Keisan, 506 no.lu Ev

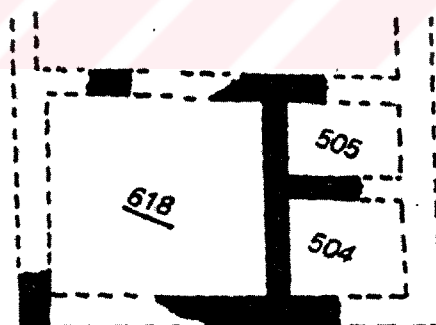
a- Megiddo, 1725 no.lu Vapı

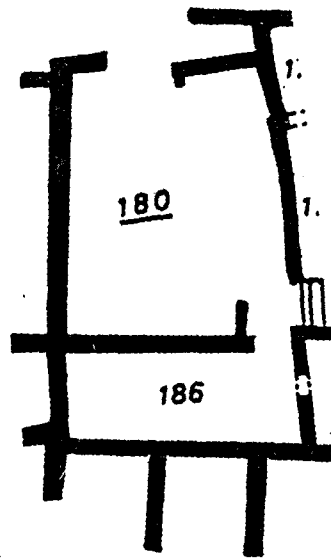
b- Tell Keisan, 507 no.lu Ev

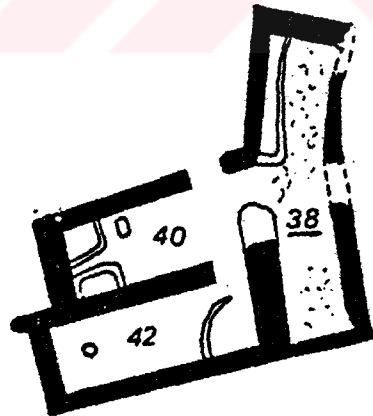
a- Hazor, 3197 no.lu yapı

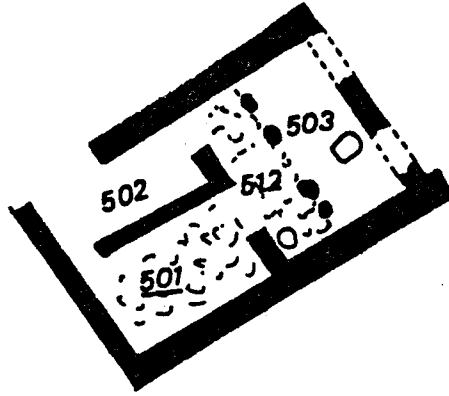
b- Tel Keisan, 618 no.lu Ev

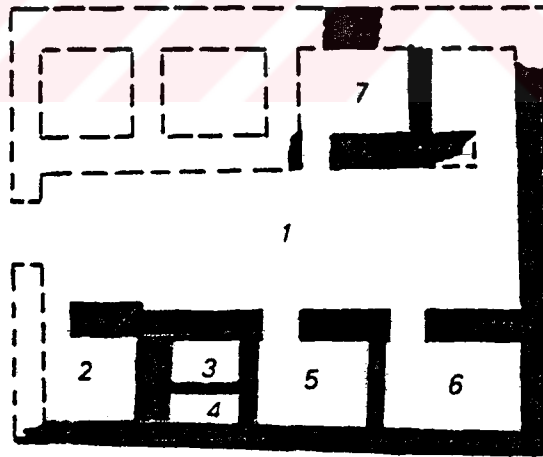
a- Tell el Farah, 180 no.lu Ev

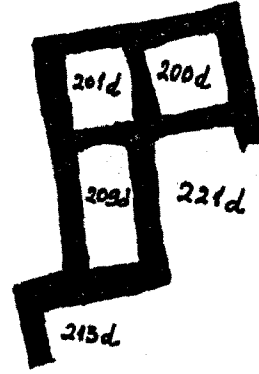
b- Tell Esdar, 38 no.lu Ev

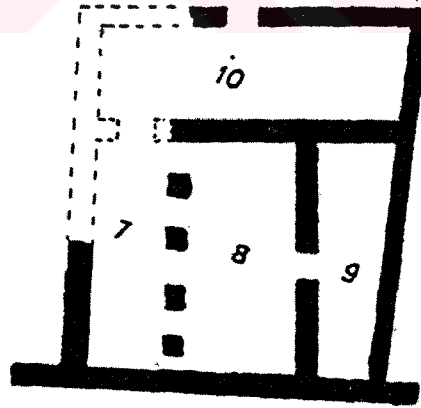
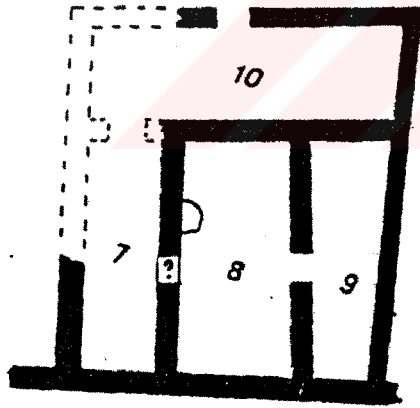
a- Tel Keisan, 501 no.lu Ev

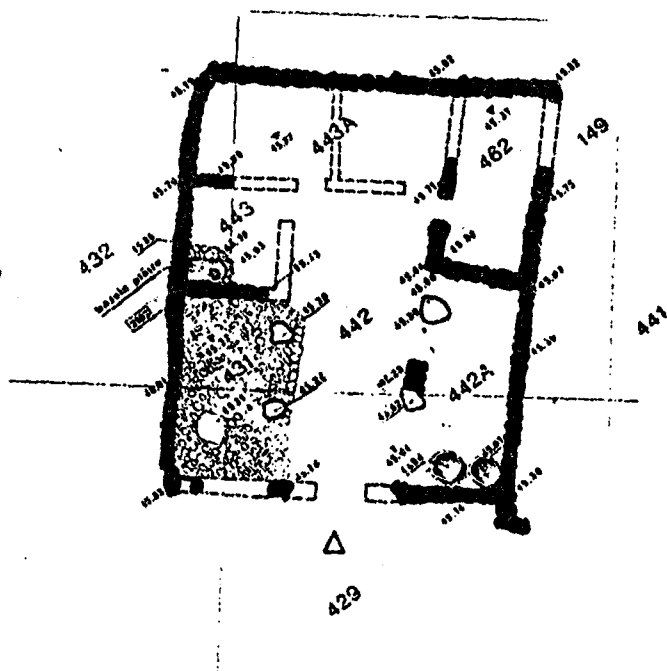
b- Gezer, "Filistin Evi"

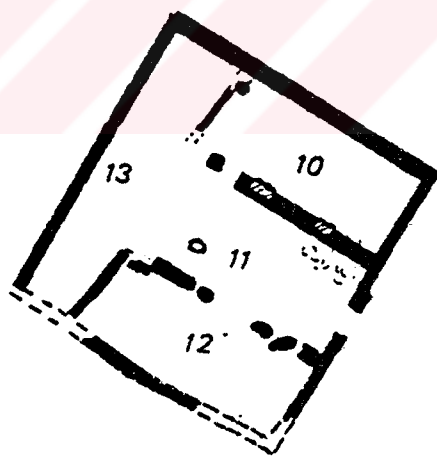
a- Hazor, 200d Evi

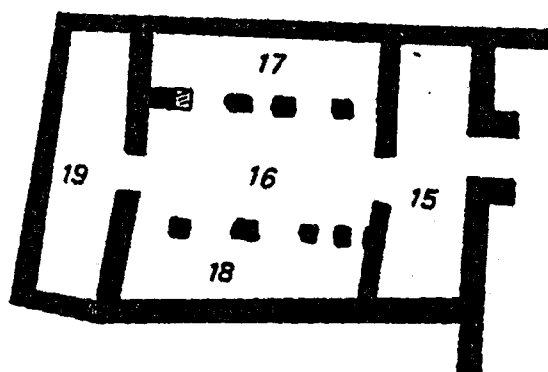
b- Tell Qasile, J Evi IXA ve IXB tabakalari

a- Tell el Farah, 442 no.lu Ev

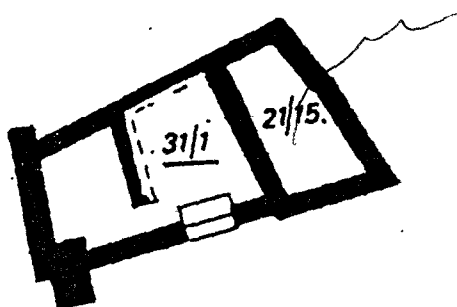
b- Horvat Haluqim, 2 no.lu Ev

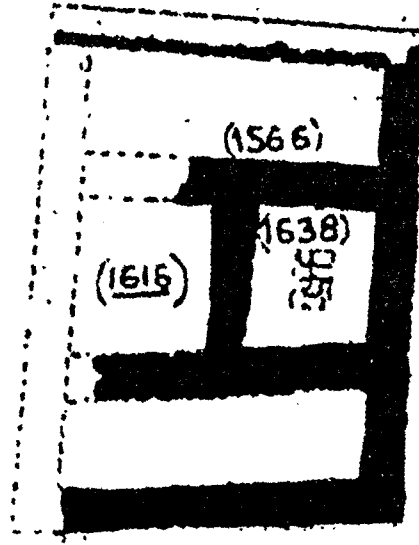
a- Atar Haro'a, II no.lu Ev

b- Megiddo, 1334 no.lu Ev

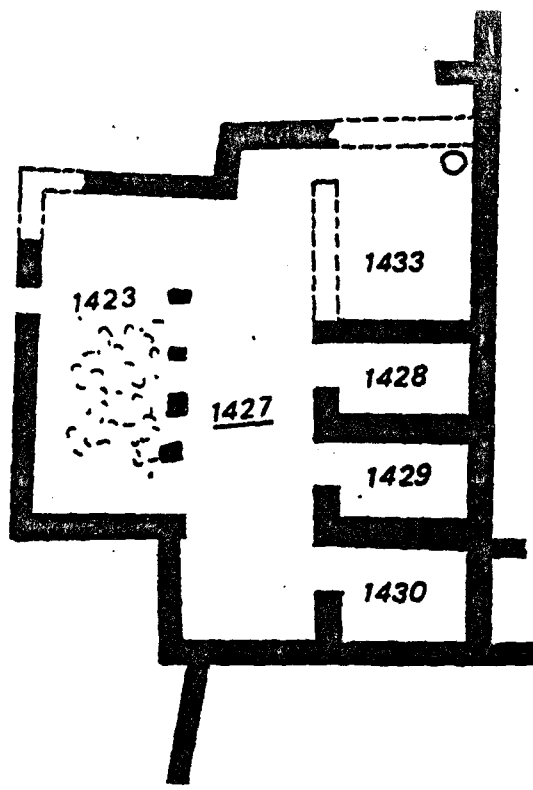
c- Tell Beit Mirsim, NW 31/1 Evi

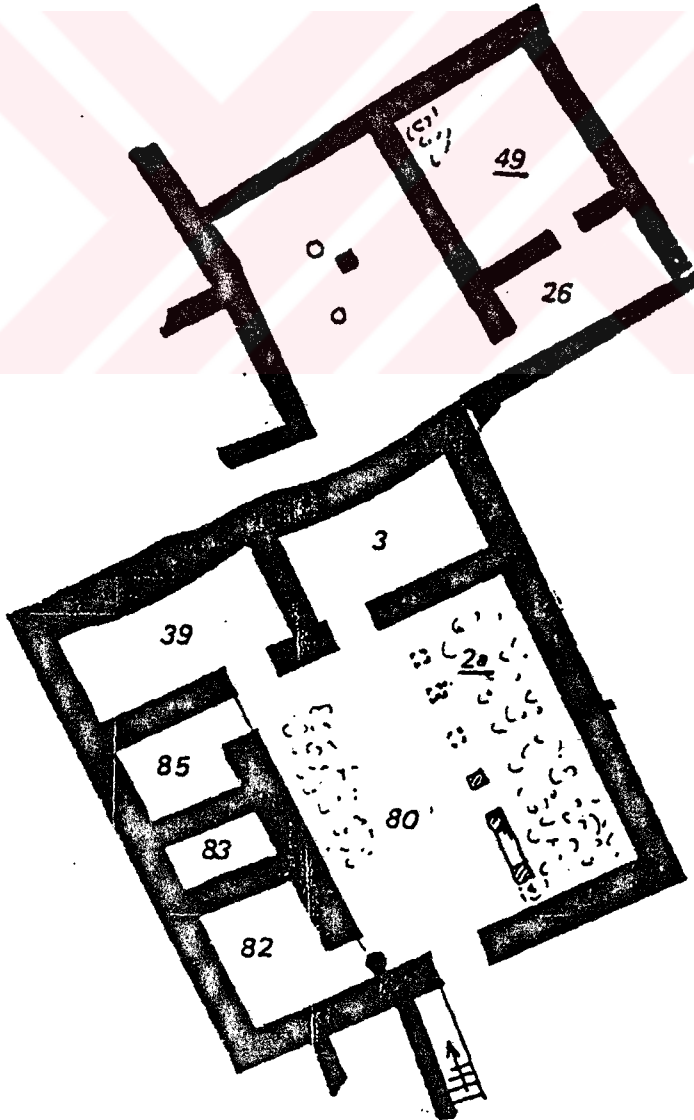
a- Megiddo, 1616 no.lu Yapı

b- Tel Zeror A Bölgesi Evi

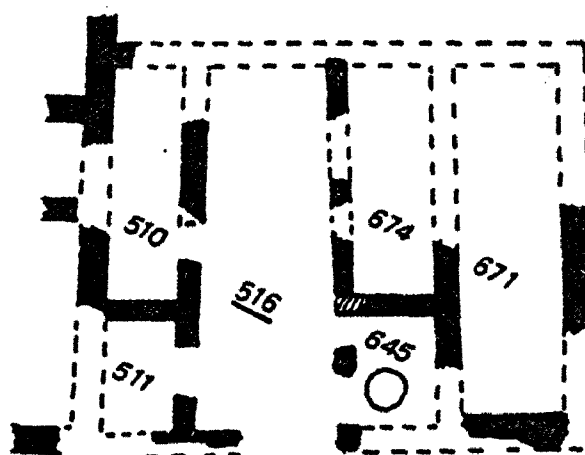

a- Megiddo, 1427 no.lu Yapı

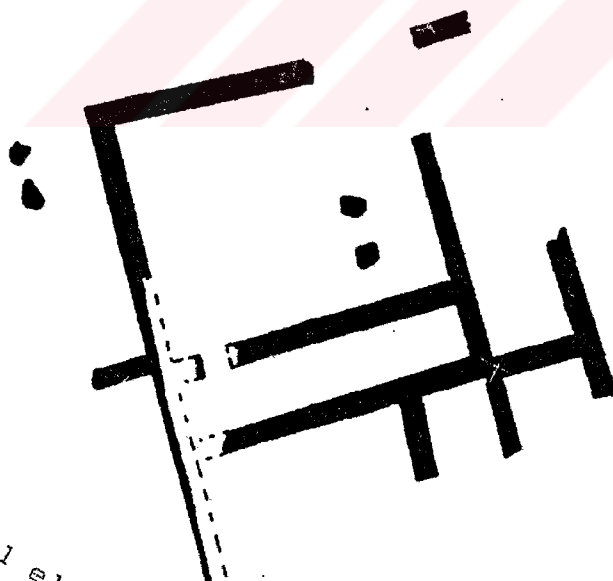

b- Hazor, 49

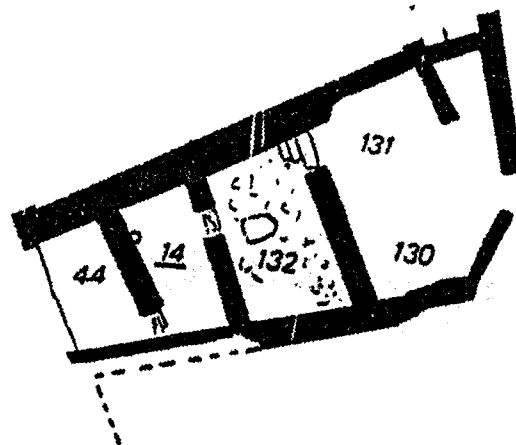
ve 2a no.lu Evleri

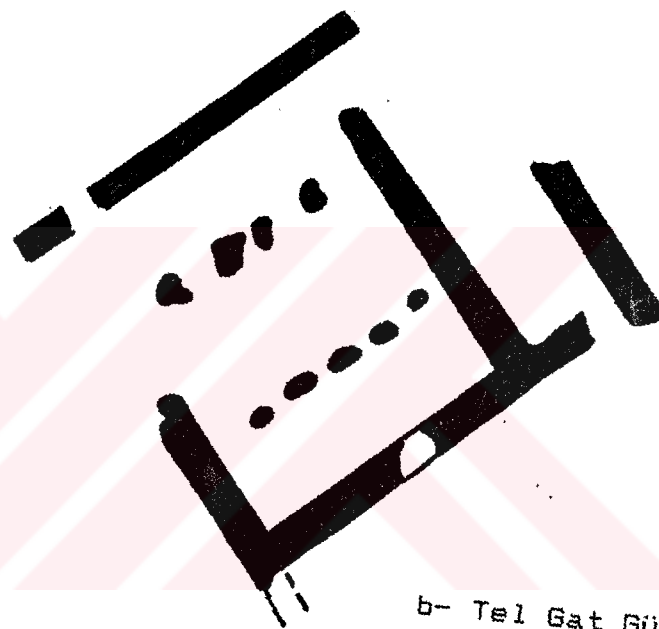
a- Tell Keisan, 516 no.1u Ev

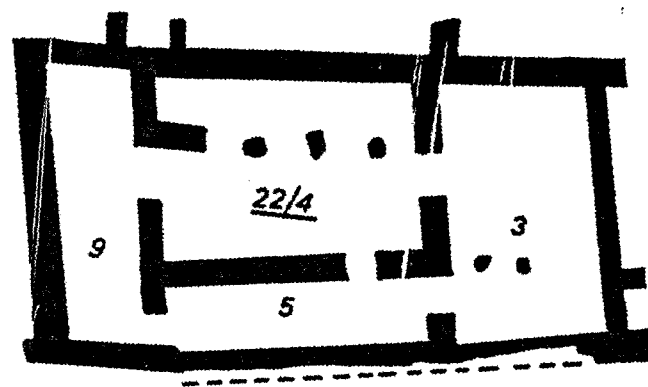
b- Tel Gat (Tell el Areini), IX. tabaka Evi

a- Hazor, 14a Evi

b- Tel Gat Güneydogu Ev

c- Tell Beit Mirsim, SE 22/4 Evi